

Raport o stanie rozwoju społeczno-gospodarczego województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2012-2017

**Wykonany na potrzeby monitorowania realizacji ustaleń *Strategii rozwoju
województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 – Plan modernizacji 2020+***

**Opracowanie zostało wykonane na podstawie analiz przeprowadzonych
w Kujawsko-Pomorskim Biurze Planowania Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku
w Oddziale w Bydgoszczy**

przez zespół w składzie:

Patryk Biczkowski, Szymon Piotr Bryzgalski, Krzysztof Derc, Katarzyna Glinkowska,
Konrad Kaszuba, Beata Klajbor, Iwona Stańczyk, Adam Stańczyk

Spis treści

1. Wstęp	5
2. Województwo kujawsko-pomorskie na tle Unii Europejskiej	7
3. Województwo kujawsko-pomorskie na tle kraju	20
4. Zróżnicowania wewnętrzne stanu rozwoju województwa	37
5. Porównanie miast wojewódzkich.....	73
6. Podsumowanie. Wnioski i rekomendacje do polityki regionalnej.....	100
Załącznik nr 1. Mapy do rozdziału 2. <i>Województwo kujawsko-pomorskie na tle Unii Europejskiej</i>	104
Załącznik nr 2. Tabele monitoringu ogólnego poziomu rozwoju województwa	134
Załącznik nr 3. Tabele monitoringu realizacji celów strategicznych.....	136
Załącznik nr 4. Tabele monitoringu szczegółowych procesów rozwoju i struktur województwa.....	146

Spis tabel

Tabela 1. Stan i zmiany wybranych wskaźników stanu rozwoju społeczno-gospodarczego w województwie kujawsko-pomorskim na tle województw	22
Tabela 2. Gminy o największej i najmniejszej liczbie ludności w roku 2017	38
Tabela 3. Gminy o największym wzroście i spadku liczby ludności w latach 2012-2017	38
Tabela 4. Gminy o najwyższej i najniższej wartości wskaźnika urodzeń uśrednionego dla lat 2015-2017.....	39
Tabela 5. Gminy o największym wzroście i spadku wartości wskaźnika urodzeń w okresach 2010-2012 – 2015-2017	39
Tabela 6. Gminy o najwyższej i najniższej wartości wskaźnika napływu migracyjnego uśrednionego dla lat 2015-2017	40
Tabela 7. Gminy o największym wzroście i spadku wartości wskaźnika napływu migracyjnego w okresach 2010-2012 – 2015-2017 ...	41
Tabela 8. Gminy o najwyższej i najniższej wartości wskaźnika odpływu migracyjnego uśrednionego dla lat 2015-2017	42
Tabela 9. Gminy o największym wzroście i spadku wartości wskaźnika odpływu migracyjnego w okresach 2010-2012 – 2015-2017 ...	42
Tabela 10. Gminy o najwyższym i najniższym udziale ludności w wieku poprodukcyjnym w roku 2017.....	43
Tabela 11. Gminy o największym wzroście i spadku udziału ludności w wieku poprodukcyjnym w latach 2012 – 2017	44
Tabela 12. Gminy o najwyższym i najniższym odsetku dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w roku 2017	45
Tabela 13. Gminy o największym wzroście i spadku odsetka dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w latach 2012 – 2017	45
Tabela 15. Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej.....	51
Tabela 16. Zasiłki rodzinne.....	54
Tabela 17. Dochody budżetów gmin i miast na prawach powiatu stanowiące podatek od osób fizycznych (PIT)	56
Tabela 18. Średnioroczny dochód z tytułu podatku od osób prawnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca.....	64

Tabela 19. Przeciętne wyniki egzaminów gimnazjalnych w okresie 2012-2017.....	80
Tabela 20. Przeciętne wyniki egzaminów maturalnych w okresie 2012-2017.....	82
Tabela 21. Liczba szkół ponadpodstawowych w stolicach województw wg rankingu „Perspektywy” w latach 2012–2017.....	84
Tabela 22. Liczba uczelni wyższych w stolicach województw wg rankingu „Perspektywy” w latach 2012–2017.....	84
Tabela 23. Mieszkania oddane do użytku na 1000 mieszkańców	90
Tabela 24. Studenci.....	93
Tabela 25. Liczba obsługowanych pasażerów w portach lotniczych	94
Tabela 26. Liczba udzielonych noclegów ogółem w okresie 2012-2017 ..98	
Tabela 27. Liczba udzielonych noclegów ogółem w okresie 2012-2017 ..99	

Spis wykresów

Wykres 1. Skrajne wartości wskaźnika przedsiębiorczości w okresie 2012-2017.....	58
Wykres 2. Zmiana udziału liczby osób bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w latach 2012-2017 (rok 2012=100%)....	67
Wykres 3. Liczba i zmiana liczby osób bezrobotnych	68
Wykres 4. Osoby długotrwale bezrobotne.....	69
Wykres 5. Udział bezrobotnych kobiet w grupie kobiet w wieku produkcyjnym	70
Wykres 6. Bezrobocie wśród kobiet	71
Wykres 7. Udział bezrobotnych w wieku 25-34 lat w ludności w tym wieku w 2017 r.	72
Wykres 8. Zmiana udziału bezrobotnych w wieku 25-34 lat w ludności w tym wieku w okresie 2012-2017 (2012=100%).....	72
Wykres 9. Bezwzględna zmiana liczby mieszkańców miast wojewódzkich w latach 2012-2017	74
Wykres 10. Przeciętne wyniki egzaminu gimnazjalnego z matematyki (% średniej krajowej)	78
Wykres 11. Przeciętne wyniki egzaminu gimnazjalnego z języka angielskiego (% średniej krajowej)	78
Wykres 12. Przeciętne wyniki egzaminu maturalnego z języka angielskiego (% średniej krajowej)	81
Wykres 13. Przeciętne wyniki egzaminu maturalnego z matematyki (% średniej krajowej)	82
Wykres 14. Porównanie wskaźników szczegółowych przedsiębiorczości w wybranych miastach	87
Wykres 15. Liczba i zmiana liczby studentów.....	91
Wykres 16. Teatry dramatyczne i lalkowe w 2017 r.....	95
Wykres 17. Instytucje muzyczne w 2017 r.	96
Wykres 18. Liczba drużyn w najwyższych ligach	97

1. Wstęp

Niniejsze opracowanie ma na celu analizę i ocenę zmian stanu rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2012-2017.

Bezpośrednią podstawę opracowania stanowi Uchwała Nr 42/1423/14 Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 15 października 2014 r. w sprawie przyjęcia „Szczegółowego planu działań na rzecz realizacji ustaleń Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 – Plan modernizacji 2020+”.

Zgodnie z powyższym Planem, Strategia rozwoju województwa jest monitorowana za pomocą raportów rocznych (sporządzanych raz w roku) - mających na celu pokazanie działań podejmowanych na rzecz realizacji Strategii oraz raportów trzyletnich (sporządzanych raz na 3 lata), mających na celu przedstawienie statystycznego wyrazu zmian stanu rozwoju. Niniejsze opracowanie jest drugim raportem trzyletnim, który obejmuje okres 2012-2017. W roku 2015 został wykonany pierwszy raport za lata 2012-2014.

Celem opracowania jest więc przedstawienie statystycznie mierzalnych zmian stanu rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego w okresie 2012 – 2017. Początek okresu analiz to okres bezpośrednio poprzedzający przyjęcie aktualnie obowiązującej Strategii rozwoju województwa. Podkreślić należy, że chociaż opracowanie dotyczy okresu realizacji ustaleń Strategii, to większość zagadnień analizowanych w opracowaniu, tylko w pośrednim i niewielkim stopniu kształtowanych jest przez politykę samorządu województwa i to raczej przez tworzenie w sposób pośredni warunków dla stymulowania rozwoju, a nie przez bardziej aktywną interwencję. Tylko na nieliczne zagadnienia wpływ samorządu województwa może być na tyle znaczący, że determinuje obecną wartość danego wskaźnika i jej zmianę w ostatnich latach. Należy także pamiętać, że szereg działań podejmowanych w ramach polityki regionalnej prowadzonej przez samorząd województwa, znajdzie statystyczne odzwierciedlenie dopiero w perspektywie kilku lat lub nawet ponad dekady (tak długi okres oddziaływania dotyczy zwłaszcza działań edukacyjnych przekładających się ostatecznie na sytuację na rynku pracy). Niezależnie od powyższego, stwierdzony w opracowaniu korzystny lub niekorzystny stan rozwoju różnych aspektów funkcjonowania województwa i/lub różnych jego części (gmin, powiatów) powinien być uwzględniany w polityce regionalnej dla podejmowania działań na rzecz wykorzystania dostrzeganych szans lub niwelowania identyfikowanych problemów.

Opracowanie składa się z dwóch zasadniczych części:

- Analiz zmian stanu rozwoju województwa w analizowanym okresie w okresie 2012-2017 (przy czym dla części zagadnień bazowano na innych latach porównawczych, ze względu na dostępność danych).
- Zestawienia statystycznego nawiązującego do tabel wskaźników systemu monitorowania ustaleń „Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego. Plan Modernizacji 2020+”

Analiza stanu i zmian sytuacji województwa kujawsko-pomorskiego została przeprowadzona dla następujących poziomów odniesienia: zmiany na poziomie regionów (dla województw), zmiany wewnątrz województwa kujawsko-pomorskiego, zmiany w grupie 18 polskich miast wojewódzkich.

Każda z analizowanych płaszczyzn ma specyficznym określony cel:

- Analiza na poziomie regionów ma na celu identyfikację potencjału województwa kujawsko-pomorskiego w skali kraju i określenie relacji do innych województw. W szczególności jest to istotne dla tych zagadnień, w zakresie których kujawsko-pomorskie pełni istotną rolę w funkcjonowaniu całego kraju (zagadnienia te świadczą o specjalizacji, szczególnym potencjale endogenicznym województwa), ale też wprost przeciwnie – dla zagadnień, w zakresie których województwo notuje deficyty wpływające na pogarszanie jakości życia lub obniżanie konkurencyjności (wskazanie zagadnień problemowych). W zakresie wielu cech poszczególne województwa wykazują ugruntowane specjalizacje, wskutek czego stosunkowo rzadko zachodzą znaczące zmiany ich roli i pozycji na tle kraju. Należy przy tym zaznaczyć, iż zmieniająca się sytuacja społeczno-gospodarcza oraz ciągłe poszukiwanie nisz, w trosce o konkurencyjność danej jednostki, wpływa na relacje pomiędzy poszczególnymi regionami. Fakty te

bezpośrednio wpływają na zasadność przygotowywania analiz, dzięki którym możliwa jest prawidłowa ocena potencjału województwa kujawsko-pomorskiego.

- Analiza zróżnicowań wewnętrznych ma na celu identyfikację w zakresie których zagadnień i w jak silnym stopniu następuje proces konwergencji/dywergencji, a więc na ile postępuje lub jest niwelowane zróżnicowanie stanu rozwoju poszczególnych części województwa. Pomimo iż kujawsko-pomorskie jest województwem o relatywnie niewielkiej powierzchni, wykazuje duże zróżnicowania na różnych płaszczynach i w różnorodny sposób przekładają się one na wykazywane statystycznie różnice w stanie rozwoju różnych jego części. W ujęciu modelowym zazwyczaj przyjmuje się, że powinno się dążyć do niwelowania różnic w rozwoju, choć należy podkreślić, że w praktyce w polityce regionalnej niwelowanie różnic powinno skupiać się na zapewnieniu wyrównanej wysokiej jakości życia mieszkańców, natomiast zróżnicowanie w innych aspektach powinno być albo przedmiotem wsparcia w niwelowaniu sytuacji problemowych (aspekty negatywnie wpływające na jakość życia), albo przedmiotem wsparcia w wykorzystaniu specyficznego potencjału, szansy rozwojowej występującej na danym terenie.
- Analiza na poziomie miast wojewódzkich ma na celu przede wszystkim ocenę konkurencyjności obydwu stolic województwa kujawsko-pomorskiego na tle innych ośrodków stołecznych. Potencjał stolic województw ma bardzo duży wpływ na jakość życia i poziom konkurencyjności w skali całego województwa. Porównanie miast pozwala więc z jednej strony na dostrzeżenie przewag i strat konkurencyjnych Bydgoszczy i Torunia w ujęciu rywalizacji ośrodków stołecznych (miasta wojewódzkie rywalizują między sobą o funkcje, działalności, instytucje specyficzne tylko dla tej grupy miast), a z drugiej pozwala na identyfikację na ile potencjał przez nie prezentowany jest wystarczający dla właściwego stymulowania rozwoju całego województwa (poprzez dostrzeżenie różnic w stosunku do potencjału pozostałych miast wojewódzkich).

Te cele określone dla każdego z poziomów analizy miały decydujący wpływ na dobór wskaźników, które zostały użyte do wykonania analiz. Podkreślić należy, że celem opracowania nie jest dokonanie kompleksowej diagnozy stanu i identyfikacji zmian w zakresie bardzo szerokiego zakresu wskaźników, identycznych lub zbliżonych dla wszystkich analizowanych płaszczyn, ale dokonanie diagnozy w zakresie aspektów szczególnie ważnych w kontekście celów przypisanych do każdej z płaszczyn (użyte wskaźniki są więc na każdej z płaszczyn swoistymi markerami – wskaźnikami najbardziej odpowiednimi dla zbadania zagadnień uznanych za kluczowe dla danej płaszczyny).

Dodatkowo w części pierwszej opracowania zamieszczono rozdział przedstawiający podstawowe dane statystyczne dla 276 jednostek poziomu NUTS2 w 28 krajach Unii Europejskiej. Rozdział ten pozwala na zorientowanie się w zakresie potencjału województwa kujawsko-pomorskiego na tle jednostek należących do tego samego poziomu podziału statystycznego. Większość prezentowanych danych dotyczy potencjału demograficznego, który ma podstawowe znaczenie dla perspektyw dalszego rozwoju. Ze względu na ograniczoną dostępność danych, są to przede wszystkim dane opisujące stan aktualny, ale w zakresie niektórych cech także dynamikę zmian w ostatnich latach. Celem tego rozdziału jest poprawa poziomu ogólnej wiedzy, nakreślenie tła w jakim funkcjonuje województwo kujawsko-pomorskie jako jeden z unijnych regionów. Podkreślić jednak należy, że dostępne dane nie pozwalają na dokonywanie szczegółowych analiz, a tym bardziej nie uprawniają do formułowania rzetelnych wniosków na temat potencjału województwa na tle UE. Ze względu na specyfikę poszczególnych państw, różnice w organizacji administracji państw, różnice w potencjale regionów, krajowe i regionalne czynniki kształtujące sytuację społeczno-gospodarczą oraz niepełną porównywalność systemów statystycznych, byłoby to obarczone bardzo dużym ryzykiem popełnienia błędów.

Zestawienie tabel prezentujących dane statystyczne nawiązuje do systemu monitorowania określonego w „Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego. Plan Modernizacji 2020+”. Strategia rozwoju województwa zakłada czteropłaszczyznowy system monitorowania, z którego pierwsze trzy płaszczyny (monitoring ogólnego poziomu rozwoju województwa, monitoring realizacji celów strategicznych, monitoring szczegółowych procesów rozwoju i struktur województwa) są mierzone za pomocą danych statystycznych i dotyczą coraz bardziej szczegółowych poziomów odniesienia.

Źródłem danych dla analiz są ogólnodostępne wskaźniki publikowane przez Główny Urząd Statystyczny, Eurostat, dane Urzędu Lotnictwa Cywilnego oraz okręgowych komisji egzaminacyjnych (dane dotyczące egzaminów gimnazjalnych i maturalnych), a w nielicznych przypadkach analizy własne na podstawie innych źródeł (każdorazowo podane w opracowaniu). Są to wskaźniki powszechnie używane do oceny stanu rozwoju obszarów i ośrodków (świadczą o ich konkurencyjności, jakości życia, wizerunku na arenie zewnętrznej), są porównywalne - zarówno pod względem terytorialnym, jak i w szeregach czasowych, a więc będą mogły być wykorzystywane także w przyszłości do sporządzania kolejnych edycji tego typu opracowań.

Poszczególne zagadnienia zilustrowano za pomocą schematycznych załączników mapowych oraz wykresów. Przyjęto tu założenie ujednoczenia sposobu prezentacji w ramach poszczególnych poziomów analizy. W przypadku większości zagadnień na mapach, oprócz pokazania stanu aktualnego, dokonano oceny zmian w analizowanym okresie. W związku z powyższym zastosowano tu zunifikowaną metodę prezentacji – zaobserwowane zmiany sklasyfikowano do jednej z pięciu kategorii: jako znaczna poprawa, poprawa, stwierdzony brak zmian, pogorszenie lub znaczne pogorszenie – klasyfikacji dokonywano na podstawie indywidualnej oceny każdego z zagadnień, dostosowując przedziały do skali zachodzących w jego zakresie zmian (dlatego też użyte na mapach określenie „brak zmian” należy rozumieć nie jako absolutny brak zmian, ale jako wystąpienie zmian nieistotnych w skali danego zagadnienia, czyli tzw. stagnację); dla każdej z map zastosowano ujednoczoną legendę (bez względu na występowanie, lub nie, wszystkich wspomnianych kategorii). Ma to na celu ułatwienie odbiorcy interpretacji analizowanych zagadnień.

2. Województwo kujawsko-pomorskie na tle Unii Europejskiej

W Załączniku nr 1 zawarto mapy dotyczące zagadnień prezentowanych w niniejszym rozdziale.

Niniejszy rozdział ma na celu dokonanie ogólnej charakterystyki województwa kujawsko-pomorskiego na tle Unii Europejskiej. Punktem odniesienia jest tu podział krajów UE na regiony NUTS2 (w Polsce do 31.12.2017 roku, jednostki NUTS2 odpowiadały województwom). Opracowanie wykonano w oparciu o dane publikowane przez Eurostat, a dotyczą one trzech aspektów: potencjału (w tych zagadnieniach, które są wyrażane za pomocą wartości bezwzględnych), stanu rozwoju (w tych zagadnieniach, które są wyrażane za pomocą wskaźników), względnie charakteru zachodzących zmian (w tych nielicznych zagadnieniach, dla których możliwe było przedstawienie dynamiki w okresie kilkuletnim).

Podkreślić należy, że celem rozdziału nie jest dokonywanie miarodajnych analiz porównawczych, a tym bardziej wyciąganie wniosków w zakresie konkurencyjności regionów lub formułowanie wiążących rekomendacji dla polityki regionalnej wynikających z dostrzeżonych zależności statystycznych – bo charakter dostępnych danych nie jest wystarczająco wiarygodny (problem został wyjaśniony w dalszej części), by do takich działań uprawniać. Podstawowym celem tej części opracowania jest poszerzenie stanu wiedzy o zróżnicowaniu Unii Europejskiej oraz pokazanie, jak na tle ponad 270 jednostek tego poziomu podziału statystycznego kształtuje się sytuacja województwa kujawsko-pomorskiego. Funkcjonowanie województwa w strukturze Unii Europejskiej powoduje częste dokonywanie porównań z innymi regionami, tym bardziej, że wielokrotnie stan rozwoju regionów unijnych jest wyznacznikiem poziomu rozwoju polskich województw – w tym zakresie niniejszy rozdział ma dostarczyć podstawowych informacji.

Kraje Unii Europejskiej są niezwykle zróżnicowane pod względem warunków geograficznych kształtujących bezpośrednio lub pośrednio warunki ich funkcjonowania w najbardziej podstawowych aspektach (np. charakter użytkowania terenu i rozmieszczenie ludności), co pośrednio implikuje zróżnicowania społeczne, kulturowe, polityczne, a finalnie wpływa na stan rozwoju społecznego i gospodarczego. Są także (co zostanie rozszerzone w dalszej części rozdziału) zróżnicowane pod względem założeń ustrojowych formułowania polityk rozwojowych, zwłaszcza na poziomie bardziej szczegółowym, niż krajowy, który w polskich realiach odpowiada „polityce regionalnej”. Wskutek wszystkich tych uwarunkowań zasadne jest porównywanie jedynie najbardziej ogólnych wskaźników, w zakresie których zróżnicowania te nie wpływają na wiarygodność danych. Oprócz problemów

wynikających z obiektywnych czynników związanych z przedmiotem badania, ważne są także problemy wynikające z różnic w prowadzeniu badań statystycznych – dane nie dla wszystkich krajów są porównywalne pod względem metody ich pozyskania lub ich aktualności (skutkuje to brakiem części danych dla niektórych krajów lub niektórych badanych jednostek w tych krajach). Brak danych dla niektórych okresów skutkuje przywoływaniem danych z różnych lat (2017 lub 2016; biorąc pod uwagę tylko ogólny informacyjny charakter tego rozdziału, nie obniża to jego przydatności). Dodatkowo w niektórych krajach dokonywano zmian w podziale na jednostki NUTS2 i nie zawsze dla nowotworzonych podziałów są aktualizowane dane dotyczące wcześniejszych okresów (np. w Polsce aktualnie po podziale województwa mazowieckiego na dwie jednostki, jest 17 jednostek NUTS2). W rozdziale przyjęto poziom odniesienia NUTS2 z roku 2013, gdyż w takim układzie terytorialnym Eurostat oferuje najszerszą dostępność danych, mimo że nie jest to podział najnowszy z racji późniejszych korekt. Zmiany w klasyfikacjach powodują w przypadku wielu zagadnień brak możliwości pokazania tych samych wskaźników dla wszystkich regionów – a więc część załączonych map jest niekompletna, a braki dotyczą regionów istotnych pod względem prezentowanego potencjału. Przyjęcie jako poziomu odniesienia jednostek z roku 2013 nie obniża warstwy informacyjnej rozdziału – jednostki NUTS2 są tu bowiem wykorzystywane jedynie jako forma podziału przestrzeni, dla której pokazywane są dane statystyczne. Pewne problemy interpretacyjne wynikają także z różnic w wydzieleniu regionów NUTS2 w poszczególnych krajach. Jak wskazano wcześniej, w przypadku najmniejszych krajów, poziom NUTS2 obejmuje terytorium całego kraju, co wprawdzie daje możliwość bezpośredniego porównania województwa kujawsko-pomorskiego z tymi krajami, ale jednak nie pozwala na identyfikację ich wewnętrznych różnicowań. Należy też pamiętać, że nawet małe kraje są wewnętrznie zróżnicowane, chociażby z uwagi na fakt, iż ośrodki stołeczne skupiają szereg funkcji niereprezentowalnych poza nimi. W takim wypadku dochodzi do częstego zawyżania wartości wskaźników. Sposób wydzielenia jednostek w danym kraju wpływa też na eksponowanie, lub wprost przeciwnie na „ukrywanie” niektórych cech. Za przykład może posłużyć Paryż, który łączy się ze swoim regionem miejskim. Łącznie tę jednostkę zamieszkuje 12,2 mln osób, natomiast Londyn, który jest podzielony na 5 jednostek, gdzie w żadnej z nich liczba ludności nie przekracza 2,4 mln w sumie liczy 8,9 mln mieszkańców. Rzym i jego region miejski w ogóle nie są wydzielane z większej jednostki jaką jest region Lazio zamieszkiwany przez około 5,9 mln osób (z czego mieszkańcy Rzymu to około połowa). Wskutek tego we wszystkich tych aspektach, gdzie jest mowa o wartościach bezwzględnych albo wyrażanych przez wskaźniki dotyczące zagadnień, które w wielkich miastach przyjmują specyficzny charakter, sposób podziału na jednostki w danym kraju jest bardzo znaczący dla uzyskanych wyników.

Według podziału z roku 2013, w Unii Europejskiej funkcjonowało 276 jednostek NUTS2. W poszczególnych krajach ich liczba zawiera się w przedziale od 1 do 40. Aż 6 krajów w całości stanowi jednostki NUTS2 (Cypr, Estonia, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Malta), co oznacza, że dane dla województwa kujawsko-pomorskiego są porównywane z danymi dla całych państw. Kilka krajów zostało podzielonych na tylko dwie jednostki (Chorwacja, Irlandia, Słowenia) lub na stosunkowo niewielką liczbę, dostosowaną do niewielkiej powierzchni (Słowacja – 4, Dania – 5), ale na niewielką liczbę jednostek tego poziomu podzielono też kraje duże powierzchniowo: Finlandię (5 jednostek), Szwecję i Rumunię (po 8 jednostek). Największą liczbę jednostek wydzielono w Wielkiej Brytanii (40), Niemczech (38), Francji (21), Hiszpanii (19), Polsce (16). Jeśli uwzględnimy relatywnie niewielkie powierzchnie krajów, jako dużą należy też ocenić liczbę wydzieleni w Grecji (13), Holandii (12) i Belgii (11). Warto zauważyć, że we Francji oddzielne jednostki NUTS2 stanowią terytoria zamorskie w Ameryce i Afryce, a w Hiszpanii samodzielnymi jednostkami są obydwie enklawy na terenie Afryki – Ceuta i Melilla. Dla wielu zagadnień dane dla jednostek pozakontynentalnych¹ nie były w ogóle dostępne, a dla tych, które były dostępne bardzo często ich analiza jest bezcelowa ze względu na całkowitą nieporównywalność (np. dane dotyczące procesów i struktur demograficznych).

Z perspektywy analiz stanu rozwoju regionalnego w Polsce, NUTS2 to poziom optymalny, gdyż aż do końca roku 2017 nie tylko administracyjnie odpowiadał poziomowi województw, ale też bezpośrednio nawiązywał do bardzo szerokich kompetencji samorządu wojewódzkiego w zakresie kreowania procesów rozwojowych w

---

¹ W niniejszym rozdziale jako jednostki „kontynentalne” określa się jednostki NUTS2 leżące na terenie Europy i Azji. Nie zalicza się więc do nich jednostek NUTS2 należących do Francji, Hiszpanii i Portugalii, zlokalizowanych w Afryce i Ameryce.

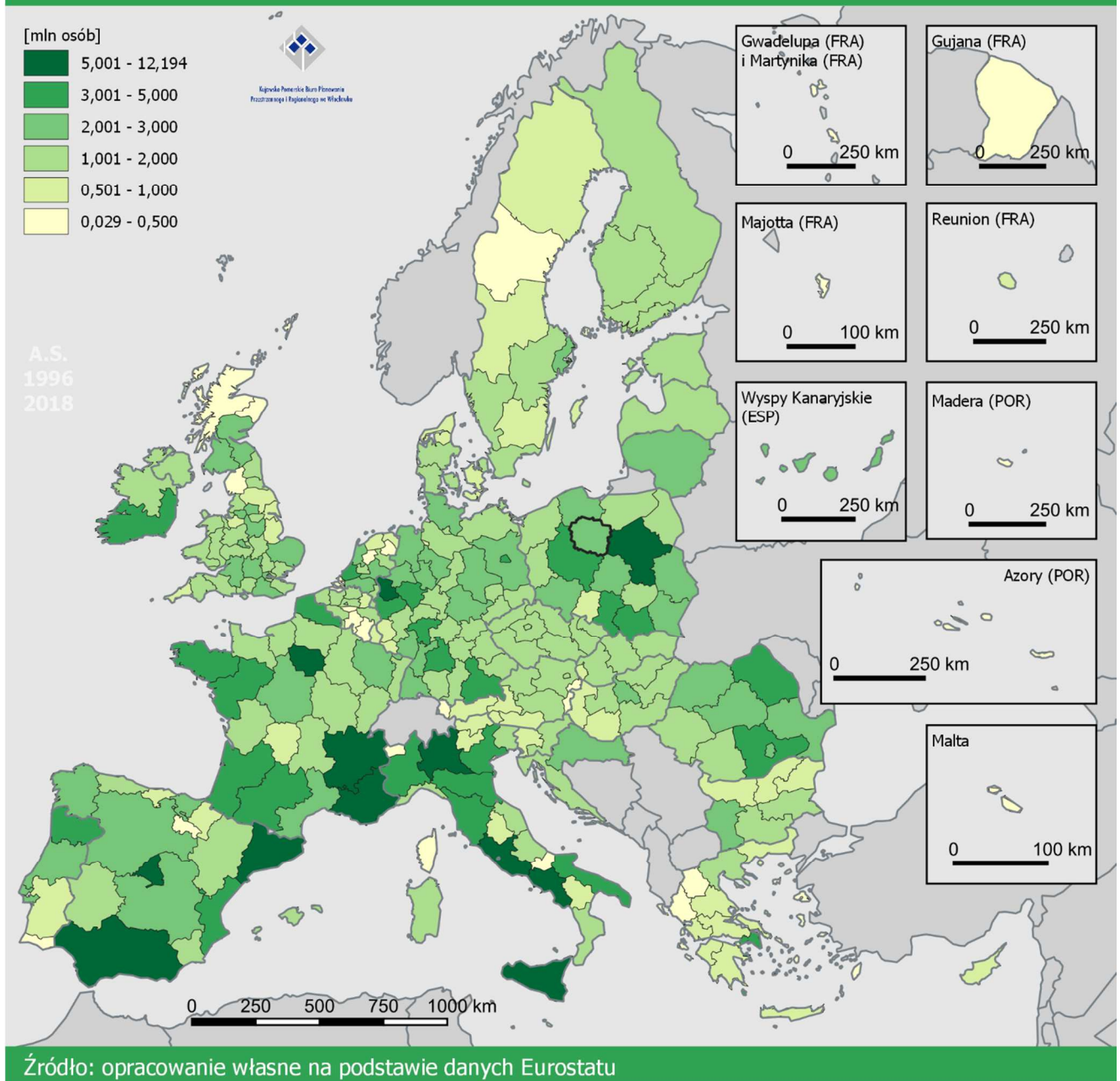

województwie. Jednak podkreślić należy, że w Unii Europejskiej funkcjonują bardzo różne modele ustrojowe w zakresie kreowania rozwoju, polegające z jednej strony na zróżnicowanym zaangażowaniu samorządów terytorialnych i władz rządowych danego kraju, a z drugiej strony na traktowaniu jako „poziom planowania regionalnego” poziomów innych, niż NUTS2. W większości krajów UE brak jest szczebla podziału administracyjnego porównywalnego do polskich samorządowych województw - jednostek w których rozwój kreowany jest przez władze regionalne na podstawie wewnętrznie prowadzonej polityki regionalnej. Dlatego też w części krajów poziom NUTS2 jest wyłącznie sposobem agregacji danych statystycznych wg ujednoliconej metody przyjętej w całej UE (tak jak w Polsce poziom NUTS3, który nie jest poziomem podziału administracyjnego, nie podlega planowaniu ani samorządowemu ani rządowemu, a jedynie stanowi jednostki agregacji danych statystycznych), więc w praktyce może mieć bardzo różne przełożenie na procesy rozwojowe odbywające się w poszczególnych krajach. Przedstawianych dla jednostek NUTS2 danych nie należy więc w żadnym stopniu interpretować jako ilustracji wyników polityki regionalnej prowadzonej w poszczególnych jednostkach NUTS2 przez rząd centralny lub samorządy terytorialne tych krajów, a jedynie jako ilustrację stanu rozwoju jaki osiągnęły tak określone statystyczne jednostki, w wyniku ogółu procesów rozwojowych mających miejsce na danym terytorium.

Niniejszy rozdział skupia się przede wszystkim na przedstawieniu danych demograficznych. W bazach Eurostatu zagadnienie to jest wyjątkowo dobrze reprezentowane, a skupienie się na charakterystyce mieszkańców ma istotne uzasadnienie merytoryczne (potencjał, procesy i struktury demograficzne z jednej strony mają kluczowe znaczenie dla kształtowania rozwoju regionalnego, a z drugiej strony – w niektórych aspektach dobrze pośrednio oddają ten stan rozwoju) oraz metodologiczne (przy tak dużym zróżnicowaniu krajów Unii Europejskiej, dane demograficzne najłatwiej jest zobiektywizować i zapewnić ich stosunkowo dużą rzetelność i porównywalność).

Powierzchnia jednostek NUTS2 jest jedną z cech, która najsilniej pokazuje różnice w podejściu poszczególnych krajów do wyróżniania tego poziomu. Zdecydowanie największe (maksymalna wartość przekracza 227 tys. km², kolejna 164 tys. km², a kilka kolejnych ponad 60 tys. km²) są jednostki NUTS2 w Finlandii, Szwecji, Hiszpanii. Do dużych należą też wydzielone tego poziomu we Francji, Rumunii, a nieznacznie mniejsze są jednostki w Polsce i we Włoszech. Największą liczbę małych jednostek (o powierzchni kilku tysięcy km²) wykazują Niemcy i Wielka Brytania (wyjaśnia to stosunkowo dużą liczbę jednostek tego poziomu w tych krajach) oraz Belgia i Holandia. Pod względem zajmowanej powierzchni, kujawsko-pomorskie zalicza się do jednostek większych. Z powierzchnią równą prawie 18,0 tys. km² zajmuje 72. pozycję wśród 276, a najbardziej podobnymi pod tym względem są: województwa podkarpackie, pomorskie, łódzkie oraz Dolna Normandia (Basse Normandie) we Francji, Północna Wielka Nizina (Észak-Alföld) na Węgrzech i Wschodnia Szkocja (Eastern Scotland). Także liczba mieszkańców (2,06 mln) lokuje kujawsko-pomorskie wśród większych jednostek – na 85. pozycji. Najbardziej podobne pod względem liczby ludności są Detmold (Niemcy, w kraju związkowym Nadrenia Północna – Westfalia) i województwo podkarpackie. Jednostki NUTS2 o najmniejszej liczbie ludności (poza kilkoma wyjątkami) liczą ponad 200 tys. mieszkańców, największa (Île de France) prawie 12,2 mln, a kolejne ponad 10 mln (Lombardia) i ponad 8,4 mln (Andaluzja). Aż 12 jednostek liczy ponad 5 mln, a 22 – ponad 4 mln (są to przede wszystkim jednostki francuskie, hiszpańskie, włoskie i niemieckie). Warto więc zauważyć, że już te dwa najbardziej podstawowe parametry (powierzchnia i liczba mieszkańców) wskazują jak bardzo zróżnicowane są jednostki poziomu NUTS2 w Unii Europejskiej. Nawet jeśli odrzuci się jednostki o ekstremalnych wartościach, to pod względem powierzchni obserwuje się ponad 50-krotną, a pod względem liczby mieszkańców – ponad 25-krotną rozpiętość wartości.

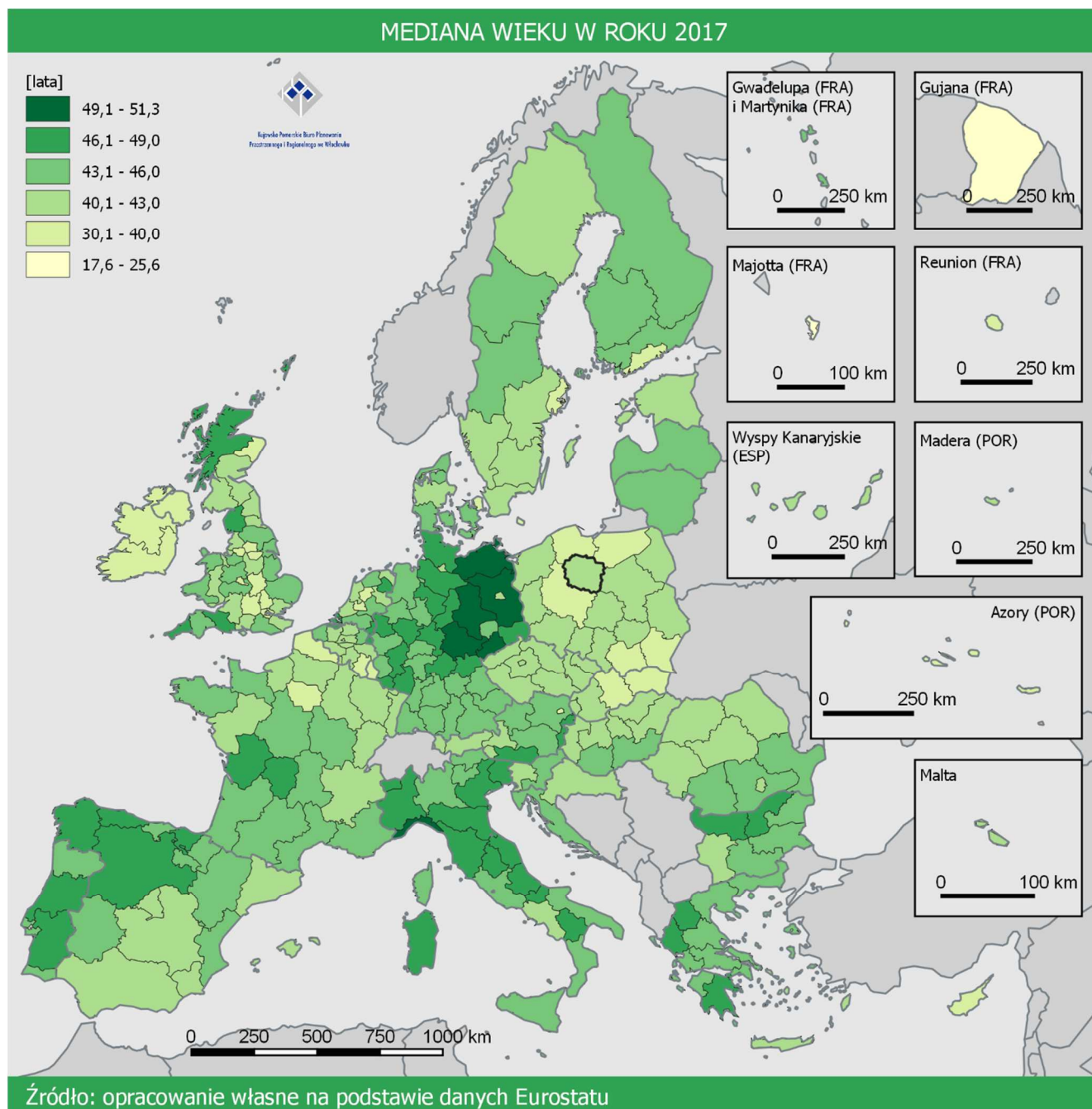
LICZBA LUDNOŚCI W ROKU 2017

Najbardziej miarodajny wskaźnik rozmieszczenia ludności – gęstość zaludnienia, wynosi od kilku (Gujana, jednostki północnej Szwecji i Finlandii) do około 11 tys. (dwie jednostki na terenie Wielkiego Londynu – East i West Inner London) osób na 1 km². Kujawsko-pomorskie (117 os/km²) lokuje się na 155. pozycji (niemal identyczne wartości wykazują jednostki: Pays de la Loire, wielkopolskie, Sjælland, podkarpackie i Niederbayern). Warto zauważyć, że gęstość zaludnienia jest czynnikiem sprzyjającym rozwojowi społecznemu i gospodarczemu, ponieważ kształtuje popyt na dobra komercyjne i poprawia efektywność realizacji usług publicznych. Większość jednostek NUTS2 w Niemczech, krajach Beneluksu, Włoszech, Wielkiej Brytanii notuje wskaźnik gęstości zaludnienia co najmniej 2-4-krotnie wyższy, niż kujawsko-pomorskie.

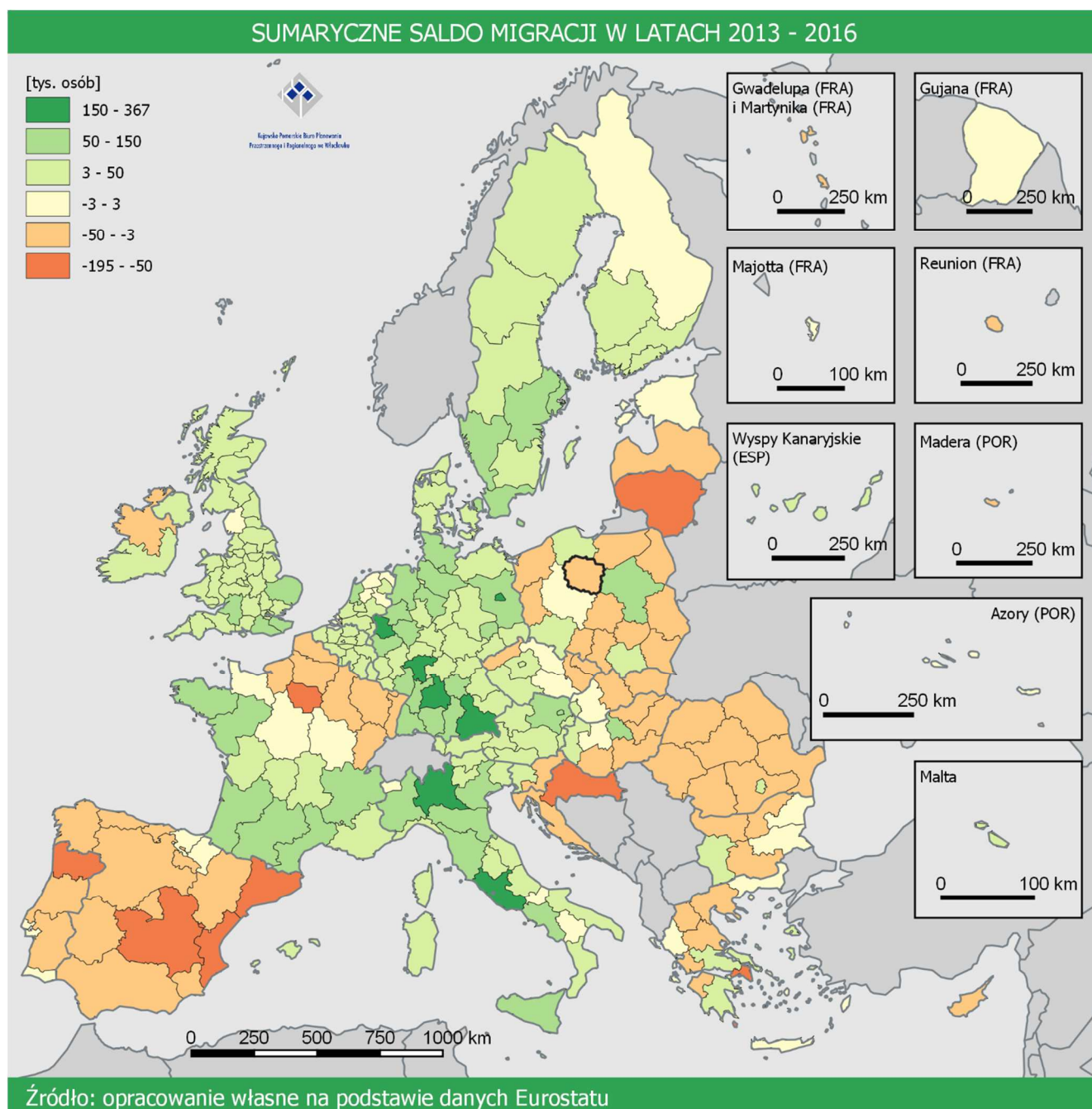
Analiza zmian liczby mieszkańców w okresie 10-letnim (2008-17) wskazuje, że większość jednostek z krajów UE zanotowało większą dynamikę od polskich województw. Dostępne są dane dla 272 jednostek, z których 184 zyskało, a 88 straciło w tym czasie mieszkańców. Dla kujawsko-pomorskiego Eurostat wykazał ubytek ponad 5,5 tys. mieszkańców. Według Eurostatu, w aż 22 jednostkach ubytek przekroczył 100 tys. osób (rekordowy wniósł ponad 480 tys. osób). Najwięcej mieszkańców straciły jednostki rumuńskie, Litwa, Łotwa, ale także kilka jednostek niemieckich i pojedyncze greckie, portugalskie, bułgarskie, chorwackie oraz województwo śląskie. W tym samym okresie aż 56 jednostek zyskało ponad 100 tys. mieszkańców. Rekordowe wzrosty (o ponad pół

miliona) zanotowały włoskie Lazio i Lombardia oraz francuskie Île de France i Rhône-Alpes. Jeśli jednak odniesie się te wartości bezwzględne do liczby mieszkańców, to tylko kilka regionów straciło 10%, a kilkanaście zyskało ponad 10% stanu początkowego. Odnotować jednak należy, że skrajne wartości były znaczące: Gujana zanotowała w ciągu 10 lat wzrost liczby mieszkańców o ponad 25%, Luksemburg o ponad 22%, East Inner London i Melilla około 20%, a Sztokholm – ponad 16% natomiast region Severozapaden w Bułgarii stracił ponad 15%, a trzy regiony w Rumunii – po około 13% mieszkańców.

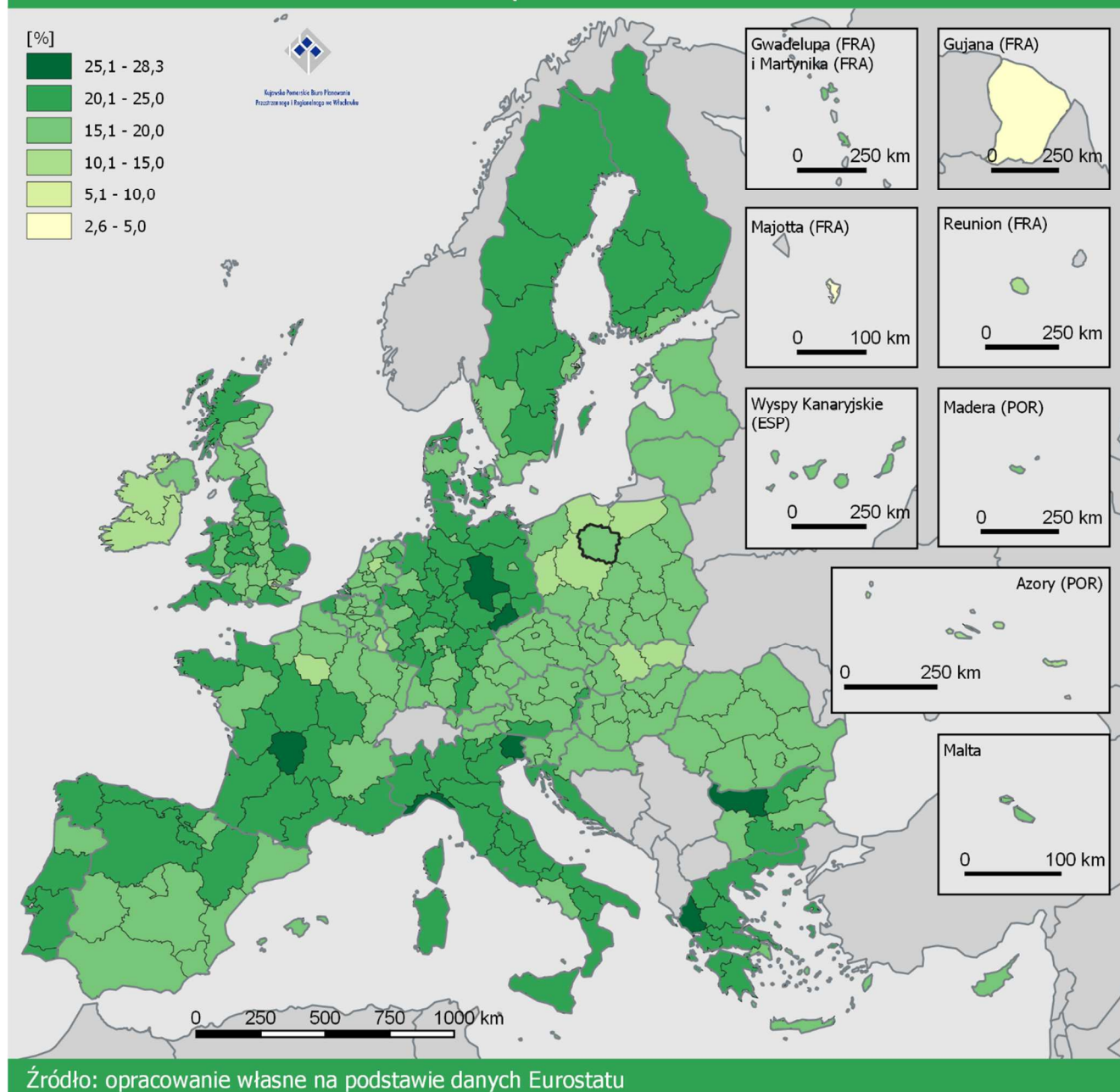
Zmiany liczby mieszkańców wynikają zarówno z bardzo dużych ruchów migracyjnych, jak i dużego natężenia ruchu naturalnego. W latach 2008-2016 kujawsko-pomorskie zanotowało w obydwu tych zagadnieniach stosunkowo niewielkie wartości bezwzględne: wskutek migracji ubyło łącznie niespełna 18 tys. mieszkańców, a wskutek ruchu naturalnego przybyło nieco ponad 7 tys. osób. Dla porównania największe ubytki wskutek ruchu naturalnego (dane dostępne dla 267 jednostek) notowała jednostka Düsseldorf (ponad 140 tysięcy), a łącznie w 9 jednostkach ubyło wskutek przewagi zgonów nad urodzeniami co najmniej 90 tysięcy osób; z kolei największe przyrosty odnotowały jednostki Île de France (ponad 983 tysiące) oraz Rhône-Alpes (prawie 300 tys.), Southern and Eastern (w Irlandii – ponad 287 tys.) oraz Comunidad de Madrid (prawie 244 tys.). Co ciekawe, w regionie

miejskim Paryża (Ile de France) zanotowano zarówno największy przyrost w skutek ruchu naturalnego², jednocześnie notując największą stratę (450 tys. osób) związaną z migracjami. Bardzo duże ubytki wskutek migracji wykazują też Litwa (ponad 267 tys.), grecki region Attyka (region miejski Aten – prawie 222 tys.) oraz Łotwa (ponad 170 tys.). Największy wzrost w wyniku migracji zanotowały regiony włoskie: Lazio (jednostka z Rzymem, prawie 580 tys.), Lombardia (jednostka z Mediolanem, ponad 555 tys.), Emilia-Romagna (312 tys.) oraz niemieckie Oberbayern (jednostka z Monachium, 356 tys.) i Berlin (ponad 317 tys.). Generalnie wśród jednostek o największym napływie migracyjnym przeważają jednostki włoskie, niemieckie i francuskie (wśród 25 o najkorzystniejszym wieloletnim bezwzględnym saldzie migracji jest 8 niemieckich, 6 francuskich i 6 włoskich – te 25 jednostek zyskało wskutek migracji w ciągu 10 lat łącznie 5,7 mln mieszkańców).

² Dane dla 267 jednostek; brakuje danych dla 5 jednostek tworzących Wielki Londyn, Chemnitz, Lipsk, Gwadelupy i Majotty.

UDZIAŁ LUDNOŚCI W WIEKU 65 i WIĘCEJ LAT W LUDNOŚCI OGÓŁEM W 2016 ROKU

Jeśli odniesie się ruch naturalny do liczby mieszkańców, to najkorzystniejszy wskaźnik wśród jednostek kontynentalnych klasyfikowanych jako NUTS2 notuje irlandzki region Southern and Eastern (przyrost w wyniku ruchu naturalnego w ciągu 10 lat stanowił łącznie aż 8,8% pierwotnej liczby mieszkańców), Île de France (8,4%), region Brukseli (7,8%), irlandzki region Border, Midland and Western (7,4%). Dla porównania kujawsko-pomorskie zanotowało wartość wskaźnika wynoszącą 0,3%. Kilka jednostek odnotowało jednak znaczący ubytek ludności wskutek przewagi zgonów nad urodzeniami – największy dwa regiony bułgarskie (Severozapaden – 9,1%, Severen tsentralen – prawie 6,7%), włoska Liguria (prawie 5,9%), portugalskie Alentejo (5,3%) i Saksonia-Anhalt (5,1%). Analogiczny wskaźnik obliczony dla migracji wykazał, że największy przyrost ludności odnotowały w tym okresie: Luksemburg (w okresie 2008-2016 w wyniku migracji liczba ludności zwiększyła się o ponad 17,6%), Malta, Lazio, Wiedeń, Korsyka, Sztokholm, Kraj Środkowoczeski (region wokół Pragi), Berlin (od 9 do 11%); największe ubytki w kontynentalnej części UE odnotowały Litwa i Łotwa (około 8% stanu wyjściowego) oraz Attyka (ponad 5,5%).

Odnosząc się do ogólnych wyników ruchu naturalnego należy także wspomnieć o zmianach skali urodzeń. Jeśli porówna się okres 2005-07 z okresem 2014-16, to w kujawsko-pomorskim liczba urodzeń spadła o prawie 7%. Negatywny trend przeważa w UE, bo aż w 146 jednostkach zanotowano spadki, a tylko w 119 wzrosły (dla 1

regionu brak zmian, dla 9 brak danych). Skala tych zmian jest na tyle duża, że może wywrzeć wpływ na relacje ludnościowe między poszczególnymi krajami, bo wśród 30 jednostek o największych spadkach jest 8 włoskich, 7 greckich i 6 (na 7 ogółem) portugalskich. Z kolei wśród 35 jednostek, które zanotowały co najmniej 10% wzrost liczby urodzeń, jest aż 13 niemieckich, wszystkie 5 jednostek duńskich (z których najsłabsza zanotowała wzrost urodzeń o 18%), 4 jednostki szwedzkie, Luksemburg, Malta. Maksymalny wzrost liczby urodzeń wyniósł w tym okresie 50% i był notowany w jednym z regionów duńskich.

Ze wskaźnikami przyrostu naturalnego bezpośrednio wiąże się również współczynnik dzietności (czyli wskaźnik przeciętnej liczby urodzeń żywych na 1 kobietę). W 2016 roku w kujawsko-pomorskim wynosił on 1,34 co lokowało województwo na 43. pozycji licząc od najmniejszej (najgorszej) wartości. Warto zauważyć, że w żadnej jednostce kontynentalnej UE, wskaźnik ten nie osiągnął wartości 2,1-2,2, która jest uważana za minimalną dla zapewnienia zastępowalności pokoleń. Najwyższe wartości (1,9-2,0) notowano głównie w jednostkach francuskich, brytyjskich i szwedzkich (wśród 35 o największych wartościach jest 17 brytyjskich, 10 francuskich i 4 szwedzkie). Z porównania wartości tego wskaźnika w roku 2005 i 2016³ wynika, że większość jednostek (168) zanotowało poprawę sytuacji, a w kilku nie odnotowano zmiany. Jednak zarówno wśród tych jednostek, gdzie wskaźnik wzrósł, jak i wśród tych, gdzie zmalał, bardzo duża jest liczba tych o zaledwie minimalnych wartościach zmian (w kujawsko-pomorskim nastąpiła poprawa o 0,07 pkt). Rozkład przestrzenny jednostek wykazujących charakterystyczne wartości urodzeń sugeruje, że wpływ na nie może mieć polityka prorodzinna prowadzona przez niektóre kraje albo bardzo duże różnice w funkcjonujących modelach rodziny, bowiem w przeciwieństwie do innych wskaźników, w tym przypadku uwidaczniają się bardzo wyraźnie różnice między jednostkami leżącymi w różnych krajach, a jednocześnie zróżnicowania wewnętrzne w tych krajach są niewielkie (patrz wskaźnik dzietności w Danii, Szwecji, Francji, Wielkiej Brytanii).

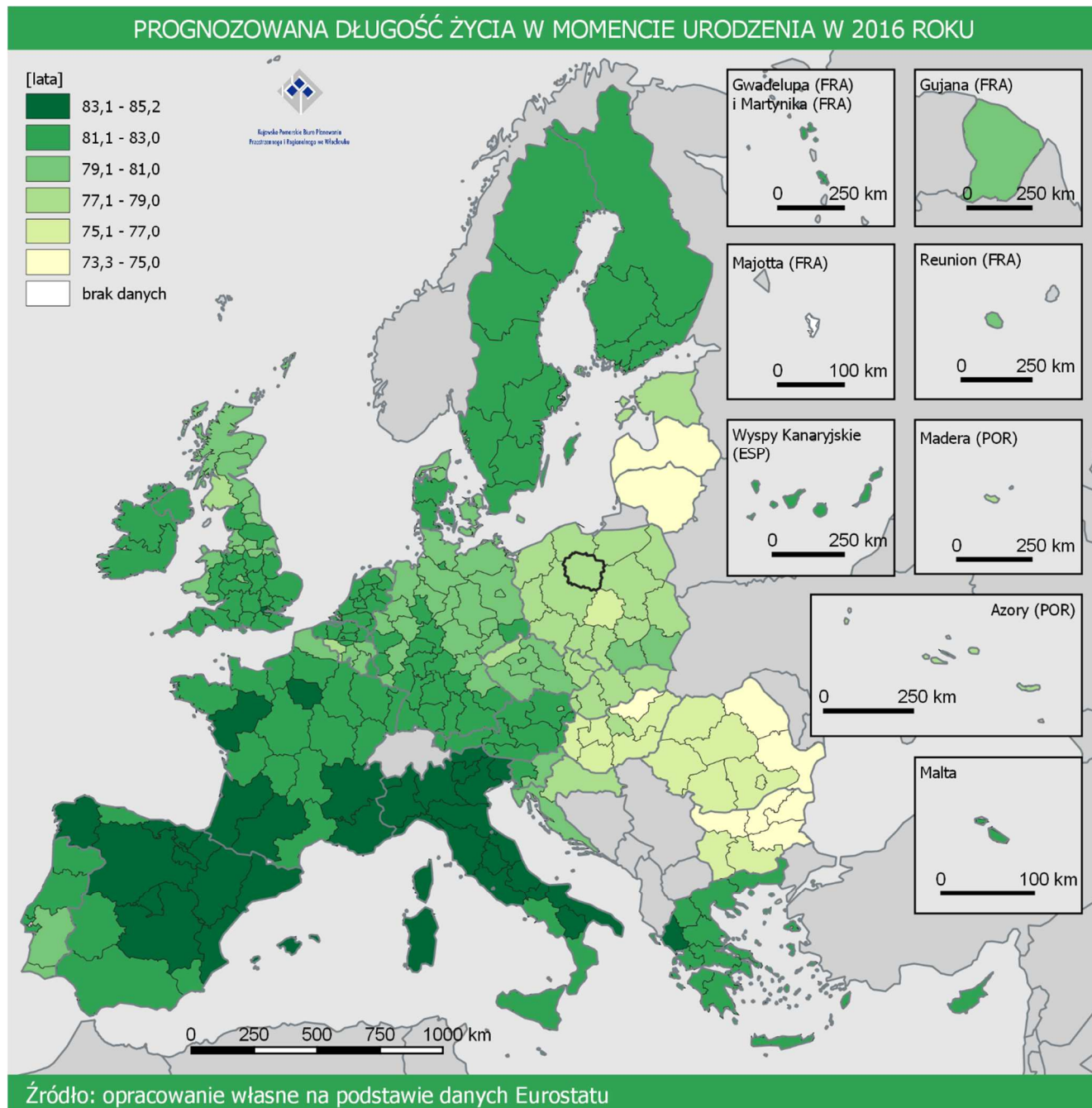
Jednym z głównych wyzwań rozwojowych, przed którymi stoi Unia Europejska jest starzenie się społeczeństwa. W 2017 roku mediana wieku mieszkańców w trzech jednostkach NUTS2 przekroczyła 50 lat (Chemnitz – 51,3, Saksonia-Anhalt – 50,4, Liguria – 50,3; w kolejnych trzech jednostkach niemieckich sięga 50 lat). Pomijając terytoria zamorskie, najkorzystniejszą wartość prezentowały jednostki brytyjskie w regionie Wielkiego Londynu (32,5 – 36 lat). Do stosunkowo młodych regionów zaliczają się też wciąż polskie województwa – kujawsko-pomorskie z wartością 40,2 lokuje się na 47. pozycji (i jest wyprzedzane przez 7 województw). Z porównania mediany wieku notowanej w roku 2008 i 2017 wynika, że zaledwie w 6 jednostkach nastąpiło jej zmniejszenie (Wiedeń, Berlin, West Midlands w Wielkiej Brytanii, Bruksela, Outer London - East and North East, North Eastern Scotland), a w 120 zanotowano znaczący jej wzrost (o co najmniej 3 lata przy braku danych dla 4 regionów). Kujawsko-pomorskie zanotowało wzrost o 3,6 lat (57. najwyższa wartość; tylko 3 polskie województwa zanotowały większy wzrost).

Proces starzenia się społeczeństwa najbardziej czytelnie uwidacznia się w strukturze wieku, zwłaszcza udziale ludności starszej w ogólnej liczbie mieszkańców. W kontynentalnej części UE (terytoria zamorskie cechują się całkowicie odmienną strukturą) najniższe udziały ludności starszej notują jednostki brytyjskie, polskie i słowackie (wśród 35 jednostek o najmniejszym udziale ludności w wieku 65 i więcej lat jest 7 polskich województw, w tym kujawsko-pomorskie). W jednej z jednostek tworzących Wielki Londyn udział grupy 65+ nie przekraczał w 2016 roku 8% ogółu ludności, najczęściej jednak (w ponad 2/3 jednostek) notuje się wartości w przedziale 17-23%. Kujawsko-pomorskie ze wskaźnikiem 15,5% należy do grupy najmłodszych. Najwyższe wskaźniki przekraczają 25%. W rozmieszczeniu jednostek tej grupy trudno szukać prawidłowości terytorialnych (maksymalne wartości notują: Liguria – ponad 28%, Chemnitz – ponad 27%, Ipeiros, Friuli-Venezia Giulia, Severozapaden, Saksonia-Anhalt, Limousin, Toskania – ok. 25%), ale już wśród jednostek o wskaźniku przekraczającym 20% zdecydowanie przeważają te pochodzące z tzw. „starej Unii”. W stosunku do rozmieszczenia grupy 65+, pewne różnice wykazuje rozkład przestrzenny udziału ludności w wieku 75 i więcej lat. Tu najwyższe wartości notują jednostki wschodnich Niemiec (obszar byłej NRD), greckie i włoskie. Maksymalny udział tej grupy w ogóle ludności notowany w Ligurii przekraczał 15% (dla porównania w kujawsko-pomorskim jest to 6,6% co lokuje województwo wśród jednostek o najniższych udziałach). Pomimo więc, że proces starzenia się ludności jest w

---

³ Podkreślić należy brak danych dla aż 16 regionów, w tym 5 duńskich i 5 brytyjskich.

kujawsko-pomorskim dostrzegany i od kilku lat przebiega z coraz silniejszą dynamiką, na tle wielu regionów europejskich, przyjmuje wciąż bardzo niewielkie natężenie i społeczeństwo kujawsko-pomorskiego jest przeciętnie jednym z najmłodszych (choć nie wynika to z dużego udziału dzieci i młodzieży, a wciąż małego udziału ludności starszej – co oznacza, że w perspektywie kilkunastu lat wraz z przejściem kolejnych roczników grupy produkcyjnej w wiek poprodukcyjny, proces starzenia znacząco przyspieszy).

Uwagę zwraca też fakt, że niektóre z jednostek NUTS2 cechują się bardzo dużą bezwzględną liczbą ludności starszej. Niezależnie od tego, jak dużą część ogółu społeczności stanowią te osoby, sam fakt koncentracji tak dużej liczby osób o specyficznych potrzebach w zakresie usług (zwłaszcza opiekuńczych, zdrowotnych, aktywnego zagospodarowania wolnego czasu), powoduje bardzo duży popyt na rozwój działalności i świadczeń ukierunkowanych do tej grupy osób. Grupa w wieku 65 i więcej lat w Lombardii liczy prawie 2,2 mln mieszkańców, w Île de France ponad 1,7 mln, w Katalonii i Andaluzji - prawie 1,4 mln. Grupa wiekowa 80 i więcej lat w tych czterech jednostkach liczy odpowiednio 645, 514, 446 i 397 tysięcy. W Lombardii grupa 65+ jest o ponad połowę liczniejsza od dzieci w wieku do 14 lat. Dla porównania w kujawsko-pomorskim w roku 2017 było 319 tys. osób w wieku 65 i więcej lat, 78,4 tys. osób w wieku 80 i więcej lat oraz 311 tysięcy dzieci do lat 14. W skali całej UE, aż 54 jednostki (czyli prawie 1/5) liczą co najmniej 0,5 mln osób w wieku 65 i więcej lat, w tym 14

jednostek – ponad 1,0 mln. Natomiast 31 jednostek liczy co najmniej 200 tys. osób w wieku 80 i więcej lat (osób w tym wieku było w 2017 roku w UE łącznie 27,3 mln).

Jednym z najczęściej wykorzystywanych syntetycznych wskaźników jakości życia mieszkańców, jest wskaźnik prognozowanej długości życia w momencie urodzenia. Jednostki NUTS2 wykazują pod tym względem znaczące zróżnicowanie – minimalna wartość w roku 2016 wynosiła 73,3 lata, a maksymalna 85,2. Niższe wartości są typowe dla krajów Europy Środkowej i Wschodniej („nowa Unia”). Wśród 50 jednostek o najniższym wskaźniku w 2016 roku znajdowały się wszystkie jednostki węgierskie (7), bułgarskie (6), rumuńskie (8), Estonia, Łotwa, Litwa oraz 14 polskich województw. Kujawsko-pomorskie z wartością 77,8 notowało 36. najgorszy wskaźnik wśród 275 jednostek, dla których udostępniano dane. Najwyższe wartości notują regiony południowej Europy (maksymalna wartość w regionie Madrytu wynosi 85,2, ale wartość 84 osiągają jeszcze 3 inne jednostki hiszpańskie, 5 jednostek włoskich, region Paryża i jedna z jednostek centralnych Wielkiego Londynu). Nieco niższe wartości, ale wciąż zwiastujące bardzo długie życie, charakterystyczne są dla Szwecji, Włoch, Hiszpanii, Francji, Grecji, Irlandii, Austrii, Belgii, Holandii, Cypru i południowej części Wielkiej Brytanii. Nowe kraje unijne, pomimo prezentowania tak niekorzystnych wartości, w ciągu ostatnich lat zanotowały bardzo duże pozytywne zmiany (co doskonale ilustruje jak duża była dysproporcja w stosunku do krajów „starej Unii” w momencie akcesji krajów „nowej Unii”). W stosunku do roku 2005, w 2016 prognozowana długość życia w momencie urodzenia wzrosła w większości z nich o przynajmniej 2,5 roku (maksymalny wzrost wyniósł 5 lat i został odnotowany w Estonii). W tym okresie bardzo duże wzrosty wskaźników (oznaczające pozytywne zmiany) miały też miejsce w Hiszpanii i na Cyprze (wskutek czego obecnie te kraje wykazują stan bardzo korzystny), ale w większości krajów Europy Zachodniej, gdzie już wcześniej osiągnięto bardzo wysoki standard życia, dalsza znaczna poprawa nie jest już praktycznie możliwa – na przykład w większości jednostek zachodnioniemieckich i szwedzkich wzrost wyniósł tylko około 1,5 roku. W kujawsko-pomorskim w okresie 2005-2016 wskaźnik ten wzrósł o 3,0 lata i był 42. najwyższym wśród 259 jednostek, dla których Eurostat udostępnił dane (w Polsce wyższe wartości notowały łódzkie, małopolskie, podkarpackie, a zwłaszcza lubelskie, które osiągnęło 10. największy wzrost w UE).

Najbardziej podstawowymi wskaźnikami świadczącymi o zróżnicowaniu kondycji gospodarczej, które jednocześnie pozwalają na stosunkowo wiarygodne porównanie jednostek tak zróżnicowanych jak analizowane jednostki NUTS2, są: produkt krajowy brutto oraz wskaźnik bezrobocia. W stosunku do PKB istnieje kilka miar jego wyrażania dla celów analizy porównawczej. Bezwzględna wartość PKB w mln euro, w roku 2016, zawierała się w przedziale od 1368 mln euro na Wyspach Alandzkich do 680717 mln euro w regionie Paryża (Île de France). Trzeba jednak podkreślić, że wartości skrajne są wyjątkowo ekstremalne, bo druga pod względem wielkości jednostka notowała wartość około 366 mld euro (Lombardia), a kolejne (Oberbayern, irlandzkie Southern and Eastern oraz Inner London – West) około 240-250 mld euro (podobnie większość jednostek o najniższym PKB - z pominięciem skrajnych - wykazywała jego wartość na poziomie kilku tysięcy). Oznacza to, że po odrzuceniu wartości skrajnych, rozpiętość bezwzględnej wartości PKB w jednostkach NUTS2 była około 50-krotna. Dla kujawsko-pomorskiego w 2016 Eurostat podawał wartość bezwzględną PKB na poziomie 18 891 mln euro, co lokowało województwo na 197. pozycji wśród 276 jednostek. Jednostkami UE o najbardziej zbliżonej wartości PKB były Provincia Autonoma di Trento, Comunidad Foral de Navarra i La Réunion.

Wskaźnik PKB na 1 mieszkańca w odniesieniu do średniej wartości w UE, zawierał się w 2016 roku pomiędzy wartościami 14% (Severozapaden w Bułgarii) a 711% (Inner London – West). Trzeba jednak podkreślić, że wśród jednostek o najwyższych wskaźnikach notuje się bardzo duże rozpiętości – 2. w kolejności jednostka (Luksemburg) notuje wartość 311%, 3. (Southern and Eastern w Irlandii) 240%, a 10. - 187%. Wśród jednostek o najniższych wartościach tylko 5 notowało wskaźnik poniżej 20%, jeśli więc odrzuci się wartości skrajne, to rozpiętość pomiędzy jednostkami NUTS2 była około 10-krotna. Wśród jednostek o najniższych wartościach notuje się wyłącznie jednostki z „nowej Unii” (zwłaszcza bułgarskie, rumuńskie, węgierskie i polskie) oraz greckie. Województwo kujawsko-pomorskie w 2016 roku notowało PKB na 1 mieszkańca na poziomie 31% średniej unijnej, co było 22. najniższym wskaźnikiem. Najbardziej zbliżone wartości notowały rumuńska jednostka Vest oraz województwa opolskie, zachodniopomorskie i lubuskie. Nieco korzystniejsza jest pozycja kujawsko-pomorskiego jeśli PKB wyrazi się w parytecie siły nabywczej (bezwzględne PKB na 1 mieszkańca w 2016 roku

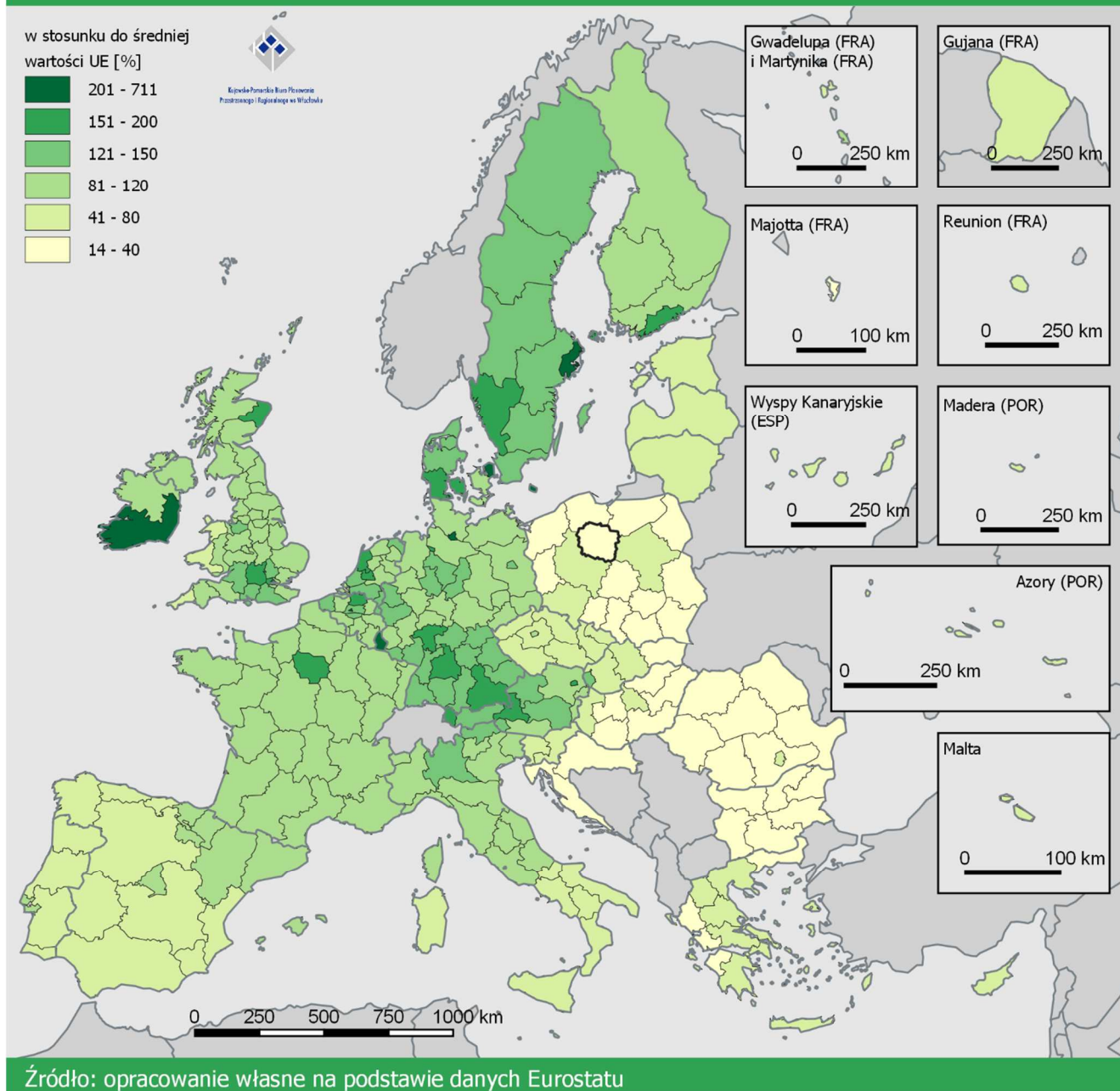

wynosiło niespełna 9,2 tys. euro, ale wyrażone w PPS wyniosło 16,3 tys.) – ten wskaźnik lokuje kujawsko-pomorskie na 32. pozycji (licząc od najniższej). Jeśli uwzględnimy parytet siły nabywczej, to PKB na 1 mieszkańca było w 2016 roku wyższe nie tylko od notowanego w regionach bułgarskich, rumuńskich i węgierskich ale też od 7 jednostek greckich.

Metodologia badania bezrobocia przez Eurostat jest odmienna od stosowanego w Polsce systemu ewidencji bezrobocia rejestrowanego, wskutek czego liczba bezrobotnych i będący jego pochodną wskaźnik bezrobocia, są wg Eurostat znacząco niższe. Przykładem może być fakt, iż w 2017 roku Eurostat podawał dla województwa kujawsko-pomorskiego liczbę bezrobotnych wynoszącą 49,9 tys. podczas gdy bezrobocie rejestrowane podawane przez GUS wynosiło 81,5 tys. Będąc świadomym tych rozbieżności, trzeba jednak zauważyć, że metodologia Eurostatu jest ujednolicona w krajach UE, a więc może być stosowana do porównań sytuacji w różnych krajach Unii Europejskiej. Wskaźnik bezrobocia w 2017 roku zawierał się w przedziale od 1,7% (w jednostce NUTS2 obejmującym Pragę; trzecią najkorzystniejszą wartość notował region miejski Pragi – Kraj Środkowoczeski) do 29,1% w greckiej jednostce Dytiki Makedonia. Pomijając francuskie terytoria zamorskie i hiszpańskie enklawy Ceuta i Melilla, najwyższe wartości (poza wspomnianą maksymalną) wynosiły 23-26% i dotyczyły wyłącznie regionów hiszpańskich i greckich. Wśród wszystkich kontynentalnych jednostek NUTS2, które notowały w 2017 roku wskaźnik powyżej 15%, występowały wyłącznie greckie, hiszpańskie i włoskie. Kujawsko-pomorskie z wartością 5,5% lokowało się na 131. pozycji (czyli niemal dokładnie pośrodku stawki), ale podkreślić należy bardzo dużą liczbę jednostek o bardzo zbliżonych wartościach (np. w przedziale 5-6% mieści się 30 jednostek, a 4,5 – 6,5% aż 67 jednostek), co oznacza, że nawet minimalne zmiany wartości mogą skutkować dużymi zmianami pozycji. W takiej sytuacji nie tyle ważna jest konkretnie zajmowana pozycja, co przynależność do szerokiej grupy jednostek cechującej się korzystnymi wskaźnikami (wśród jednostek o identycznej wartości znajdują się: Luksemburg, dwie jednostki holenderskie, jednostka szwedzka i słowacka; bardzo podobne wartości mają jednostki duńskie i brytyjskie).

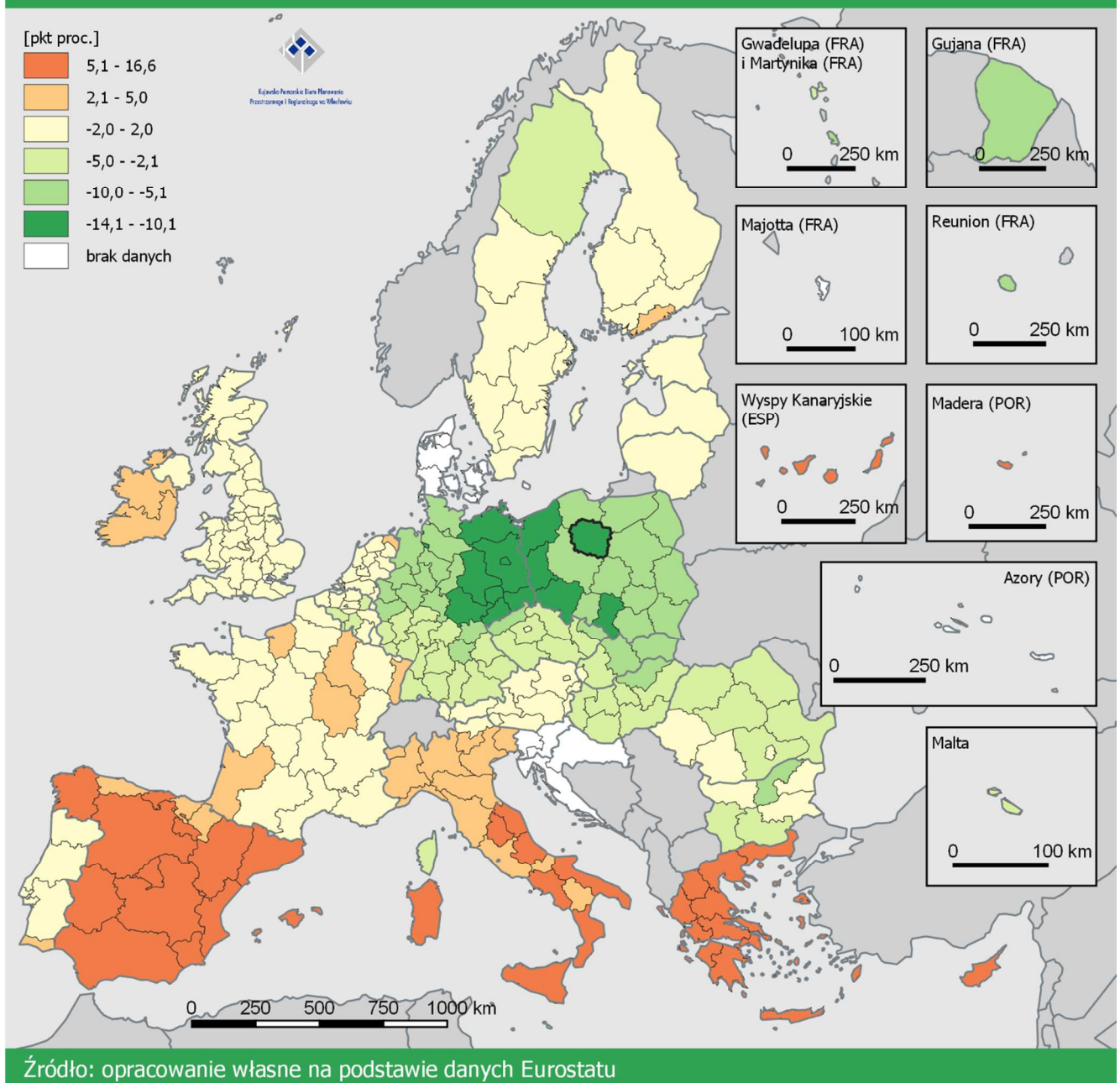
Jeśli porówna się wskaźniki bezrobocia w latach 2006 i 2017 (udostępniono dane dla 259 jednostek, brak dla 17) to kujawsko-pomorskie należy do jednostek, które zanotowały największą skalę redukcji bezrobocia (o 10,7 pkt. proc.). Tylko 10 jednostek zanotowało większą zmianę – wśród nich było 8 jednostek niemieckich oraz województwa zachodniopomorskie i dolnośląskie (maksymalna zmiana miała miejsce w Mecklenburg-Vorpommern i wyniosła 14,1 pkt. procentowego). Jeśli uwzględnimy dynamikę wskaźnika bezrobocia, to w kujawsko-pomorskim w 2017 wynosi on zaledwie 33,3% stanu z 2006 roku (korzystniejszą dynamikę notują tylko 24 jednostki, w tym 8 polskich województw). Pomimo, że ostatnie lata w Polsce kojarzą się z sukcesywną poprawą sytuacji na rynku pracy, to należy odnotować że w okresie 2006-2017 w aż 112 jednostkach (z 259, dla których są dostępne dane) zanotowano wzrost wskaźnika bezrobocia, przy czym w 39 wyniósł on 5 i więcej punktów procentowych (maksymalny wzrost to 16,6 pkt. proc.; wzrost wyrażany dynamiką wskaźnika w najgorszych jednostkach wynosi 220-270% stanu pierwotnego). Wśród 30 jednostek NUTS2 o największym pogorszeniu sytuacji, znajdują się wyłącznie jednostki greckie, hiszpańskie, włoskie oraz Cypr.

PRODUKT KRAJOWY BRUTTO W 2016 ROKU NA 1 MIESZKAŃCA

Podsumowując, należy stwierdzić, że pomimo pewnych, wykazanych w części wstępnej, niedoskonałości względem odnoszenia statystyk do poziomu jednostek NUTS2 (wynikających przede wszystkim z różnic w wielkości tych jednostek oraz z nadawania im w politykach rozwoju poszczególnych krajów różnych rang) oraz pomimo dużych trudności w pozyskaniu porównywalnych danych (lub braku kompletności danych nawet dla dosyć podstawowych zagadnień), dokonane w niniejszym rozdziale porównanie pozwala na wyciągnięcie kilku wniosków na temat umiejscowienia województwa kujawsko-pomorskiego w strukturze 276 jednostek tego typu. Przede wszystkim należy zauważyć, że w zakresie niemal wszystkich przedstawianych wskaźników, porównywane jednostki tworzą bardzo rozległe continuum. Poza niewielką grupą jednostek skrajnych (zarówno prezentujących najwyższe, jak i najniższe wartości) znajduje się zdecydowana większość jednostek, różniących się wprawdzie bardzo nieznacznie od jednostek „sąsiednich”, aczkolwiek w ramach całej grupy taka rozpiętość prezentowanych wartości jest nawet kilkunastokrotna. Poszczególne wskaźniki wykazują zróżnicowane prawidłowości rozkładu przestrzennego. Uwidacznia się nie tylko podział na „starą” i „nową” Unię, ale także na Europę północną i południową, na jednostki rozwijające się na zapleczu wielkich miast i jednostki o bardziej zrównoważonym lub tradycyjnym charakterze.

ZMIANA WSKAŹNIKA BEZROBOCIA W LATACH 2006 - 2017

Miejsce województwa kujawsko-pomorskiego na tych „płaszczyznach continuum” jest zależne od konkretnego kontekstu, jednak bardzo często dostrzega się prawidłowość, że jego pozycja i wartość wskaźników są bardzo zbliżone do prezentowanych przez inne polskie województwa, a w zakresie wielu są bardzo zbliżone do szerszej grupy jednostek „nowej Unii”. W zakresie cech demograficznych województwo kujawsko-pomorskie na tle jednostek europejskich wyróżnia się wciąż niskim stopniem zaawansowania procesów starzenia, choć są one nieuchronne i tylko kwestią czasu jest sukcesywne pogarszanie wskaźników. Głównym problemem w tej sferze jest mała dynamika procesów demograficznych i ich negatywny charakter – niska dzietność, negatywne saldo migracji. W zakresie cech świadczących o ogólnym poziomie rozwoju gospodarki (wyrażanym przez wskaźniki PKB), kujawsko-pomorskie (podobnie jak większość polskich regionów) zalicza się do regionów najstańszych. Należy natomiast zwrócić uwagę na dobrze ocenianą sytuację na rynku pracy – wg metodologii Eurostatu, kujawsko-pomorskie zalicza się do regionów o dobrej sytuacji (wartości wskaźników są typowe dla jednostek z krajów wysokorozwiniętych), a skala pozytywnych zmian na rynku pracy w ostatnich latach należy do najwyższych w całej UE. Jeden z najważniejszych wskaźników jakości życia (prognozowana długość życia) świadczy o postępującym niwelowaniu dystansu do najlepiej rozwiniętych regionów (jednak trzeba pamiętać, że wciąż różnice są znaczne), choć w świetle porównywanych danych, za zagadnienia najważniejsze dla przyszłości

województwa należy uznać dążenie do wzrostu dzietności oraz „odmładzanie struktury wieku” poprzez stymulowanie napływu młodych ludzi.

3. Województwo kujawsko-pomorskie na tle kraju

Jednym z podstawowych parametrów charakterystyki demograficznej są zmiany liczby mieszkańców. W kujawsko-pomorskim w latach 2012-2017 odnotowano spadek liczby mieszkańców, który wyniósł 13,5 tys. osób, co stanowiło ponad 0,6% stanu wyjściowego. Należy zaznaczyć, że w skali całego kraju tylko cztery województwa notowały wzrost liczby mieszkańców, natomiast wśród województw notujących spadek, osiem wykazało ubytek większy, niż kujawsko-pomorskie, w tym kilka – znacznie większy.

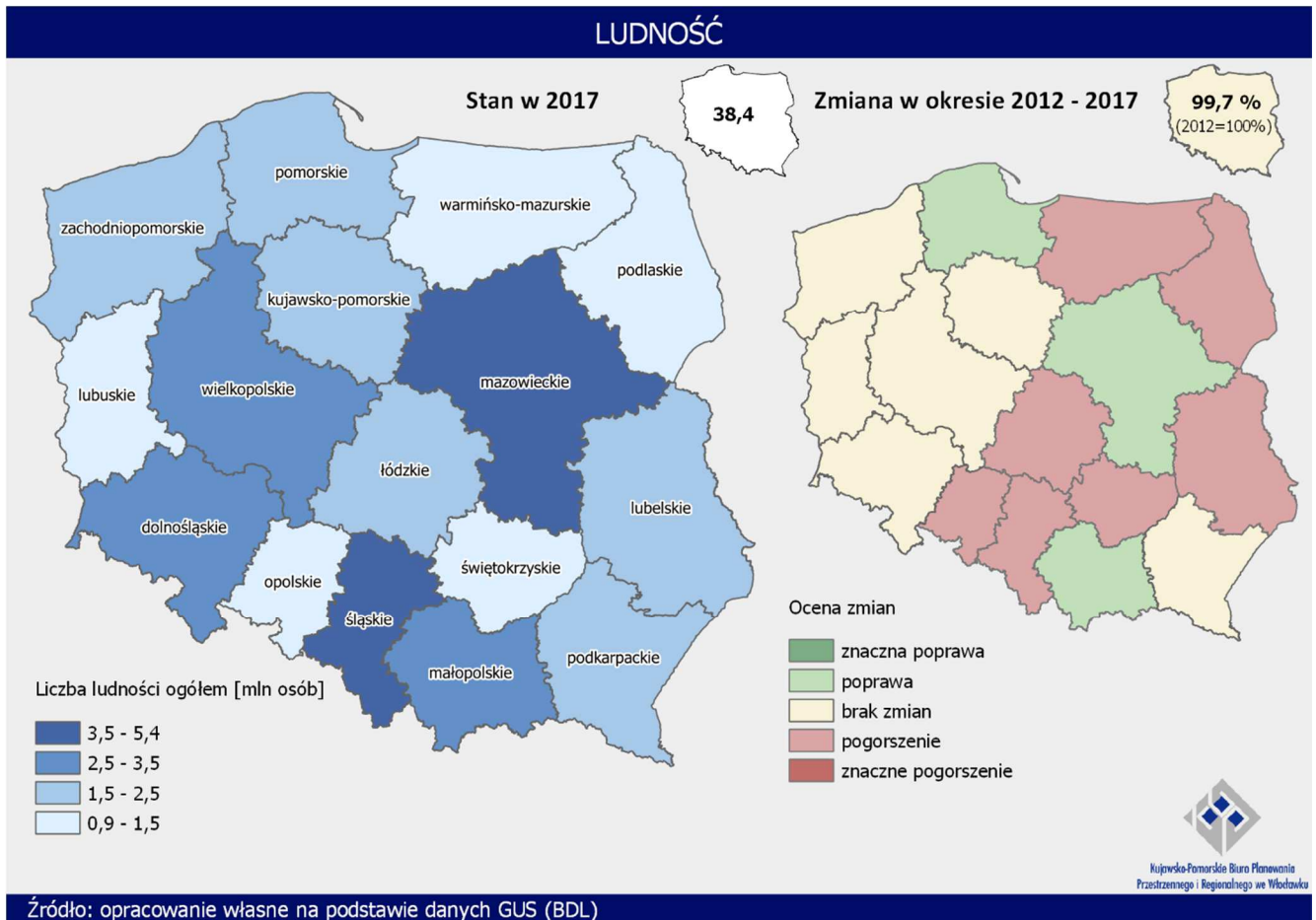
Najważniejszymi markerami sytuacji w dziedzinie demografii są wskaźniki: urodzeń, napływu migracyjnego z terenu innych województw (który informuje, na ile ogólny stan rozwoju województwa jest na tyle atrakcyjny, że skłania mieszkańców innych regionów do wyboru kujawsko-pomorskiego jako miejsca zamieszkania) oraz starzenia społeczeństwa (który informuje jaki jest stan zaawansowania tego procesu – będącego coraz ważniejszym wyzwaniem w całym kraju).

Wskaźnik urodzeń na 1000 mieszkańców w roku 2017 był w kujawsko-pomorskim wyższy, niż w 2012 (wyniósł 10,0 wobec 9,9). Jednak wzrost wskaźnika urodzeń był powszechny i o ile w kujawsko-pomorskim wskaźnik poprawił się o 1,4%, to w aż 12 województwach był wyższy (średnio w kraju – 4,4%). Wskaźnik urodzeń lokował województwo na 6. pozycji w roku 2012, na 7. w 2013, na 6 w 2014, na 8. w dwóch kolejnych latach i na 9. w roku 2017. Warto zauważyć że województwo o najwyższym wskaźniku (pomorskie), notuje wartość o prawie 20% wyższą niż kujawsko-pomorskie.

Wskaźnik migracji międzywojewódzkich w kujawsko-pomorskim trwale prezentuje ujemne wartości. W badanym okresie województwo traciło w ten sposób od 1,5 do ponad 1,7 tys. osób rocznie, choć wartość ta w roku 2017 była korzystniejsza, niż we wszystkich poprzednich latach analizowanego okresu. Przeciętny napływ migracyjny z innych województw wynosił rocznie około 2/1000 mieszkańców, co lokowało kujawsko-pomorskie w badanym okresie na 10-11 miejscu w kraju (zarówno pozycja, jak i wskaźnik nie ulegają w okresie 2012-2017 zauważalnym zmianom). Przeciętnie w okresie 2012-2017 kujawsko-pomorskie było atrakcyjniejsze dla napływu międzywojewódzkiego od łódzkiego, podlaskiego, śląskiego, podkarpackiego i lubelskiego, natomiast tylko nieznacznie ustępowało świętokrzyskiemu i wielkopolskiemu. W zakresie wskaźnika odpływu migracyjnego, w całym analizowanym okresie, kujawsko-pomorskie lokowało się na 7-8 pozycji w kraju.

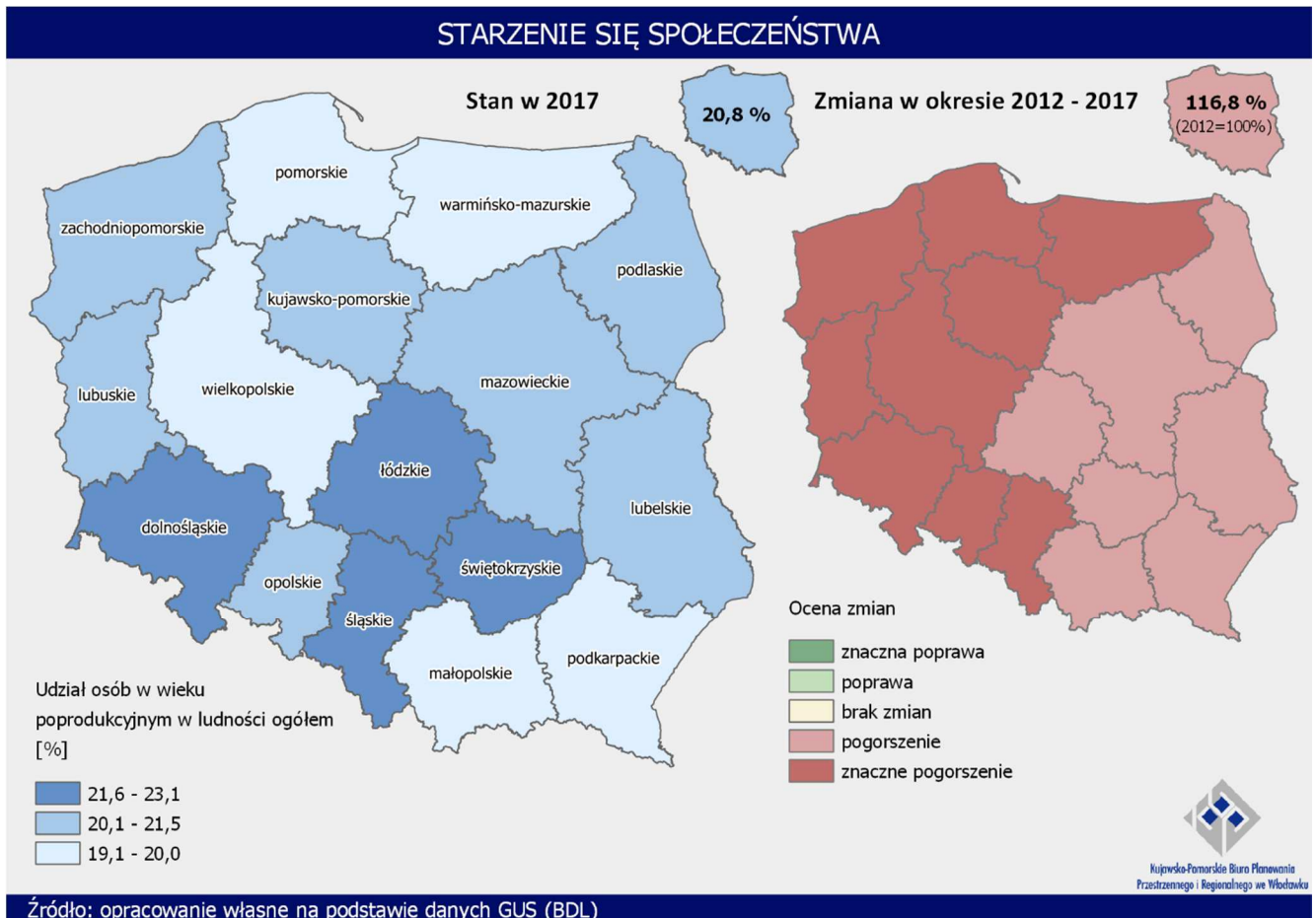
Proces starzenia społeczeństwa, polegający na coraz większej liczbie i coraz większym udziale ludności w wieku poprodukcyjnym przebiegał w województwie kujawsko-pomorskim wciąż nieco wolniej, niż przeciętnie w kraju. Przy średniej krajowej w zakresie udziału ludności w wieku poprodukcyjnym w ludności ogółem, wynoszącej w roku 2017 - 20,8%, w kujawsko-pomorskim wskaźnik ten wynosił 20,4%. W latach 2012-2017 województwo lokowało się co roku na 10. pozycji wśród województw, w tym czasie większość województw notowało wyniki wskazujące na nieco bardziej zaawansowany proces starzenia się społeczeństwa. Niezależnie od stosunkowo korzystnej sytuacji na tle innych regionów, nie można jednak zapominać, że bezwzględnie pomiędzy rokiem 2012 a 2017 liczba ludności w wieku poprodukcyjnym wzrosła w województwie kujawsko-pomorskim z 359,1 tys. do 424,8 tys., a więc o prawie 66 tys. osób. Oznacza to, iż w najbliższych latach znacząco wzrośnie zapotrzebowanie na usługi publiczne dedykowane seniorom.

LUDNOŚĆ

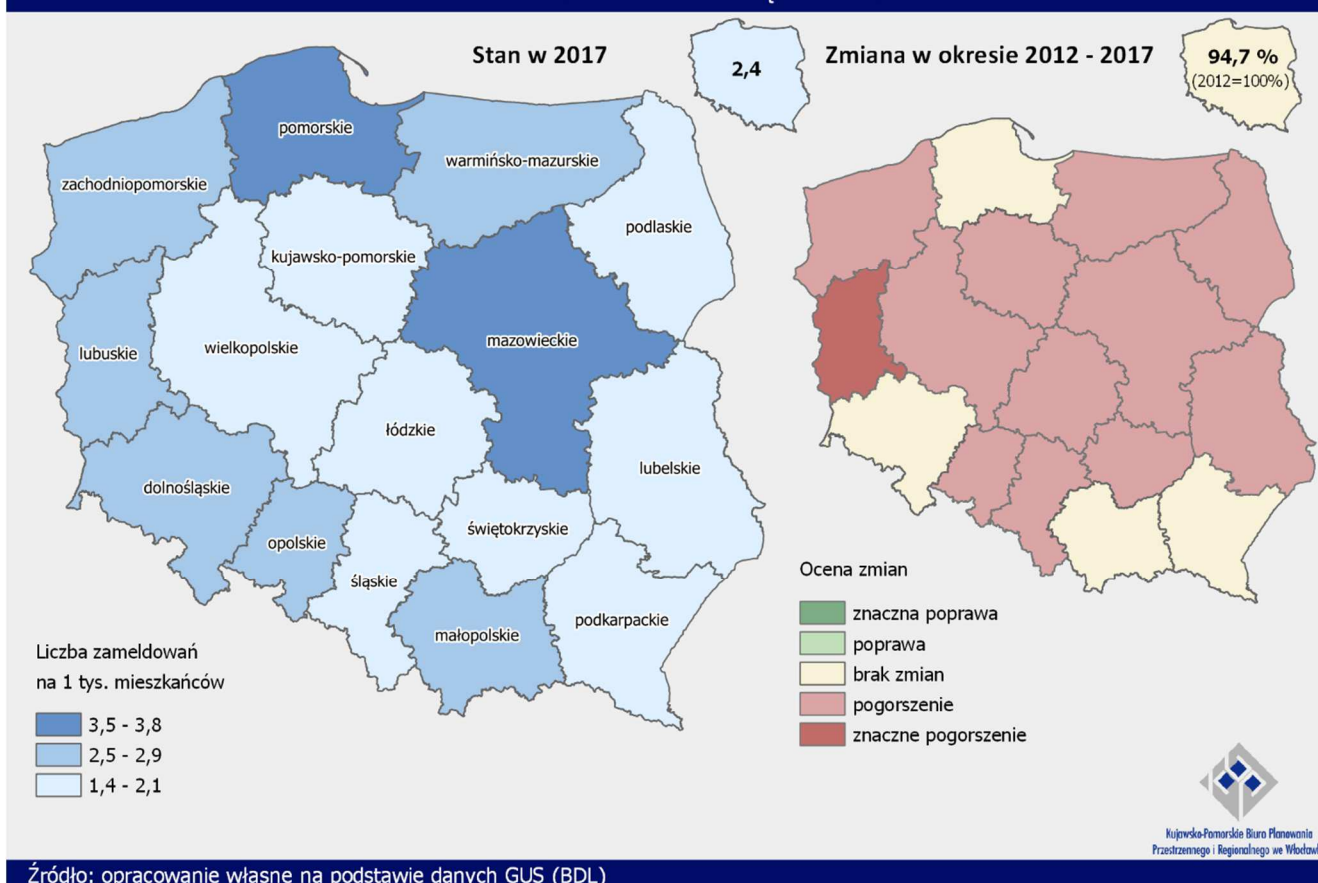
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (BDL)

STARZENIE SIĘ SPOŁECZEŃSTWA

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (BDL)

NAPŁYW MIGRACYJNY - RUCH MIĘDZYWOJEWÓDZKI

Tabela 1. Stan i zmiany wybranych wskaźników stanu rozwoju społeczno-gospodarczego w województwie kujawsko-pomorskim na tle województw

Kolumny „pozycja” zostały uszeregowane od wartości najkorzystniejszej (1) do najmniej korzystnej (16)

Wskaźnik	Stan w roku		Pozycja wśród 16 województw w roku		% średniej wartości krajowej w roku		% udział w krajowej sumie danej cechy	
	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017
Powierzchnia (km ²)	17 972	17 972	10	10			5,7	5,7
Liczba ludności ogółem	2 096 404	2 082 944	10	10			5,4	5,4
Liczba ludności w wieku poprodukcyjnym	359 080	424 813	9	9			5,2	5,3
Produkcja sprzedana przemysłu (mln zł)	49 831,6	54 226,4 (*)	8	8 (*)			4,2	4,2 (*)
Podmioty gospodarcze wpisane do rejestru REGON na 10 tys. mk - ogółem	897	940	11	11	86,9	83,8		
Podmioty osób fizycznych na 100 osób w wieku produkcyjnym - ogółem	10,5	11,0	11	12	88,7	86,5		
Podmioty gospodarcze wpisane do rejestru REGON na 10 tys. mk – obszary wiejskie	663	734	10	9	96,7	95,4		
Podmioty osób fizycznych na 100 osób w wieku produkcyjnym – obszary wiejskie	8,4	9,3	10	9	95,5	94,4		
Zbiory zbóż ogółem (dt)	25 107 812	28 731 049	4	4			8,8	9,0
Zbiory ziemniaków (dt)	5 128 554	6 975 224	9	5			5,7	7,6
Zbiory buraków cukrowych (dt)	24 303 860	31 791 742	2	2			19,7	20,2
Zbiory rzepaku i rzepiku (dt)	1 172 047	3 068 825	7	3			6,3	11,4
Skup pszenicy (t)	604 230	1 077 899	2	2			10,6	13,9
Skup żyta (t)	64 069	124 423	7	3			6,4	13,5
Powierzchnia upraw warzyw gruntowych (ha)	19 828	25 418	4	2			11,3	14,3
Zbiory warzyw gruntowych (dt)	4 759 435	6 222 577	6	2			10,5	13,6
Zwierzęta gospodarskie w sztukach przeliczeniowych w LSU	720 155	808 665	4	4			8,3	8,3

Obsada zwierząt w sztukach dużych na 1 hektar użytków rolnych	0,71	0,76	4	5	122,2	114,6		
Pogłowie bydła na 100 ha użytków rolnych	44,8	48,0	4	4	121,4	117,1		
Pogłowie świń na 100 ha użytków rolnych	128,1	123,0	2	2	172,2	151,9		
Bezrobocie rejestrowane (stopa)	18,1	9,9	14	15	135,1	150,0		
Bezrobocie wg BAEL (%)	11,4	4,9	12	11	112,9	108,9		
Liczba bezrobotnych zarejestrowanych ogółem	148 839	81 534	10	13			7,0	7,5
Liczba bezrobotnych zarejestrowanych zamieszkujących na obszarach wiejskich	67 045	38 686	11	12			7,1	7,8
Liczba bezrobotnych pozostających bez pracy ponad 1 rok	55 718	36 869	11	14			7,4	8,4
Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej (udział beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem) – ogółem	11,0	8,0	15	15	135,8	140,4		
Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej (udział beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem) – w grupie przedprodukcyjnej	21,3	14,9	15	15	134,8	146,1		
Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej (udział beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem) – ogółem; korzystający ze środowiskowej pomocy społecznej znajdujący się poniżej kryterium dochodowego	8,3	5,3	15	15	143,1	147,2		
Studenci studiów stacjonarnych w szkołach publicznych	41 660	33 415	9	9			4,7	4,4
Studenci szkół wyższych na 10 tys. ludności	366	285	9	8	84,1	84,8		
Absolwenci szkół wyższych na 10 tys. ludności	111	82	10	10	88,5	81,4		
Absolwenci studiów na poziomie magisterskim	9 701	7 898	9	9			4,6	4,2
Słuchacze studiów podyplomowych i uczestnicy studiów doktoranckich na 1000 mieszkańców	3,7	4,5	10	7	66,9	86,9		
Odsetek studentów cudzoziemców	0,8	2,7	12	13	47,1	49,1		
Łóżka w szpitalach ogólnych	9 507	9 794	9	9			5,0	5,3
Łóżka na oddziałach kardiologicznych na 10 tys. ludności	2,43	2,74	5	3	106,4	117,2		
Łóżka na oddziałach onkologicznych na 10 tys. ludności	0,97	1,00	15	14	72,4	72,4		
Lekarze (personel pracujący ogółem) na 10 tys. ludności	43	54	9	7	89,2	95,1		
Mieszkania oddane do użytku na 1000 ludności	3,03	3,72	13	10	76,3	80,2		
Mieszkania oddane do użytku na 1000 zawartych małżeństw	567	760	12	9	75,6	82,1		
Szpitala uzdrowiskowe i sanatoria uzdrowiskowe – liczba obiektów	31	29	4 (****)	4 (****)			12,3	12,1
Szpitala uzdrowiskowe i sanatoria uzdrowiskowe – liczba łóżek	6 442	7 758	2 (****)	2 (****)			15,4	17,5
Szpitala uzdrowiskowe i sanatoria uzdrowiskowe – liczba kuracjuszy leczonych stacjonarnie	110 617	144 974	2 (****)	2 (****)			16,5	19,7
Szpitala uzdrowiskowe i sanatoria uzdrowiskowe – liczba leczonych stacjonarnie dzieci w wieku 0-18 lat	2 662	2 438	4 (****)	4 (****)			10,4	11,2
Szpitala uzdrowiskowe i sanatoria uzdrowiskowe - łączna liczba dni pobytu kuracjuszy/pacjentów (osobodni)	1 926 268	2 427 607	2 (****)	2 (****)			16,6	19,8
Szpitala uzdrowiskowe i sanatoria uzdrowiskowe – liczba kuracjuszy cudzoziemców leczonych stacjonarnie	1 302 (**)	1 432	3 (**)	4			3,4 (**)	3,0
Szpitala uzdrowiskowe i sanatoria uzdrowiskowe – liczba kuracjuszy leczonych stacjonarnie pełnopłatnie	43 029 (**)	53 641	2 (**)	2			19,9 (**)	21,9
Liczba obiektów noclegowych ogółem	333	406	12	11			3,5	3,8
Liczba hoteli	94	132	11	8			4,7	5,2
Miejsca noclegowe w hotelach	7 092	11 245	10	9			3,6	4,3

Turyści zagraniczni korzystający z noclegów	90 060	120 711	13	14			1,8	1,8
Udzielone noclegi ogółem	3 167 258	4 271 410	7	7			5,0	5,1
Linie kolejowe eksploatowane	1 276	1 270	5	6			6,4	6,2
Drogi ekspresowe i autostrady (długość w km)	136	200	11	8			5,6	5,9
Drogi ekspresowe i autostrady (gęstość w km/km ²)	7,54	11,13	9	7	97,5	102,2		
Ruch pasażerów w portach lotniczych (suma przyjazdów i wyjazdów)	339 722	330 979	10 (****)	10 (****)			1,4	0,8
Ludność korzystająca z sieci wodociągowej na wsi (%)	83,3	93,2	5	4	109,3	109,5		
Ludność korzystająca z sieci kanalizacyjnej na wsi (%)	30,8	38,9	8	11	104,8	95,3		
Ludność korzystająca z sieci gazowej na wsi (%)	3,5	4,4	14	14	16,1	18,9		

(*) rok 2016; (**) rok 2013, (***) Bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób, (****)na 13 ogółem

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych BDL GUS

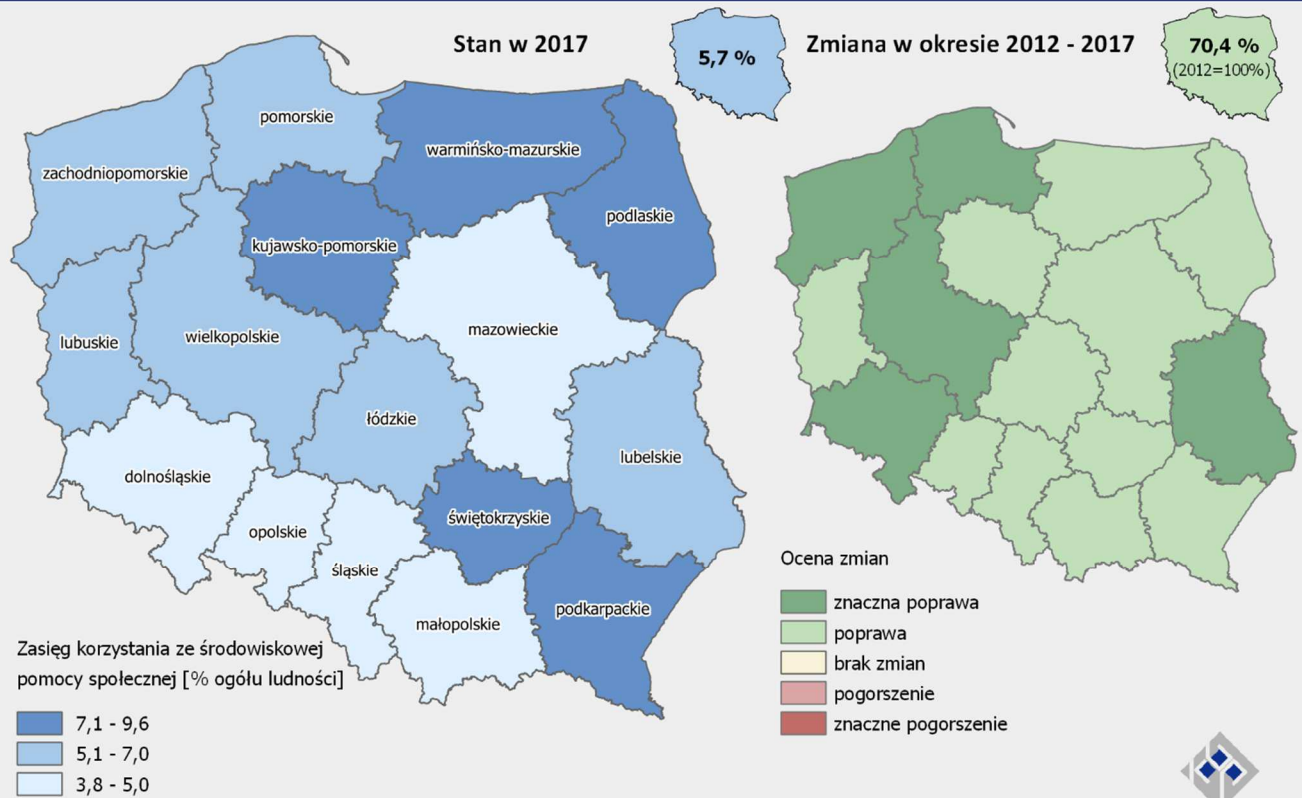
Jednym z kluczowych problemów rozwoju województwa, wskazywanym w „Strategii rozwoju województwa” i determinującym szereg działań w polityce regionalnej w analizowanym okresie, jest zła sytuacja materialna części mieszkańców (wrażana przez wysokie wskaźniki osób korzystających z pomocy społecznej), częściowo powiązana z niekorzystną sytuacją na rynku pracy. W latach 2012-2017 udział osób żyjących w rodzinach objętych pomocą społeczną poniżej kryterium dochodowego wyraźnie zmalał (z 7,7% do 5,3%), ale ponieważ poprawa sytuacji materialnej miała charakter powszechny, województwo wciąż utrzymywało drugą lokatę (po warmińsko-mazurskim) pod względem najwyższego wskaźnika korzystających z pomocy społecznej. Identyczną lokatę wykazywał wskaźnik dzieci i młodzieży żyjącej w gospodarstwach objętych pomocą społeczną, będących poniżej kryterium dochodowego. W 2017 roku dotyczyło to 10,2% ludności w wieku przedprodukcyjnym (w 2012 – 16,6%). Wskaźnik ten pośrednio informuje jak duża część dzieci i młodzieży żyje w rodzinach, w których trudna sytuacja materialna może zagrażać prawidłowemu procesowi rozwoju społecznego. Interesującą informacją z zakresu pomocy społecznej jest także różnica pomiędzy wskaźnikiem ogólnym (całościowym) pomocy a pomocą udzielaną gospodarstwom znajdującym się poniżej kryterium dochodowego. W całym badanym okresie dla większości województw wynosiła ona od niespełna 2 do około 3% (w kujawsko-pomorskim w 2017 roku - 2,7%), co oznacza, że potrzeby pozamaterialne, skutkujące udzielaniem pomocy społecznej, są w zdecydowanej większości stałe i niezbyt zróżnicowane.

Za rok 2017 dostępne są statystyki dotyczące korzystania ze świadczeń w ramach programu „Rodzina 500 plus”. Udział dzieci i młodzieży do 18 roku życia, na które przyznawane było świadczenie, wynosił w województwie kujawsko-pomorskim 56,8% (przy średniej krajowej 54,9%), co lokowało województwo na 6. pozycji w kraju. Podkreślić jednak należy, że wskaźnik ten nie jest jednoznaczny w interpretacji – jego wysokość zależy nie tylko od sytuacji materialnej rodzin (ta wpływa na liczbę pierwszych lub jedynek dzieci objętych świadczeniem), ale też od modelu rodziny na danym obszarze (wyższy udział rodzin z większą liczbą dzieci znacząco podnosi wskaźnik), a te zmienne nie są znane.

Stopa bezrobocia rejestrowanego pomiędzy rokiem 2012 a 2017 zmalała w województwie z 18,1% do 9,9%. Jednakże, z uwagi na fakt iż poprawa sytuacji na rynku pracy była zjawiskiem powszechnym, pomimo tak dużej skali redukcji bezrobocia, województwo kujawsko-pomorskie w latach 2013-2017 (na koniec każdego roku) utrzymywało drugą pozycję pod względem najwyższego bezrobocia (po warmińsko-mazurskim; w roku 2012 – była to trzecia pozycja, po warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim). Znacznie korzystniej przedstawiały się natomiast wartości bezrobocia wg metodologii BAEL. Stopa bezrobocia spadła w województwie z 11,4% w roku 2012 do 4,9% w roku 2017, a ponieważ spadek był większy niż w innych województwach, to w roku 2017 aż 5 województw (lubelskie, świętokrzyskie, podkarpackie, warmińsko-mazurskie i małopolskie) notowało wskaźniki gorsze, niż kujawsko-pomorskie (dla porównania w 2012 – 4, w 2013 i w 2014 – tylko jedno). W 2017 roku w stosunku do średniej krajowej, stopa bezrobocia wg BAEL w województwie kujawsko-pomorskim była tylko o 9% wyższa od średniej krajowej.

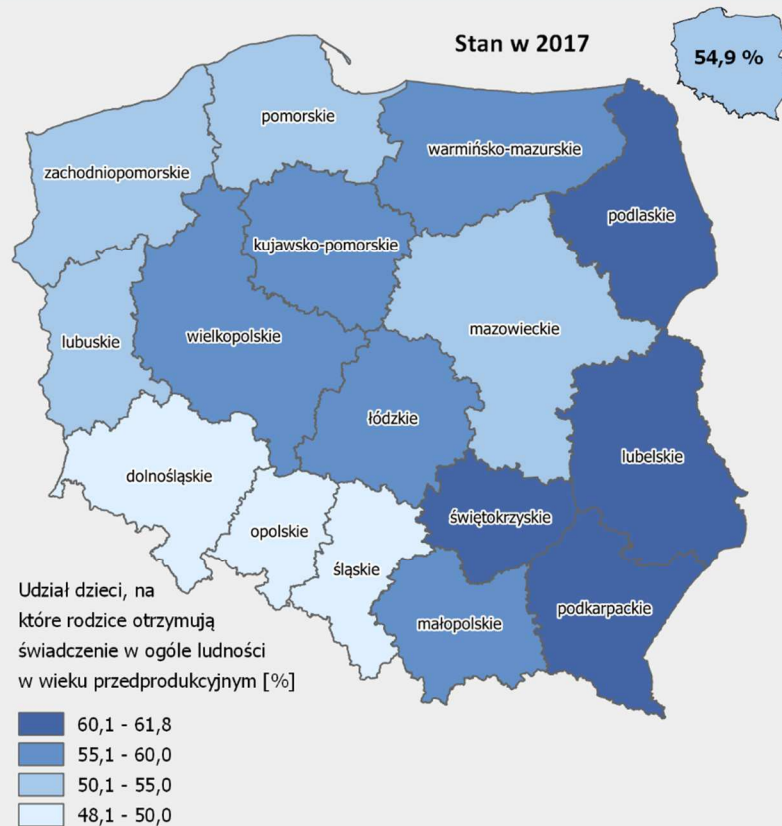
POMOC SPOŁECZNA

Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania
Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (BDL)

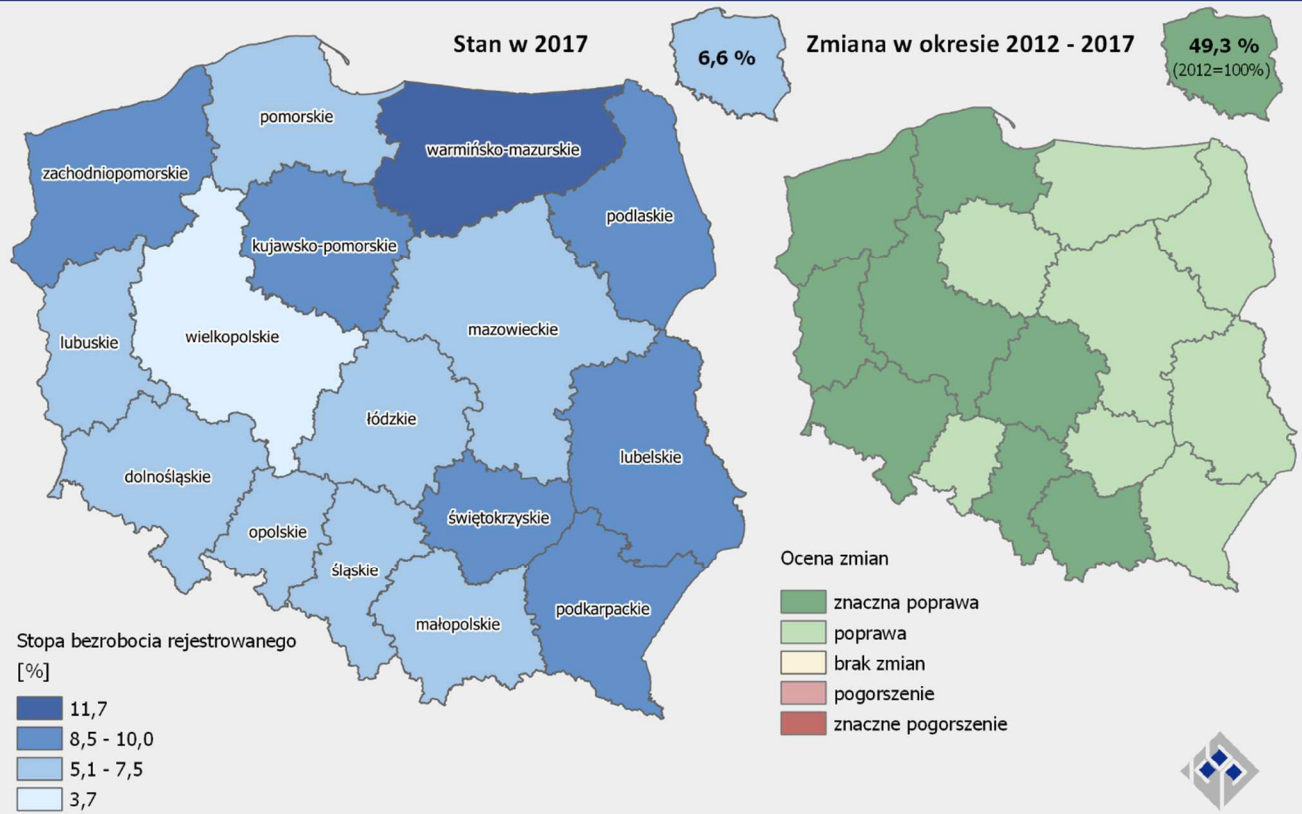
ŚWIADCZENIA Z PROGRAMU "RODZINA 500 PLUS"

Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania
Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku

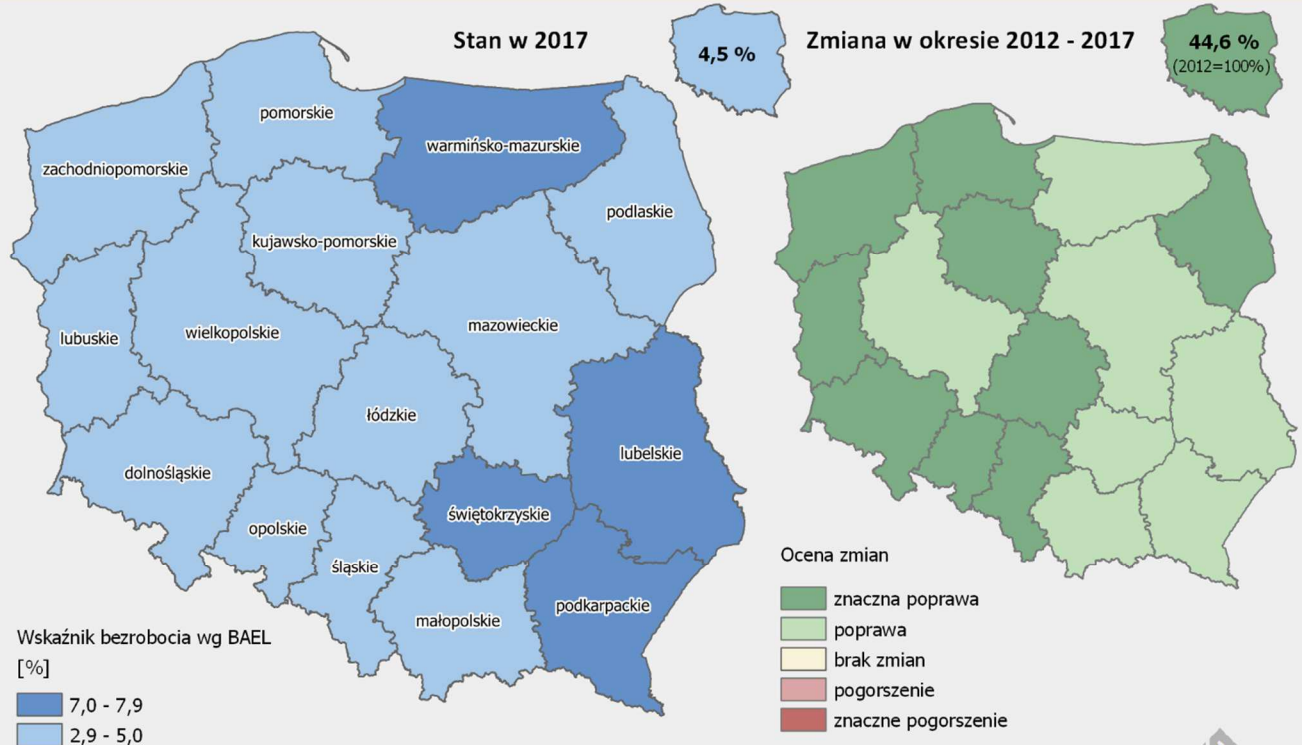
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (BDL)

BEZROBOCIE REJESTROWANE

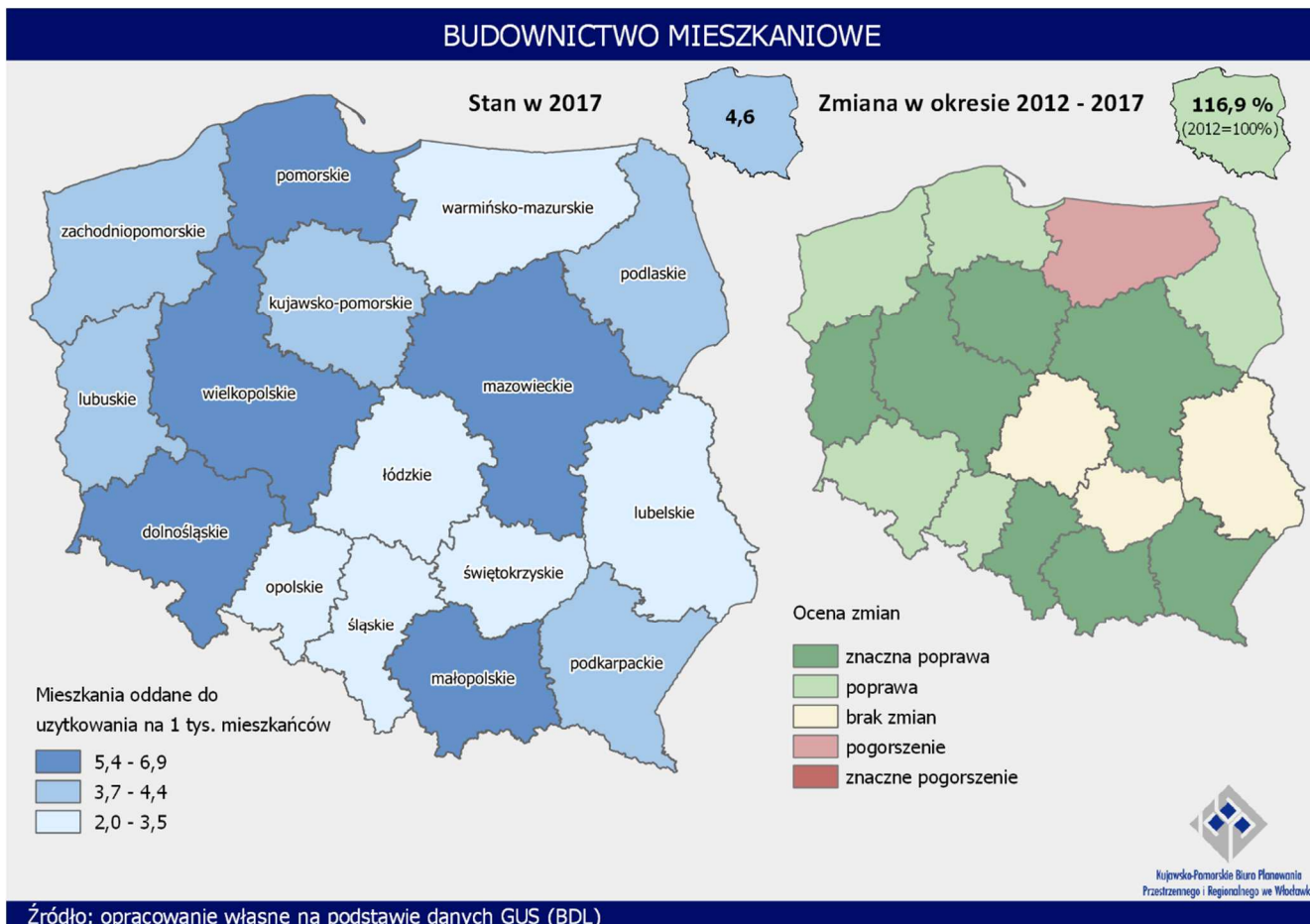
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (BDL)

BEZROBOCIE WG BAEL

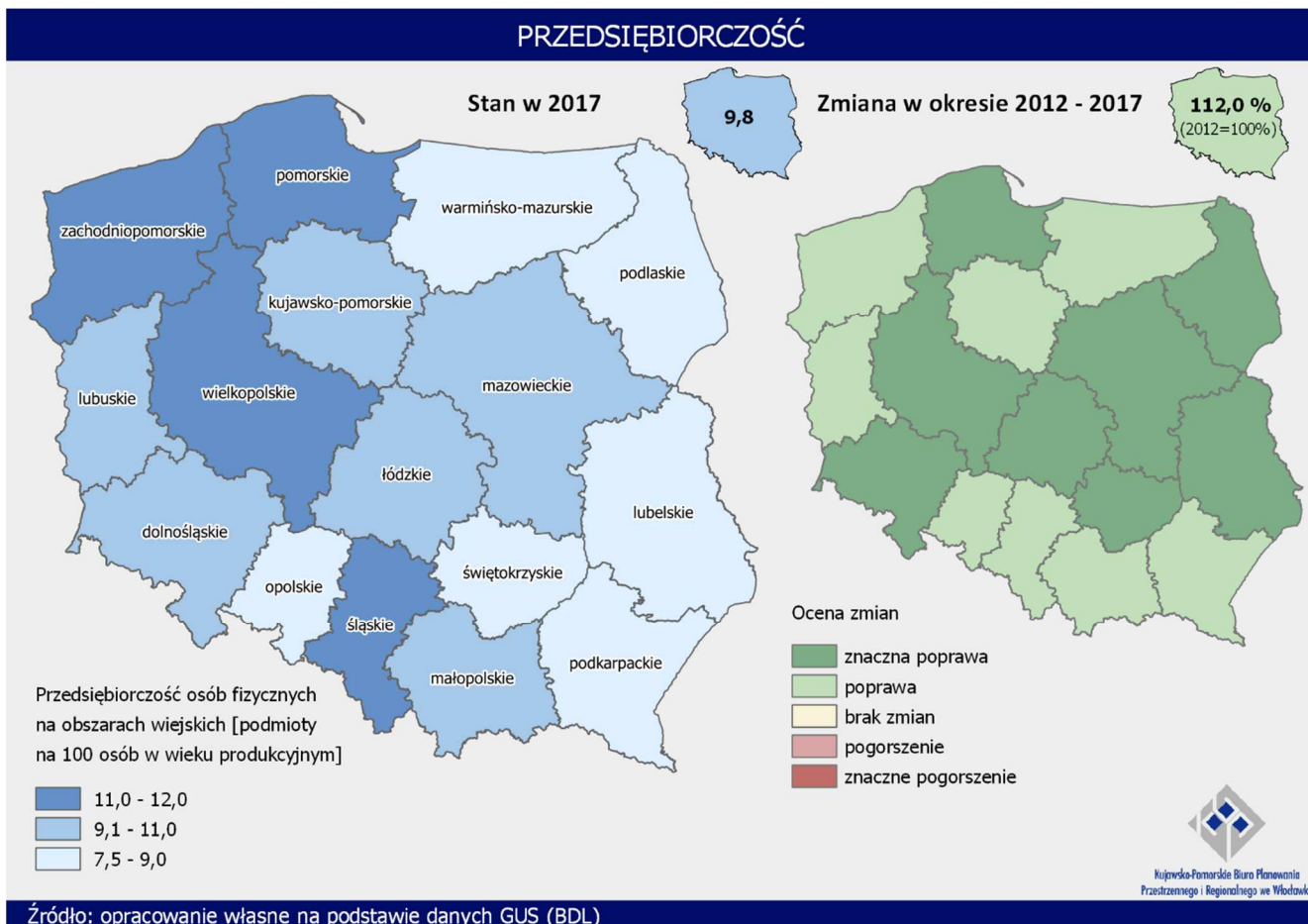

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (BDL)

BUDOWNICTWO MIESZKANIOWE

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ

Pośrednią miarą sytuacji materialnej mieszkańców województwa jest analiza wielkości dochodów budżetów samorządów, pochodzących z udziału w podatku PIT (w pewnym uproszczeniu należy przyjąć, że im wyższe są wynagrodzenia mieszkańców w danym województwie, tym większa kwota trafia do budżetów samorządów). Analiza dla lat 2012-2017 wskazuje na bardzo małą zmienność tego zagadnienia – wprawdzie wartości bezwzględne corocznie są coraz wyższe, ale relacje pomiędzy regionami są w większości zachowywane. Kujawsko-pomorskie w latach 2012-2014 lokowało się na 9., a począwszy od 2015 roku – na 10. pozycji pod względem wartości bezwzględnej tego wskaźnika (do wszystkich samorządów z tego tytułu trafiło łącznie w województwie kujawsko-pomorskim w 2017 roku prawie 976 zł na 1 mieszkańca). Przez cały analizowany okres województwo notowało około 83-84% średniej wartości krajowej. Pochodną wynagrodzeń jest także wysokość świadczeń emerytalnych. Przez cały analizowany okres pod względem wysokości przeciętnej miesięcznej emerytury (z ZUS), kujawsko-pomorskie lokowało się na 9 pozycji, a wysokość tych świadczeń wynosiła nieco ponad 90% średniej krajowej.

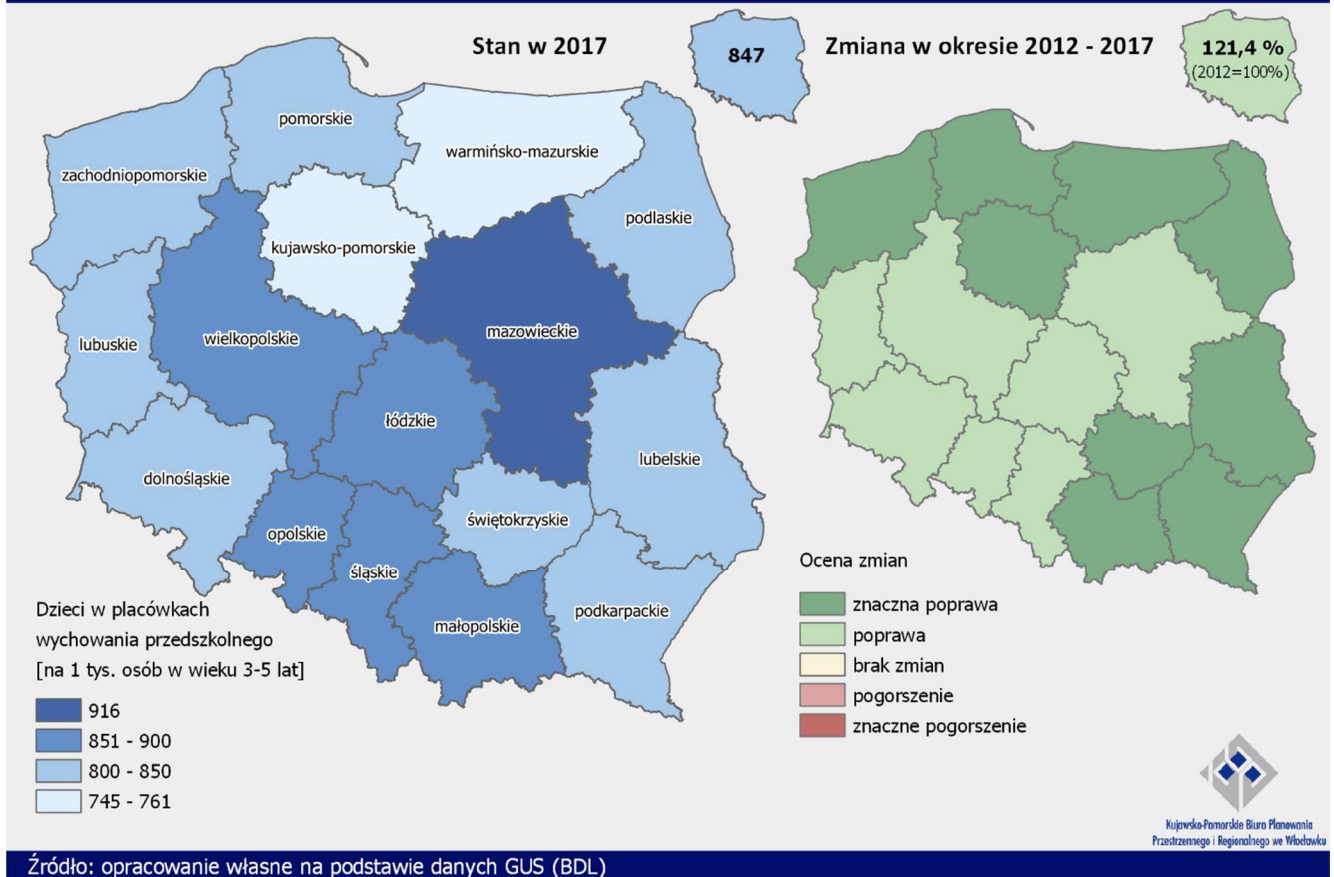
Inną przesłanką sytuacji materialnej ludności województwa (ale także w pewnym stopniu miarą atrakcyjności województwa dla zamieszkania) jest wskaźnik liczby mieszkań oddawanych do użytku. W roku 2017 bezwzględna liczba oddanych mieszkań była wyższa niż w każdym z poprzednich lat w analizowanym okresie. W stosunku do roku 2012 wzrost wyniósł prawie 22%, a w stosunku do 2014 – nawet 24%. Wskaźnik liczby mieszkań oddawanych do użytku w stosunku do liczby mieszkańców województwa, lokował województwo kujawsko-pomorskie w 2017 roku na 10 miejscu (w poprzednich latach były to miejsca od 8 do 13; w 2017 roku mniej korzystne wartości notowały województwa: opolskie, świętokrzyskie, śląskie, łódzkie, warmińsko-mazurskie, lubelskie).

Oceny aktywności społeczno-gospodarczej dokonuje się najczęściej na podstawie wskaźnika liczby podmiotów odniesionego do liczby mieszkańców. Przedsiębiorczość osób fizycznych, mierzona liczbą osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym osiąga wartość niespełna 87% średniej krajowej. Uwzględniając natomiast wyłącznie przedsiębiorczość osób fizycznych na obszarach wiejskich, kujawsko-pomorskie osiąga około 94% średniej krajowej. Trzeba jednak podkreślić, że na poziom przedsiębiorczości wpływ ma szereg czynników niezwiązanych bezpośrednio z cechami mieszkańców – na przykład w kujawsko-pomorskim istotną barierą dla rozwoju działalności gospodarczych jest bardzo duże rozdrobnienie osadnictwa (duża liczba małych miejscowości), wskutek czego powszechny jest lokalny brak popytu na szereg działalności handlowo-usługowych, które bardzo dobrze funkcjonują w większych miejscowościach. Ogólny wskaźnik przedsiębiorczości (podmioty wpisane do systemu REGON na 1000 mieszkańców) wynosił w województwie w całym badanym okresie około 84% średniej krajowej, ale na obszarach wiejskich wskaźnik dla województwa wynosił nieco ponad 95% średniej.

Pochodną poprawy na rynku pracy jest także wzrost liczby osób pracujących, która wg GUS w roku 2016 wynosiła w województwie ponad 723 tysiące (łącznie z pracującymi w indywidualnych gospodarstwach rolnych) i była aż o 47,6 tysiąca wyższa, niż w 2012 roku (dynamika wzrostu lokuje kujawsko-pomorskie na 7. pozycji w kraju).

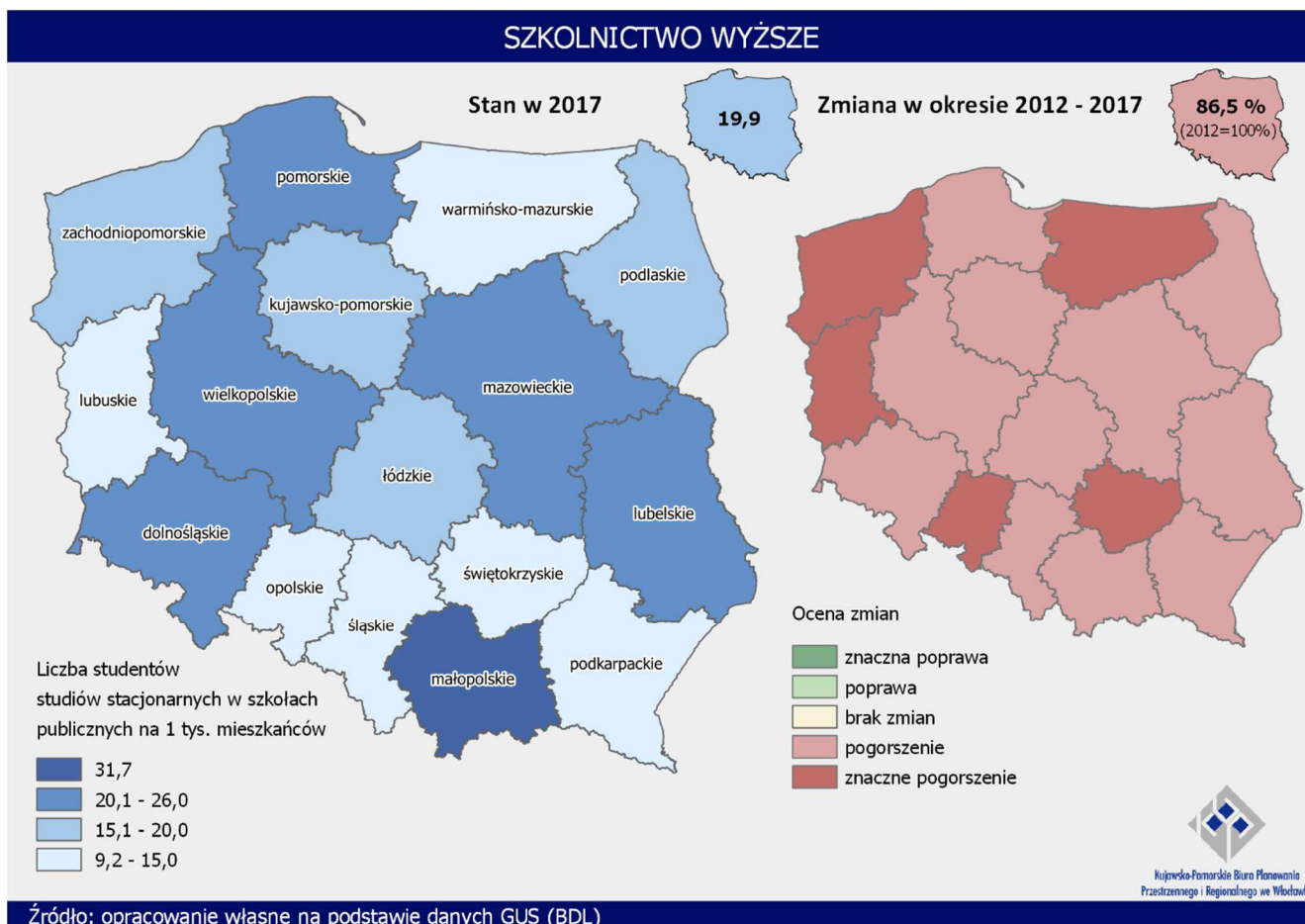
Ważnym wskaźnikiem rozwoju społecznego województwa jest także wskaźnik dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym. W latach 2012-2017 nie zaszły tu istotne zmiany. Województwo kujawsko-pomorskie ze wskaźnikiem równym (w 2017 roku) 760 dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym na 1000 dzieci w wieku notowało niespełna 90% wartości średniej dla kraju. Na obszarach wiejskich wskaźnik wynosi około 85% średniej krajowej, choć należy pamiętać, że na terenie każdego województwa (choć brak przesłanek jak bardzo województwa pod tym względem się różnią) pewna część dzieci wiejskich uczęszcza do przedszkoli w miastach i przy metodologii GUS nie była uwzględniana we wskaźniku dla obszarów wiejskich.

WYCHOWANIE PRZEDSZKOLNE

Liczba studentów studiów stacjonarnych w szkołach publicznych w latach 2014-2017 (brak porównywalnych danych GUS dla wcześniejszych lat) zmalała o 4,6 tysiąca. Malejąca liczba studentów jest problemem typowym dla wszystkich województw (spadek w kujawsko-pomorskim wyniósł 12,2%, a średni spadek dla kraju 10,2%; najmniejsze spadki w kraju notowały województwa z renomowanymi uczelniami). Wskaźnik liczby studentów stacjonarnych szkół publicznych na 1000 mieszkańców (w roku 2017 w kujawsko-pomorskim wyniósł 16,0) lokował województwo na 10. pozycji (niezmiennie od 2014, wskaźnik ten w kujawsko-pomorskim wynosił w badanym okresie około 80% średniej wartości krajowej). W województwie kujawsko-pomorskim zauważalny jest także niski udział studentów obcokrajowców (w 2017 roku – 2,7% ogółu, przy średniej krajowej 5,5%). Wskaźnik ten w latach 2014-2016 zwiększał się corocznie, ale ponieważ w innych województwach następował równie szybki przyrost – kujawsko-pomorskie praktycznie przez cały badany okres utrzymuje pozycję 13. (tylko w 2016 – 14.). Bezwzględna liczba studentów obcokrajowców jest niestety mała. O potencjale szkolnictwa wyższego decyduje także liczba uczestników studiów doktoranckich. Pod względem wartości bezwzględnej (1,2 do 1,3 tys. każdorazowo w latach 2012-17), województwo lokowało się na 10. pozycji, stanowiąc niespełna 3% udział w ogólnej liczbie doktorantów w Polsce. Od roku 2015 liczba ta corocznie nieznacznie malała, co jednak odzwierciedlało trend krajowy.

SZKOLNICTWO WYŻSZE

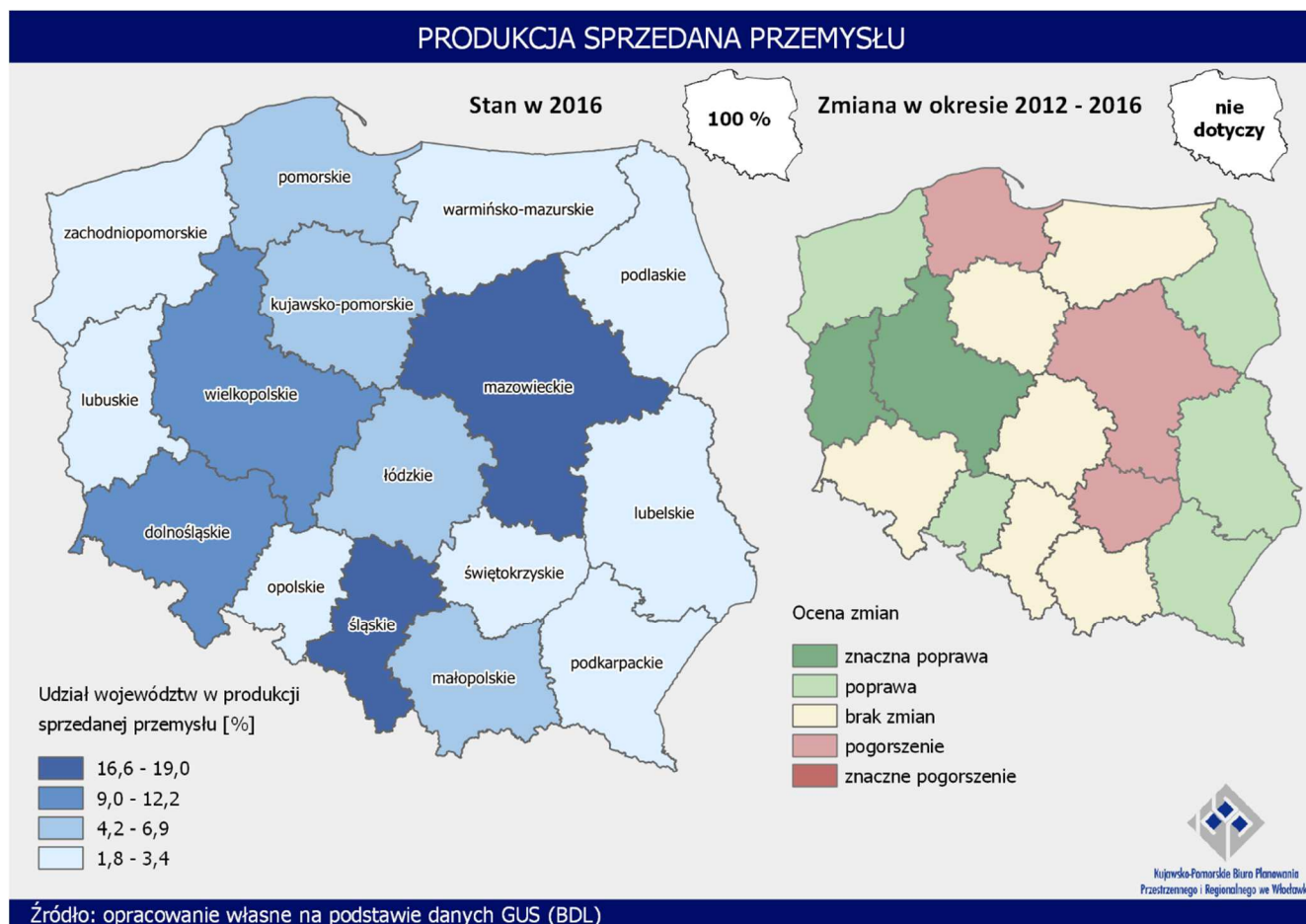

Województwo kujawsko-pomorskie posiada ugruntowaną pozycję dużego ośrodka kultury, zwłaszcza muzycznej. W całym kraju funkcjonują stosunkowo nieliczne instytucje zaliczane do kategorii tzw. kultury wysokiej, wskutek czego wykształciły się swoiste specjalizacje województw (w ramach których są dostępne tylko w nielicznych ośrodkach miejskich, najczęściej stołecznych), które oddziałują na cały kraj, a często także mają znaczenie międzynarodowe. W ostatnich latach w Polsce powstało lub zmodernizowano kilka instytucji o takim charakterze, wskutek czego zmieniły się relacje pomiędzy województwami i znaczenie poszczególnych województw w potencjale krajowym. Ze względu na specyfikę tych działalności mają miejsce częste wahania wskaźników statystycznych charakteryzujących ich działalność w okresach rocznych, dlatego wnioskowanie na podstawie sytuacji w pojedynczych latach nie jest zasadne, niezbędna jest zawsze obserwacja trendu. W przypadku Filharmonii Pomorskiej odnotować należy niską liczbę przedstawień w 2017 roku (jednak w stosunku do całego badanego okresu, spadek liczby przedstawień w 2017 miał charakter jednostkowy, bo do 2016 coroczna liczba była zbliżona); przez cały czas zmniejszała się jednak liczba widzów. Przez cały analizowany okres dynamicznie rosła (prawie 3-krotnie w okresie 2012-2017, przy czym w każdym kolejnym roku była wyższa, niż w poprzednim) liczba widzów przedstawień orkiestry symfonicznej – w 2017 roku województwo osiągnęło 2. pozycję w kraju. W zakresie działalności instytucji teatralnych nie zaszły w województwie istotne zmiany, ale ponieważ w skali kraju odnotowywano wzrosty, względna pozycja regionu jest słabsza. Województwo kujawsko-pomorskie nie odgrywa praktycznie żadnej roli w zakresie działalności teatrów dramatycznych (niespełna 3% przedstawień i widzów w kraju w 2017) ani muzycznych (brak instytucji), natomiast zaznacza swoją obecność pod względem działalności teatrów operowego i lalkowych (5-6. pozycja, ok. 7-8% potencjału krajowego). Podobną pozycję prezentuje województwo kujawsko-pomorskie pod względem działalności instytucji wystawienniczych, jednak jego udział w obsłudze ruchu jest już znacznie mniejszy (co wynika ze zdominowania tego sektora przez małopolskie i mazowieckie).

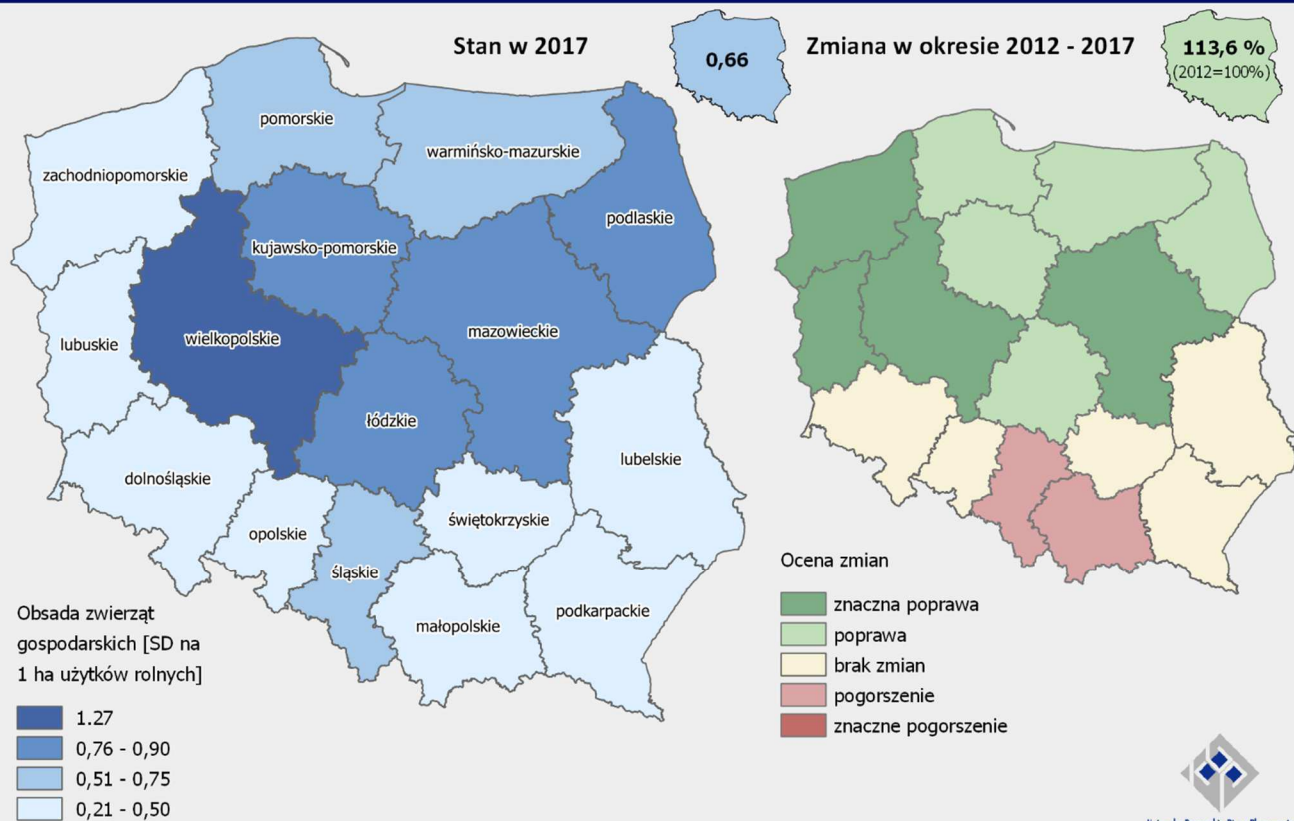
W zakresie ochrony zdrowia należy zauważyć przeciętną dostępność do szpitali ogólnych. Liczba łóżek w analizowanym okresie nieznacznie wzrosła (z 9507 do 9794), a ponieważ ogólnie w kraju zanotowano nieznaczny spadek, względna sytuacja uległa niewielkiej poprawie (kujawsko-pomorskie skupiało w 2017 5,4% łóżek w

szpitalach ogólnych w kraju). Ponadprzeciętnie dobra była dostępność do oddziałów kardiologicznych – wskaźnik liczby łóżek na 10 tys. mieszkańców w 2017 wynosił aż 117,2% średniej krajowej, co stanowiło 3. wartość w kraju i oznaczało znaczącą poprawę w stosunku do roku 2012 (106,4%), pomimo że już w 2012 pozycja województwa była wysoka (5.). Niekorzystnie natomiast kształtuje się wyrażana wskaźnikowo dostępność do oddziałów onkologicznych, gdzie wskaźnik liczby łóżek na oddziałach onkologicznych na 10 tys. mieszkańców wynosi tylko 72,4% średniej wartości krajowej i w 2017 lokował województwo na 14. pozycji w kraju. Ogólna dostępność lekarzy wszystkich specjalności była w analizowanym okresie w województwie wyraźnie niższa, niż przeciętnie. Wskaźnik lekarzy pracujących na 10 tys. ludności w 2017 roku wyniósł 95% wartości krajowej i wyraźnie poprawił się w stosunku do roku 2012 (89%). Pozycja województwa poprawiła się z 9. na 7. Należy jednak pamiętać, że w przypadku placówek medycznych, w tym szpitalnych, ważniejszym parametrem dostępności jest czas oczekiwania do specjalistów i na przyjęcie na oddział, a takie dane nie są dostępne w ujęciu województw. Dopóki czynniki ekonomiczne będą decydowały o dostępności ochrony zdrowia, pozycja wyrażana statystycznymi wskaźnikami łóżek lub lekarzy nie jest decydująca. Statystyki nie odnoszą się także do jakości leczenia i satysfakcji pacjentów – podczas gdy różnego rodzaju rankingi (których miarodajność także trudno ocenić, choć zazwyczaj są sporządzane wg podobnej metodologii, a więc wewnątrznie porównywalne) lokują placówki z województwa na wysokich lub bardzo wysokich pozycjach.

Oceniając sytuację województwa należy także odnieść się do najważniejszych funkcji realizowanych przez kujawsko-pomorskie w systemie gospodarczym kraju. Produkcja sprzedana przemysłu zarówno pod względem wartości bezwzględnej, jak i w odniesieniu do liczby mieszkańców, potwierdza ugruntowaną pozycję województwa o dużym potencjale przemysłowym. Przy braku danych za rok 2017, w 5 porównywanych latach (2012-2016) województwo kujawsko-pomorskie lokowało się na 8. pozycji pod względem wartości bezwzględnej (w 2016 roku wyniosła ona ponad 54,2 mld zł; w każdym z badanych lat województwo wytwarzało 4,2% ogólnej krajowej produkcji sprzedanej przemysłu).

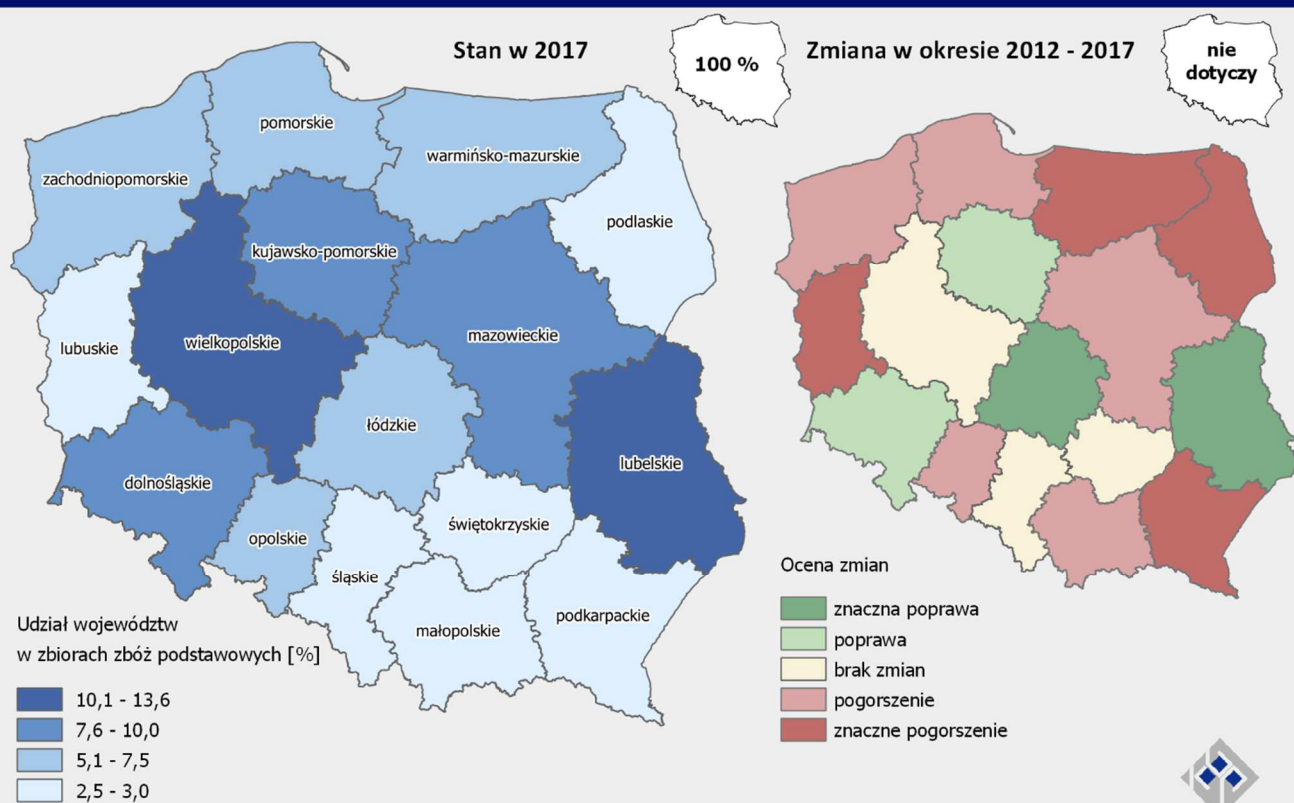

PRODUKCJA ZWIERZĘCA

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (BDL)

PRODUKCJA ROLNA

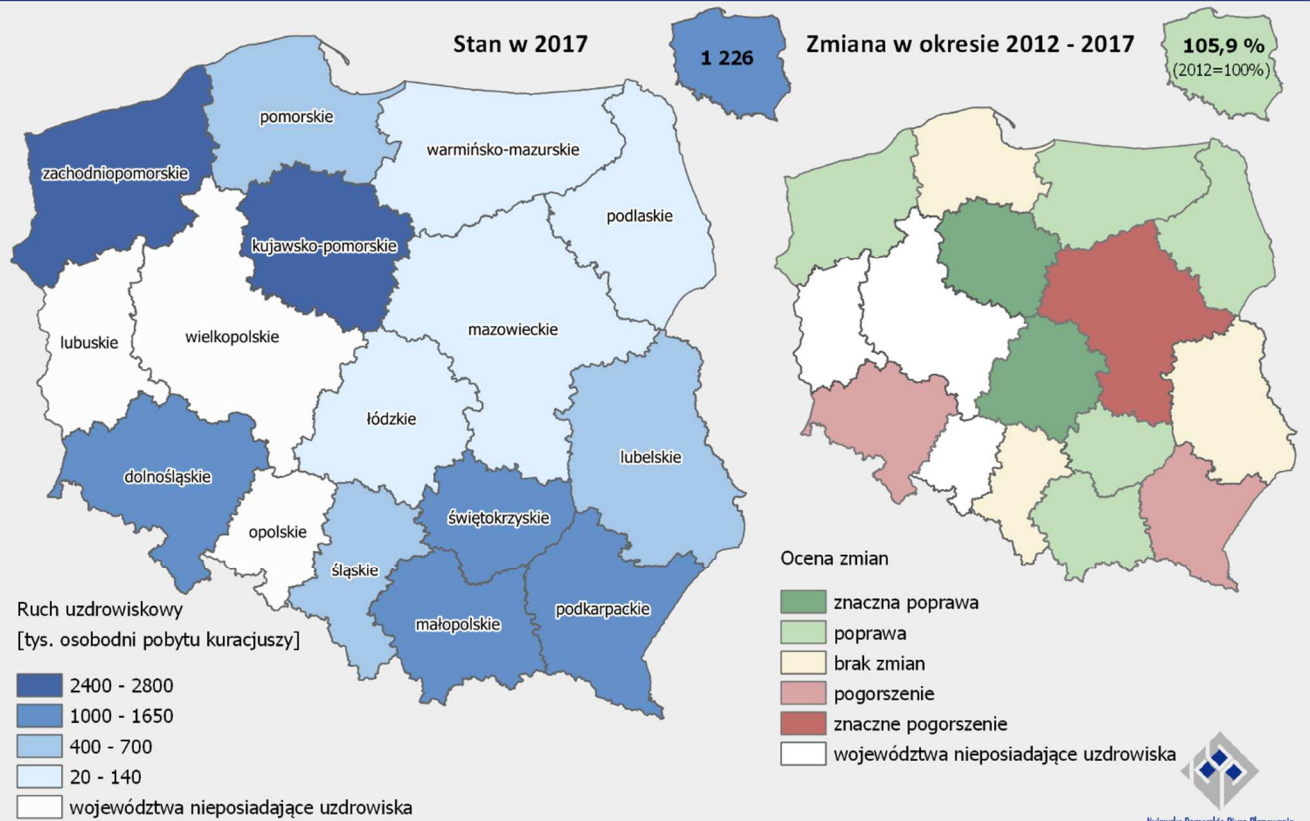
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (BDL)

Województwo kujawsko-pomorskie specjalizuje się w skali kraju w produkcji rolniczej. Udział województwa w zbiorach (w 2017 roku) wyniósł w skali kraju – dla zbóż ogółem – 9,0%, dla rzepaku i rzepiku – 11,4%, dla buraków cukrowych – 20,2%, dla ziemniaków – 7,6%, dla warzyw gruntowych – 13,6% (daje to pozycje w skali kraju odpowiednio: 4., 3., 2., 5. i 2.). Trzeba jednak podkreślić, że produkcja roślinna cechuje się istotną zmiennością w cyklach rocznych (np. uzależnioną od warunków pogodowych) i na przykład w roku 2016, większość z wymienionych powyżej wskaźników przyjmowało nieco niższe wartości. W ciągu ostatnich kilku lat województwo zasadniczo zmieniło swoją pozycję w produkcji warzyw – jeszcze w roku 2012 zajmowało 6. pozycję z udziałem 10,5% zbiorów krajowych, a od 2015 roku jest to 1. lub 2. pozycja z udziałami 13-14%. Zmiana znaczenia województwa kujawsko-pomorskiego wynika tu z bardzo dużej dynamiki zbiorów – pomiędzy 2012 a 2017 wzrosły one o prawie 31% co było zdecydowanie najwyższym wynikiem w kraju (średni krajowy wzrost wyniósł niespełna 1%, a w 12 województwach zbiory w tym czasie zmalały), a to jest pochodną znacznego zwiększenia powierzchni zajętej przez warzywa (najwyższa dynamika w kraju – wzrost w okresie 2012-2017 o ponad 28%). Wzrost znaczenia w skali kraju dotyczył też zbiorów żyta, pszenżyta (w obydwu przypadkach był powiązany ze zwiększeniem powierzchni zasiewów), ziemniaków, rzepaku i rzepiku (w tym ostatnim przypadku zasadnicza zmiana – podwojenie zbiorów, związana z podwojeniem powierzchni zasiewów – nastąpiła pomiędzy rokiem 2012 a 2013). Zmalało znaczenie pod względem zbiorów jęczmienia (spadek z 2. na 3. pozycję, ale udziały wciąż kształtują się na poziomie ponad 10%). Korzystne wyniki zbiorów w roku 2017 skutkowały także bardzo wysoką wartością skupu płodów rolnych (znacznie wyższą, niż w poprzednich latach). Kujawsko-pomorskie w całym badanym okresie należało do województw o wysokiej pozycji i dużych udziałach w sumie krajowej (około lub ponad 10%), ale opierając się wyłącznie na danych za jeden rok 2017 nie można stwierdzić czy znacząca poprawa stanu odnotowana w 2017 będzie miała charakter trwałej, czy tylko jednostkowej. Pod względem syntetycznego wskaźnika pogłowia zwierząt gospodarskich (wyrażonego w przeliczeniowych sztukach dużych), województwo kujawsko-pomorskie skupiało w 2017 roku 8,3% potencjału krajowego (4. pozycja), wykazywało też jeden z wyższych wskaźników obsady zwierząt na 1 ha użytków rolnych (pod względem obsady pogłowia bydła – 4. lokata, pogłowia trzody chlewnej – 2., ze wskaźnikiem o połowę przewyższającym średnią wartość krajową). Wskaźniki dotyczące zwierząt gospodarskich w ostatnich latach bardzo nieznacznie się zmieniają.

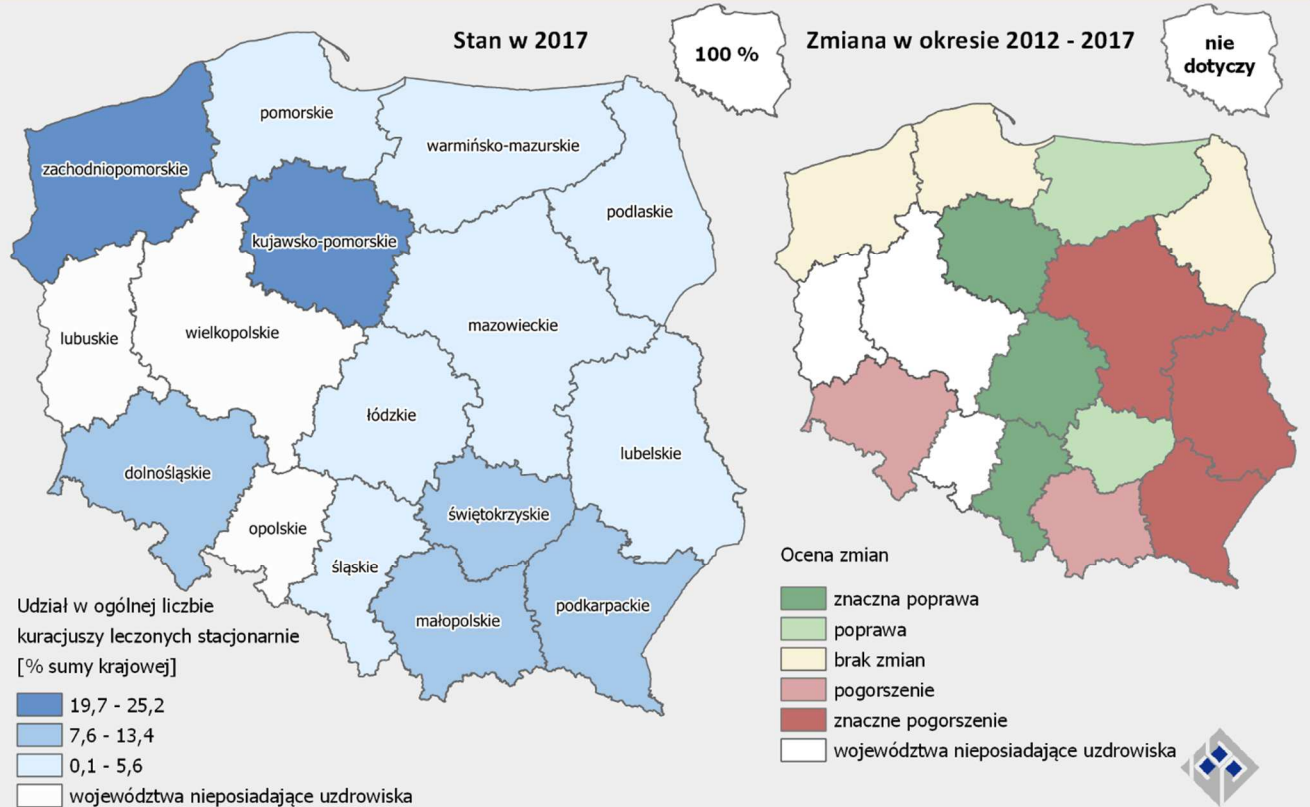
Analiza stanu rozwoju funkcji turystycznych jest obarczona dużym ryzykiem błędu, ponieważ oficjalne statystyki nie obejmują bardzo dużej skali ruchu organizowanego indywidualnie, który w dominującej części odbywa się na terenie zaledwie kilku województw nadmorskich i górskich (podczas gdy zgodnie z oficjalnymi statystykami skala ruchu w nich jest często tylko niewiele wyższa niż w regionach nieprezentujących takich walorów), ale jednocześnie statystyki te uwzględniają ruch uzdrowiskowy, który jest bardzo specyficzną formą turystyki a generuje bardzo duże wartości wskaźników. Pod względem liczby obiektów noclegowych ogółem województwo w 2017 roku zajmowało 11. pozycję, pod względem liczby hoteli – 8., pod względem liczby miejsc noclegowych – 10., pod względem udzielonych noclegów – 7. (ale prawie połowa udzielonych noclegów przypada na zakłady uzdrowiskowe), pod względem noclegów udzielonych turystom zagranicznym – 14. W zakresie wszystkich istotnych wskaźników udział województwa w potencjale krajowym wynosił w 2017 roku od 3 do 5%, jedynie w zakresie obsługi turystów zagranicznych – poniżej 2%. Warto zauważyć, że wg danych GUS, stan rozwoju bazy sukcesywnie się poprawia – w badanym okresie niektóre wskaźniki znacząco wzrosły. Szczególnie należy podkreślić rozwój bazy hotelowej, tak ważnej zwłaszcza dla ruchu biznesowego i związanego z organizacją imprez sportowych i kulturalnych – liczba hoteli wzrosła z 94 do 132 i była to 6. najwyższa dynamika w kraju (wzrost o 40% przy średniej krajowej równej 26%); liczba miejsc w hotelach wzrosła o 58% (4. najwyższy wzrost w kraju).

RUCH UZDROWISKOWY - POBYT KURACJUSZY W UZDROWISKACH

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (BDL)

RUCH UZDROWISKOWY - UDZIAŁ W POTENCJALE KRAJOWYM

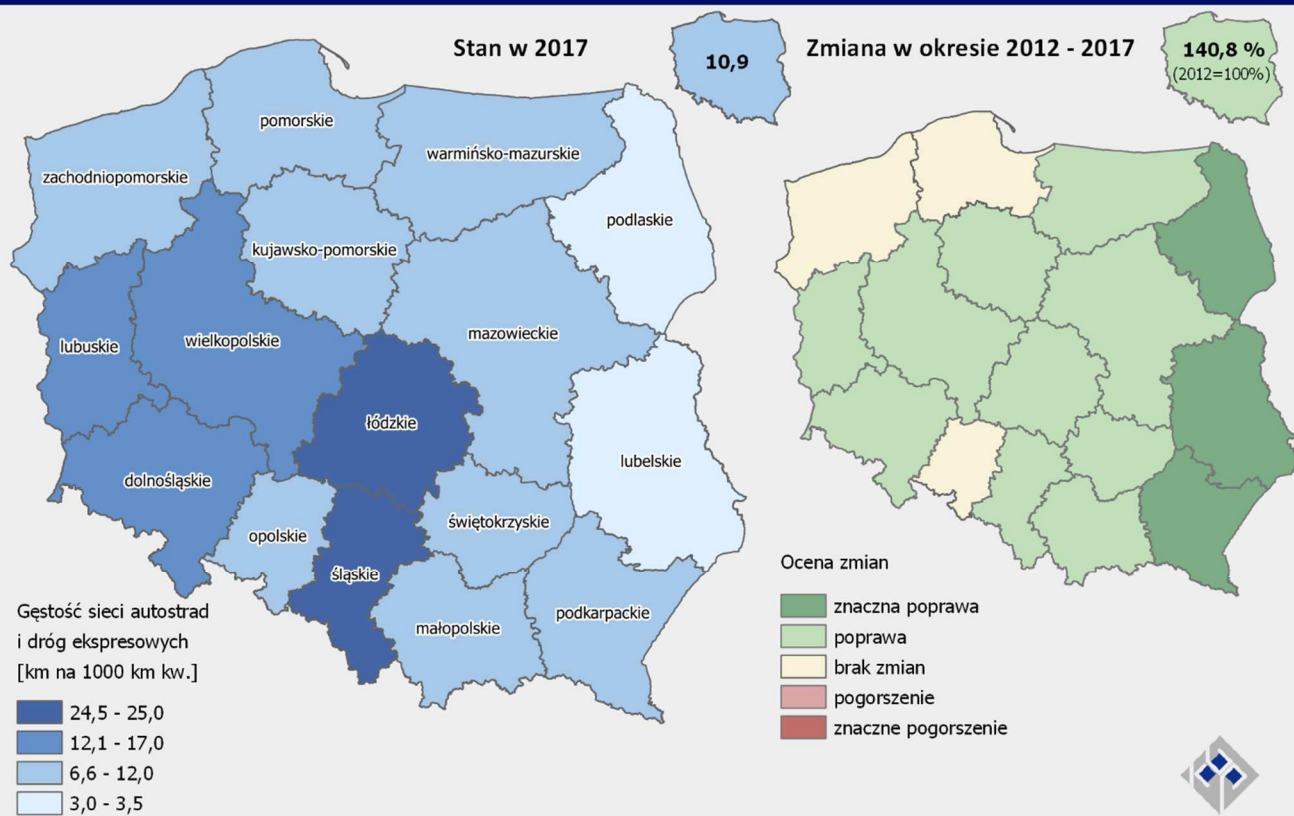
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (BDL)

W latach 2012-2017 województwo sukcesywnie wzmacniało także swoje znaczenie w obsłudze ruchu uzdrowiskowego na terenie kraju. Liczba łóżek w szpitalach uzdrowiskowych i sanatoriach uzdrowiskowych wzrosła o ponad 14%, wskutek czego udział województwa w potencjale krajowym zwiększył się z 15,4% do 17,5%. Liczba kuracjuszy leczonych stacjonarnie zwiększyła się o prawie 26% (jest to najwyższy wzrost w tej grupie województw, które odgrywają istotną rolę w obsłudze lecznictwa uzdrowiskowego; w 2012 udział na tle kraju wynosił 16,5%, w roku 2017 - 19,7%). Wskaźnik osobodni pobytu kuracjuszy (iloczyn liczby kuracjuszy i czasu pobytu) przekroczył 2,4 mln (prawie 20% sumy krajowej, w roku 2012 było to 1,9 mln). W zakresie wszystkich tych parametrów kujawsko-pomorskie przez cały analizowany okres lokowało się na 2. pozycji. Województwo obsługiwało też prawie 22% kuracjuszy leczonych pełnopłatnie – także w tym aspekcie udział kujawsko-pomorskiego sukcesywnie się zwiększa, dzięki czemu region utrzymuje 2. pozycję. W kontekście ogólnie bardzo wysokiej pozycji i dużego znaczenia województwa w dziedzinie lecznictwa uzdrowiskowego, należy jednak zauważyć wciąż bardzo małą rolę w obsłudze kuracjuszy zagranicznych – w 2017 roku kujawsko-pomorskie obsługiwało jedynie 3,0% całego ruchu (1,4 tys. osób) i spadło na 4. pozycję – oznacza to potencjalnie bardzo duże rezerwy i możliwość rozwoju dedykowanej oferty. Specyfiką uzdrowisk z województwa kujawsko-pomorskiego jest także relatywnie niewielka oferta dla dzieci i młodzieży – obsługiwały tylko około 11% ruchu krajowego (4. pozycja). Podkreślić należy, że lecznictwo uzdrowiskowe oraz rolnictwo pozostają tymi dziedzinami, w zakresie których województwo prezentuje wyjątkowo wysoki potencjał na tle kraju i w zakresie których ma bardzo duży wkład do ogólnego potencjału krajowego. Obydwie dziedziny w roku 2017 w stosunku do 2012 wykazywały wyższy potencjał i większe znaczenie na tle kraju.

Statystyka publiczna dostarcza niewielu danych porównawczych dla województw w zakresie infrastruktury istotnej dla kształtowania konkurencyjnej gospodarki i wysokiej jakości życia mieszkańców. Pomiędzy rokiem 2012 a 2014 w związku z budową A1, znacznie wzrósł w województwie wskaźnik gęstości dróg ekspresowych i autostrad – z 7,54 do 11,13 km na 1 tys. km². Od roku 2014 wartość ta pozostaje niezmienna - na wskaźnik składa się 35 km dróg ekspresowych i 165 km autostrady. W 2017 roku wskaźnik ten lokowało województwo na 7. pozycji w kraju (gdyby uwzględnić wskaźnik gęstości obliczony wyłącznie dla autostrad, województwo zajmowało 6. lokatę). Realizacja drogi S5 wpłynie istotnie na poprawę tego wskaźnika. Wskaźnik dla województwa wynosił w 2017 roku 102% średniej wartości krajowej, co może prowadzić do dobrej dostępności zewnętrznej, ale w rzeczywistości liczba kierunków dostępnych w sieci dróg tej klasy wskazywała na słabą dostępność (także ten aspekt poprawi się wraz z realizacją S5). W analizowanym okresie w województwie zmniejszyła się długość linii kolejowych – z 1276 do 1200 km. W 2017 roku kujawsko-pomorskie lokowało się na 6. pozycji pod względem bezwzględnej długości linii oraz pod względem wskaźnika gęstości linii (6,7 km na 100 km² powierzchni województwa). Wskaźnik gęstości sieci był wyższy od średniej krajowej (6,1). Na uwagę zasługuje fakt, że aż w 6 województwach w badanym okresie zanotowano wzrost długości linii, co dowodzi, że regres kolei w Polsce został zahamowany i podejmuje się już działania na rzecz rozbudowy linii. Około 47% linii w kujawsko-pomorskim jest zelektryfikowanych, co lokuje województwo niezmiennie na 10. pozycji (średnia krajowa wynosiła w 2017 roku ponad 62%).

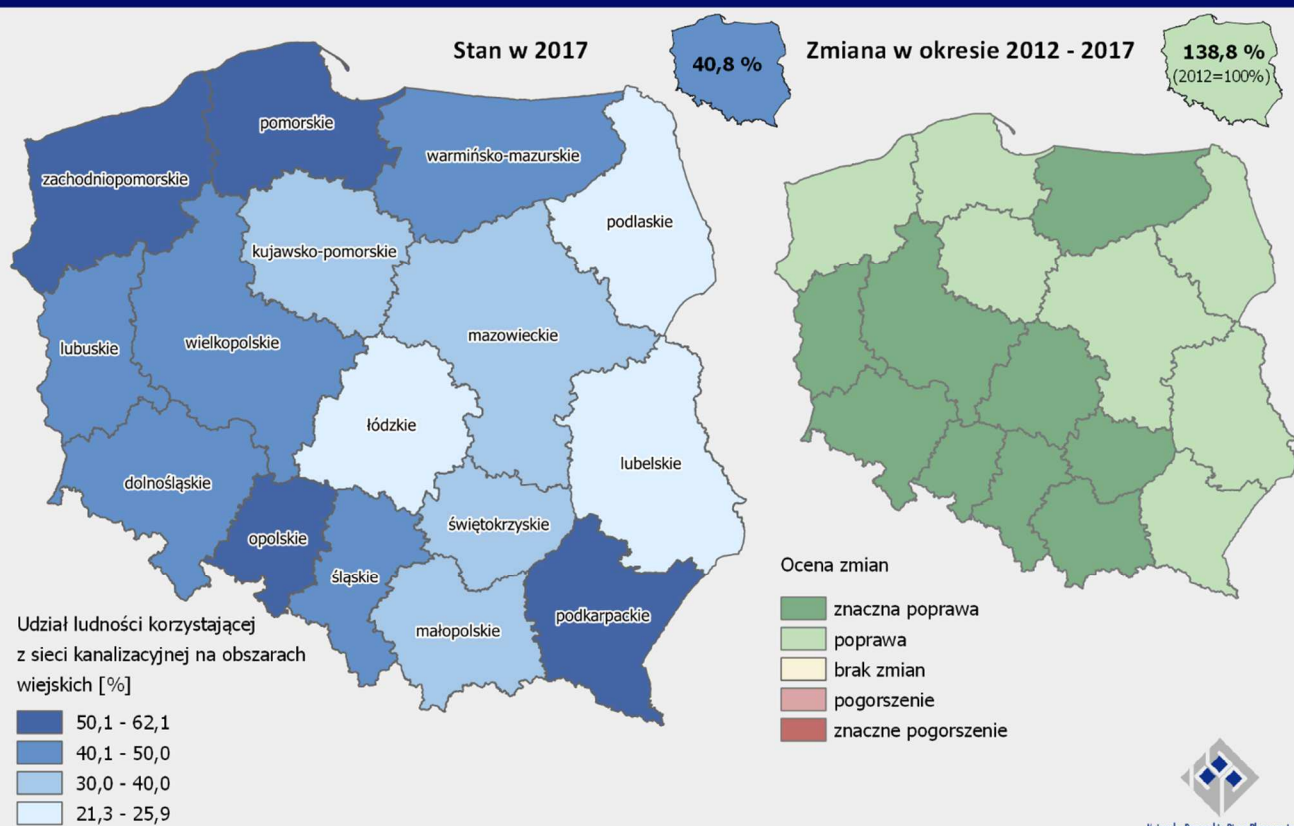
Dostępność międzyregionalną zapewnia też port lotniczy w Bydgoszczy. W latach 2014-17 łączna liczba pasażerów odprawionych w Bydgoszczy wykazywała poza wyraźnie słabszym rokiem 2014 (ok. 289 tys.) bardzo małą zmienność i kształtowała się na poziomie około 330-340 tys. W skali kraju w tym okresie zanotowano bardzo duży wzrost liczby pasażerów – o ponad 69%, a dodatkowo otwarto nowe porty lotnicze, wskutek czego znaczenie portu w Bydgoszczy w obsłudze ogółu ruchu lotniczego w Polsce malało – z 1,4% w roku 2012 do 0,8% w 2017. Na korzyść zmieniła się relacja do portu w Łodzi, który jeszcze w 2012 roku notował znacząco wyższy ruch, a w 2017 roku wynosił on tylko 2/3 ruchu pasażerskiego na lotnisku w Bydgoszczy. W 2017 komunikacja lotnicza była dostępna tylko w 13 województwach, więc pomimo stosunkowo niewielkich potoków podróży, duże znaczenie ma już sama dostępność tego rodzaju transportu.

AUTOSTRADY I DROGI EKSPRESOWE

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (BDL)

KANALIZACJA SANITARNA

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (BDL)

Województwo cechuje się ponadprzeciętnie dużą gęstością dróg wojewódzkich, co ma duże znaczenie dla jego spójności transportowej (dostępności wewnętrznej). Przy średniej krajowej wynoszącej 77,3 km na 1 tys. km² powierzchni, wskaźnik ten w województwie kujawsko-pomorskim wynosił w 2017 roku 88,0, co lokowało je na 4. miejscu w kraju (w kujawsko-pomorskim samorząd województwa w wyraźnie większym stopniu niż w innych regionach zapewnia więc dostępność na poziomie lokalnym, jednak konsekwencją tego jest większa skala potrzeb inwestycyjnych na drogach; pod względem bezwzględnej długości dróg wojewódzkich kujawsko-pomorskie zajmowało w 2017 roku 7. lokatę – przy 10. pozycji zajmowanej pod względem powierzchni).

Często używanym wskaźnikiem infrastrukturalnym jest stopień rozwoju sieci kanalizacyjnej na obszarach wiejskich wyrażony jako udział ludności obsługiwanej przez sieć zbiorczą. Jest on używany jako jeden z ważniejszych wskaźników rozwoju obszarów wiejskich, choć należy pamiętać, że nie w każdych uwarunkowaniach niższa wartość wskaźnika świadczy o gorzej realizowanej obsłudze (w pewnych okolicznościach zgodne z prawem, a jednocześnie dla jakości życia mieszkańców w pełni funkcjonalne, są również systemy indywidualne). W latach 2012-17 wskaźnik ten dla obszarów wiejskich kujawsko-pomorskiego zwiększył się o ponad 26%, jednakże w większości województw wzrost był znacznie silniejszy (średnio w kraju na obszarach wiejskich – o prawie 39%). Słabszy wzrost w tym zakresie może być spowodowany dobrym stanem wyjściowym, jak również większym rozproszeniem osadnictwa w województwie. Trzeba jednak zaznaczyć, iż lepsza dynamika rozwoju sieci w innych regionach Polski (nadrabianie zaległości przez województwa słabiej rozwinięte; kujawsko-pomorskie należy do województw, które stosunkowo szybko rozwijało sieć na większą skalę i już stosunkowo dawno osiągnęło dosyć dobre wskaźniki) poskutkowało spadkiem kujawsko-pomorskiego z 8. pozycji w 2012 na 11. w 2017. W kontekście wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę techniczną istotnym dla jakości życia i warunków inwestowania jest dostęp do sieci gazowej. Niestety województwo kujawsko-pomorskie wyróżnia się bardzo niskim wskaźnikiem dostępu do wspomnianej sieci – przy średniej krajowej wynoszącej w 2017 roku 23,3% (udział ludności korzystającej z instalacji), w kujawsko-pomorskim wartość wskaźnika wynosiła zaledwie 4,4% (14. pozycja w kraju). W latach 2012-2017 w całym kraju wykonywano niewiele inwestycji w tej dziedzinie, stąd wskaźniki w każdym z województw i relacje między nimi, zmieniały się bardzo nieznacznie. Problemem województwa jest relatywnie gorsza dostępność do gazociągów, co skutkuje dużo trudniejszymi warunkami gazyfikacji w skali lokalnej. Aspektem infrastruktury technicznej zdecydowanie najlepiej rozwiniętym na obszarach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego jest sieć wodociągowa, do której dostęp w 2017 roku miało ponad 93% mieszkańców, co było wskaźnikiem o prawie 10% lepszym od średniej krajowej i lokowało region na 4. pozycji w kraju. Znacząca poprawa wskaźnika (o ponad 9 pkt. procentowych) miała miejsce w województwie pomiędzy rokiem 2013 a 2014.

4. Różnicowania wewnętrzne stanu rozwoju województwa

W 2017 roku województwo kujawsko-pomorskie zamieszkiwały 2082944 osoby. Największa ludnościowo gmina (miasto Bydgoszcz) liczyła 352313 osób, a najmniejsza (miasto Nieszawa) 1914 osób. Duża część ludności zamieszkiwała 5 największych miast (40,1% ogółu, 835,8 tys. osób), a 41 gmin liczyło poniżej 5 tys. mieszkańców (skupiały łącznie 8,0% ludności województwa, 166,5 tys. osób).

W latach 2012 – 2017 większość gmin (93) zanotowała spadek liczby mieszkańców, a jedynie 51 wzrost. Największe pozytywne zmiany miały miejsce w gminach podmiejskich (Obrowo, Osielesko, Białe Błota), w których liczba ludności zwiększyła się o 13 - 21%, natomiast w gminach o największych spadkach (Boniewo, m. Chełmno, Bytów) natężenie zmian było wyraźnie niższe - liczba ta zmniejszyła się o nieco ponad 4%. Należy jednak zaznaczyć, że w badanym okresie zmiany liczby mieszkańców w większości gmin były na tyle niewielkie, że należy je ocenić jako stagnację – liczba ludności w 81 gminach zmieniła się o nie więcej niż +/-2%. W ujęciu terytorialnym zauważalny był wzrost liczby mieszkańców w gminach podmiejskich większych miast, natomiast traciły ludność przede wszystkim gminy położone w południowo-wschodniej i południowej części województwa.

Tabela 2. Gminy o największej i najmniejszej liczbie ludności w roku 2017

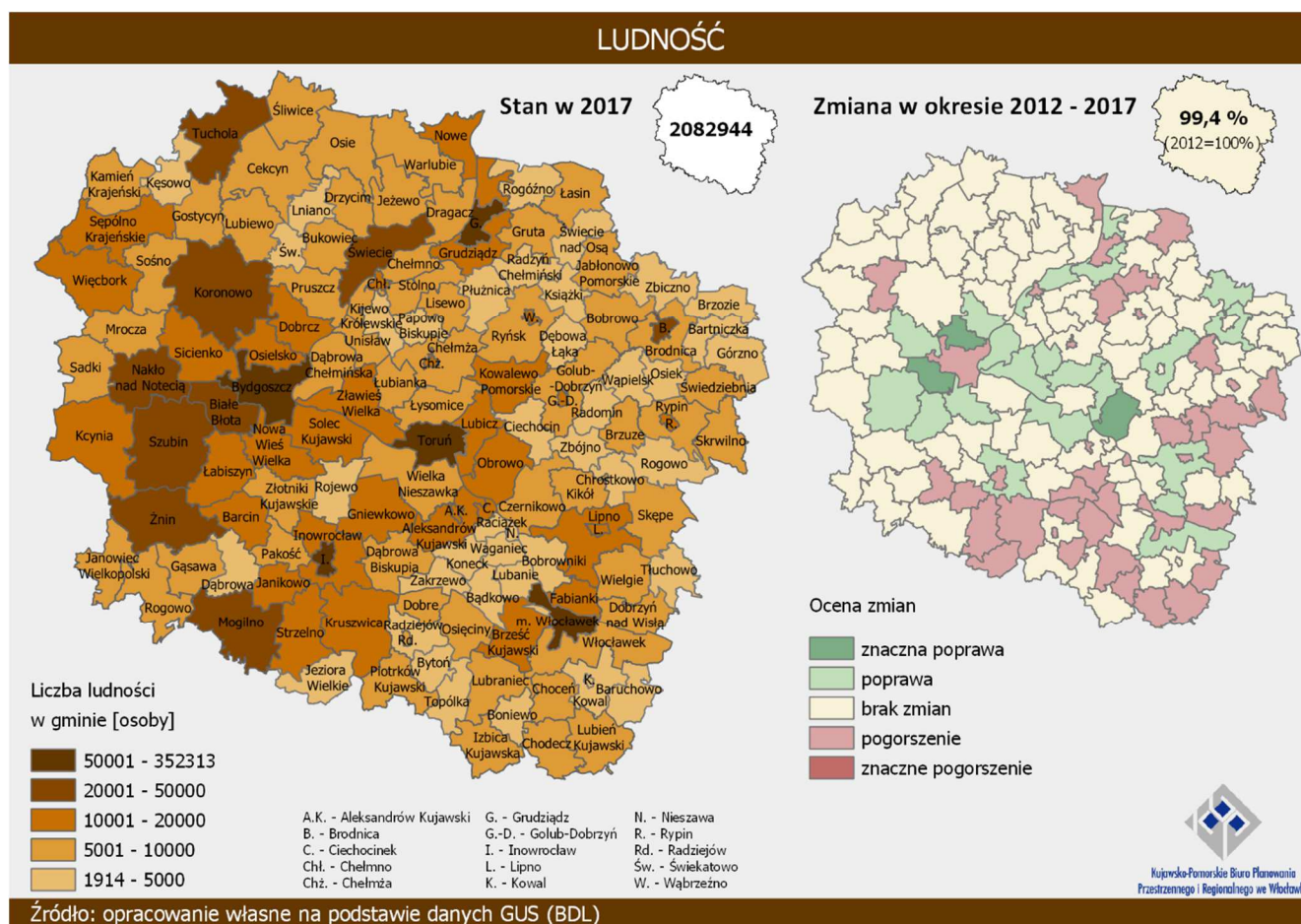
Liczba ludności w 2017 r.					
I.p.	10 gmin o największej liczbie ludności	Liczba ludności	I.p.	10 gmin o najmniejszej liczbie ludności	Liczba ludności
1.	Bydgoszcz	352313	1.	Nieszawa	1 914
2.	Toruń	202562	2.	Chrostkowo	2 937
3.	Włocławek (g. miejska)	111752	3.	Bobrowniki	3 122
4.	Grudziądz (g. miejska)	95629	4.	Raciążek	3 135
5.	Inowrocław (g. miejska)	73577	5.	Koneck	3 177
6.	Świecie	34111	6.	Dębowa Łąka	3 183
7.	Nakło nad Notecią	32053	7.	Boniewo	3 392
8.	Brodnica (g. miejska)	28717	8.	Baruchowo	3 482
9.	Mogilno	24768	9.	Bytoń	3 485
10.	Szubin	24657	10.	Zakrzewo	3 541

Źródło: Opracowanie własne KPBPIR we Włocławku – Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych GUS

Tabela 3. Gminy o największym wzroście i spadku liczby ludności w latach 2012-2017

Zmiana liczby ludności w latach 2012 – 2017					
I.p.	10 gmin o największym wzroście	Zmiana (rok 2012=100)	I.p.	10 gmin o największym spadku	Zmiana (rok 2012=100)
1.	Obrowo	121,1	1.	Chełmno (g. miejska)	95,7
2.	Osielsko	115,0	2.	Boniewo	95,7
3.	Białe Błota	113,8	3.	Bytoń	95,8
4.	Brodnica (g. wiejska)	109,6	4.	Radziejów (g. miejska)	95,9
5.	Dobrcz	108,6	5.	Nieszawa	96,0
6.	Łubianka	107,9	6.	Radzyń Chełmiński	96,1
7.	Chełmno (g. wiejska)	107,2	7.	Koneck	96,2
8.	Zławieś Wielka	106,9	8.	Nowe	96,6
9.	Łysomice	106,6	9.	Włocławek (g. miejska)	96,7
10.	Wielka Nieszawka	105,8	10.	Lipno (g. miejska)	96,8

Źródło: Opracowanie własne KPBPIR we Włocławku – Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych GUS

Analizy zmian bezwzględnej liczby mieszkańców wskazują, że 5 największych miast utraciło łącznie prawie 18,8 tys. osób (Bydgoszcz – 8,9 tys., Włocławek – 3,8 tys., Grudziądz – 2,3 tys., Inowrocław – 1,9 tys., Toruń – 1,7 tys.). Największy bezwzględny wzrost liczby ludności zanotowały gminy: Obrowo (o 2,9 tys. osób), Białe Błota (o 2,6 tys.) i Osielsko (o 1,8 tys.). W pozostałych gminach podmiejskich o bardzo dużych bezwzględnych wzrostach, liczba mieszkańców zwiększyła się najczęściej o około 900 - 600 osób (gminy: Dobrcz, Zławieś Wielka, Lubicz, wiejska Brodnica, wiejska Grudziądz, Szubin, Łysomice). W wyniku zachodzących zmian nieznacznie zmniejszyła się rozpiętość między liczbą ludności największej i najmniejszej gminy województwa.

Wielkość urodzeń, napływ i odpływ migracyjny w gminach cechują się dość dużą zmiennością roczną, w związku z tym, w celu wyeliminowania przypadkowych wartości, wskaźniki te obliczono jako wartości uśrednione dla lat 2010-2012 i 2015-2017.

W latach 2015-2017 wskaźnik urodzeń w województwie kształtował się na poziomie 9,6 na 1000 mieszkańców, a jego rozpiętość w gminach wynosiła od 7,3 do 13,0 na 1000. Pod względem wielkości urodzeń pozytywnie wyróżniały się gminy położone w północno-wschodniej części województwa, a w mniejszym stopniu gminy w części zachodniej i północno-zachodniej. Najgorszą sytuację notował obszar południowej części województwa, na którym występowała wyraźna koncentracja gmin o najniższych wskaźnikach.

W analizowanym okresie wielkość urodzeń w województwie zmniejszyła się. Zdecydowana większość gmin (121) odnotowała spadek wielkości wskaźnika urodzeń na 1000 mieszkańców, przy czym zaznacza się między nimi duże zróżnicowanie wielkości spadku – od nieznacznego do ponad 30%. Spośród 23 gmin notujących wzrost wskaźnika urodzeń, zaledwie w 10 zwiększył się on o ponad 10% (z czego w przypadku gmin Chodecz i Raciążek o prawie 18%), natomiast aż w 9 gminach wartość wskaźnika zwiększyła się jedynie nieznacznie (poniżej 2%). W wyniku zachodzących zmian rozpiętość między gminami o najwyższej i najniższej wartości praktycznie nie zmieniła się.

Tabela 4. Gminy o najwyższej i najniższej wartości wskaźnika urodzeń uśrednionego dla lat 2015-2017

Wskaźnik urodzeń na 1000 mieszkańców uśredniony dla lat 2015-2017					
I.p.	10 gmin o najwyższej wartości wskaźnika	Wartość wskaźnika	I.p.	10 gmin o najniższej wartości wskaźnika	Wartość wskaźnika
1.	Górzno	13,0	1.	Boniewo	7,3
2.	Łubianka	12,8	2.	Radziejów (g. miejska)	7,5
3.	Obrowo	12,7	3.	Ciechocinek	7,6
4.	Zbiczno	12,2	4.	Chocień	7,8
5.	Rogowo (p. rypiński)	12,1	5.	Kowal (g. wiejska)	7,9
6.	Tłuchowo	12,1	6.	Lubanie	7,9
7.	Drzycim	12,0	7.	Inowrocław (g. wiejska)	7,9
8.	Brzozie	11,9	8.	Włocławek (g. miejska)	8,0
9.	Bartniczka	11,8	9.	Kruszwica	8,1
10.	Wielgie	11,7	10.	Chełmno (g. miejska)	8,1

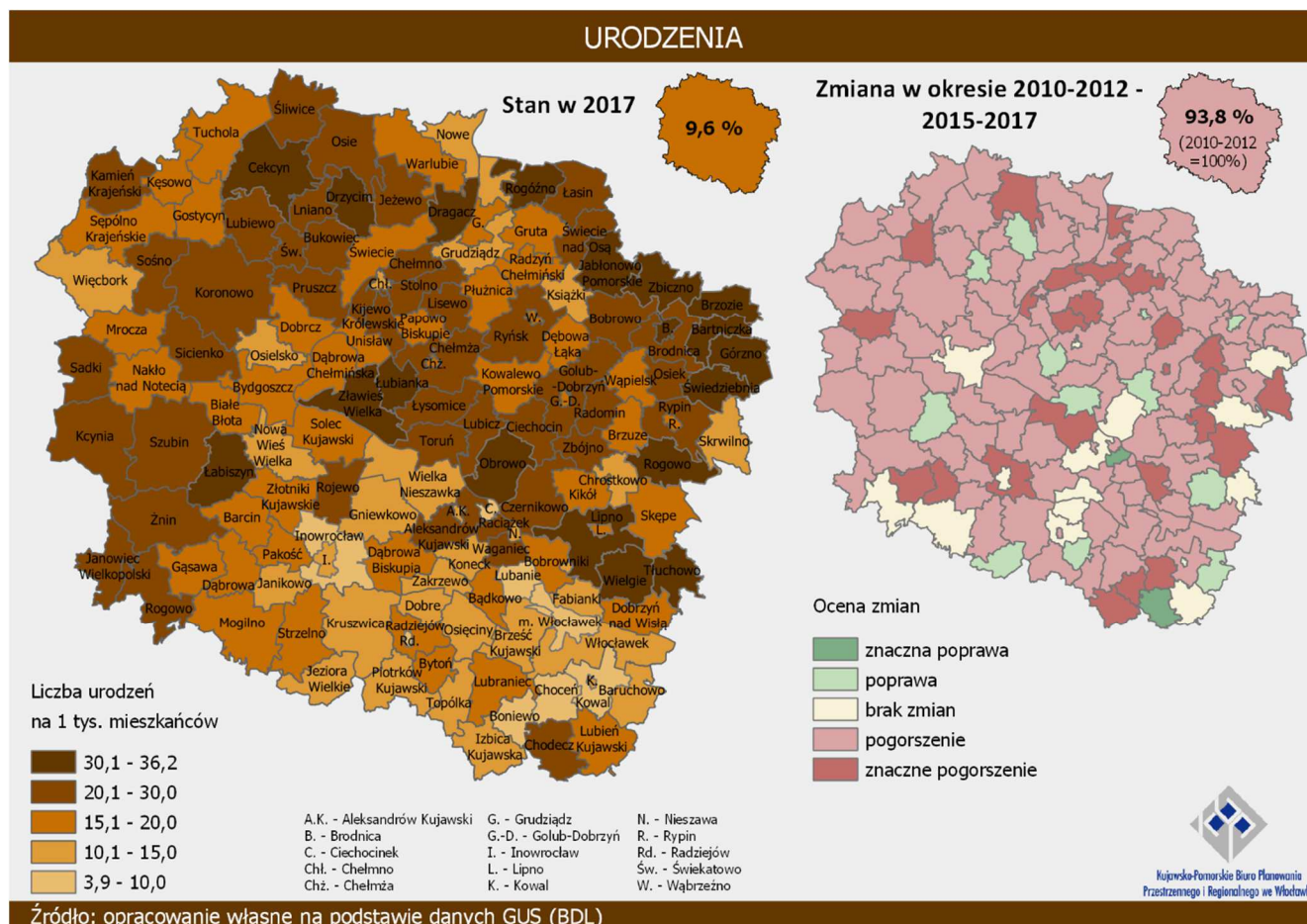
Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku – Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych GUS

Tabela 5. Gminy o największym wzroście i spadku wartości wskaźnika urodzeń w okresach 2010-2012 – 2015-2017

Zmiana wskaźnika urodzeń w okresach 2010-2012 – 2015-2017					
I.p.	10 gmin o największym wzroście wskaźnika	Zmiana (okres 2010-2012=100)	I.p.	10 gmin o największym spadku wskaźnika	Zmiana (okres 2010-2012=100)
1.	Chodecz	117,6	1.	Chrostkowo	69,5
2.	Raciążek	117,5	2.	Brzuzo	69,6
3.	Łubianka	109,4	3.	Boniewo	71,9
4.	Wielgie	108,5	4.	Dąbrowa	72,6
5.	Ciechocin	107,7	5.	Mrocza	73,2
6.	Brodnica (g. miejska)	107,1	6.	Inowrocław (g. wiejska)	74,4
7.	Baruchowo	106,2	7.	Radzyń Chełmiński	75,2
8.	Świekatowo	105,8	8.	Lisewo	75,8
9.	Wąbrzeźno (g. miejska)	105,8	9.	Golub-Dobrzyń (g. miejska)	76,1
10.	Drzycim	105,6	10.	Gąsawa	76,2

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku – Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych GUS

URODZENIA

W latach 2015-2017 gminy województwa cechowały się dużym zróżnicowaniem wielkości napływu migracyjnego na 1000 mieszkańców w ruchu wewnętrznym⁴. Rozpiętość wskaźnika między gminą o największej, a najmniejszej wartości była ponad 9-krotna. W zdecydowanej większości gmin (84) napływ nie przekraczał 10 osób na 1000 mieszkańców. Jedynie w 9 gminach wyniósł on ponad 20 osób na 1000, z czego w 3 przekroczył 30/1000. W ujęciu terytorialnym, najkorzystniejszą sytuacją charakteryzowały się gminy wiejskie położone w strefach podmiejskich Bydgoszczy i Torunia oraz gminy wiejskie otaczające większe miasta, na których tle szczególnie korzystnie przedstawiały się gminy wiejskie Grudziądz i Brodnica. W gminach cechujących się wysokim napływem zdecydowanie dominował napływ z miast, którego najwyższe udziały wynosiły prawie 90% całości (gmina Wielka Nieszawka, Białe Błota, Osielsko).

Tabela 6. Gminy o najwyższej i najniższej wartości wskaźnika napływu migracyjnego uśrednionego dla lat 2015-2017

Wskaźnik napływu migracyjnego na 1000 mieszkańców uśredniony dla lat 2015-2017					
I.p.	10 gmin o najwyższej wartości wskaźnika	Wartość wskaźnika	I.p.	10 gmin o najniższej wartości wskaźnika	Wartość wskaźnika
1.	Obrowo	36,2	1.	Bytoń	3,9
2.	Osielsko	35,7	2.	Włocławek (g. miejska)	5,3
3.	Białe Błota	32,6	3.	Dąbrowa	5,5
4.	Grudziądz (g. wiejska)	23,9	4.	Osięcin	5,8
5.	Brodnica (g. wiejska)	22,5	5.	Radziejów (g. miejska)	6,0
6.	Dobrcz	22,0	6.	Lubanie	6,1
7.	Wielka Nieszawka	20,5	7.	Śliwice	6,2
8.	Łubianka	20,4	8.	Kikół	6,3
9.	Łysomice	20,2	9.	Bądkowo	6,3
10.	Sicienko	19,4	10.	Świdziebna	6,4

Źródło: Opracowanie własne KPBPiR we Włocławku – Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych GUS

⁴ Analiz dokonano z wyłączeniem migracji zagranicznych ze względu na brak danych GUS dla roku 2015.

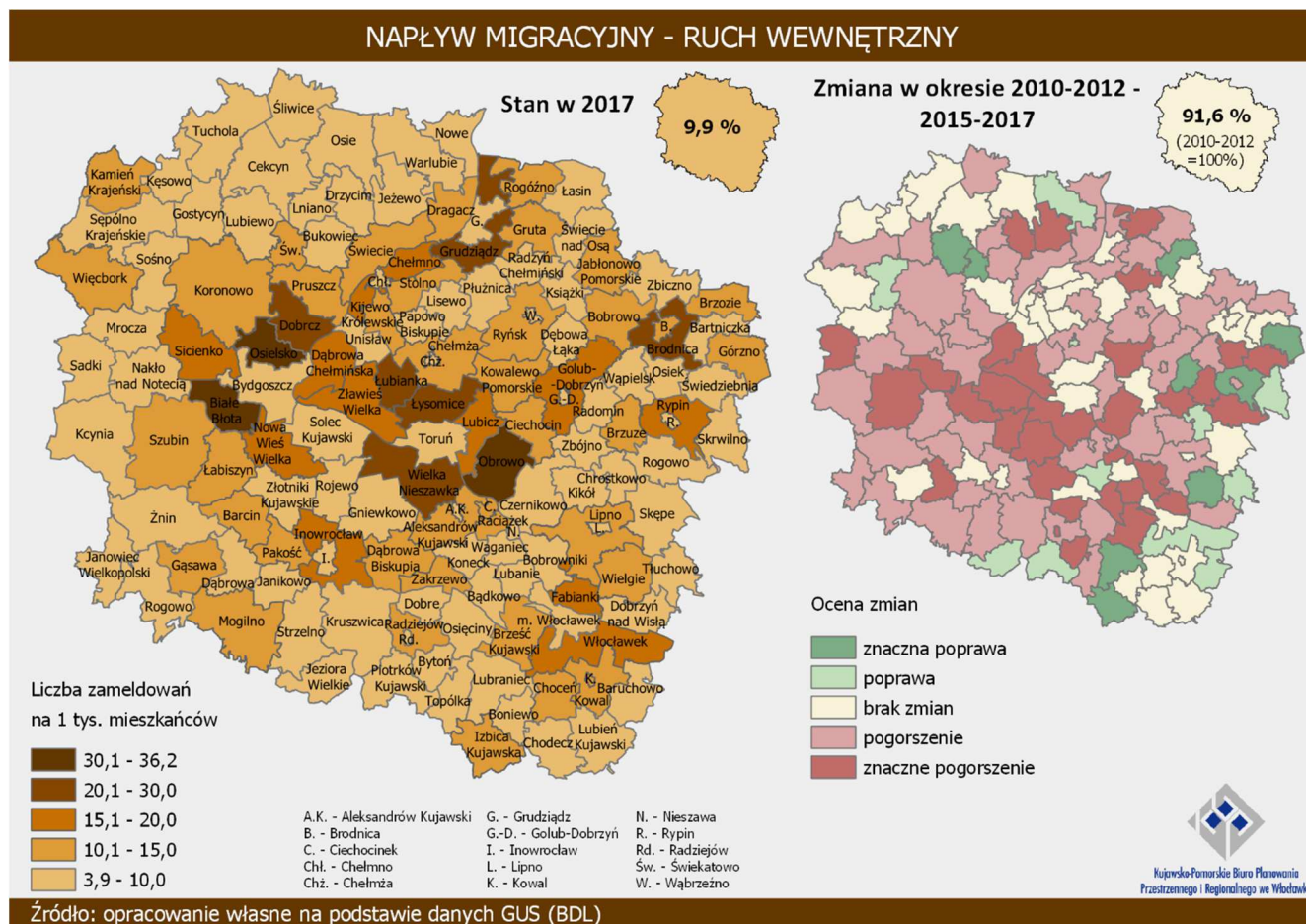

W analizowanym okresie zaledwie 39 gmin zanotowało wzrost wielkości napływu migracyjnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców, przy czym w większości z nich cechował się on niewielkim nasileniem. Zaletwie w 11 gminach przekroczył 10%, a gmina o największym wzroście (Radomin) zanotowała ponad 2-krotny wzrost. W pozostałych gminach miał miejsce spadek wartości wskaźnika napływu o różnym nasileniu. W 36 gminach nie przekroczył on 10%, a największe spadki (o ponad 40%) zanotowały gminy: miejska Radziejów i Bytoń. Terytorialnie, największy spadek wskaźnika napływu zanotowały gminy położone w centralnej części województwa. Zaliczyć do nich można gminy, które pomimo nadal wysokiego napływu, zmniejszyły jego natężenie w stosunku do początkowego okresu analiz. Wzrost napływu zauważa się w pojedynczych gminach południowo-wschodniej, wschodniej i północnej części województwa. W wyniku zachodzących zmian rozpiętość między gminami o najwyższej i najniższej wartości na początku i w końcu badanego okresu nieznacznie się zmniejszyła.

Tabela 7. Gminy o największym wzroście i spadku wartości wskaźnika napływu migracyjnego w okresach 2010-2012 – 2015-2017

Zmiana wskaźnika napływu migracyjnego na 1000 mieszkańców w okresach 2010-2012 – 2015-2017					
I.p.	10 gmin o największym wzroście wskaźnika	Zmiana (okres 2010-2012=100)	I.p.	10 gmin o największym spadku wskaźnika	Zmiana (okres 2010-2012=100)
1.	Radomin	205,4	1.	Radziejów (g. miejska)	57,3
2.	Świekatowo	136,9	2.	Bytoń	59,2
3.	Rypin (g. wiejska)	129,0	3.	Sadki	62,7
4.	Wielgie	128,9	4.	Drzycim	63,4
5.	Lubiewo	126,7	5.	Nieszawa	64,6
6.	Świecie nad Osą	121,4	6.	Wielka Nieszawka	66,2
7.	Górzno	119,4	7.	Rogowo (p. rypiński)	66,6
8.	Izbica Kujawska	118,7	8.	Nowa Wieś Wielka	67,3
9.	Lubraniec	115,9	9.	Rojewo	67,8
10.	Jeziora Wielkie	113,3	10.	Bobrowniki	67,9

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku – Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych GUS

W analizowanym okresie wielkość odpływu migracyjnego na 1000 mieszkańców w ruchu wewnętrznym⁵ w gminach cechowała się mniejszym zróżnicowaniem, niż w przypadku napływu migracyjnego. Rozpiętość wskaźnika między gminą o największej a najmniejszej wartości była jedynie 3-krotna i w większości gmin (108) odpływ przekraczał 10 osób na 1000 mieszkańców. Najwyższą wartość notowała gmina Górzno, z której w latach 2015-2017 wymeldowywały się corocznie średnio 17,4 osoby na każde 1000 mieszkańców. W gminie o najniższym odpływie (Lubanie) wartość ta wynosiła 5,6/1000. W ujęciu terytorialnym, najmniejsze ubytki mieszkańców w wyniku migracji notowały gminy środkowej i północnej części województwa, natomiast gminy notujące większy odpływ ludności koncentrowały się przede wszystkim w części północno-wschodniej, a w mniejszym stopniu również w południowej i północno-zachodniej.

Tabela 8. Gminy o najwyższej i najniższej wartości wskaźnika odpływu migracyjnego uśrednionego dla lat 2015-2017

Wskaźnik odpływu migracyjnego na 1000 mieszkańców uśredniony dla lat 2015-2017					
I.p.	10 gmin o najwyższej wartości wskaźnika	Wartość wskaźnika	I.p.	10 gmin o najniższej wartości wskaźnika	Wartość wskaźnika
1.	Górzno	17,4	1.	Lubanie	5,6
2.	Radzyń Chełmiński	16,9	2.	Solec Kujawski	7,7
3.	Dragacz	16,7	3.	Śliwice	8,2
4.	Sośno	16,4	4.	Zbiczno	8,3
5.	Wąpielsk	16,4	5.	Chocień	8,4
6.	Gruta	16,3	6.	Lubiewo	8,5
7.	Kamień Krajeński	16,3	7.	Łubianka	8,5
8.	Łasin	15,6	8.	Cekcyn	8,5
9.	Jabłonowo Pomorskie	15,6	9.	Świekatowo	8,7
10.	Grudziądz (g. wiejska)	15,5	10.	Włocławek (g. miejska)	8,7

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku – Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych GUS

Tabela 9. Gminy o największym wzroście i spadku wartości wskaźnika odpływu migracyjnego w okresach 2010-2012 – 2015-2017

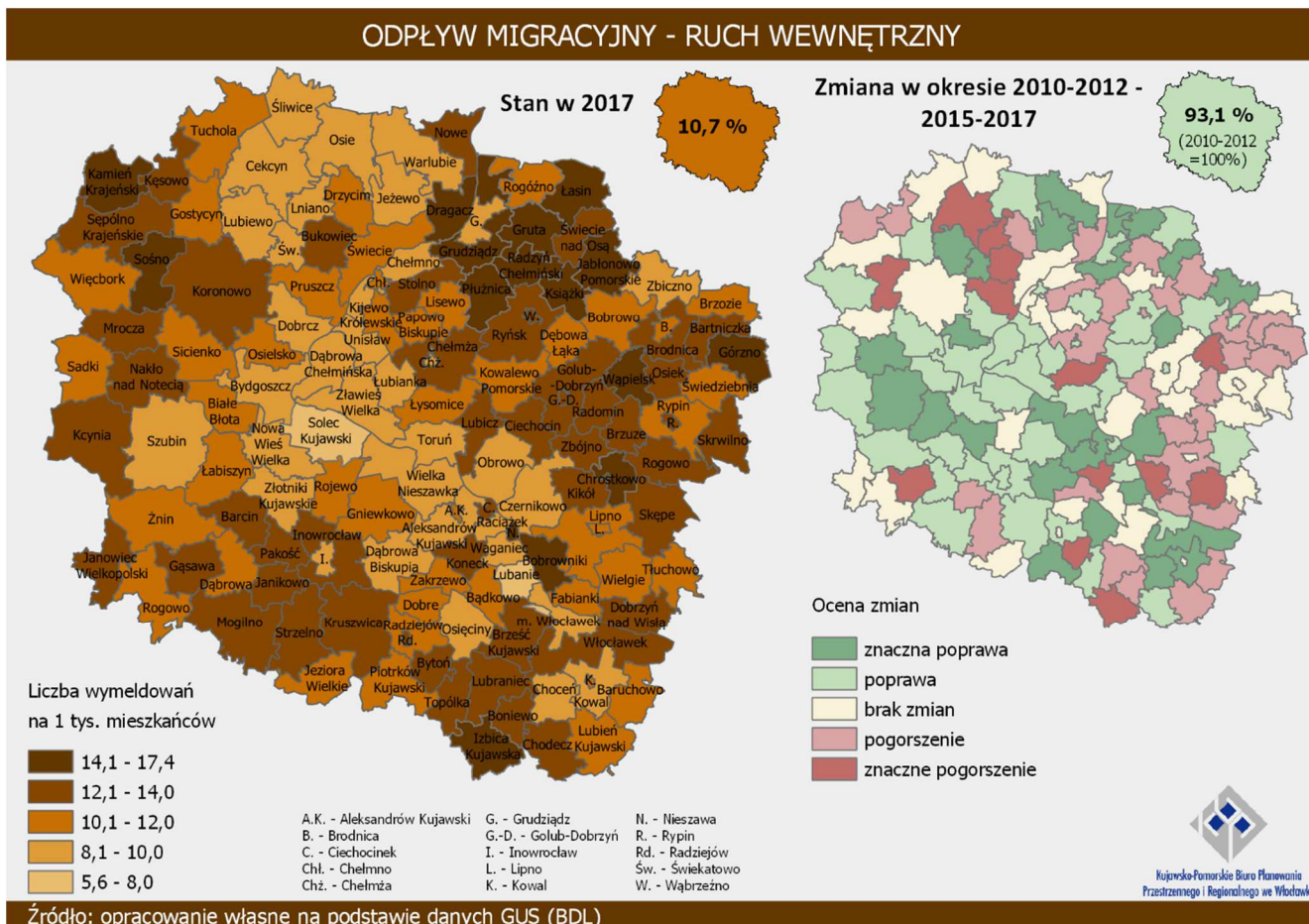
Zmiana wskaźnika odpływu migracyjnego na 1000 mieszkańców w okresach 2010-2012 – 2015-2017					
I.p.	10 gmin o największym wzroście wskaźnika	Zmiana (okres 2010-2012=100)	I.p.	10 gmin o największym spadku wskaźnika	Zmiana (okres 2010-2012=100)
1.	Bytoń	172,0	1.	Lubanie	71,2
2.	Bobrowniki	138,4	2.	Osielsko	71,3
3.	Wielgie	127,1	3.	Włocławek (g. wiejska)	71,4
4.	Gąsawa	126,6	4.	Łabiszyn	74,6
5.	Lniano	124,5	5.	Zbiczno	75,6
6.	Sośno	124,5	6.	Szubin	75,7
7.	Bukowiec	124,4	7.	Dąbrowa Biskupia	76,8
8.	Koneck	124,0	8.	Rogóżno	77,1
9.	Pruszcz	123,5	9.	Świecie nad Osą	77,1
10.	Wąpielsk	122,8	10.	Czernikowo	79,0

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku – Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych GUS

W analizowanym okresie 59 gmin zanotowało wzrost wielkości odpływu migracyjnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców, a 85 gmin spadek, przy czym w ponad połowie gmin zmiany te były ponad 10% (31 gmin zanotowało ponad 10% wzrost odpływu, a 48 gmin ponad 10% spadek). Największy wzrost, o ponad 70%, miał miejsce w gminie Bytoń, natomiast największy spadek (w gminach Lubanie, Osielsko i wiejskiej Włocławek) wyniósł niespełna 30%. Terytorialnie, zmniejszenie wskaźnika odpływu miało miejsce w gminach środkowej i południowo-zachodniej części województwa, a jego zwiększenie zanotowały gminy leżące w części północnej i wschodniej. W wyniku zmian zachodzących w analizowanym okresie nieco zwiększyła się rozpiętość wskaźników między gminami o najwyższej i najniższej wartości.

⁵ Analiz dokonano z wyłączeniem migracji zagranicznych ze względu na brak danych GUS dla roku 2015.

ODPŁYW MIGRACYJNY - RUCH WEWNĘTRZNY

Udział ludności w wieku poprodukcyjnym⁶ w ludności ogółem w 2017 roku wynosił w województwie kujawsko-pomorskim 20,4%. Poszczególne gminy cechowały się dużym zróżnicowaniem wartości tego wskaźnika, który wynosił od 30,1% w gminie Ciechocinek do 12,2% w gminie wiejskiej Brodnica. Największy odsetek ludności starszej (oprócz Ciechocinka) występował w 5 największych miastach województwa, w których ludność w wieku poprodukcyjnym stanowiła od niespełna 23 do niespełna 25%. Prawie 2-krotnie niższy odsetek ludności starszej zamieszkiwał gminę wiejską Brodnica oraz gminy Białe Błota i Obrowo (około 12 – 13%). W ujęciu terytorialnym zaznaczyła się wyraźna koncentracja gmin o wysokim odsetku ludności starszej w południowej części województwa, natomiast najmłodsze społeczeństwo zamieszkiwało gminy położone w części centralnej.

Tabela 10. Gminy o najwyższym i najniższym udziale ludności w wieku poprodukcyjnym w roku 2017

Udział ludności w wieku poprodukcyjnym w ludności ogółem w 2017 r.					
I.p.	10 gmin o największym udziale	Wartość wskaźnika	I.p.	10 gmin o najmniejszym udziale	Wartość wskaźnika
1.	Ciechocinek	30,1	1.	Brodnica (g. wiejska)	12,2
2.	Bydgoszcz	24,7	2.	Obrowo	12,8
3.	Włocławek (g. miejska)	24,1	3.	Białe Błota	13,2
4.	Inowrocław (g. miejska)	22,8	4.	Chelmino (g. wiejska)	14,0
5.	Grudziądz (g. miejska)	22,7	5.	Łubianka	14,0
6.	Toruń	22,7	6.	Osielsko	14,1
7.	Radziejów (g. miejska)	22,1	7.	Łysomice	14,4
8.	Chelmino (g. miejska)	21,8	8.	Zławieś Wielka	14,6
9.	Wąbrzeźno	21,7	9.	Lubicz	14,7
10.	Lubraniec	21,6	10.	Świecie nad Osą	15,3

Źródło: Opracowanie własne KPBPIR we Włocławku – Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych GUS

W okresie 2012 - 2017 miał miejsce znaczny wzrost udziału ludności w wieku poprodukcyjnym we wszystkich gminach województwa. Wyniósł on od 4,9 do 29,6% i aż w 94 gminach był ponad 15%. W 42 gminach udział ludności w wieku poprodukcyjnym zwiększył się w ciągu 5 lat o 20 – 30%. Świadczy to o znacznym nasileniu

⁶ Kobiety w wieku 60 lat i więcej oraz mężczyźni w wieku 65 lat i więcej

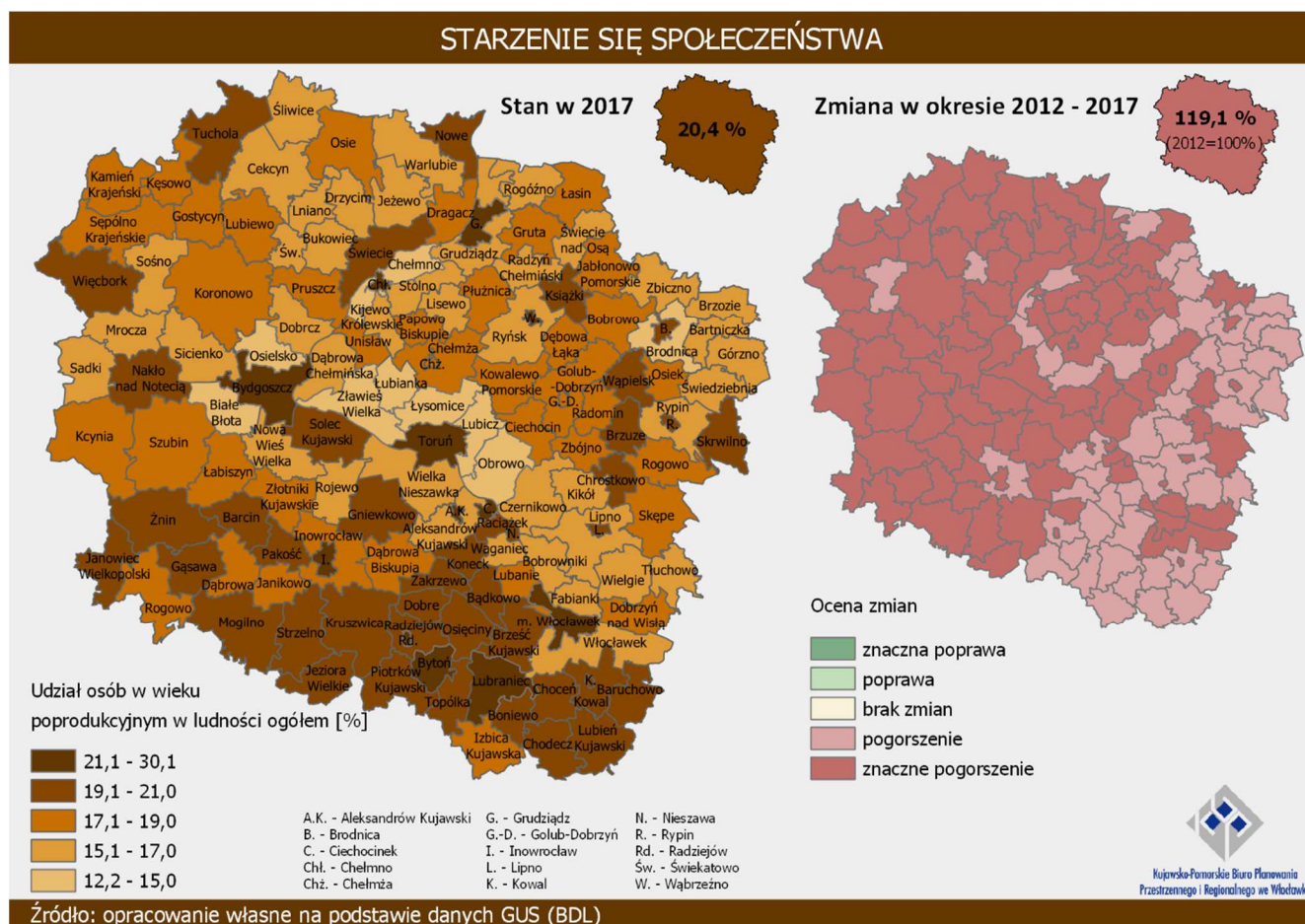
zjawiska starzenia się społeczeństwa w analizowanym okresie, choć na obszarze województwa natężenie zmian było bardzo zróżnicowane. Generalnie najwolniej proces ten zachodził w jego wschodniej i południowo-wschodniej części. W analizowanym okresie jedynie nieznacznie zwiększyła się rozpiętość między gminą o najwyższym i najniższym udziale ludności starszej, co jest wynikiem wzrostu zachodzącego zarówno w gminach notujących wysokie udziały, jak i w gminach o udziałach stosunkowo niskich.

W układzie terytorialnym zaznacza się generalnie korzystniejsza sytuacja w gminach położonych w zachodniej i środkowej części województwa, natomiast najmniej korzystna w części północno-wschodniej i wschodniej.

Tabela 11. Gminy o największym wzroście i spadku udziału ludności w wieku poprodukcyjnym w latach 2012 – 2017

Zmiana udziału ludności w wieku poprodukcyjnym w ludności ogółem w latach 2012 - 2017					
I.p.	10 gmin o największym wzroście	Zmiana (rok 2012=100)	I.p.	10 gmin o najmniejszym wzroście	Zmiana (rok 2012=100)
1.	Kęsowo	129,6	1.	Rypin (g. wiejska)	104,9
2.	Osielsko	127,6	2.	Górzno	106,2
3.	Golub-Dobrzyń (g. miejska)	127,4	3.	Dębowa Łąka	106,3
4.	Rypin (g. miejska)	127,2	4.	Zakrzewo	107,3
5.	Lubicz	126,4	5.	Zbójno	107,7
6.	Świecie	126,2	6.	Kowal (g. wiejska)	108,2
7.	Nowa Wieś Wielka	125,7	7.	Skrwilno	108,3
8.	Barcin	125,6	8.	Osiek	108,4
9.	Łabiszyn	125,3	9.	Bytoń	109,1
10.	Radziejów (g. miejska)	125,3	10.	Chełmno (g. wiejska)	109,3

Źródło: Opracowanie własne KPBPIR we Włocławku – Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych GUS

W województwie kujawsko-pomorskim w 2017 roku wychowaniem przedszkolnym objętych było 76,0% dzieci w wieku 3-5 lat, przy czym wartości wskaźnika cechowały się bardzo dużą rozpiętością w gminach i w większości z nich nie były zadowalające. Zaledwie w 14 gminach odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym przekroczył 85%. Korzystniejsza sytuacja generalnie miała miejsce w gminach miejskich i miejsko-wiejskich, niż w wiejskich. W 50 gminach (najczęściej wiejskich) opieką przedszkolną objętych było mniej niż 60% dzieci.

Wskaźnik ten był natomiast wysoki w gminach miejskich otoczonych przez gminy wiejskie oraz w gminach wiejskich lepiej rozwiniętych gospodarczo, stanowiących rynek pracy również dla osób spoza gminy (rodzice dojeżdżający do pracy często dowozili dzieci do przedszkoli zlokalizowanych w tych jednostkach). Dlatego też w przypadku 2 gmin wskaźnik przekroczył 100%.

Tabela 12. Gminy o najwyższym i najniższym odsetku dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w roku 2017

Odsetek dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w 2017 r.					
I.p.	10 gmin o najbardziej korzystnych wartościach	Wartość wskaźnika	I.p.	10 gmin o najbardziej niekorzystnych wartościach	Wartość wskaźnika
1.	Unistaw	109,0	1.	Bytoń	11,2
2.	Osielsko	102,9	2.	Płużnica	19,5
3.	Radziejów (g. miejska)	99,2	3.	Papowo Biskupie	30,7
4.	Brodnica (g. miejska)	96,8	4.	Izbica Kujawska	31,2
5.	Toruń	94,8	5.	Dragacz	37,1
6.	Chełmno (g. miejska)	93,2	6.	Lipno (g. wiejska)	37,2
7.	Lipno (g. miejska)	93,0	7.	Książki	37,7
8.	Bydgoszcz	91,1	8.	Rogóźno	38,7
9.	Ciechocinek	91,0	9.	Osiek	39,2
10.	Inowrocław (g. miejska)	90,5	10.	Brzuze	39,8

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku – Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych GUS

Odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w gminach uległ dużemu zwiększeniu w latach 2012 - 2017. Poprawę sytuacji zanotowało 127 gmin, a jedynie 17 pogorszenie. Duży wzrost wskaźnika notowały najczęściej gminy wiejskie, w których znacznie zwiększyła się liczba miejsc przedszkolnych, umożliwiając rodzicom posyłanie dzieci do przedszkola. 2-3-krotny wzrost odsetka dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym zanotowało 8 gmin wiejskich: Kowal, Łysomice, Ryńsk, Rojewo, Radziejów, Dębowa Łąka, Zakrzewo, Baruchowo, natomiast duże spadki, ponad 10%, zanotowało 8 gmin, z których największy spadek, o ponad połowę, wystąpił w gminie Bytoń. Pomimo że wskaźnik dla województwa w całym okresie wykazywał tendencję wzrostową⁷, to w dalszym ciągu odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym był stosunkowo niski, zwłaszcza w gminach wiejskich, pomimo wzrostu liczby miejsc przedszkolnych. W latach 2012 – 2017 liczba miejsc zwiększyła się w zdecydowanej większości gmin, najczęściej o kilkadziesiąt procent, choć gminy o rekordowych wzrostach (wiejska Brodnica i Dobrzyń nad Wisłą) zanotowały ponad 6-krotny wzrost liczby miejsc. Jedynie w kilkunastu gminach liczba miejsc przedszkolnych się zmniejszyła.

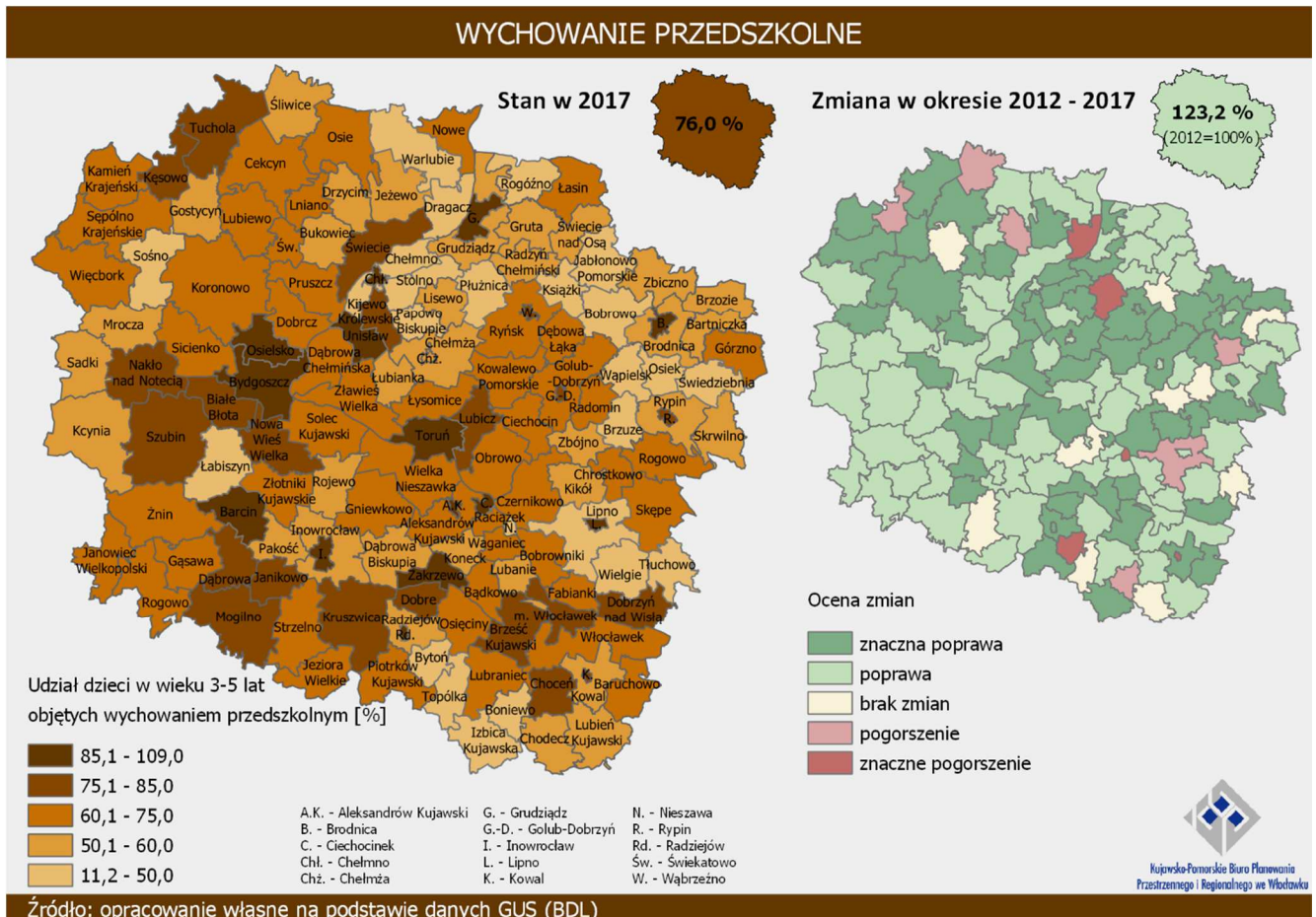
Tabela 13. Gminy o największym wzroście i spadku odsetka dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w latach 2012 – 2017

Zmiana odsetka dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w latach 2012 – 2017					
I.p.	10 gmin o największym wzroście	Zmiana (rok 2012=100)	I.p.	10 gmin o największym spadku	Zmiana (rok 2012=100)
1.	Kowal (g. wiejska)	310,1	1.	Bytoń	46,9
2.	Łysomice	297,4	2.	Płużnica	52,3
3.	Ryńsk	275,7	3.	Nieszawa	63,8
4.	Rojewo	234,7	4.	Dragacz	73,8
5.	Radziejów (g. wiejska)	214,4	5.	Kowal (g. miejska)	74,6
6.	Dębowa Łąka	213,2	6.	Boniewo	89,0
7.	Zakrzewo	207,5	7.	Kęsowo	89,0
8.	Baruchowo	200,7	8.	Lipno (g. wiejska)	89,6
9.	Dobrzyń nad Wisłą	182,9	9.	Osiek	90,5
10.	Białe Błota	175,5	10.	Śliwice	90,9

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku – Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych GUS

⁷ Z wyjątkiem roku 2016, w którym to w wyniku reformy edukacji przywrócono obowiązek szkolny od 7 roku życia, czego konsekwencją było objęcie obowiązkową opieką przedszkolną dzieci 6-letnich nie podejmujących nauki szkolnej. Przyczyniło się to do ograniczenia liczby miejsc przedszkolnych dla dzieci młodszych, a więc zmniejszenie liczby i odsetka dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym – odsetek ten w 126 gminach województwa jednorocznie zmniejszył się.

WYCHOWANIE PRZEDSZKOLNE

W analizowanym okresie znacznie zwiększyła się rozpiętość między gminą o najwyższym i najniższym odsetku dzieci w wieku 3-5 lat objętych opieką przedszkolną. W 2012 roku była ona 5,7-krotna - najwyższą wartość (103,9%) notowała gmina miejska Kowal, a najniższą (18,3%) gmina wiejska Kowal. W 2017 roku była ona natomiast 9,7-krotna - najwyższą wartość (109,0%) notowała gmina Unisław, a najniższą (11,2%) gmina Bytów.

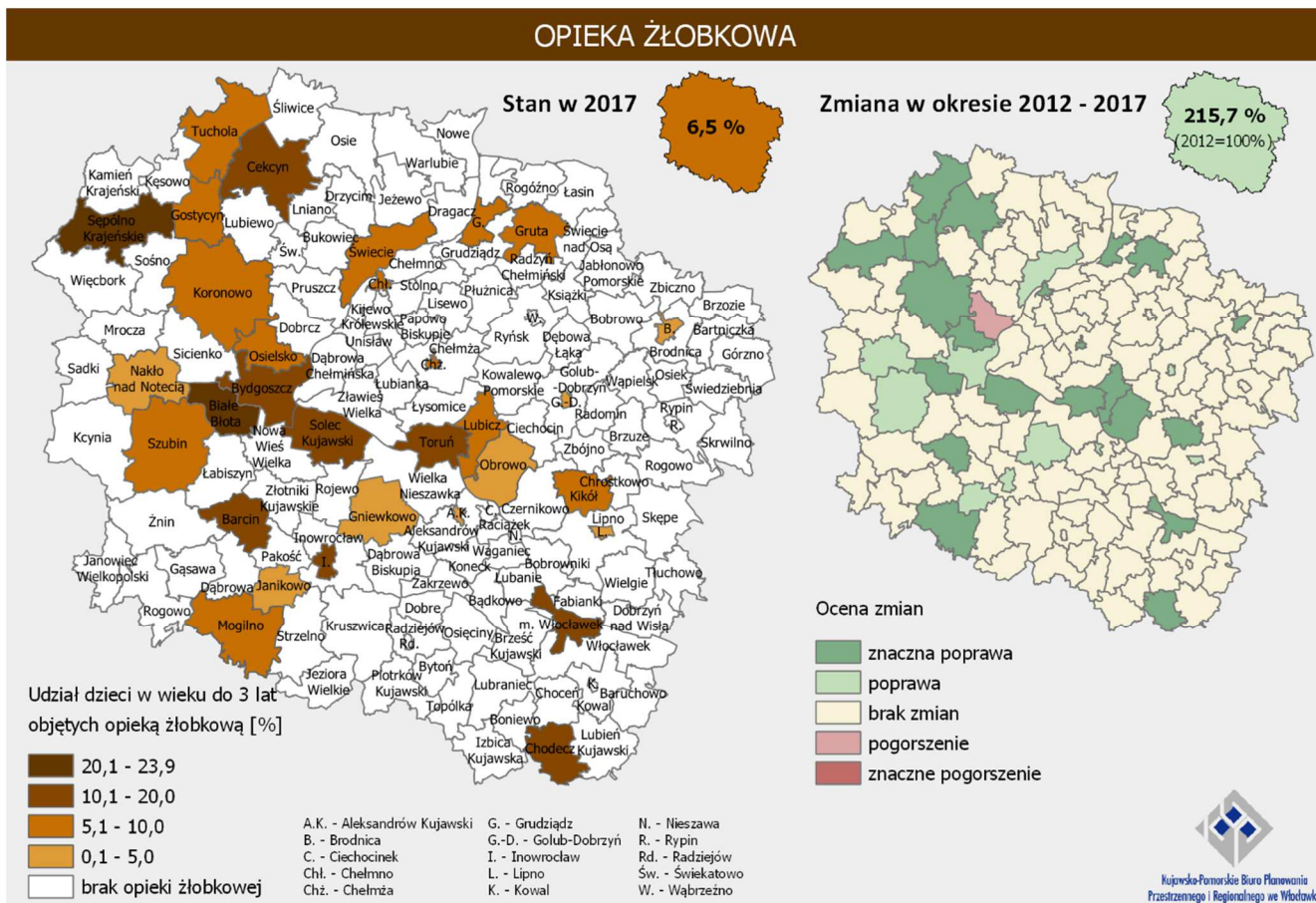
Opieka żłobkowa⁸ realizowana była w formie żłobków, oddziałów żłobkowych i klubów dziecięcych. W gminach województwa była ona generalnie słabo rozwinięta, gdyż w większości z nich w ogóle nie funkcjonowała. Realizowano ją jedynie w 31 gminach, przy czym placówki lokalizowano najczęściej w miastach. Na obszarach wiejskich opiekę żłobkową rodzicom najmłodszych dzieci oferowało jedynie 8 gmin wiejskich (głównie podmiejskich położonych wokół Bydgoszczy i Torunia) oraz gmina Barcin i Koronowo.

Miejsca opieki żłobkowej skoncentrowane były przede wszystkim w dużych miastach (Bydgoszcz i Toruń skupiały łącznie ponad połowę miejsc, a Włocławek, Inowrocław i Grudziądz razem 20%). Pomijając największe miasta, w gminach znajdowało się najczęściej kilkanaście-kilkadziesiąt miejsc (od 151 w gminie Białe Błota do 10 w gminach: Kikół i miejskiej Lipno). W ponad połowie gmin, które prowadziły opiekę nad najmłodszymi dziećmi, liczba oferowanych miejsc była niższa od 50.

O słabej dostępności opieki żłobkowej na obszarach wiejskich świadczy również fakt, że w 2017 roku do placówek położonych na obszarach wiejskich uczęszczało zaledwie 377 dzieci (dla porównania, do placówek miejskich 3,5 tys. dzieci). Bardzo zróżnicowany był wskaźnik liczby dzieci objętych opieką żłobkową, w stosunku do liczby dzieci w wieku do 3 lat. W gminach: Białe Błota, Sępólno Krajeńskie i Solec Kujawski przekroczył on, bądź wynosił około 20%, natomiast w gminach o najniższych wskaźnikach, Janikowo i miejskiej Lipno, nie przekroczył 2,5%.

⁸ Dane dotyczące opieki żłobkowej podają liczbę dzieci uczęszczających do żłobka w dniu 31 grudnia danego roku, a nie liczbę dzieci objętych tą formą opieki w ciągu całego roku.

OPIEKA ŻŁOBKOWA

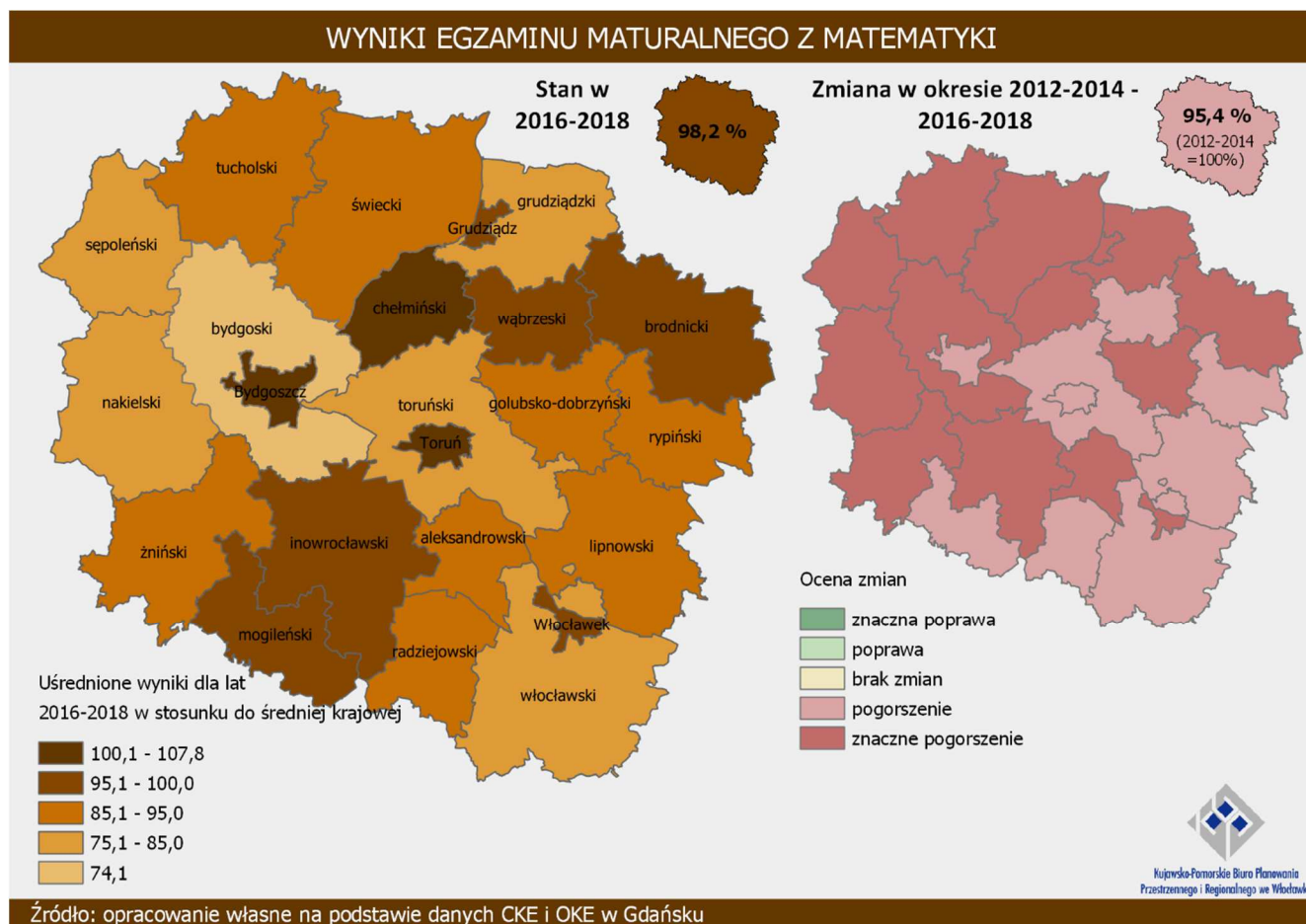
Pomimo ciągle jeszcze słabego rozwoju opieki żłobkowej, w latach 2012 - 2017 odnotowano pozytywną zmianę. Zwiększyła się liczba gmin ją oferujących (z 14 gmin w roku 2012 do 31 gmin w roku 2017), przy czym zauważalny był wyraźny wzrost na obszarach wiejskich, które na początku analizowanego okresu zapewniały opiekę dla najmłodszych dzieci jedynie w 3 gminach (w 2017 roku w 10). Konsekwencją rozwoju opieki żłobkowej był ponad 2-krotny wzrost liczby miejsc (z 2028 w roku 2012 do 4170 w roku 2017) i 2-krotny wzrost liczby dzieci nią objętych (z 1939 w roku 2012 do 3896 w roku 2017). Wzrost ten dotyczył każdej z gmin, które zapewniały opiekę dla najmłodszych dzieci. Znacząco poprawiła się również sytuacja na obszarach wiejskich, gdzie liczba dzieci objętych opieką żłobkową wzrosła 4,5-krotnie (z 84 w roku 2012 do 377 w roku 2017). Jednocześnie w gminie Dobrcz od 2015 roku zaprzestano opieki nad dziećmi w wieku żłobkowym, a w gminie Płużnica oferowano ją jedynie w latach 2014 - 2016.

W analizowanym okresie znacznie pogłębiły się różnicowania wewnątrzwojewódzkie w zakresie dostępności opieki żłobkowej ze względu na dużą poprawę sytuacji najlepszych gmin, przy jednoczesnym braku zapewnienia opieki nad najmłodszymi dziećmi w zdecydowanej większości gmin.

Jakość kształcenia w województwie kujawsko-pomorskim oceniona została na podstawie wyników egzaminów maturalnych z matematyki i języka angielskiego oraz wyników egzaminu gimnazjalnego z analogicznych przedmiotów. W celu uzyskania porównywalności wyników w poszczególnych latach, zostały one przedstawione dla jednostek (gmin lub powiatów) jako procent średniej wartości krajowej. W celu uniknięcia przypadkowości wystąpienia nietypowych wyników w poszczególnym roku, porównano zmiany w okresach 3-letnich - przedstawiono uśrednione wartości dla lat 2012-2014 i dla lat 2016-2018.

W większości powiatów przeciętne wyniki egzaminu maturalnego z matematyki w latach 2016-2018 były niższe, niż średnio w Polsce. Pozytywnie wyróżniły się jedynie powiaty grodzkie Toruń i Bydgoszcz oraz powiat chełmiński. Jednocześnie aż 12 powiatów zanotowało wynik poniżej 90% średniej krajowej, z czego 3 powiaty poniżej 80% (bydgoski, włocławski i toruński). Należy jednak pamiętać, że wyniki w powiatach są również zależne od struktury szkół średnich, gdyż w liceach ogólnokształcących wyniki egzaminów maturalnych są generalnie wyższe, niż w szkołach o charakterze zawodowym. Za niepokojący należy uznać fakt, że w analizowanym okresie

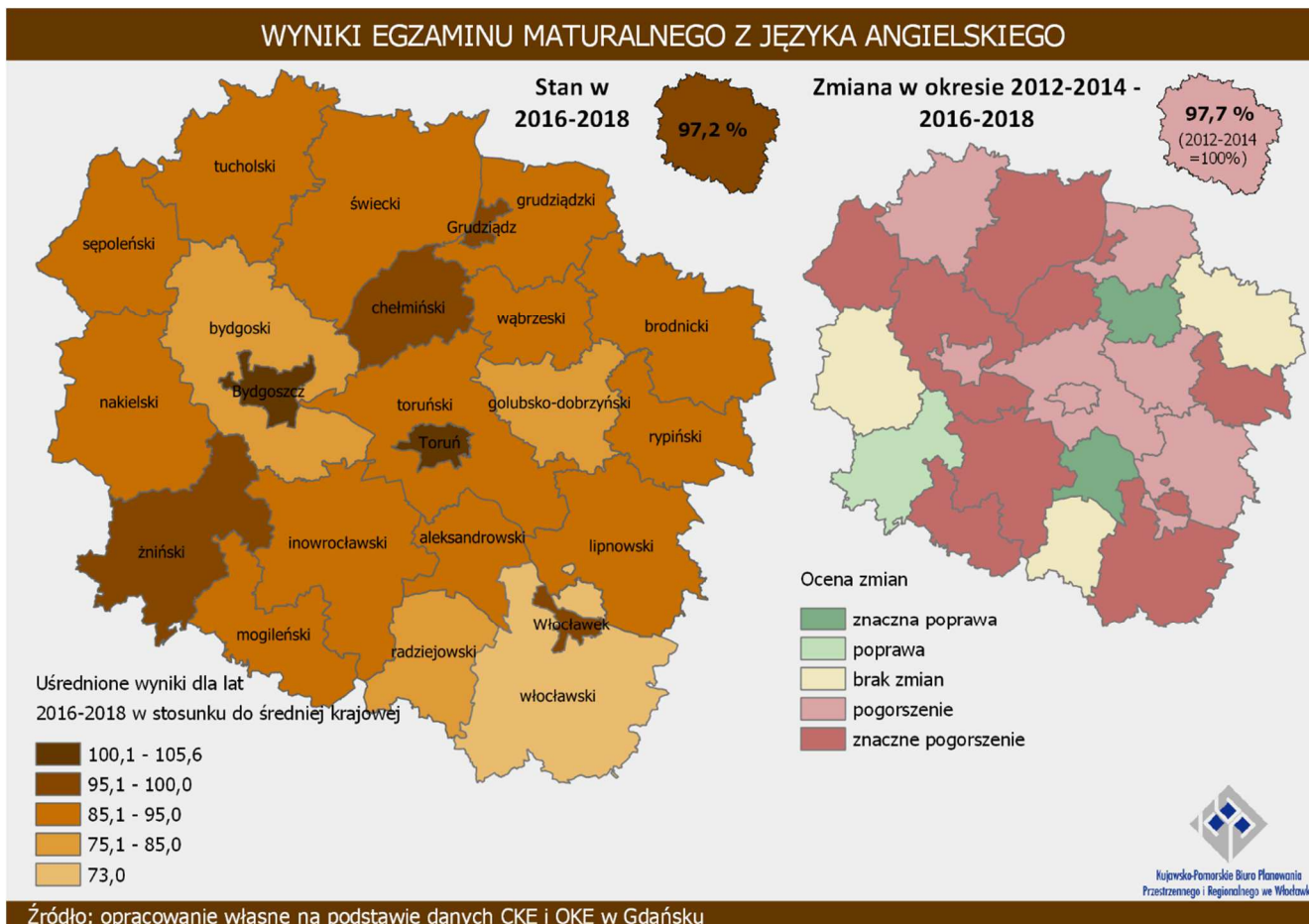
pogłębiła się dysproporcja pomiędzy wynikami uzyskiwanymi przez uczniów województwa kujawsko-pomorskiego, a wynikami uczniów w kraju. Pogorszenie uzyskiwanych wyników w stosunku do średniej krajowej zanotowały wszystkie powiaty (również chełmiński, m. Bydgoszcz i m. Toruń, które mimo że w okresie 2016-2018 notowały wyniki lepsze niż w kraju, to i tak zanotowały pogorszenie, gdyż w okresie 2012-2014 ich sytuacja była jeszcze korzystniejsza), a w 6 z nich było ono ponad 10% (w bydgoskim, grudziądzkim, aleksandrowskim, nakielskim, chełmińskim, świeckim).

Za niewystarczający należy również uznać poziom nauki języka angielskiego w województwie. Uśrednione wyniki egzaminu maturalnego dla lat 2016-2018 wskazują, że zaledwie w 2 powiatach (w Toruniu i w Bydgoszczy) poziom kształcenia można uznać za satysfakcjonujący. W pozostałych powiatach poziom znajomości języka angielskiego wśród maturzystów był niższy, niż przeciętnie w kraju. Uczniowie 9 powiatów osiągnęli wyniki stanowiące poniżej 90% średniej krajowej, z czego 2 powiatów poniżej 80% (włocławski i radziejowski). W badanym okresie, podobnie jak w przypadku egzaminu maturalnego z matematyki, również wyniki egzaminu z języka angielskiego pogorszyły się w województwie kujawsko-pomorskim na tle Polski, choć skala negatywnych zmian była mniejsza i nie dotyczyła wszystkich powiatów (ale podobnie jak w przypadku egzaminu maturalnego z matematyki, pogorszyły się, na tle kraju, wyniki uzyskiwane przez najlepsze powiaty – m. Bydgoszcz i m. Toruń, gdyż mimo że ich uczniowie napisali egzamin na poziomie wyższym, niż przeciętnie w Polsce, to w okresie 2012-2014 relacja ta była jeszcze korzystniejsza niż w okresie 2016-2018). W powiatach: toruńskim, wąbrzeskim i żnińskim zmniejszyła się niekorzystna dysproporcja między uczniami województwa w stosunku do wyników krajowych, jednak pozostałe powiaty zanotowały pogorszenie uzyskiwanych wyników na tle średniej krajowej. W 9 powiatach wynosiło ono ponad 5%, z czego w powiecie grudziądzkim prawie 13% (powiat ten jako jedyny przekroczył próg 10%).

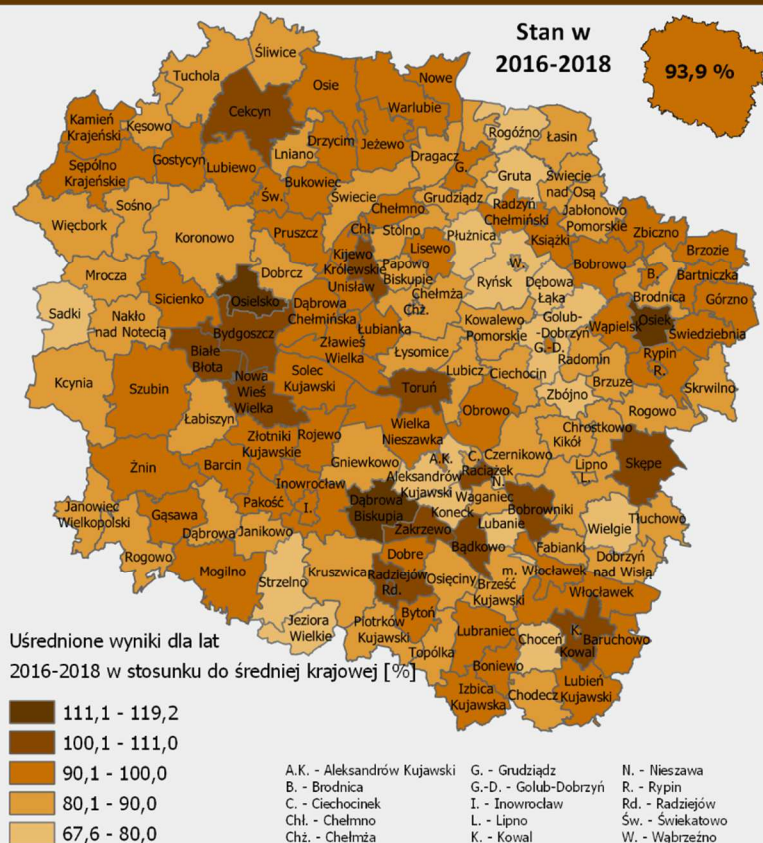
WYNIKI EGZAMINU MATURALNEGO Z JĘZYKA ANGIELSKIEGO

W przypadku egzaminu gimnazjalnego odnotowuje się znacznie większą rozpiętość wyników w gminach województwa, niż w przypadku egzaminu maturalnego w powiatach. Niestety, podobnie jak w przypadku egzaminów maturalnych, zdecydowana większość gmin zanotowała gorsze wyniki egzaminów gimnazjalnych, niż przeciętnie w Polsce (zarówno z matematyki, jak i z języka angielskiego). Uśrednione wyniki za okres 2016-2018 wskazują, że z matematyki tylko w 17 gminach były one korzystniejsze, niż przeciętnie w kraju (w najlepszych gminach: Osielisko, Dąbrowa Biskupia i Osiek, wyniki były o 10 – 20% wyższe niż w Polsce). Jednocześnie jednak, aż 69 gmin nie osiągnęło nawet 90% średniej krajowej, z czego 16 gmin nawet 80% średniej (w najłabszej gminie, Nieszawa, uczniowie napisali testy na poziomie stanowiącym zaledwie 68% średniej dla Polski). Sytuacja ta jest tym bardziej niepokojąca, że równocześnie w stosunku do okresu początkowego wzrosła dysproporcja pomiędzy wynikami uczniów województwa, a kraju. Co prawda w 45 gminach wyniki w stosunku do przeciętnej wartości w kraju poprawiły się (najbardziej w gminach: Kikół, Cekcyn, wiejskiej Inowrocław, Skępe, Rojewo - o od 11 do 18%), to jednak w pozostałych 99 wartości te uległy pogorszeniu (z czego w 14 gminach o ponad 10% w stosunku do średniej krajowej).

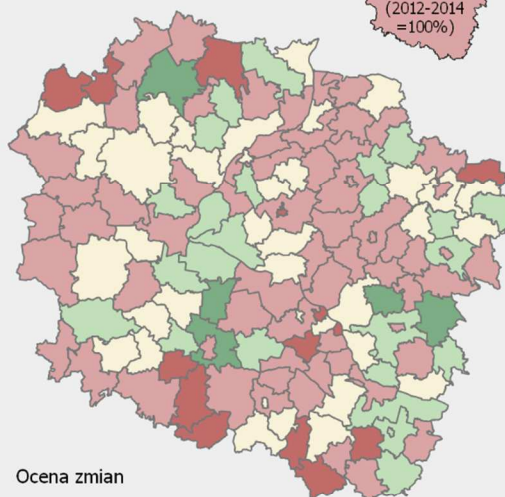
Przeprowadzone egzaminy z języka angielskiego wskazują, że efektywność jego nauczania była niższa, niż w przypadku matematyki. W analogicznym okresie (2016-2018) korzystniejsze wyniki, niż średnia ogólnopolska, uzyskali uczniowie 18 gmin. Najlepsze wyniki (o 10 – 23% wyższe od średniej) uzyskały gminy: Bobrowniki, wiejska Rypin, Osielisko, Bartniczka, Toruń. Jednak w zdecydowanej większości gmin wyniki były wyraźnie niższe, niż przeciętnie w Polsce. Aż w 81 gminach stanowiły one poniżej 90% średniej krajowej, z czego w 34 poniżej 80% (najgorsze wyniki odnotowano, podobnie jak w przypadku egzaminu z matematyki, w gminie Nieszawa, w której średnia wartość kształtowała się na poziomie niespełna 63% wartości krajowej).

WYNIKI EGZAMINU GIMNAZJALNEGO Z MATEMATYKI

Zmiana w okresie 2012-2014 - 2016-2018

97,3 %
(2012-2014 = 100%)

Ocena zmian

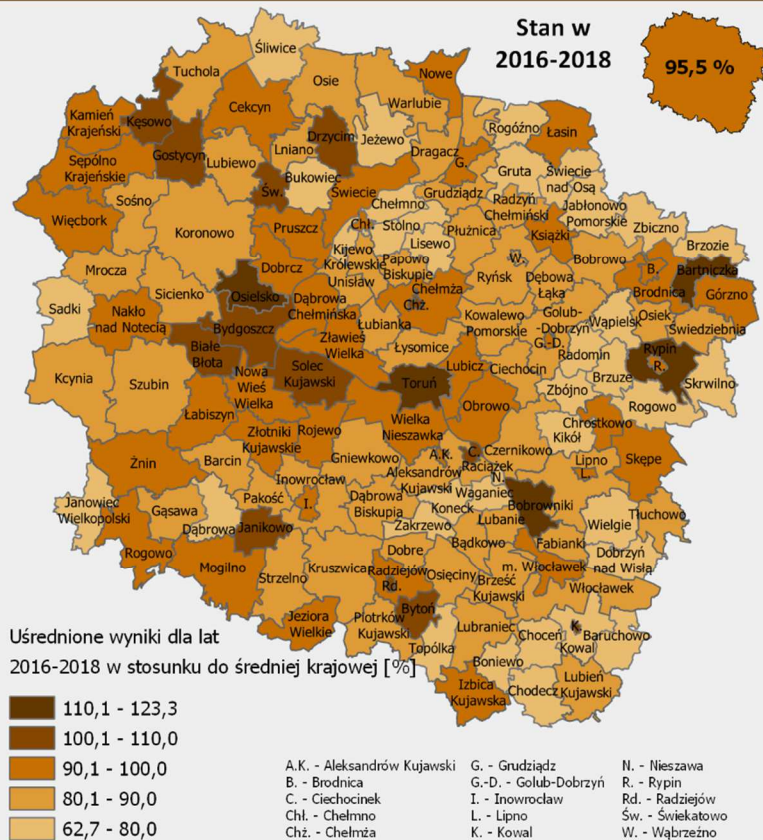
- znaczna poprawa
- poprawa
- brak zmian
- pogorszenie
- znaczne pogorszenie

Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przyszłości i Regionalnego we Włocławku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CKE i OKE w Gdańsku

WYNIKI EGZAMINU GIMNAZJALNEGO Z JĘZYKA ANGIELSKIEGO

Zmiana w okresie 2012-2014 - 2016-2018

100,1 %
(2012-2014 = 100%)

Ocena zmian

- znaczna poprawa
- poprawa
- brak zmian
- pogorszenie
- znaczne pogorszenie
- gmina nieanalizowana

Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przyszłości i Regionalnego we Włocławku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CKE i OKE w Gdańsku

Za korzystne należy uznać, że sytuacja 64 gmin⁹ poprawiła się, ale proces ten przebiegał ze zbyt małym natężeniem (wyniki egzaminów w stosunku do średniej dla Polski poprawiły się, ale w większości z tych gmin nadal były od niej niższe). Dużą poprawę wyników kształcenia, połączoną z uzyskaniem poziomu wyższego niż średnio w kraju (bądź z jego podwyższeniem), uzyskali uczniowie gmin: miejskiej Chełmża, Bytoń, Bartniczka, Drzycim, Gostycyn, wiejskiej Rypin, Bobrowniki, Solec Kujawski, miejskiej Kowal, Osielsko, Janikowo, Ciechocinek, Świekatowo, Toruń. Jednocześnie aż w 79 gminach skuteczność kształcenia obniżyła się, z czego w 24 z nich uczniowie na egzaminie osiągnęli wyniki aż o 10-30% gorsze, niż przeciętnie w kraju.

O niskim poziomie kształcenia na poziomie gimnazjalnym w zakresie dwóch kluczowych przedmiotów szkolnych świadczy również fakt, że wyniki korzystniejsze od średniej krajowej jednocześnie z obu przedmiotów zanotowano jedynie w 6 gminach: Białe Błota, Bobrowniki, Bydgoszcz, Osielsko, miejskiej Radziejów, Toruń. W analizowanym okresie nie zmieniły się zasadniczo zróżnicowania wewnątrzwojewódzkie na poziomie powiatów w zakresie wyników matur z matematyki i języka angielskiego, natomiast w przypadku egzaminów gimnazjalnych z matematyki i języka angielskiego zanotowano zwiększenie się rozpiętości między najlepszą a najgorszą gminą.

Wskaźnikiem obrazującym poziom zależności gospodarstw domowych od pomocy społecznej jest zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej wyrażony jako udział beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem.

W 2017 r. wskaźnik przyjmował wartości od 2,9% w Bydgoszczy do 29,3% w gminie Wielgie. Najniższe wartości wskaźnika (do 8,0%) występowały w centralnej części województwa, w gminach położonych wokół Bydgoszczy i Torunia (w obrębie powiatów bydgoskiego i toruńskiego). Poza centrum województwa, gminy o niskich wartościach wskaźnika w większej liczbie występowały także w południowej części regionu. Najwyższe wartości przyjmowały gminy położone we wschodniej części województwa – głównie na obszarze powiatów rypińskiego i lipnowskiego. W pozostałej części regionu tylko pojedyncze gminy miały wyższe wartości wskaźnika (Radzyń Chełmiński 24,7%, gmina wiejska Radziejów 22,7%, Świecie nad Osą 20,5%, Nieszawa 18,4%, Papowo Biskupie 15,9%, Łabiszyn 14,5%, Lubiewo 14,4%, Gruta 14,3%, Kęsowo 13,8%, gmina wiejska Aleksandrów Kujawski 13,7%). Generalnie w województwie przeważały wartości wskaźnika do 13,0% (116 gmin).

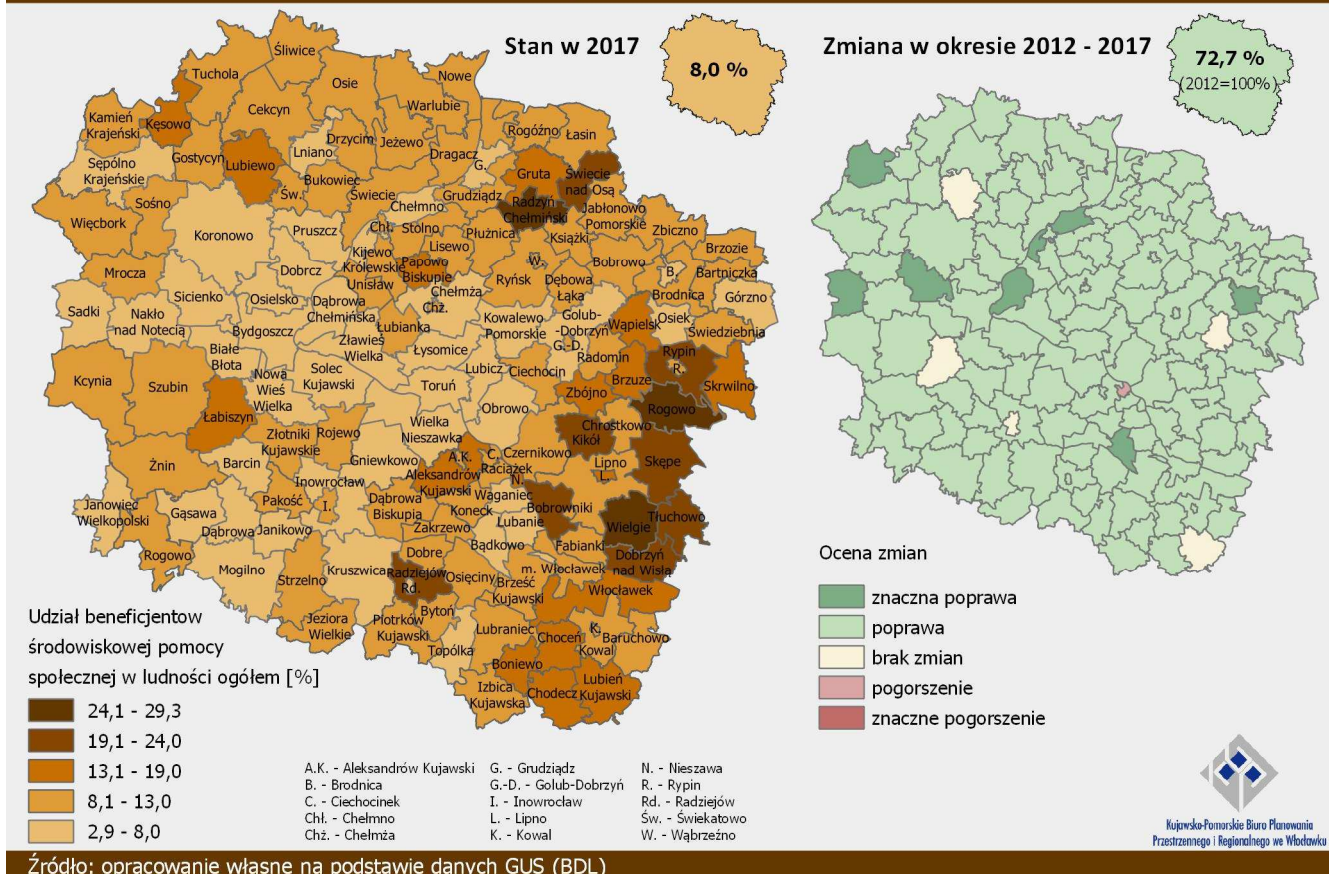
Tabela 15. Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej

Udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w 2012 r. [%]				Udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w 2017 r. [%]							
I.p.	Gminy o najwyższej wartości wskaźnika	I.p.	Gminy o najniższej wartości wskaźnika	I.p.	Gminy o najwyższej wartości wskaźnika	I.p.	Gminy o najniższej wartości wskaźnika				
1.	Rogowo (p. rypiński)	36,2	1.	Bydgoszcz	4,6	1.	Wielgie	29,3	1.	Bydgoszcz	2,9
2.	Rypin (g. wiejska)	34,7	2.	Białe Błota	5,0	2.	Radzyń Chełmiński	24,7	2.	Białe Błota	3,4
3.	Wielgie	34,4	3.	Toruń	5,4	3.	Rogowo (p. rypiński)	24,3	3.	Toruń	4,3
4.	Bobrowniki	34,2	4.	Osielsko	5,8	4.	Rypin (g. wiejska)	23,0	4.	Osielsko	4,4
5.	Radzyń Chełmiński	30,1	5.	Ciechocinek	7,6	5.	Radziejów (g. wiejska)	22,7	5.	Sadki	4,6
6.	Radziejów (g. wiejska)	27,5	6.	Brodnica (g. miejska)	7,6	6.	Bobrowniki	22,3	6.	Wielka Nieszawka	4,7
7.	Świecie nad Osą	26,9	7.	Dąbrowa	7,8	7.	Kikół	22,1	7.	Sicienko	4,9
8.	Tłuchowo	24,9	8.	Solec Kujawski	8,3	8.	Tłuchowo	21,4	8.	Dąbrowa Chełmińska	5,3
9.	Kikół	24,5	9.	Wielka Nieszawka	8,4	9.	Skępe	20,8	9.	Solec Kujawski	5,5
10.	Skrwilno	23,1	10.	Nakło nad Notecią	8,5	10.	Świecie nad Osą	20,5	10.	Bądkowo	5,7

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku – Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych GUS

⁹ Nie analizowano zmian w gminie Papowo Biskupie, dla której OKE nie publikowała wyników egzaminu z j. angielskiego w latach 2012-2014, ze względu na brak zdających lub zbyt małą ich liczbę (tajemnica statystyczna).

POMOC SPOŁECZNA - ZASIĘG KORZYSTANIA Z POMOCY SPOŁECZNEJ

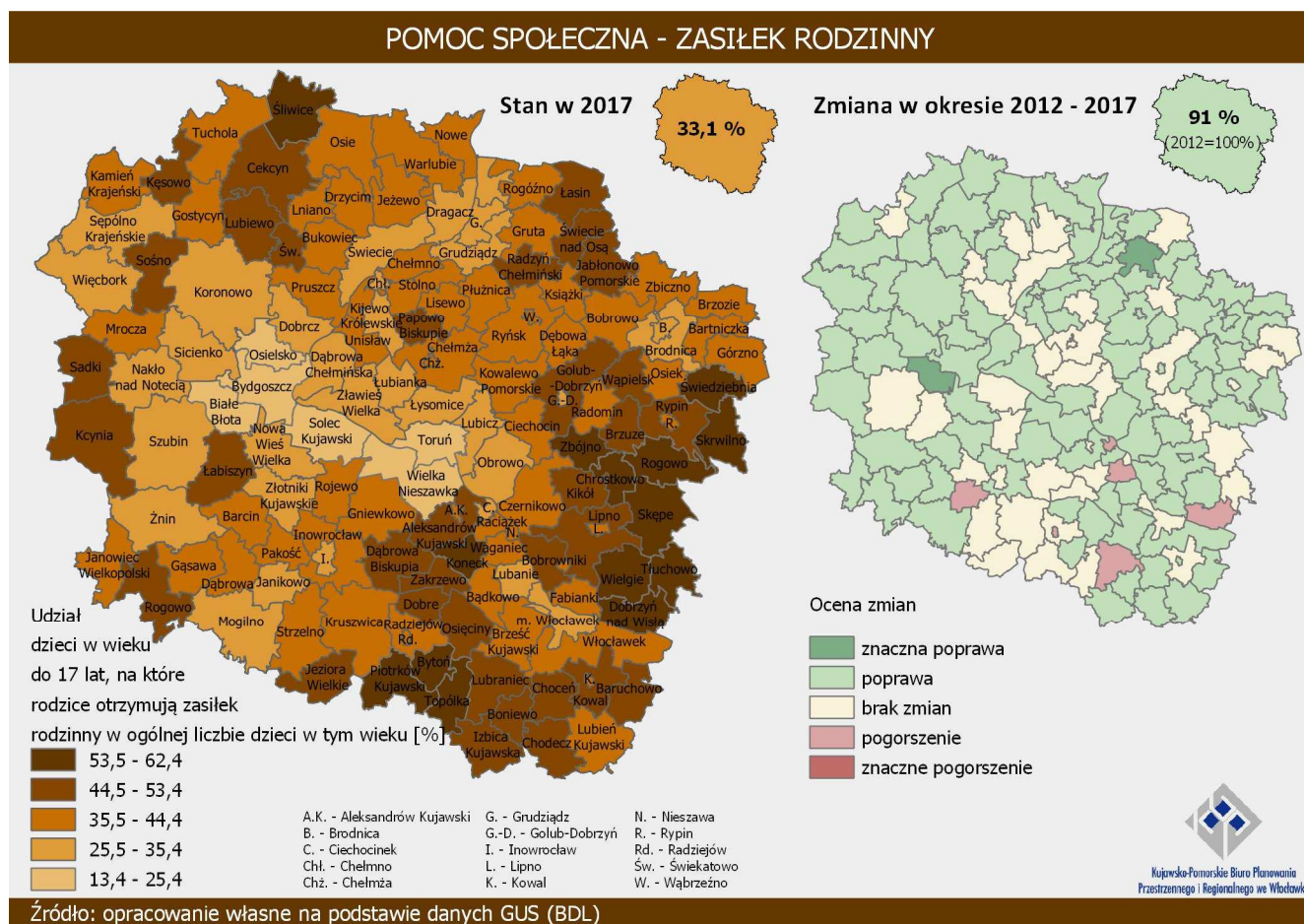
Generalnie w gminach województwa nastąpiła poprawa w zakresie udziału osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej - w 138 gminach nastąpił spadek wartości wskaźnika, w tym w 7 (Osiek, wiejska Chełmno, Bądkowo, Sicienko, Kamień Krajeński, Dąbrowa Chełmińska, Sadki) spadek o ponad 45,0%. 5 gmin nie odnotowało zmian, natomiast pogorszenie sytuacji i wzrost wartości wskaźnika wystąpił tylko w jednej gminie – Ciechocinek wzrost o 9,2%. W prawie 1/3 gmin spadek wynosił między 30% a 40%. W stosunku do 2012 r. nieznacznie zmniejszył się zakres wartości wskaźnika (o 5,2 pkt proc.) - w 2012 r. maksymalna wartość wskaźnika wynosiła 36,2%, natomiast minimalna 4,6%, a w 2017 r. maksymalna wartość wynosiła 29,3%, a minimalna już tylko 2,9%.

Dużą grupę osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej stanowią osoby, którym przyznano wsparcie z przyczyn ekonomicznych – poniżej kryterium dochodowego. Jest to zjawisko powiązane z sytuacją na rynku pracy, mniej trwałe i podlegające większym zmianom (wahaniom). Wskaźnik udziału osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego stanowi składową wskaźnika zasięgu korzystania z pomocy społecznej.

Rozkład przestrzenny wskaźnika udziału osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego w ogóle ludności w 2017 r. wyglądał podobnie jak w przypadku wskaźnika ogólnego – najwyższe wartości występowały w gminach położonych we wschodniej części województwa – głównie gminach powiatu rypińskiego, lipnowskiego i włocławskiego. Wskaźnik poniżej kryterium dochodowego w 2017 r. przyjmował o wiele niższe wartości z o wiele mniejszego zakresu niż wskaźnik ogólny – od 1,6% w gminie Białe Błota do 18,3% w gminie Wielgie. Między 2012 r. a 2017 r. znacznie zmniejszył się zakres wartości wskaźnika poniżej kryterium dochodowego – z wartości maksymalnej 31,6% i minimalnej 2,9% w 2012 r. do wartości maksymalnej 18,3% i minimalnej 1,6% w 2017 r.

Kolejnym istotnym wskaźnikiem świadczącym o sytuacji materialnej ludności jest zasiłek rodzinny. Jest to świadczenie rodzinne przyznawane w celu wsparcia rodziny w ponoszeniu wydatków na utrzymanie dziecka.

Skalę korzystania z zasiłków rodzinnych najlepiej obrazuje udział dzieci w wieku do 17 lat, na które rodzice otrzymują zasiłek w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku.

W 2017 r. udział dzieci, na które przyznany został zasiłek rodzinny przyjmował wartości od 13,4% w Osielsku do 62,4% w Skrwilnie. Najniższe wartości występowały w Bydgoszczy i Toruniu oraz gminach znajdujących się w ich sąsiedztwie, a także w pozostałych największych miastach województwa (Brodnica, Włocławek, Inowrocław, Grudziądz) oraz w gminach je otaczających, jak i w większych gminach miejsko-wiejskich (Więcbork, Sępólno Krajeńskie, Świecie, Nakło nad Notecią, Szubin, Żnin, Mogilno) – w tych gminach wskaźnik przyjmował wartości poniżej 35,5%. Najwyższe wartości charakteryzowały głównie gminy położone we wschodniej i południowo-wschodniej części województwa – głównie na obszarze powiatów rypińskiego, lipnowskiego, włocławskiego, aleksandrowskiego i radziejowskiego.

Porównując wartość wskaźnika w 2012 r. do wartości w 2017 r. można stwierdzić, że sytuacja w zakresie korzystania z zasiłków rodzinnych poprawiła się – udział dzieci, na które przyznawany był zasiłek rodzinny obniżył się. Jednak w badanym okresie można zaobserwować, że w poszczególnych gminach od 2012 r. do 2015 r. następował spadek wartości wskaźnika, natomiast od 2015 r. wzrost. Należy uwzględnić, że na zmiany wartości tego wskaźnika oprócz poprawy sytuacji materialnej rodzin wpływ również mogło mieć podniesienie w 2015 r. i 2017 r. prognozy dochodowego będącego kryterium przyznawania zasiłku rodzinnego.

W stosunku do 2012 r. w końcu badanego okresu bezwzględna liczba dzieci na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny i rodzin korzystających z tego rodzaju wsparcia spadła. W konsekwencji tej zmiany w 2017 r. w większości gmin nastąpiła poprawa w zakresie wskaźnika korzystania z zasiłków rodzinnych. Jego wartość w 96 gminach spadła – najwięcej w Białych Błotach i Grucie - o 29% w stosunku do 2012 r. Pogorszenie wartości wskaźnika nastąpiło w sześciu gminach – miejskiej Radziejów (wzrost o 7%), Waganiec (wzrost o 7%), Lubraniec (wzrost o 7%), Janikowo (wzrost o 13%), Dobrzyń nad Wisłą (wzrost o 14%) i Ciechocinek (wzrost o 17%). W 42 gminach wartość wskaźnika utrzymywała się na podobnym poziomie jak na początku badanego okresu. Ponadto w stosunku do 2012 r. nastąpiło zmniejszenie zakresu wartości wskaźnika.

Tabela 16. Zasiłki rodzinne

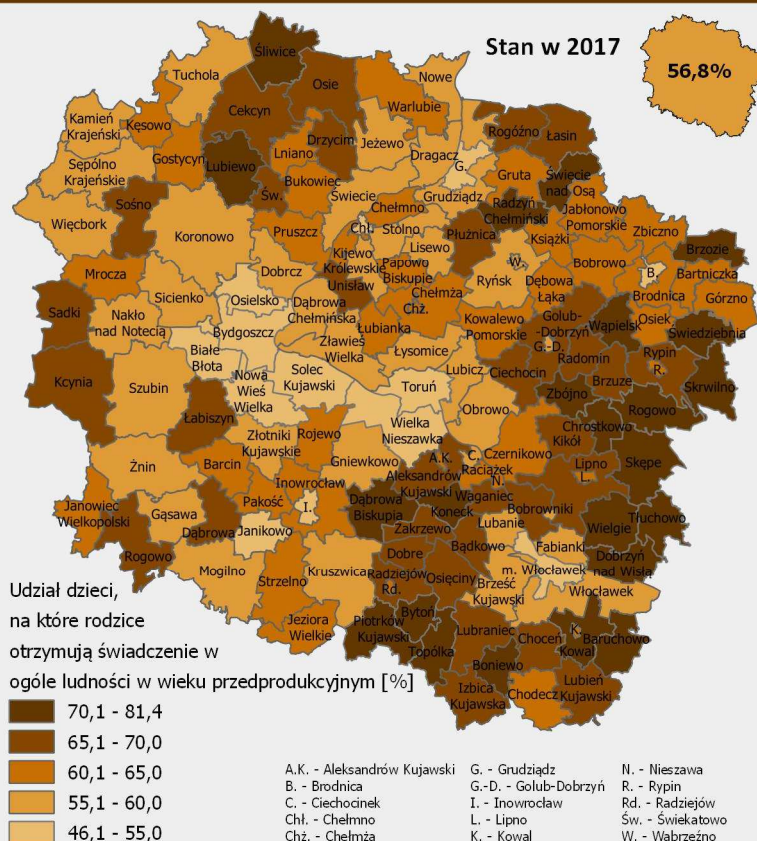
Udział dzieci w wieku do 17 lat, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku w 2012 r. [%]					Udział dzieci w wieku do 17 lat, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku w 2017 r. [%]						
l.p.	Gminy o najwyższej wartości wskaźnika		l.p.	Gminy o najniższej wartości wskaźnika		l.p.	Gminy o najwyższej wartości wskaźnika		l.p.	Gminy o najniższej wartości wskaźnika	
1.	Wielgie	68,3	1.	Osielsko	16,3	1.	Skrwilno	62,4	1.	Osielsko	13,4
2.	Skrwilno	67,1	2.	Solec Kujawski	21,3	2.	Topólka	61,8	2.	Białe Błota	15,7
3.	Rogowo (p. rypiński)	64,8	3.	Toruń	21,9	3.	Wielgie	60,8	3.	Bydgoszcz	19,9
4.	Topólka	63,1	4.	Bydgoszcz	22,0	4.	Tłuchowo	60,5	4.	Toruń	20,2
5.	Wąpielsk	62,2	5.	Białe Błota	22,1	5.	Rogowo (p. rypiński)	59,0	5.	Wielka Nieszawka	21,0
6.	Tłuchowo	61,8	6.	Wielka Nieszawka	23,6	6.	Zbójno	58,7	6.	Solec Kujawski	21,1
7.	Bytoń	61,1	7.	Janikowo	28,0	7.	Skępe	57,0	7.	Nowa Wieś Wielka	26,4
8.	Świecie nad Osą	61,0	8.	Ciechocinek	28,2	8.	Śliwice	56,9	8.	Brodnica (g. miejska)	27,9
9.	Śliwice	60,8	9.	Włocławek (g. miejska)	28,9	9.	Piotrków Kujawski	56,2	9.	Lubicz	28,3
10.	Zbójno	60,7	10.	Lubicz	29,2	10.	Koneck	55,7	10.	Włocławek (g. miejska)	28,5

Źródło: Opracowanie własne KPBPIR we Włocławku – Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych GUS

Od kwietnia 2016 r. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej prowadzi program wsparcia rodziny *Rodzina 500 Plus*. Program wprowadzając świadczenie wychowawcze ma pomagać pokrywać wydatki związane z wychowaniem dzieci. W 2017 r. przeciętna miesięczna liczba rodzin uprawnionych do otrzymywania świadczenia w województwie wynosiła prawie 139,5 tys., a wsparcie obejmowało 213,7 tys. dzieci (56,8% osób w wieku przedprodukcyjnym mieszkających w województwie). Łączna kwota świadczeń wypłaconych w 2017 r. obejmowała około 1,3 mld zł.

W większości gmin udział dzieci uprawnionych do świadczenia w liczbie ludności w wieku przedprodukcyjnym wynosiła co najmniej 50,0% (139 gmin). Najniższe wartości wskaźnik ten przyjmował w Bydgoszczy (46,1%) i Toruniu (47,0%). Stosunkowo niskie wartości występowały także w gminach otaczających Bydgoszcz i Toruń – Osielsko (47,8%), Wielka Nieszawka (48,0%), Solec Kujawski (50,8%), Białe Błota (51,0%), Nowa Wieś Wielka (53,4%), Dobrcz (55,4%), a także w większych miastach regionu – Włocławek (49,5%), Chełmno (53,9%), Grudziądz (54,1%), Brodnica (54,4%), Inowrocław (54,5%) i większych gminach miejsko-wiejskich – Janikowo (54,3%), Nakło nad Notecią (55,6%), Nowe (55,6%). Najwyższy udział dzieci objętych wsparciem osiągał wartość 81,1% w gminie Topólka. Najwyższe wartości występowały przeważnie w gminach wiejskich – poza Topólką najwyższe w gminie Koneck (78,0%), Skrwilno (76,8%), Wielgie (76,6%), Tłuchowo (75,6%). Gminy o najwyższych wartościach generalnie położone były we wschodniej i południowo-wschodniej części województwa - głównie w obrębie powiatów rypińskiego, lipnowskiego, włocławskiego (poza gminami znajdującymi się w najbliższym sąsiedztwie Włocławka), radziejowskiego i aleksandrowskiego, ale także w powiecie golubsko-dobrzyńskim, natomiast w części północnej większe skupiska gmin o wyższych wartościach wskaźnika położone były w obrębie powiatu tucholskiego, świeckiego i grudziądzkiego. Należy zauważyć, że rozkład przestrzenny wskaźnika był podobny do wskaźnika dotyczącego zasiłków rodzinnych (udziału dzieci w wieku do 17 lat, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku). Przyznawanie świadczenia *500 Plus* uzależnione jest nie tylko od dochodów rodziny (ma to wpływ na przyznanie świadczenia na pierwsze dziecko), ale również od modelu rodziny – w częściach województwa gdzie może przeważać model rodziny z jednym dzieckiem wpływ na poziom korzystania ze świadczenia będzie mieć kryterium dochodowe, natomiast tam gdzie występują rodziny z większą liczbą dzieci udział osób korzystających ze świadczenia może być wyższy – niestety obecnie brak jest danych dotyczących występowania różnych modeli rodziny w przestrzeni województwa i nie można jednoznacznie określić wpływu tego uwarunkowania na poziom korzystania ze świadczenia.

ŚWIADCZENIA Z PROGRAMU "RODZINA 500 PLUS"

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (BDL)

Część dochodów gminy (często bardzo znacząca) stanowi udział we wpływach z podatku dochodowego od osób fizycznych (tzw. PIT). W gminach województwa stanowi on od 10% do nawet ponad 50% wszystkich dochodów gminy. Ta kwota przeliczona na osobę dobrze informuje o poziomie zamożności mieszkańców - bogatsze społeczeństwa mają wyższe dochody i w konsekwencji płacą wyższe kwoty podatku dochodowego PIT, co przekłada się na wyższe kwoty wracające do budżetu gminy. W pewnym uproszczeniu można ocenić, że im wyższe wartości przyjmuje wskaźnik tym społeczeństwo zamieszkujące daną gminę jest bardziej zamożne.

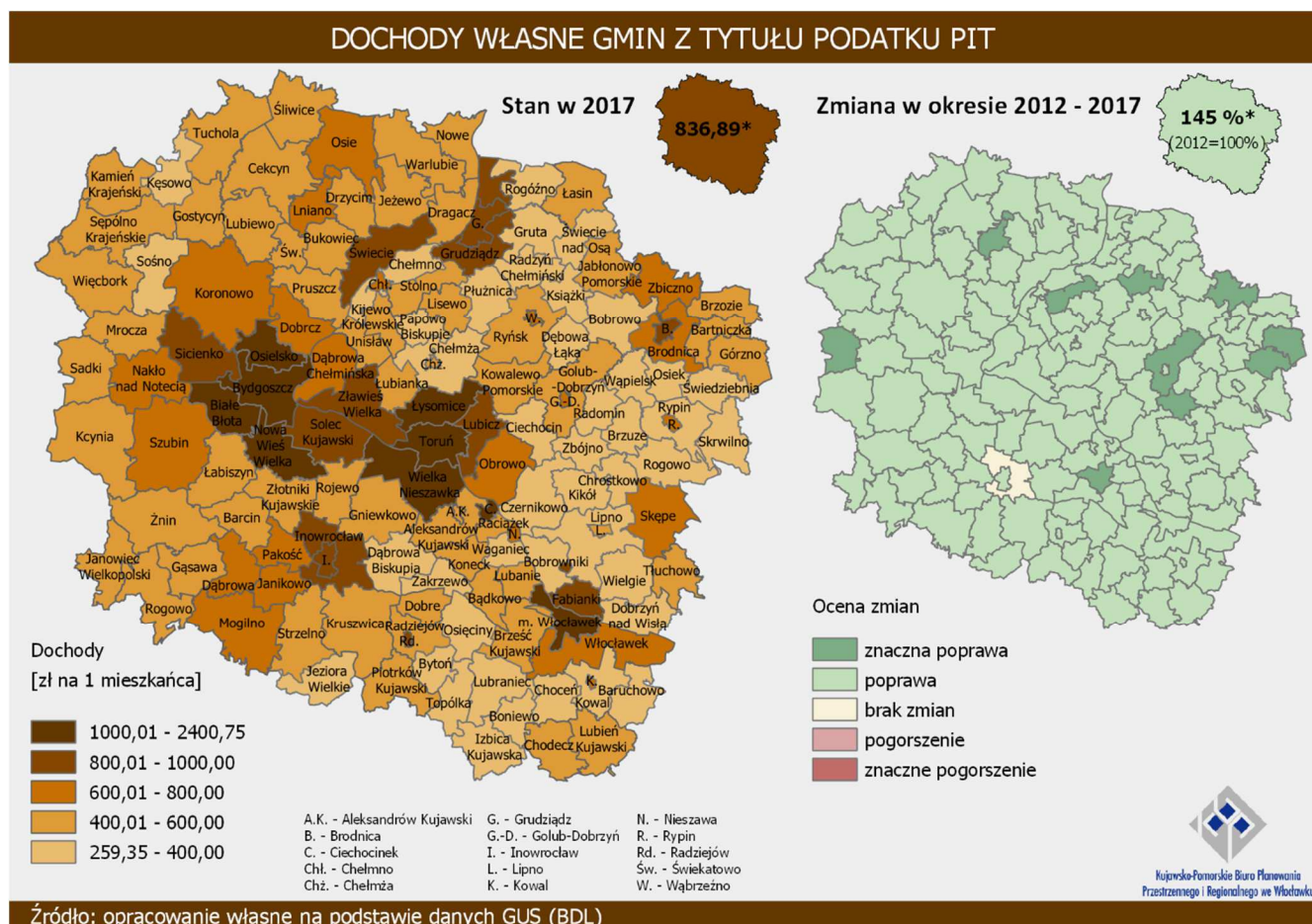
W 2017 r. najwyższa wartość dochodu gminy, który stanowi udział w podatku PIT w przeliczeniu na jednego mieszkańca (Osielsko 2 400,75 zł/osobę) była ponad 9 razy wyższa od wartości najniższej (Boniewo 259,35 zł/osobę). Najwyższe wartości wskaźnik ten osiągał w gminach położonych w sąsiedztwie Bydgoszczy, Torunia, Włocławka, Inowrocławia i Grudziądza (Osielsko, Białe Błota, Wielka Nieszawka, Nowa Wieś Wielka, Łysomice, Solec Kujawski, Lubicz, Fabianki, Zławieś Wielka, gminy wiejskie Inowrocław i Grudziądz, Sienko), w największych miastach regionu (Toruń, Bydgoszcz, Włocławek, Grudziądz, Inowrocław, Brodnica) oraz w Ciechocinku, gminie miejskiej Radziejów i Świeciu. Natomiast najniższe wartości głównie w gminach wiejskich położonych we wschodniej części województwa.

Pomiędzy 2012 r. a 2017 r. w zasadzie we wszystkich gminach (tylko w gminie wiejskiej Inowrocław nie nastąpiły zmiany) nastąpił wzrost wartości wskaźnika. Wzrost ten obejmował od 15% (gminy Dobrzyń nad Wisłą i Śliwice) do 158% (gmina Lniano). Najwyższy wzrost (o ponad 100%) poza Lnianem nastąpił w 9 gminach – Górzno, Sadki, Radzyń Chełmiński, Stolno, Świeciebnia, Zbójno, gminie wiejskiej Golub-Dobrzyń, Koneck i Zbiczno. Choć wartości wskaźników w poszczególnych gminach stale rosną to w stosunku do 2012 r. w końcu badanego okresu znacznie wzrósł (o ponad połowę) zakres wartości wskaźnika.

Tabela 17. Dochody budżetów gmin i miast na prawach powiatu stanowiące podatek od osób fizycznych (PIT)

Dochody budżetów gmin i miast na prawach powiatu stanowiące podatek od osób fizycznych na mieszkańca w 2012 r. [zł/osobę]				Dochody budżetów gmin i miast na prawach powiatu stanowiące podatek od osób fizycznych na mieszkańca w 2017 r. [zł/osobę]							
I.p.	Gminy o najwyższej wartości wskaźnika	I.p.	Gminy o najniższej wartości wskaźnika	I.p.	Gminy o najwyższej wartości wskaźnika	I.p.	Gminy o najniższej wartości wskaźnika				
1.	Osielsko	1 520,93	1.	Świdziebnia	147,34	1.	Osielsko	2 400,75	1.	Boniewo	259,35
2.	Toruń	934,52	2.	Zbójno	154,41	2.	Białe Błota	1 309,62	2.	Sośno	282,05
3.	Bydgoszcz	918,43	3.	Boniewo	156,47	3.	Toruń	1 297,94	3.	Wielgie	290,62
4.	Inowrocław (g. wiejska)	822,32	4.	Sośno	170,70	4.	Bydgoszcz	1 263,54	4.	Dębowa Łąka	300,79
5.	Białe Błota	819,37	5.	Radzyń Chełmiński	173,23	5.	Wielka Nieszawka	1 097,95	5.	Świdziebnia	313,87
6.	Włocławek (g. miejska)	768,13	6.	Dębowa Łąka	176,67	6.	Włocławek (g. miejska)	1 032,28	6.	Kowal (g. wiejska)	317,83
7.	Grudziądz (g. miejska)	671,70	7.	Bytoń	180,55	7.	Ciechocinek	1 022,59	7.	Wąpielsk	317,84
8.	Łysomice	662,22	8.	Radomin	182,80	8.	Nowa Wieś Wielka	1 009,88	8.	Bobrowo	319,03
9.	Ciechocinek	646,44	9.	Bobrowo	183,06	9.	Łysomice	1 004,56	9.	Rogowo (p. rypiński)	322,77
10.	Radziejów (g. miejska)	635,24	10.	Świecie nad Osą	184,62	10.	Solec Kujawski	973,79	10.	Świecie nad Osą	323,05

Źródło: Opracowanie własne KPBPIR we Włocławku – Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych GUS

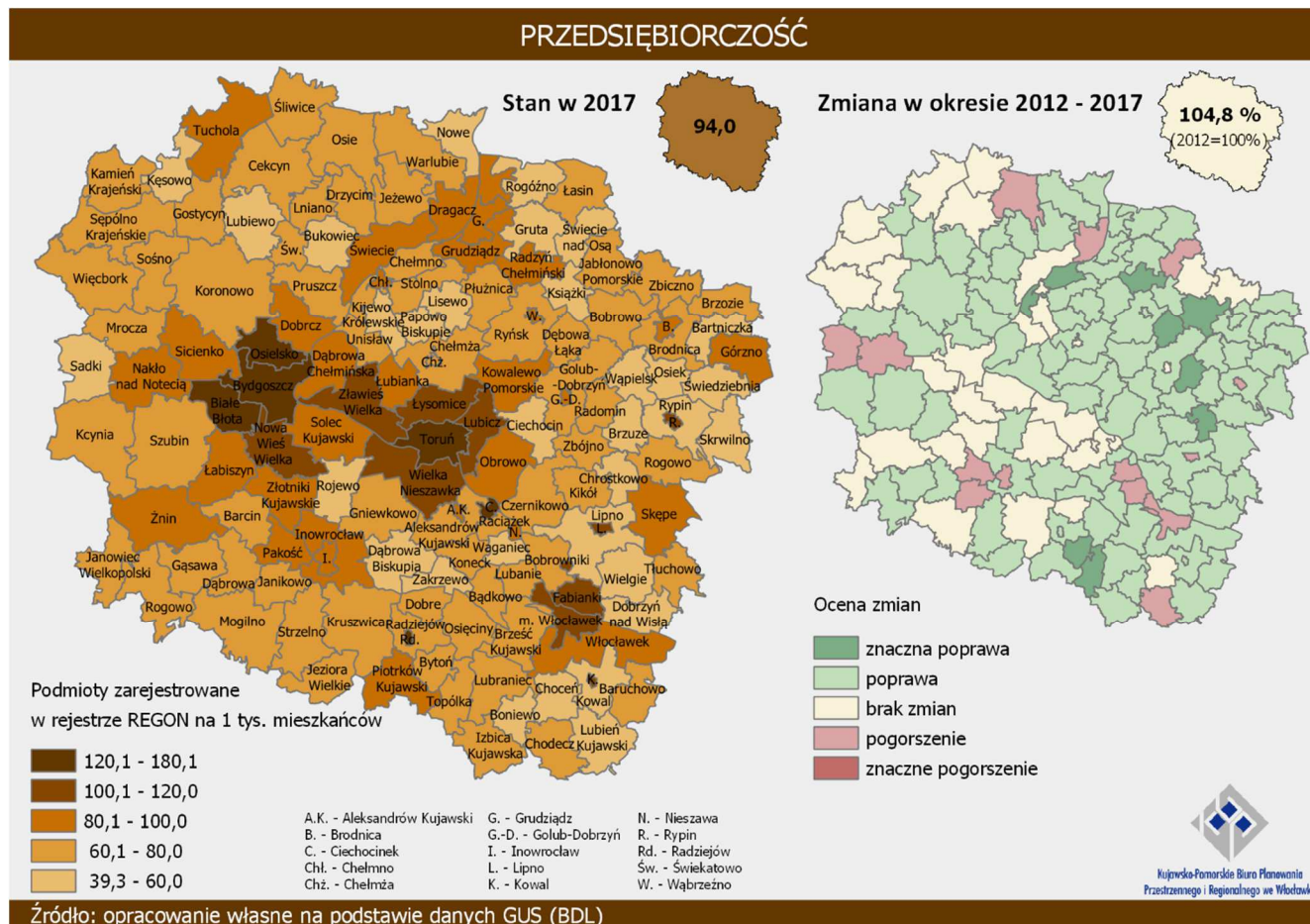

* dotyczy łącznych średniorocznych dochodów budżetów gmin województwa kujawsko-pomorskiego z tytułu podatku PIT w przeliczeniu na 1 mieszkańca

Oceniając potencjał gospodarczy poszczególnych gmin województwa kujawsko-pomorskiego należy zacząć od analizy liczby podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON, a zwłaszcza od ogólnego wskaźnika przedsiębiorczości na 1000 mieszkańców, który jest powszechnie wykorzystywany do porównań stanu rozwoju gospodarczego.

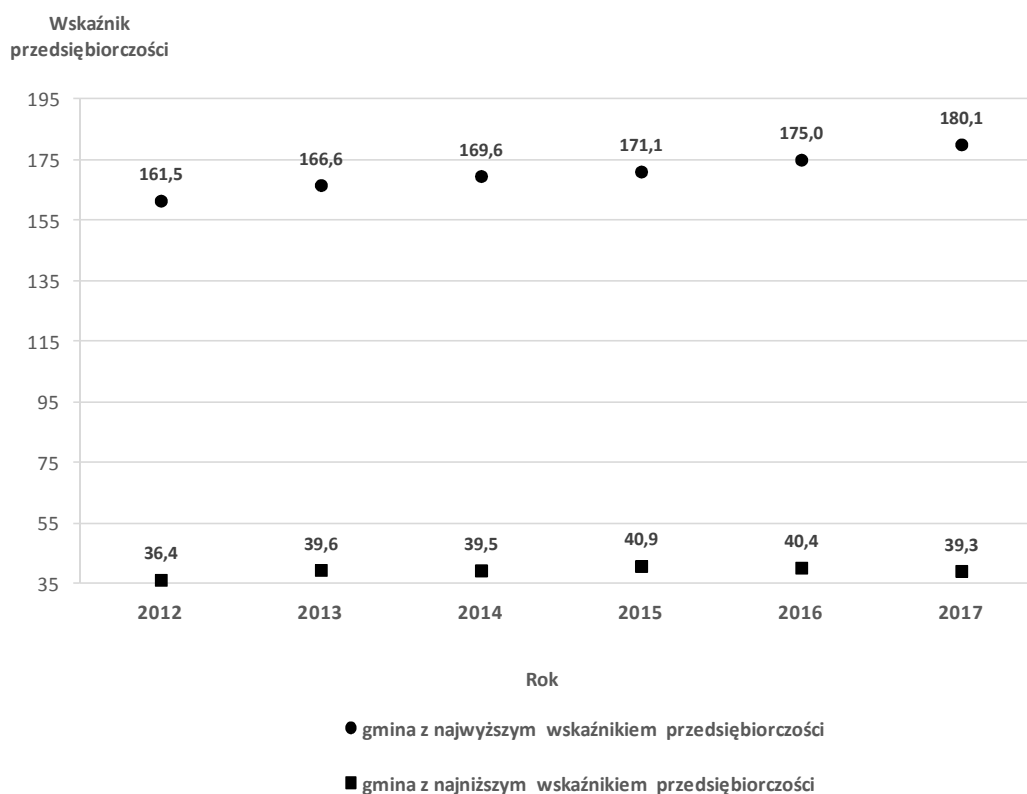
W 2017 r. na terenie województwa kujawsko-pomorskiego działało ponad 195 tys. podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w rejestrze REGON, przy czym prawie 49% ogółu podmiotów skupionych było w pięciu największych miastach województwa (Bydgoszcz - 43,0 tys. podmiotów; Toruń - 26,2 tys.; Włocławek - 11,4 tys.; Grudziądz - 8,2 tys.; Inowrocław - 6,7 tys.). Poza największymi miastami dużym nagromadzeniem podmiotów gospodarczych cechowały się gminy podmiejskie Bydgoszczy i Torunia: Białe Błota i Osielesko, w których zarejestrowanych było w 2017 r. odpowiednio 3,3 tys. i 2,5 tys. podmiotów gospodarczych oraz Lubicz, gdzie działało 2,2 tys. podmiotów. Należy podkreślić, że podobne wartości notowały gminy: Świecie, Brodnica (gm. miejska) oraz Nakło nad Notecią, których potencjał ludnościowy był zdecydowanie większy niż w wyżej wspomnianych gminach podmiejskich. Najmniejsze wartości bezwzględne występowały z kolei w gminach wiejskich we wschodniej części województwa (w gminie Boniewo w 2017 r. zarejestrowanych było jedynie 147 podmiotów gospodarczych, w gminie Chrostkowo - 152 podmioty, w gminie Świecie nad Osą - 168 podmiotów). Były to jednocześnie gminy o najniższych wartościach wskaźnika przedsiębiorczości na 1000 mieszkańców.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, że rozkład przestrzenny wartości bezwzględnych (tj. liczby podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON) jest w znacznej mierze zbieżny z rozkładem przestrzennym wartości wskaźnika przedsiębiorczości na 1000 mieszkańców. W pewnym uproszczeniu można stwierdzić, że miasta notują zazwyczaj znacznie wyższe wartości wskaźnika przedsiębiorczości niż obszary wiejskie. Wyjątek stanowią gminy podmiejskie dużych miast, gdzie poziom przedsiębiorczości jest często wyższy niż w samych miastach. W analizowanym okresie niezmiennie najwyższe wartości wskaźnika przedsiębiorczości notowały podmiejskie gminy Bydgoszczy: Osielesko (w 2017 r. wynosił on 180,1 podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w rejestrze REGON na 1000 mieszkańców) oraz Białe Błota (2017 r. - 155,3), a ponadto gminy: Ciechocinek (150,1), Toruń (129,5), Radziejów (gm. miejska - 128,4) oraz Bydgoszcz (122,0). Z kolei najmniej korzystna sytuacja miała miejsce w gminach wiejskich we wschodniej oraz północno-wschodniej części województwa, gdzie wskaźnik przedsiębiorczości był ponad 4,5-krotnie niższy niż w najlepszych gminach podmiejskich Bydgoszczy (gminy: Świecie nad Osą - 39,3 w 2017 r., Boniewo - 43,3 w 2017 r.). Niepokojące jest, że pogłębiają się różnicowania wewnątrzwojewódzkie - w okresie 2012-2017 każdego roku rosła rozpiętość w

wartościach analizowanego wskaźnika pomiędzy gminą najlepszą (Osielsko) a najłabszymi (Świecie nad Osą, Boniewo).

Wykres 1. Skrajne wartości wskaźnika przedsiębiorczości w okresie 2012-2017

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych BDL GUS

Obrazuje to powyższy wykres gdzie w analizowanym okresie najniższe wartości wskaźnika przedsiębiorczości utrzymywały się na prawie niezmiennym poziomie (za wyjątkiem 2013 r., gdzie odnotowano widoczny wzrost wskaźnika przedsiębiorczości, ale kolejne lata cechowała już względna stagnacja w tym zakresie), podczas gdy gmina Osielsko o najwyższym wskaźniku przedsiębiorczości co roku nieznacznie ale sukcesywnie poprawiała wartości, co w efekcie doprowadziło do pogłębienia zróżnicowań wewnątrzwojewódzkich (w 2012 r. różnica między najlepszą a najgorszą gminą była ponad 4,4-krotna, podczas gdy w 2017 r. różnica ta była już prawie 4,6-krotna). Pogłębienie się różnic było zatem głównie skutkiem braku rozwoju przedsiębiorczości w najłabszych gminach. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że tak duża rozpiętość analizowanego wskaźnika była pochodną istnienia nielicznej grupy gmin o znacznie wyższych wartościach wskaźnika przedsiębiorczości na tle pozostałych. Wykluczając z analiz gminy o ekstremalnie wysokich i niskich wartościach wskaźnika przedsiębiorczości (a dokładnie 3 gminy o najwyższym i 3 gminy o najniższym wskaźniku) rozpiętość między gminami znacznie spada, a co więcej na przestrzeni analizowanego okresu obserwuje się zmniejszenie zróżnicowań wewnątrzwojewódzkich - z 2,9 w 2012 r. do 2,6 w 2017 r.

W latach 2012-2017 w większości gmin (w 126 ze 144) wzrosła liczba podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON. Największe bezwzględne wzrosty odnotowano w gminach, które miały jednocześnie wysokie wskaźniki przedsiębiorczości, tj. w Toruniu (w okresie 2012-2017 liczba podmiotów gospodarczych wzrosła o 1523), Osielsku (wzrost o 545 podmiotów) i Białych Błotach (497). Największą dynamiką zmian wykazały się z kolei następujące gminy: Chełmno (gm. wiejska - odnotowano wzrost o 38,2% - z 275 podmiotów w 2012 r. do 380 podmiotów w 2017 r.), Obrowo (wzrost o 28,9% - z 1251 w 2012 r. do 1612 w 2017 r.), Osielsko (wzrost o 28,2% - z 1933 w 2012 r. do 2478 w 2017 r.). W analizowanym okresie w 18 gminach zmalała liczba podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON - największy bezwzględny spadek odnotowano w Bydgoszczy (o 427 podmiotów), m. Włocławek (-425) i gm. miejskiej Inowrocław (-274), natomiast największy procentowy

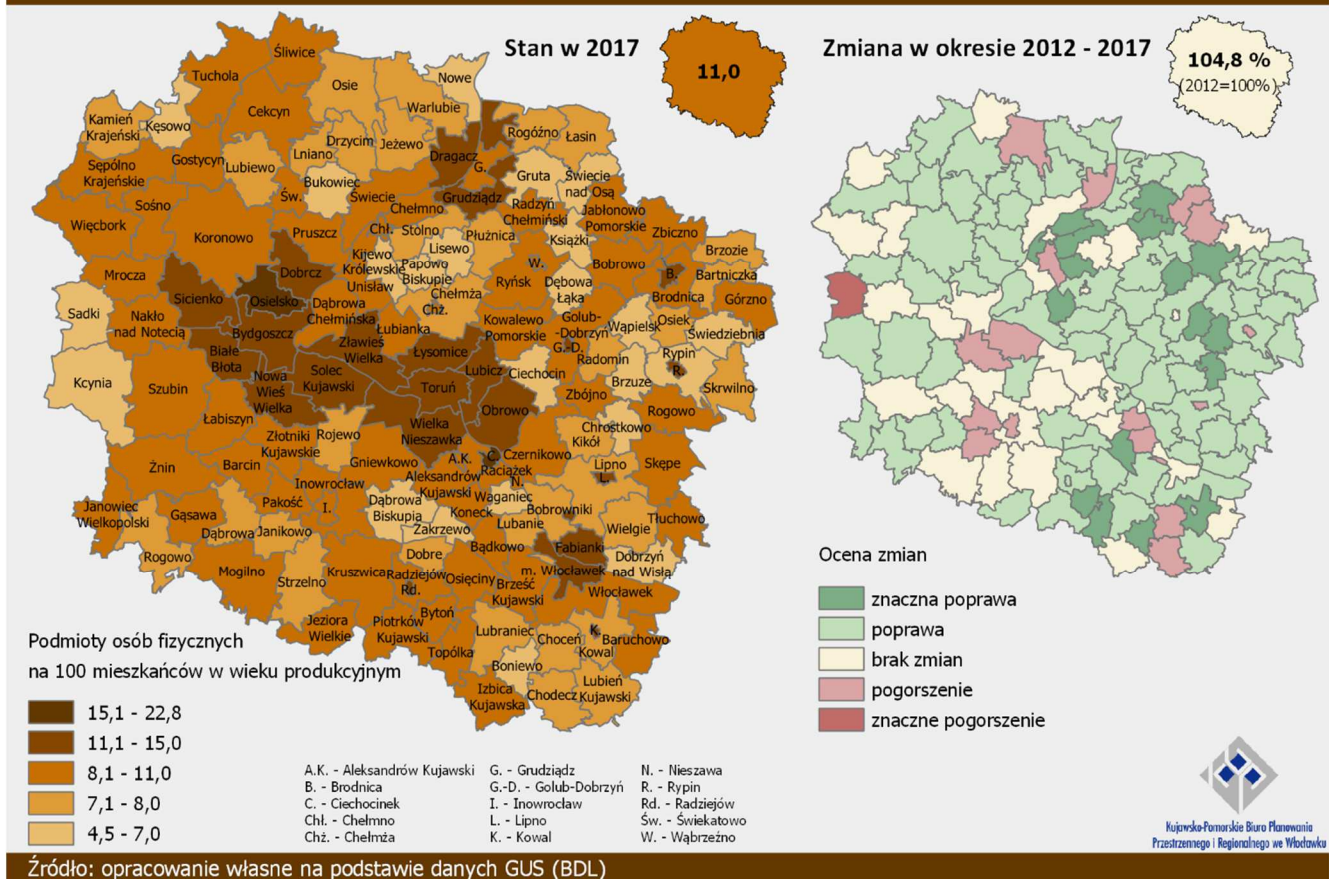
spadek miał miejsce w gminach: Pakość (o 5,2% - z 833 w 2012 r. do 790 w 2017 r.), Rypin (gm. miejska - spadek o 4,8% z 1902 w 2012 r. do 1811 w 2017 r.) oraz Lipno (gm. miejska - spadek o 4,7% z 1667 w 2012 r. do 1588 w 2017 r.). Zaznaczyć należy, że spośród 126 gmin, w których odnotowano wzrost liczby podmiotów wpisanych do rejestru REGON w okresie 2012-2017, w większości (115 gmin) poprawa ta była relatywnie niewielka - wzrosty sięgały maksymalnie 20%, z czego w 96 gminach nie przekroczyły 15% względem 2012 r.

W latach 2012-2017 spośród 144 gmin zdecydowana większość (130 gmin) odnotowała wzrost wskaźnika przedsiębiorczości na 1000 mieszkańców. Największą dynamikę zmian (ponad 20% wzrost wskaźnika przedsiębiorczości) wykazały gminy: Chełmno (gm. wiejska; wzrost o 28,9%), Chrostkowo (25,1%), Bobrowo (24,5%), Radomin (23,6%), Radzyń Chełmiński (22,4%), Topólka (22,2%), Dębowa Łąka (22,0%) oraz Bytów (21,9%). Należy jednak zaznaczyć, że gminy te w 2012 r. (za wyjątkiem gminy Radzyń Chełmiński) stanowiły grupę o najniższych wartościach wskaźnika przedsiębiorczości (wskaźnik przedsiębiorczości równy nie więcej niż 60,0), a stosunkowo duża poprawa skutkowała przejściem tych gmin do grupy gmin o nieco lepszym wskaźniku przedsiębiorczości (od 60,1 do 80,0, przy czym najwyższą wartość przybrał ten wskaźnik dla gminy Radomin, równy 64,4). Należy w tym miejscu zaznaczyć, że wysokość wskaźnika przedsiębiorczości zależy nie tylko od liczby podmiotów gospodarczych prowadzących działalność gospodarczą, ale również od liczby ludności. W efekcie wzrost wartości wskaźnika przedsiębiorczości w niektórych gminach może być efektem zmniejszenia się w nich liczby ludności, a nie wzrostu liczby podmiotów gospodarczych. Do 14 gmin, w których z kolei zmniejszyła się liczba podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców, należą: Pakość (spadek o 3,9%), Rypin (gm. miejska; -2,6%), Dragacz (-2,5%), Lipno (gm. miejska; -1,6%), Chodecz (-1,4%), Inowrocław (gm. miejska; -1,4%), Świecie nad Osą (-1,3%), Janikowo (-1,0%), Nakło nad Notecią (-1,0%), Lubanie (-0,9%), Waganiec (-0,6%), Osie (-0,6%), Sadki (-0,4%) i Włocławek (gm. miejska; -0,3%). Niewystarczająca poprawa wskaźnika przedsiębiorczości w gminach najłabszych (w porównaniu do skali pozytywnych zmian w gminach najlepszych) przy jednocześnie nieznacznym ale spadku wartości wskaźnika w niektórych powoduje pogłębianie się różnic wewnątrzwojewódzkich.

Istotną miarą aktywności mieszkańców poszczególnych gmin województwa kujawsko-pomorskiego, uszczegóławiającą ogólny wskaźnik przedsiębiorczości, jest liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w przeliczeniu na 100 osób w wieku produkcyjnym. O ile wcześniej analizowany ogólny wskaźnik przedsiębiorczości zawierał informację o wszystkich podmiotach gospodarczych wpisanych do rejestru REGON w przeliczeniu na 1000 mieszkańców (a więc nie tylko o osobach fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, ale również o osobach prawnych, jednostkach organizacyjnych niemających osobowości prawnej oraz jednostkach lokalnych wymienionych podmiotów, których największe nagromadzenie jest w miastach), o tyle w sposób najbardziej bezpośredni poziom przedsiębiorczości mieszkańców obrazuje właśnie wskaźnik liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w przeliczeniu na 100 osób w wieku produkcyjnym.

W 2017 r. w województwie kujawsko-pomorskim na 100 mieszkańców w wieku produkcyjnym przypadało średnio 11,0 osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą. Najkorzystniejsza sytuacja miała miejsce w gminach podmiejskich Bydgoszczy (Osielsko - 22,8 w 2017 r.; Białe Błota 19,2) oraz w gminie Ciechocinek (20,9). Wskaźnik powyżej średniej dla całego województwa odnotowano w 26 gminach (18% ogółu gmin), przy czym tylko w trzech gminach wymienionych powyżej był on wyraźnie wyższy niż przeciętnie w województwie kujawsko-pomorskim. W pozostałych 23 gminach o korzystnej sytuacji wskaźnik ten mieścił się w przedziale 11,1 - 14,9. Do grupy tej należały trzy największe miasta województwa oraz większość ich gmin ościennych, a ponadto gminy: Radziejów (gm. miejska), Rypin (gm. miejska), Kowal (gm. miejska), Grudziądz (gm. wiejska), Lipno (gm. miejska), Dragacz, Brodnica (gm. miejska), Golub-Dobrzyń (gm. miejska), Inowrocław (gm. wiejska) oraz Górzno. Z kolei najmniej osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym było w gminach wiejskich we wschodniej oraz północno-wschodniej części województwa (w 2017 r. najgorszy wskaźnik równy 4,5 odnotowała gmina Świecie nad Osą). Najgorsza sytuacja w 2017 r. miała miejsce w 18 gminach województwa (13% ogółu), gdzie analizowany wskaźnik nie przekroczył 7,0, a w 55 gminach osiągnął wartość poniżej 8,0 (ponad 38% ogółu gmin), co świadczy o niskim poziomie przedsiębiorczości mieszkańców znacznej liczby gmin województwa kujawsko-pomorskiego.

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ OSÓB FIZYCZNYCH

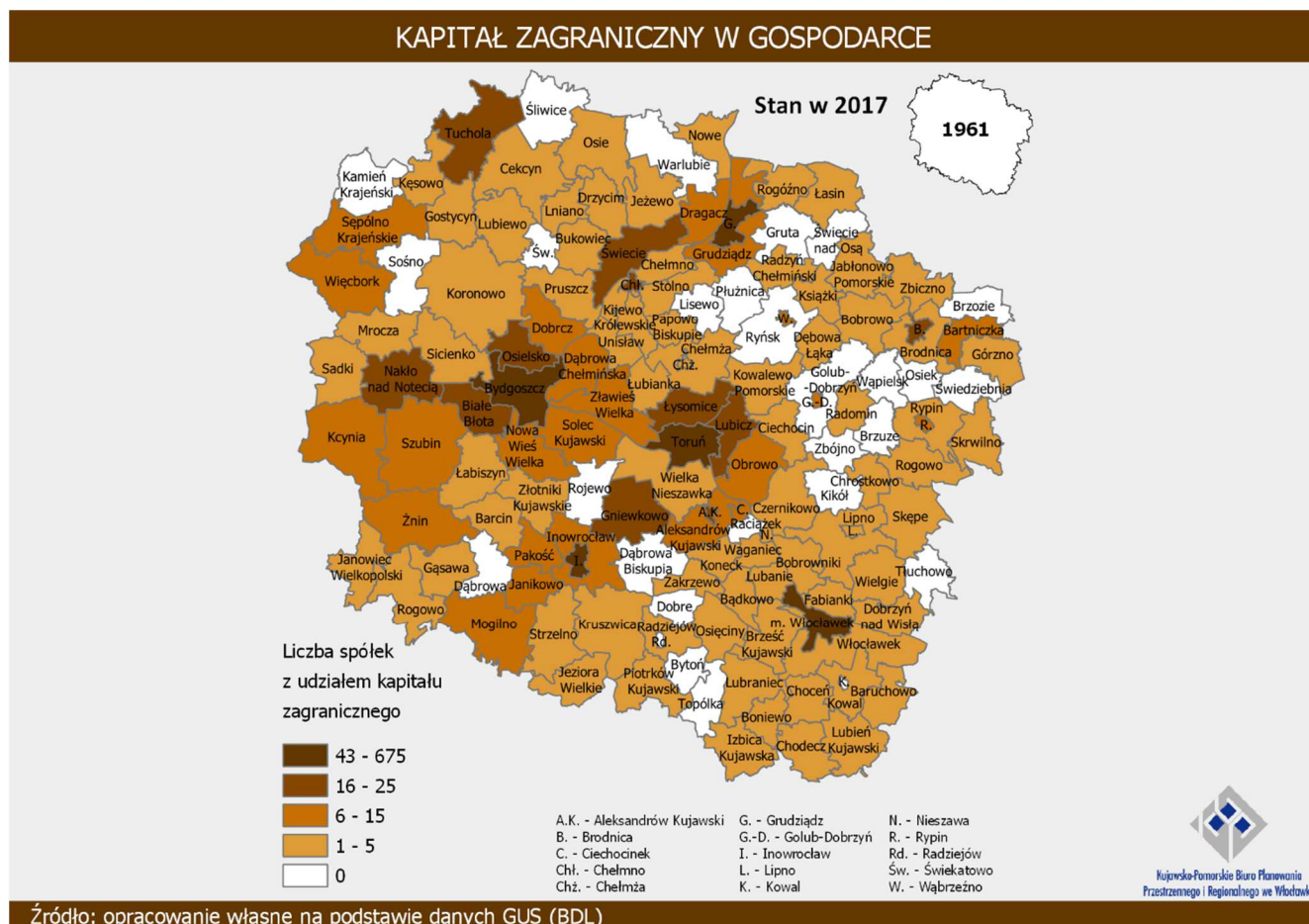

W latach 2012-2017 w zdecydowanej większości gmin (128) wzrósł wskaźnik liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w przeliczeniu na 100 mieszkańców w wieku produkcyjnym. Dla całego województwa kujawsko-pomorskiego wskaźnik ten wzrósł z 10,5 w 2012 r. do 11,0 w 2017 r. (wzrost o 4,8%). Największy bezwzględny wzrost wskaźnika odnotowano w gminie Osielesko (wzrost o 2,4 - z 20,4 w 2012 r. do 22,8 w 2017 r.) oraz Chelmino (gm. wiejska; wzrost o 2,0 - z 6,6 w 2012 r. do 8,5 w 2017 r.). Największą dynamiką pozytywnych zmian cechowały się gminy: Radomin (wzrost wartości wskaźnika o 30,8%), Chelmino (gm. wiejska - wzrost o 29,8%), Bobrowo (wzrost o 29,4%), Radzyń Chelmiński (wzrost o 26,1%), Stolno (wzrost o 25,5%). Należy jednak zaznaczyć, że gminy te w 2012 r. należały do grupy, w której notowano najniższe wartości analizowanego wskaźnika w województwie (wskaźnik w granicach 4,5 - 7,0), a stosunkowo duża poprawa skutkowała awansem tych gmin do grupy gmin o wyższych wskaźnikach (w przypadku gmin Stolno oraz Radomin awans do grupy notującej wskaźnik w przedziale 7,1 - 8,0; w przypadku gmin: Bobrowo, Radzyń Chelmiński oraz gminy miejskiej Chelmino awans do grupy notującej wskaźnik w granicach 8,1 - 11,0). Należy w tym miejscu zaznaczyć, że wysokość analizowanego wskaźnika zależy nie tylko od liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, ale również od liczby ludności w wieku produkcyjnym. W efekcie wzrost wartości tego wskaźnika w niektórych gminach może być efektem zmniejszenia się w nich liczby ludności w wieku produkcyjnym, a nie wzrostem liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą.

W okresie 2012-2017 w 16 gminach zmniejszył się wskaźnik liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 100 mieszkańców w wieku produkcyjnym. Największy bezwzględny spadek analizowanego wskaźnika odnotowano w gminie Pakość (spadek o 0,5 - z 9,9 w 2012 r. do 9,4 w 2017 r.) oraz Lipno (gm. miejska - spadek o 0,5 - z 12,9 w 2012 r. do 12,4 w 2017 r.). W pozostałych 14 gminach spadki te mieściły się w granicach 0,1 - 0,4 (gminy: Sadki i Dragacz - spadek o 0,4; Lubanie - spadek o 0,3; Janikowo, Osie - spadek o 0,2; Kijewo Królewskie, gm. miejska Rybin, Świecie nad Osą, Chodecz, Nowa Wieś Wielka, Chocień, gm. miejska Inowrocław, Solec Kujawski, Jabłonowo Pomorskie - spadek o 0,1). W okresie 2012-2017 największe względne spadki wskaźnika odnotowano w gminach: Sadki (spadek o 7,1%), Pakość (spadek o 5,6%), Lipno (gm. miejska - spadek o 3,8%) oraz Lubanie (spadek o 3,8%). Pomimo, że skala negatywnych zmian w analizowanym okresie nie była

duża pogłębiły się różnicowania wewnątrzwojewódzkie. W 2012 r. różnica między najlepszą a najgorszą gminą była ponad 4,7-krotna, podczas gdy w 2017 r. różnica ta była już ponad 5-krotna. Pogłębianie się różnic było zatem głównie skutkiem braku rozwoju przedsiębiorczości w najłabszych gminach. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że tak duża rozpiętość analizowanego wskaźnika jest pochodną istnienia nielicznej grupy gmin o znacznie wyższych wartościach wskaźnika na tle pozostałych. Wykluczając z analiz gminy o ekstremalnie wysokich i niskich wartościach wskaźnika przedsiębiorczości osób fizycznych (a dokładnie 3 gminy o najwyższym i 3 gminy o najniższym wskaźniku) rozpiętość między gminami znacznie spada, a co więcej na przestrzeni analizowanego okresu obserwuje się nieznaczne, ale zmniejszenie różnicowań wewnątrzwojewódzkich - z 2,69 w 2012 r. do 2,63 w 2017 r. Należy zaznaczyć też pozytywne zmiany, które zaszły w latach 2012-2017, a mianowicie zmniejszenie się grupy gmin o najmniejszej liczbie osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w przeliczeniu na 100 mieszkańców w wieku produkcyjnym. W 2012 r. wskaźnik ten przyjmował wartości poniżej 7,0 w 42 gminach województwa kujawsko-pomorskiego, podczas gdy w 2017 r. grupę najłabszych tworzyło już tylko 18 gmin. Nieznacznie zwiększyła się grupa gmin najlepszych, notujących wskaźnik powyżej średniej wojewódzkiej. W 2012 r. było takich gmin 24, a w 2017 - 26 gmin. Pomimo pozytywnych zmian kwestie dotyczące wzrostu przedsiębiorczości i aktywizacji społecznej powinny być nadal traktowane jako priorytet w ramach polityki regionalnej.

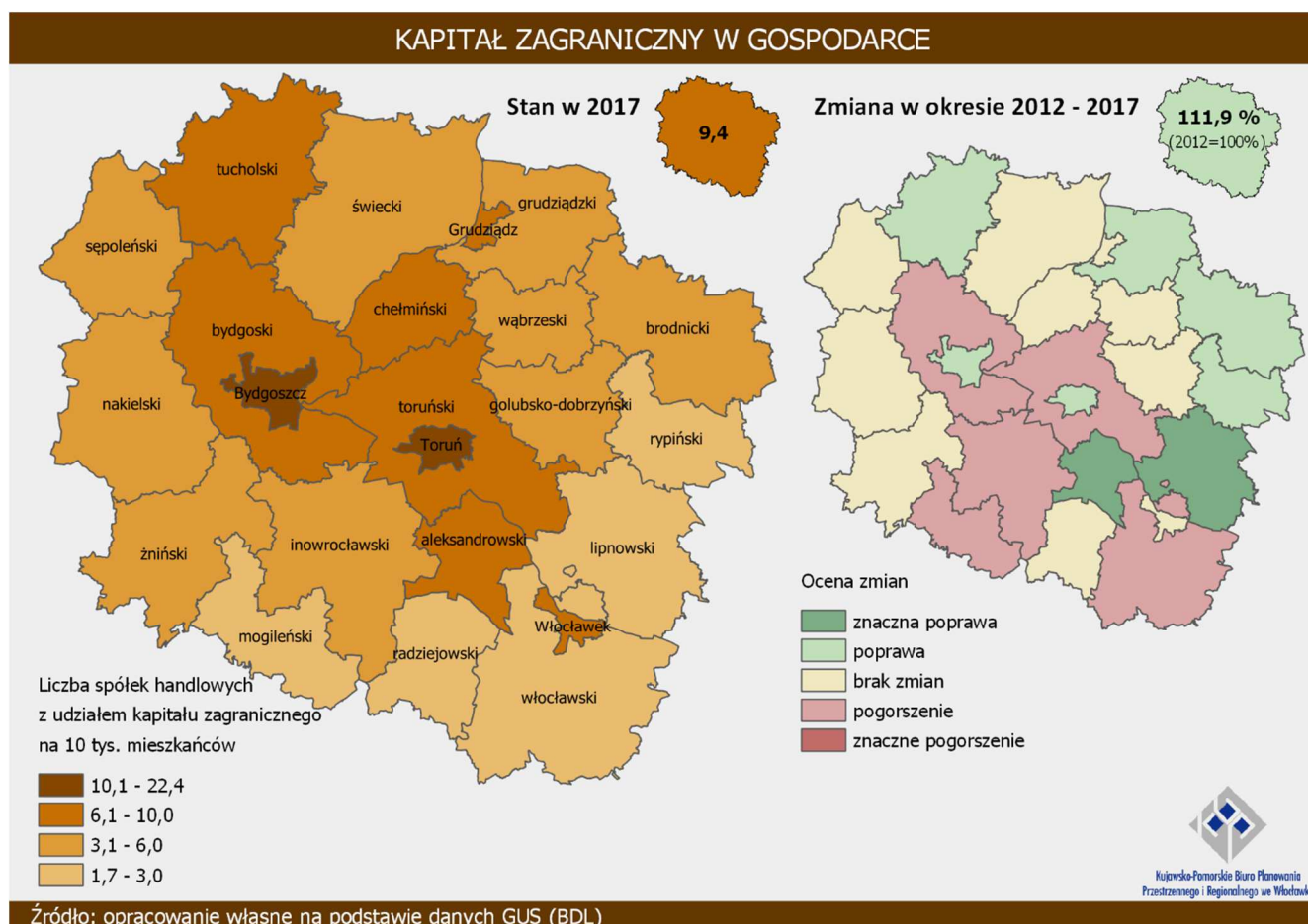
O potencjale gospodarczym danego terenu świadczy nie tylko poziom aktywności gospodarczej jego mieszkańców, ale również atrakcyjność do inwestowania przez podmioty zagraniczne. Jedną z miar takiej atrakcyjności jest nagromadzenie spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego.

W 2017 r. na terenie województwa kujawsko-pomorskiego działało 1961 spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego, z czego prawie 70% w pięciu największych miastach (Bydgoszcz - 675; Toruń - 453, Włocławek - 104; Grudziądz - 71; Inowrocław - 43). W pozostałych gminach województwa odnotowano znacznie mniejsze nagromadzenie spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego. Najwięcej spółek (poza wyżej wymienionymi miastami) funkcjonowało w gminie Białe Błota oraz Brodnica (gm. miejska) - po 25 w każdej z

nich. Grupę, gdzie w 2017 r. odnotowano od 16 do 25 spółek, tworzyło łącznie 11 spośród 144 gmin województwa (gminy: Gniewkowo - 16; Łysomice - 17; Lubicz - 18; Osielesko - 19; Tuchola - 19; gm. miejska Aleksandrów Kujawski - 21; Nakło nad Notecią - 21; gm. miejska Chełmno - 22; Świecie - 23; gm. miejska Brodnica - 25; Białe Błota - 25), w 23 gminach działało od 6 do 15 spółek (głównie gminy w centralnej i zachodniej części województwa), w 77 gminach od 1 do 5, a w 28 nie było żadnych spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego. Najgorsza sytuacja miała miejsce zwłaszcza we wschodniej części województwa, natomiast najlepsza przede wszystkim w centralnej części regionu.

Analizując rozmieszczenie spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego w przeliczeniu na 10 tysięcy mieszkańców na poziomie powiatów, największe ich nagromadzenie występowało w centralnej części województwa - w powiecie m. Toruń (gdzie wskaźnik ten w 2017 r. wyniósł 22,4) oraz w powiecie m. Bydgoszcz (19,2 w 2017 r.). Sytuacja w stolicach województwa kujawsko-pomorskiego była wyraźnie najlepsza na tle pozostałych 21 powiatów, w których analizowany wskaźnik w 2017 r. wyniósł od 1,7 do 9,3, przy średniej dla całego województwa równej 9,4. Najmniej spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego w przeliczeniu na 10 tysięcy mieszkańców odnotowano we wschodniej i południowej części województwa, w powiatach: radziejowskim (1,7), lipnowskim (2,0), rypińskim (2,5), włocławskim (2,5) oraz mogileńskim (2,8). W 9 powiatach wskaźnik ten mieścił się w granicach 3,1 - 5,6 (zwłaszcza zachodnia i północno-wschodnia część województwa), a w 7 przyjmował wartości między 6,4 a 9,3 (głównie centralna część województwa).

W latach 2012-2017 w województwie kujawsko-pomorskim nieznacznie wzrosła liczba spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego w przeliczeniu na 10 tysięcy mieszkańców (z 8,4 w 2012 r. do 9,4 w 2017 r.). W pięciu powiatach odnotowano nieznaczny spadek analizowanego wskaźnika: w inowrocławskim (spadek o 0,7 z 6,3 w 2012 r. do 5,6 w 2017 r.), toruńskim (spadek o 0,7 z 7,7 w 2012 r. do 7,0 w 2017 r.), włocławskim (spadek o 0,3 z 2,8 w 2012 r. do 2,5 w 2017 r.), bydgoskim (spadek o 0,3 z 8,7 w 2012 r. do 8,4 w 2017 r.) oraz mogileńskim (spadek o 0,2 z 3,0 w 2012 r. do 2,8 w 2017 r.). W analizowanym okresie 2012-2017 największy bezwzględny wzrost odnotowano w powiecie aleksandrowskim (z 5,7 w 2012 r. do 8,3 w 2017 r.). Poprawa sytuacji w tym

powiecie skutkowało awansem w rankingu powiatów o 4 pozycje (z 9. lokaty w 2012 r. na 5. lokatę w 2017 r.). Największy procentowy wzrost liczby spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego w przeliczeniu na 10 tysięcy mieszkańców miał miejsce w powiecie lipnowskim (wzrost o 163,7%), ale nie spowodował on wyraźnej poprawy sytuacji tego powiatu na tle pozostałych. Powiat lipnowski poprawił swoją pozycję w rankingu powiatów jedynie o jedną lokatę - z ostatniej na przedostatnią. Należy jednak podkreślić, że dzięki względnie bardzo dużej poprawie sytuacji w powiecie lipnowskim znacznie zmniejszyły się dysproporcje wewnątrzwojewódzkie. W 2012 r. powiat lipnowski miał wyraźnie najgorszą sytuację w tym zakresie, notując wskaźnik równy 0,7 (podczas gdy średnia dla województwa wynosiła 8,4), natomiast w 2017 r. osiągnął wskaźnik równy 2,0, wyprzedzając powiat radziejowski, gdzie działało 1,7 spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego w przeliczeniu na 10 tysięcy mieszkańców (średnia dla województwa w 2017 r. wynosiła 9,4). W efekcie dużej dynamiki pozytywnych zmian w powiatach najsłabszych oraz znacznie mniejszej dynamiki zmian w powiatach najlepszych zmniejszył się dystans pomiędzy najlepszym a najgorszym powiatem - w 2012 r. różnica ta była ponad 28-krotna, podczas gdy w 2017 r. była już nieco ponad 13-krotna.

O potencjale gospodarczym danej gminy świadczy również nagromadzenie dużych przedsiębiorstw, które nie tylko generują miejsca pracy, wpływając pozytywnie na wielkość zatrudnienia (pośrednio - na bezrobocie), ale są również źródłem dochodów dla budżetów jednostek samorządowych. Jedną z miar może być w tym przypadku wysokość dochodów gmin z tytułu podatku dochodowego od osób prawnych (tzw. CIT), który jest odprowadzany od dochodów spółek i innych osób prawnych (udział gmin w podatku CIT, stanowiącym dochód budżetu państwa, wynosi 6,71%). W pewnym uproszczeniu można więc przyjąć, że im wyższe dochody gminy z podatku CIT, tym większe nagromadzenie podmiotów prawnych na jej terenie, w tym dużych przedsiębiorstw o charakterze spółek.

Z uwagi na spore wahania wysokości dochodów gmin z tytułu podatku CIT w poszczególnych latach, na potrzeby analizy posłużono się uśrednionymi wartościami dla dwóch okresów czteroletnich (średnioroczne dochody z tytułu podatku CIT w okresie 2010-2013 oraz 2014-2017). Przyjęta metodologia jest efektem specyfiki rozliczania podatku CIT, gdzie nadpłaty podatkowe w danym okresie muszą być przez gminy zwrócone, pomniejszając tym samym wpływy gmin z tytułu podatku CIT, a nierzadko powodując ujemne wpływy w sytuacji, gdy nadpłaty podatku CIT (które gminy muszą płatnikom CIT zwrócić) przewyższają ogólne wpływy z tytułu podatku CIT w danym roku.

Pomimo przyjętej metodologii w gminie Lubanie średnioroczne dochody z tytułu podatku CIT w okresie 2010-2013 były ujemne (w 2011 r. gmina odnotowała stratę 309,7 tys. zł, która przewyższyła dochody w pozostałych latach), w związku z tą specyficzną sytuacją wykluczono tę gminę z analiz stanu w okresie 2010-2013 a także z analiz dynamiki zmian wysokości dochodu gmin z tytułu podatku od osób prawnych w okresie 2010-2017.

W okresie 2014-2017 średnioroczne dochody gmin z tytułu podatku CIT były bardzo zróżnicowane. Do budżetów poszczególnych gmin trafiało średnio w roku od 421,46 zł (gmina Rogowo - powiat rypiński) do 28,8 mln zł (Bydgoszcz). Największe dochody odnotowano w 3 największych miastach województwa kujawsko-pomorskiego - mieściły się one w przedziale 11 - 29 mln zł (Bydgoszcz - 28,8 mln zł; Toruń - 17,8 mln zł; Włocławek - 10,9 mln zł). W okresie 2014-2017 łącznie w 13 spośród 144 gmin wpływy z podatku CIT wynosiły średniorocznie powyżej 1,0 mln zł. W efekcie do budżetu nieco ponad 9% gmin województwa kujawsko-pomorskiego, skupiających prawie połowę mieszkańców regionu, trafiało około 83% dochodów z tytułu podatku od osób prawnych. Podkreślić należy, że wysokie dochody nie wynikały jedynie z dużej liczby mieszkańców, bowiem gminy te jednocześnie odnotowywały największe dochody z tytułu podatku CIT w przeliczeniu na 1 mieszkańca (10 spośród 13 gmin zajmowało pierwsze dziesięć lokat w rankingu gmin pod względem wysokości wpływów z podatku od osób prawnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca). Z kolei najniższe dochody z podatku CIT, nieprzekraczające średniorocznie 10 tysięcy złotych, odnotowano w 31 gminach, zlokalizowanych głównie we wschodniej oraz południowo-wschodniej części województwa kujawsko-pomorskiego. Większość z tych gmin zajmowała również najgorsze miejsca w rankingu pod względem wysokości wpływów z podatku od osób prawnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Gminy o najmniejszych i największych wpływach z tytułu podatku CIT w przeliczeniu na 1 mieszkańca przedstawia poniższa tabela.

Tabela 18. Średnioroczny dochód z tytułu podatku od osób prawnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca

Średnioroczny dochód z tytułu podatku od osób prawnych w okresie 2010-2013 w przeliczeniu na 1 mieszkańca [zł]					Średnioroczny dochód z tytułu podatku od osób prawnych w okresie 2014-2017 w przeliczeniu na 1 mieszkańca [zł]						
I.p.	Gminy o najwyższych dochodach		I.p.	Gminy o najniższych dochodach		I.p.	Gminy o najwyższych dochodach		I.p.	Gminy o najniższych dochodach	
1.	Wąbrzeźno	143,30	1.	Bobrowniki	0,31	1.	Świecie	172,63	1.	Rogowo (p. rypiński)	0,09
2.	Włocławek (g. miejska)	93,67	2.	Brzuze	0,36	2.	Wąbrzeźno	100,99	2.	Radziejów (g. wiejska)	0,18
3.	Barcin	89,46	3.	Papowo Biskupie	0,36	3.	Włocławek (g. miejska)	95,98	3.	Brzuze	0,35
4.	Kruszwica	80,87	4.	Bytoń	0,37	4.	Toruń	87,90	4.	Bobrowniki	0,55
5.	Świecie	78,70	5.	Brodnica (g. wiejska)	0,38	5.	Barcin	84,68	5.	Bytoń	0,56
6.	Toruń	72,30	6.	Chrostkowo	0,42	6.	Bydgoszcz	80,94	6.	Sośno	0,60
7.	Osie	71,71	7.	Rogowo (p. rypiński)	0,44	7.	Białe Błota	72,50	7.	Świecie nad Osą	0,60
8.	Bydgoszcz	63,03	8.	Świekatowo	0,46	8.	Solec Kujawski	69,26	8.	Papowo Biskupie	0,68
9.	Łysomice	55,35	9.	Chełmża (g. wiejska)	0,51	9.	Kruszwica	68,14	9.	Jeziora Wielkie	0,68
10.	Chełmża (g. miejska)	53,37	10.	Jeziora Wielkie	0,63	10.	Brodnica (g. miejska)	67,43	10.	Dąbrowa	0,86

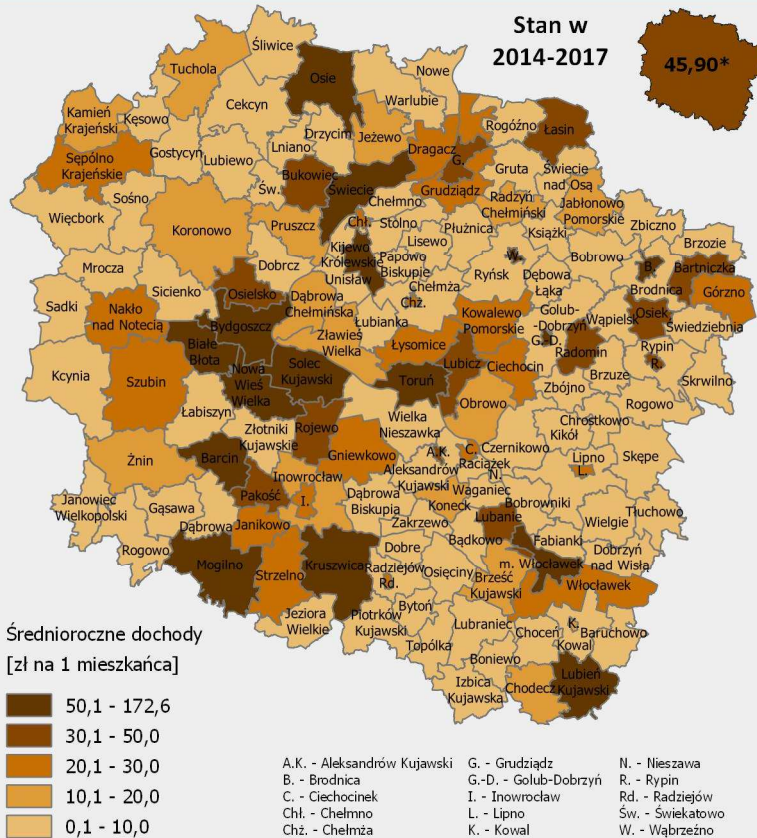
Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych BDL GUS

Jak widać z powyższej tabeli bardzo duże były różnicowania wewnątrzwojewódzkie, a co więcej pogłębiły się one na przestrzeni analizowanych okresów. Z jednej strony sytuacja w większości gmin (101 gmin spośród 143 analizowanych gmin; wykluczono gminę Lubanie) uległa poprawie - przeciętnie dla całego województwa średnioroczny dochód z tytułu podatku CIT w przeliczeniu na 1 mieszkańca wzrósł o ponad 20% - z 37,68 zł w okresie 2010-2013 do 45,90 zł w latach 2014-2017, a w najlepszym przypadku (gmina Lubień Kujawski) wzrósł ponad 10-krotnie - z 4,60 zł do 54,42 zł), ale z drugiej strony w 42 gminach analizowany wskaźnik uległ pogorszeniu - w najgorszym przypadku aż o prawie 80% (gmina Rogowo w powiecie rypińskim - z 0,43 zł do 0,09 zł).

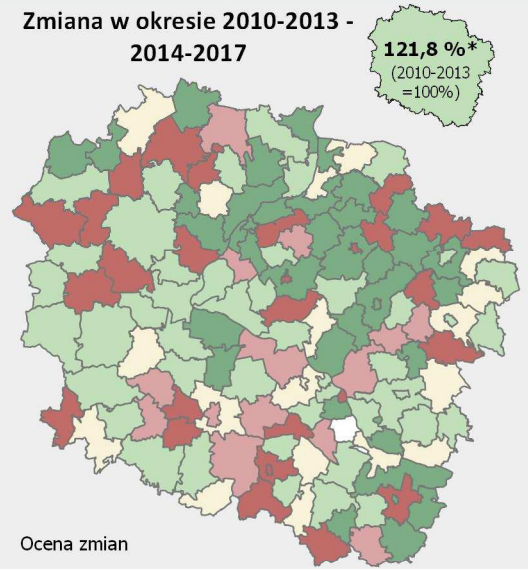
Porównując średnioroczne dochody gmin z tytułu podatku CIT w okresie 2010-2013 oraz 2014-2017 w ponad 2/3 gmin (99 spośród 143 analizowanych) uległy one zwiększeniu. W 44 gminach odnotowano spadek średniorocznych dochodów w analizowanych okresach, w najgorszym przypadku sięgał on 80% (gmina Rogowo - powiat rypiński), ale skala pozytywnych zmian w pozostałych 99 gminach sprawiła, że przeciętnie w każdej gminie województwa kujawsko-pomorskiego (we wszystkich analizowanych 143 gminach) średnioroczny dochód z tytułu podatku od osób prawnych w okresie 2014-2017 był o ponad 20% wyższy niż w okresie 2010-2013. Przedstawia to poniższa grafika, przy czym nadmienić należy, że wartość 382,7 mln zł, którą podano dla całego województwa, oznacza łączne średnioroczne dochody w okresie 2014-2017 wszystkich budżetów gmin z tytułu podatku CIT, nie zaś dochody trafiające średniorocznie do budżetu województwa (zgodnie z ustawą z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego, dochodami gmin, powiatów i województw jest m.in. udział we wpływach z podatku dochodowego od osób prawnych, wynoszący dla gmin 6,71%, dla powiatów 1,40%, a dla województw 15,90%. Na potrzeby niniejszego opracowania wykorzystano dane dotyczące dochodów trafiających do budżetów gmin).

DOCHODY WŁASNE GMIN Z TYTUŁU PODATKU CIT

Zmiana w okresie 2010-2013 - 2014-2017 **121,8 %***
(2010-2013 = 100%)

Ocena zmian

- znaczna poprawa
- poprawa
- brak zmian
- pogorszenie
- znaczne pogorszenie
- gmina nieanalizowana

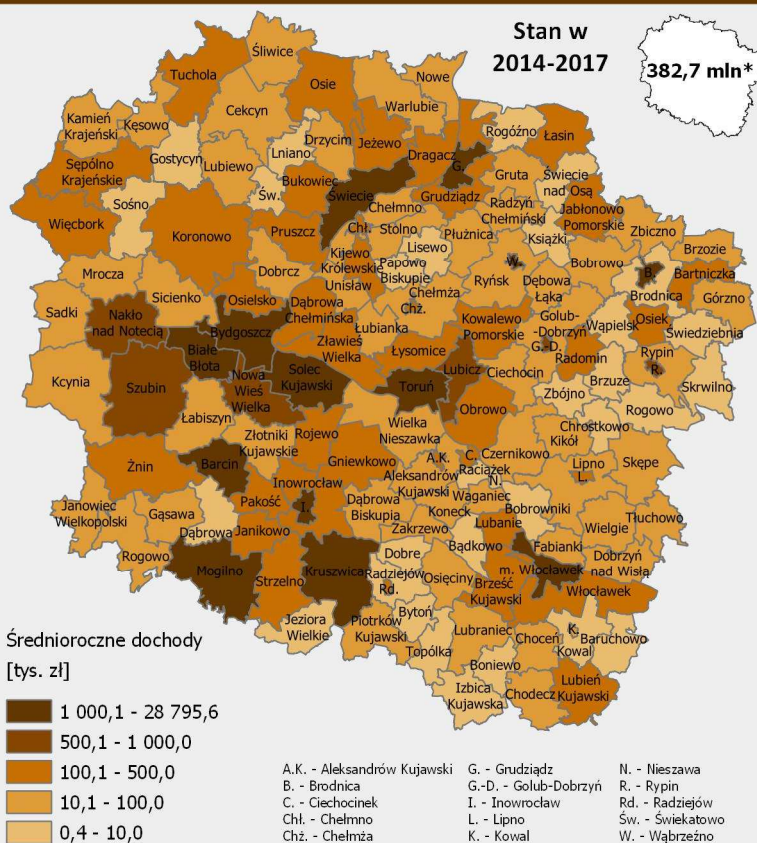

Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku

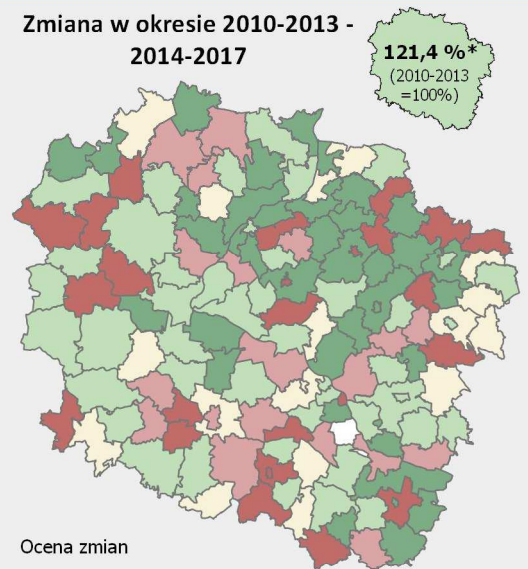
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (BDL)

* dotyczy łącznych średniorocznych dochodów budżetów gmin województwa kujawsko-pomorskiego z tytułu podatku CIT w przeliczeniu na 1 mieszkańca

DOCHODY WŁASNE GMIN Z TYTUŁU PODATKU CIT

Zmiana w okresie 2010-2013 - 2014-2017 **121,4 %***
(2010-2013 = 100%)

Ocena zmian

- znaczna poprawa
- poprawa
- brak zmian
- pogorszenie
- znaczne pogorszenie
- gmina nieanalizowana

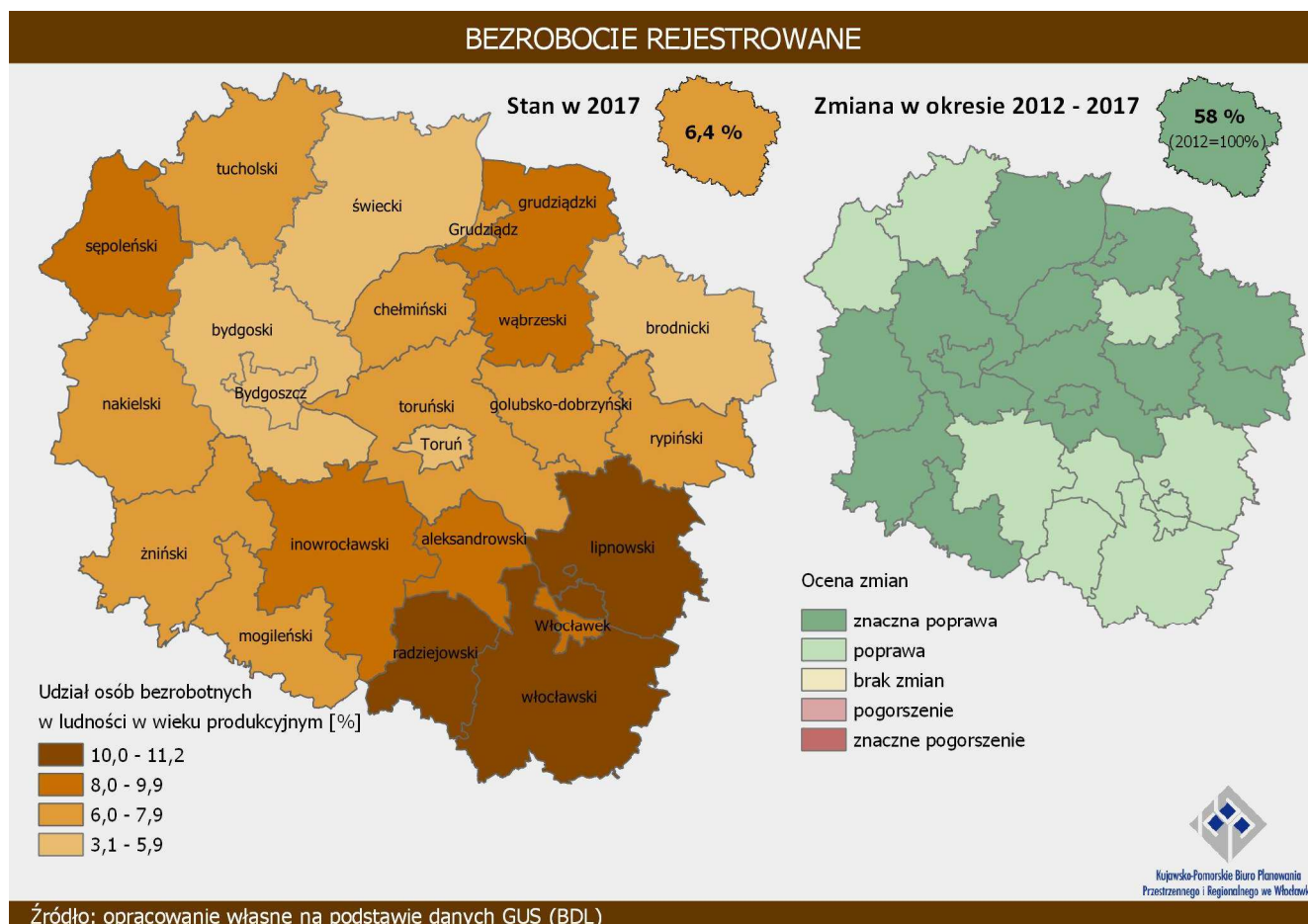
Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (BDL)

* dotyczy łącznych średniorocznych dochodów budżetów gmin województwa kujawsko-pomorskiego z tytułu podatku CIT

Warto również zwrócić uwagę jaki udział w dochodach własnych gmin stanowią wpływy z tytułu podatku od osób prawnych. W okresie 2010-2013 średniorocznie udział ten wynosił maksymalnie 9,6% (gmina Wąbrzeźno), w 12 gminach mieścił się w przedziale 3,0-6,0% (gminy: Kruszwica - 6,0%; Osie - 5,0%; Bartniczka - 4,7%; gm. miejska Chełmża - 4,2%; Świecie - 4,1%; Barcin - 4,1%; m. Włocławek - 3,7%; Łasin - 3,3%; Pakość - 3,2%; Toruń - 3,1%; Mogilno - 3,0%; gm. miejska Aleksandrów Kujawski - 3,0%), w 34 stanowił 1,0-2,9% dochodów własnych, a w pozostałych (czyli w 2/3 ogółu gmin województwa kujawsko-pomorskiego) dochody z tytułu podatku CIT nie stanowiły nawet 1,0% dochodów własnych. W okresie 2014-2017 z kolei średniorocznie udział dochodów z tytułu podatku od osób prawnych wynosił maksymalnie 6,6% w gminie Świecie, w 13 gminach wynosił co najmniej 3% (gm. miejska Wąbrzeźno - 5,4%; gm. Lubień Kujawski - 4,3%; gm. Kruszwica - 4,2%; gm. Kijewo Królewskie - 3,8%; gm. Osie - 3,6%; gm. Bartniczka - 3,5%; gm. Barcin - 3,4%; gm. Łasin - 3,4%; m. Włocławek - 3,4%; gm. miejska Brodnica - 3,4%; gm. Osiek - 3,2%; gm. miejska Golub-Dobrzyń - 3,1%; Toruń - 3,0%), w 43 gminach stanowił 1,0-2,9% dochodów własnych, a w pozostałych 87 gminach (ponad 60% ogółu) nie przekroczył nawet 1,0% dochodów własnych.

W 2017 r. udział osób bezrobotnych w ludności w wieku produkcyjnym najniższe wartości osiągał w m. Bydgoszcz (3,1%), powiecie bydgoskim (3,6%) oraz w m. Toruń (3,9%). Wartość do 5,0% wskaźnik ten przyjmował jeszcze w powiecie świeckim (4,7%) i brodnickim (5,0%). Cały czas najwyższe wartości tego wskaźnika utrzymywały się w południowo-wschodniej części województwa – powiecie radziejowskim (11,2%), włocławskim (11,2%) i lipnowskim (10,0%), a także w m. Włocławek (9,2%), powiecie inowrocławskim 8,7% i aleksandrowskim (8,3%). W północnej części województwa negatywnie wyróżniały się tylko trzy powiaty: wąbrzeski (8,4%), sępoleński (8,1%) i grudziądzki (8,0%). W pozostałych powiatach wskaźnik ten obejmował zakres wartości od 5,1% do 7,6%.

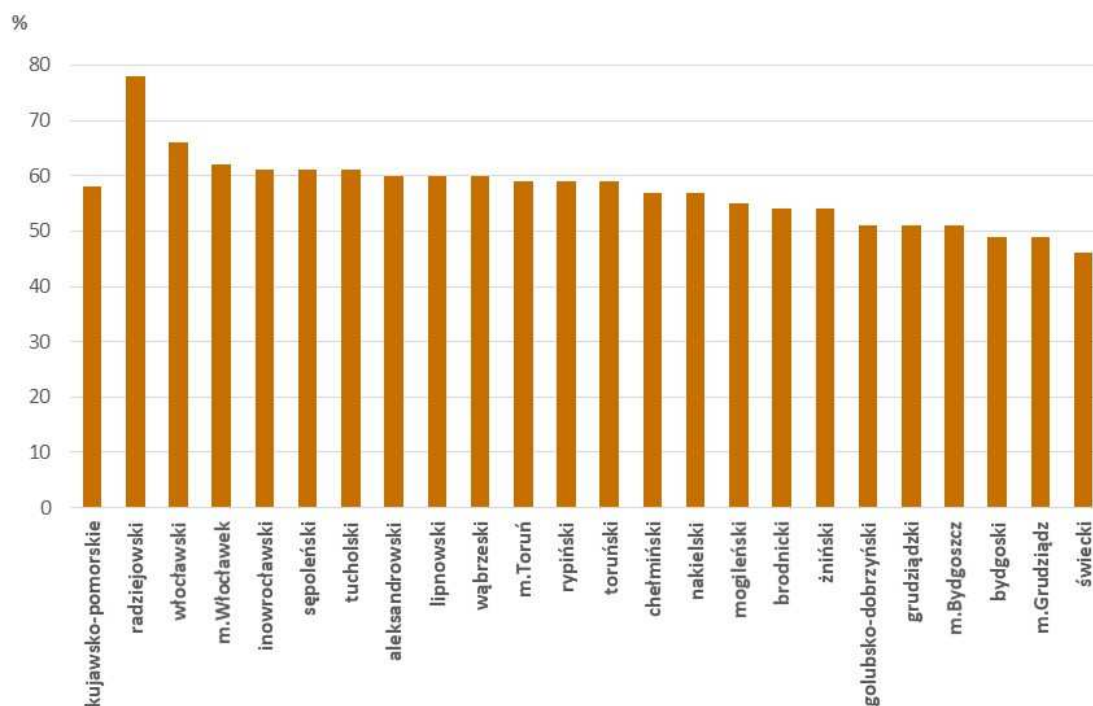
W okresie 2012-2017 we wszystkich powiatach województwa wartość, a także rozpiętość wartości udziału liczby osób bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym znacznie spadła. Wskaźnik ten w 2012 r. osiągał wartość maksymalną 17,0% dla powiatu włocławskiego i minimalną 6,1% dla m. Bydgoszcz, natomiast w 2017 r.

poziom i zakres wartości tego wskaźnika zmniejszył się do wartości maksymalnej 11,2% dla powiatu włocławskiego i do wartości minimalnej 3,1% dla m. Bydgoszcz.

Największa dynamika zmian wartości udziału osób bezrobotnych w ludności w wieku produkcyjnym w stosunku do 2012 r. nastąpiła w powiecie świeckim (spadek o 54%), m. Grudziądz (spadek o 51%) i powiecie bydgoskim (spadek o 51%). Spadek powyżej 40% nastąpił w 14 powiatach. Najniższy spadek zanotowały powiaty włocławski (spadek o 34%) i radziejowski (spadek o 22%), a także inne powiaty położone w południowo-wschodniej części województwa oraz powiaty z północno-zachodniej części województwa (tucholski i sępoleński) i powiat wąbrzeski.

Największe różnice w wartości wskaźnika pomiędzy rokiem 2012 i 2017 zaszły w powiecie grudziądzkim (spadek wartości wskaźnika o 7,8 pkt proc. i zmiana o 6 pozycji z miejsca 23. na 17.), golubsko-dobrzyńskim (spadek wartości wskaźnika o 6,9 pkt proc. i zmiana o 6 pozycji z miejsca 19. na 13.) oraz m. Grudziądz (spadek wartości wskaźnika o 6,9 pkt proc. i zmiana o 7 pozycji z miejsca 16. na 9.). Najmniejsze różnice w wartości wskaźnika pomiędzy rokiem bazowym i docelowym występowały w m. Toruń (spadek wartości wskaźnika o 2,7 pkt proc.), m. Bydgoszcz (spadek wartości wskaźnika o 3,0 pkt proc.) i powiecie bydgoskim (spadek wartości wskaźnika o 3,8 pkt proc.). Mały spadek wartości wskaźnika w m. Toruń, m. Bydgoszcz i powiecie bydgoskim wynikał z występujących w tych jednostkach już w 2012 r. bardzo niskich wartości (poniżej 5%). Negatywnie na tym tle wypadał powiat radziejowski, który zanotował równie niski spadek wartości udziału liczby osób bezrobotnych w liczbie ludności wieku produkcyjnym jednak w przeciwieństwie do wyżej wymienionych powiatów osiągał w obu latach niekorzystne wartości (w 2012 r. 14,4%, a w 2017 r. 11,2%).

Wykres 2. Zmiana udziału liczby osób bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w latach 2012-2017 (rok 2012=100%)

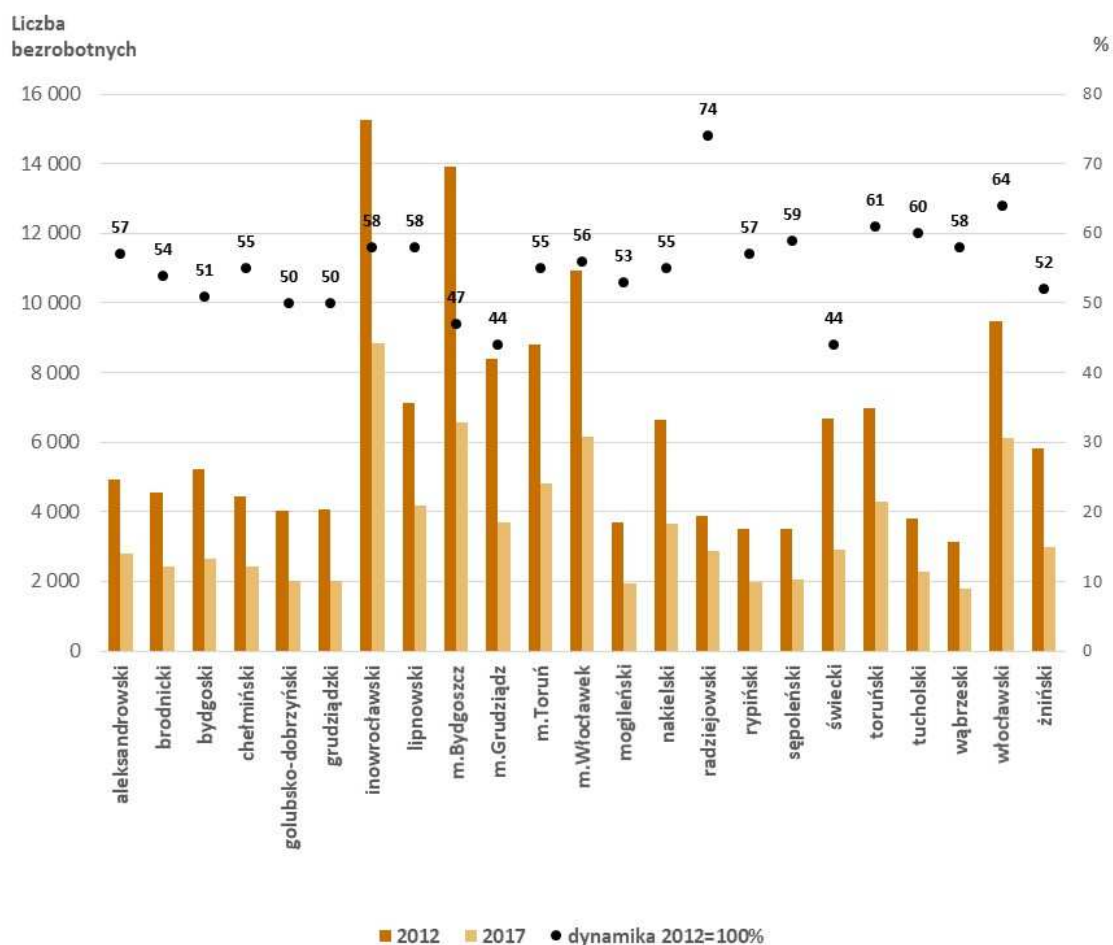

Źródło: Opracowanie własne KPBPIR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych BDL GUS

Między 2012 r. a 2017 r. bezwzględna liczba osób bezrobotnych w województwie znacznie zmalała – najwięcej w m. Bydgoszcz aż o 7,4 tys. osób i powiecie inowrocławskim o 6,4 tys. osób. W poszczególnych powiatach zmiana ta obejmowała spadek od 26% do 56% w stosunku do 2012 r. W badanym okresie w większości powiatów (w 20) nastąpił co najmniej 40% spadek liczby osób bezrobotnych. Największy spadek liczby bezrobotnych w stosunku do 2012 r. nastąpił w powiecie świeckim (o 56%) oraz miastach Grudziądz (o 56%) i Bydgoszczy (o

53%), a także powiecie golubsko-dobrzyńskim (o 50%) i grudziądzkim (o 50%), natomiast najmniejszy w powiecie radziejowskim (o 26%), włocławskim (36%) i toruńskim (o 39%).

Wykres 3. Liczba i zmiana liczby osób bezrobotnych

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych BDL GUS

Osoby długotrwale bezrobotne stanowią grupę znajdującą się w szczególnej sytuacji na rynku pracy, a ich aktywizacja jest bardzo trudna. Spowodowane jest to często niedostosowaniem ich umiejętności i doświadczenia zawodowego (często jego brak zwłaszcza wśród osób młodych) do dynamicznie zmieniającego się rynku pracy, a im dłużej osoba bezrobotna pozostaje bez zatrudnienia tym jej problemy ze znalezieniem pracy coraz bardziej pogłębiają się.

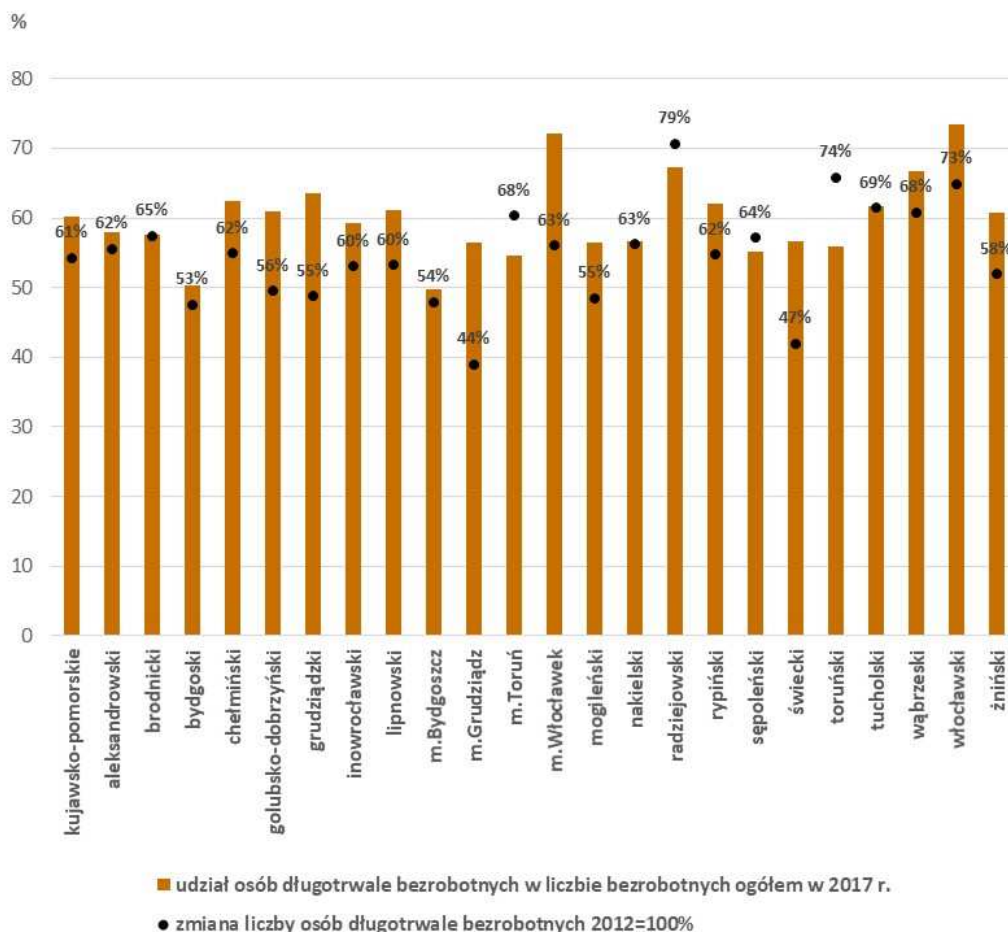
W 2017 udział osób długotrwale bezrobotnych w liczbie bezrobotnych ogółem osiągał najwyższe wartości w powiecie włocławskim (73,5%) i m. Włocławek (72,1%) oraz powiecie radziejowskim (67,5%) i wąbrzeskim (66,8%), natomiast najniższe w powiecie bydgoskim (50,3%) i m. Bydgoszcz (49,8%). Generalnie mniej korzystne wskaźniki występowały w powiatach położonych w południowo-wschodniej i wschodniej części województwa.

W konsekwencji ciągłego spadku liczby osób bezrobotnych między 2012 r. a 2017 r. spadała również liczba osób długotrwale bezrobotnych, jednak spadek ten był znacznie mniej dynamiczny niż w przypadku ogólnej liczby osób bezrobotnych, co w konsekwencji przekładało się na rosnące udziały liczby osób długotrwale bezrobotnych w liczbie bezrobotnych ogółem. Jedyną jednostką, w której w badanym okresie zmalał udział osób długotrwale bezrobotnych było m. Grudziądz, w którym dynamika spadku ogólnej liczby osób bezrobotnych między 2012 a 2017 r. była nieznacznie większa (o 0,3 pkt proc.) od dynamiki spadku liczby osób długotrwale bezrobotnych.

W województwie największy wzrost wartości udziału osób długotrwale bezrobotnych w badanym okresie nastąpił w m. Toruń (o 10 pkt proc.) i powiecie wąbrzeskim (o 10,5 pkt proc.). Powiatami w których wzrost wartości udziału osób długotrwale bezrobotnych nie przekroczył 2 pkt proc. były powiaty inowrocławski (1,8 pkt

proc.), mogileński (1,8 pkt proc.) i lipnowski (1,5 pkt proc.). W stosunku do 2012 r. wzrost udziału osób długotrwale bezrobotnych w powiatach województwa (oprócz m. Grudziądz, w którym nastąpił 1%-owy spadek) obejmował od 2% w powiecie lipnowskim do 24% w m. Toruń.

Wykres 4. Osoby długotrwale bezrobotne

Źródło: Opracowanie własne KPBPIR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych BDL GUS

W analizach rynku pracy do grup szczególnie wrażliwych zalicza się kobiety oraz ludność z młodszych grup wiekowych.

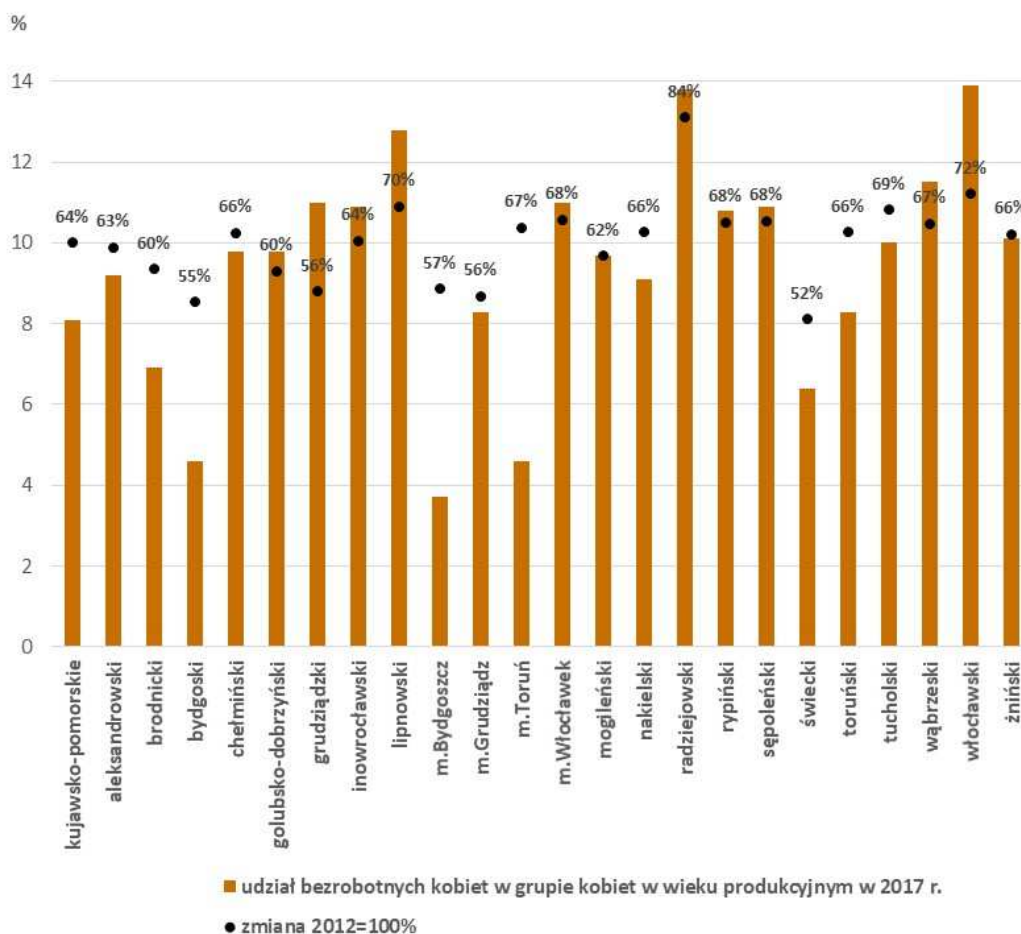
Wskaźnik udziału bezrobotnych kobiet wśród ogółu kobiet w wieku produkcyjnym w 2017 r. osiągał wartości od 3,7% w m. Bydgoszcz do 13,9% w powiecie włocławskim. Wartości poniżej 5% występowały oprócz m. Bydgoszcz jeszcze w dwóch jednostkach - w powiecie bydgoskim (4,6%) i w m. Toruń (4,6%). Najwyższymi wartościami wskaźnika charakteryzowały się powiaty położone w południowo-wschodniej części województwa – włocławski (13,9%), radziejowski (13,8%), lipnowski (12,8%).

We wszystkich powiatach województwa w okresie 2012-2017 nastąpił spadek wartości udziału bezrobotnych kobiet w liczbie kobiet w wieku produkcyjnym (od 2,3 pkt proc. w m. Toruń do 8,5 pkt proc. w powiecie grudziądzkim). Na początku badanego okresu, w 2012 r., powiaty o najwyższej wartości tego wskaźnika osiągały wartość niewiele poniżej 20% - powiat grudziądzki 19,5%, włocławski 18,3%, lipnowski 18,3%. W 2012 r. wartość powyżej 10% notowana była aż w 20 powiatach, natomiast w 2017 r. już tylko w 10. Wyrażony procentowo spadek udziału wskaźnika w stosunku do 2012 r. obejmował zmianę od 16% w powiecie radziejowskim do 48% w powiecie świeckim i w większości powiatów (21) wynosił co najmniej 30%.

W 2017 r. udział kobiet w ogóle osób bezrobotnych w powiatach województwa przyjmował wartości od 51,8% w powiecie aleksandrowskim do 67,5% w powiecie rypińskim. Niższymi wartościami wskaźnika charakteryzowały się powiaty położone w południowo-wschodniej części województwa (powiat aleksandrowski,

radziejowski, włocławski, m. Włocławek, lipnowski), a także miasta Bydgoszcz i Toruń oraz powiaty inowrocławski i bydgoski.

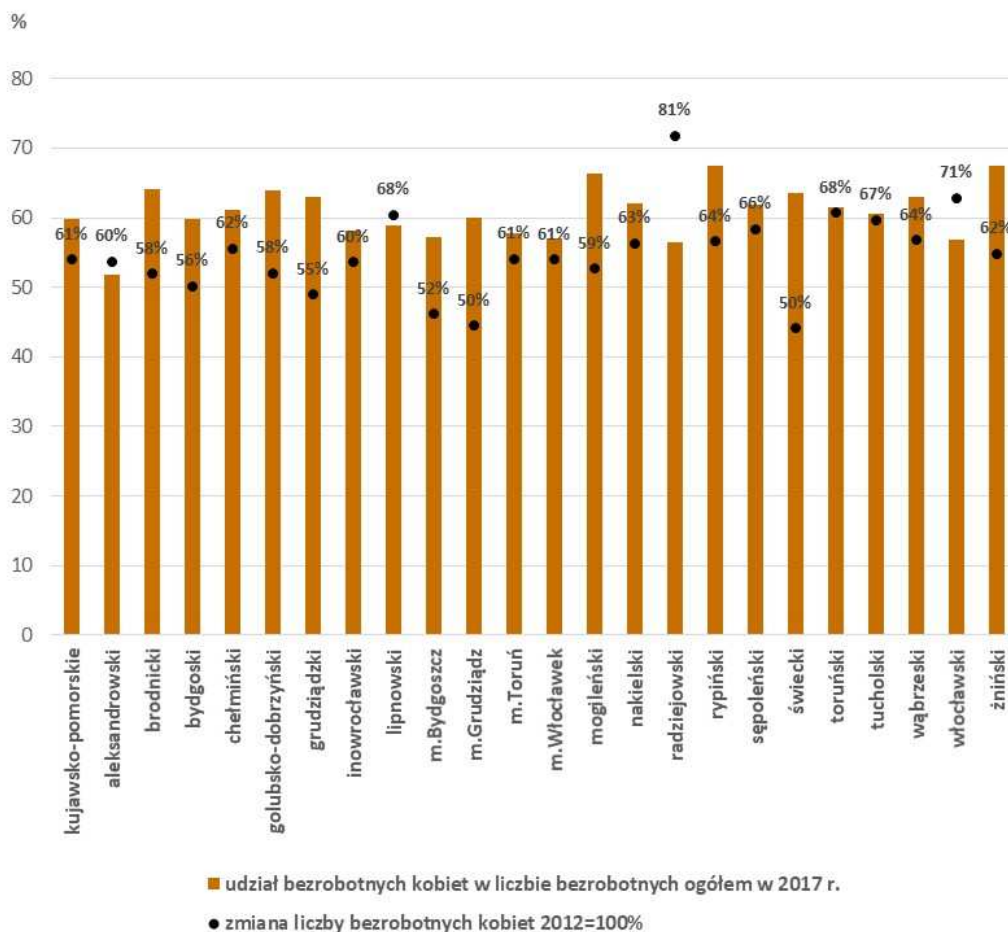
Wykres 5. Udział bezrobotnych kobiet w grupie kobiet w wieku produkcyjnym

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych BDL GUS

W badanym okresie wartość udziału kobiet wśród osób bezrobotnych systematycznie wzrastała. Szczególnie duży wzrost nastąpił w powiecie żnińskim (o 11,0 pkt proc.), golubsko-dobrzyńskim (o 9,6 pkt proc.) i lipnowskim (o 8,3 pkt proc.). Stosunkowo nieduże zmiany zaszły w powiecie inowrocławskim (wzrost tylko o 2,3 pkt proc.) i aleksandrowskim (wzrost tylko o 2,7 pkt proc.). Duże zmiany udziału kobiet w ogóle bezrobotnych spowodowane były o wiele większą dynamiką spadku liczby bezrobotnych mężczyzn niż bezrobotnych kobiet.

Wykres 6. Bezrobocie wśród kobiet

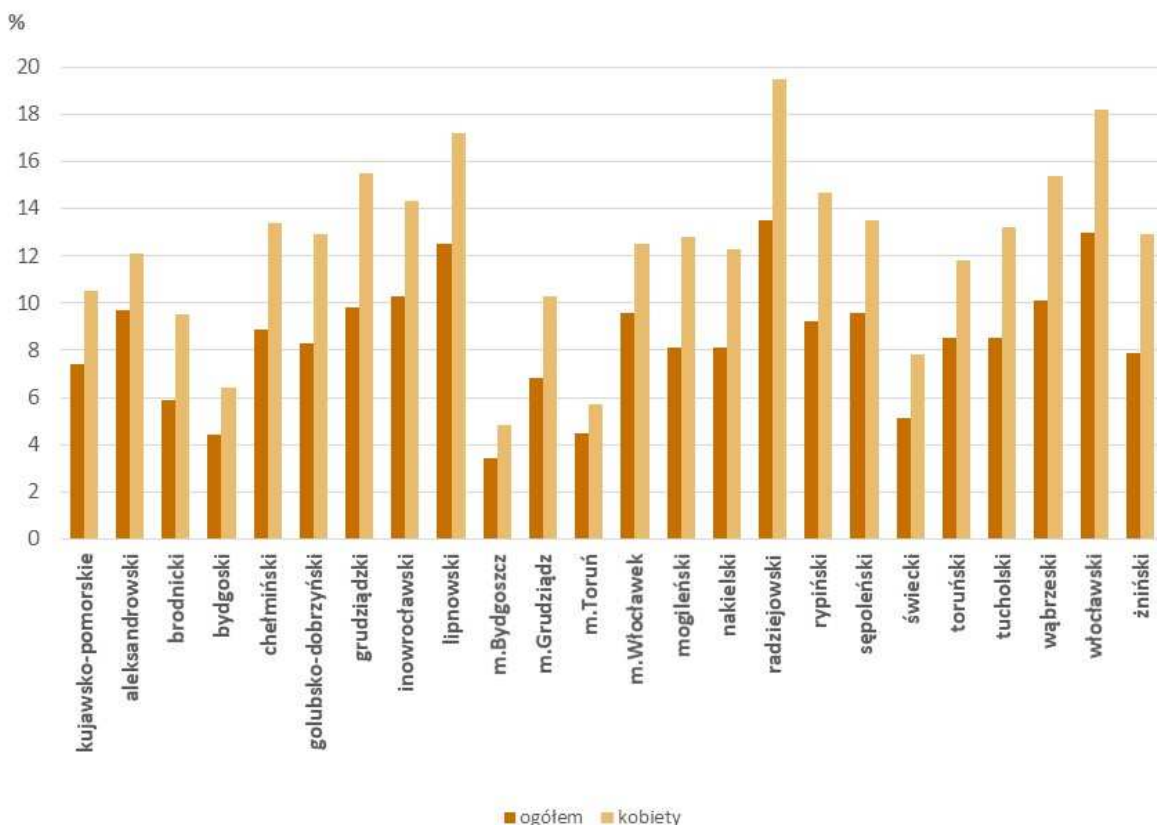

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych BDL GUS

Bezrobocie wśród ludności młodej (w wieku 25-34 lata) w 2017 r. podobnie jak bezrobocie ogółem najniższe wartości przyjmowało w m. Bydgoszcz (3,4%), powiecie bydgoskim (4,4%) i m. Toruń (4,5%). Wartości powyżej 10% występowały tylko w 5 powiatach: radziejowskim (13,5%), włocławskim (13,0%), lipnowskim (12,5%), inowrocławskim (10,3%) i wąbrzeskim (10,1%). W pozostałych 15 powiatach wskaźnik ten wynosił od 5 do 10%. Natomiast wskaźnik bezrobocia wśród młodych kobiet (w wieku 25-34 lata) w 2017 r. przyjmował wyższe wartości niż wskaźnik bezrobocia dla ogółu ludności młodej – od 4,8% dla m. Bydgoszcz do 19,5% dla powiatu radziejowskiego, a większość powiatów (18) osiągała wartość powyżej 10%, w tym powyżej 15% w pięciu powiatach – radziejowskim, włocławskim, lipnowskim, grudziądzkim i wąbrzeskim.

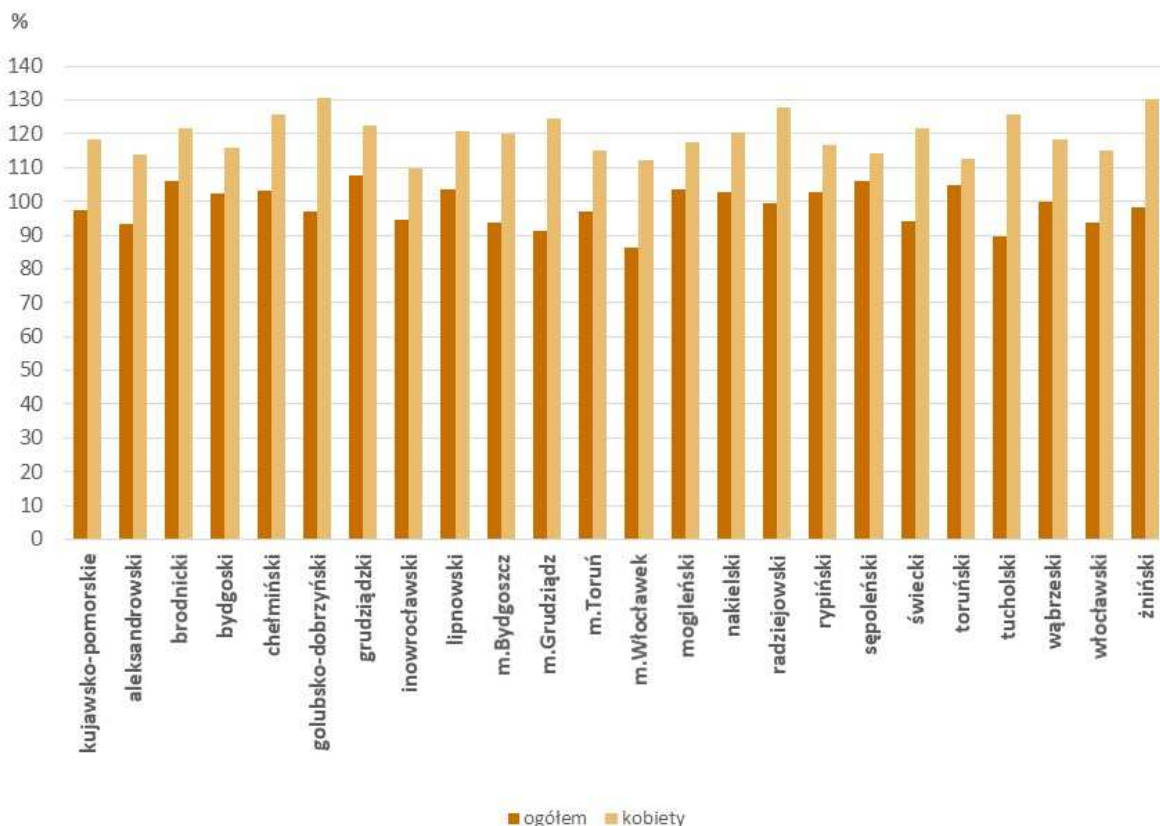
Porównując do początku badanego okresu - 2012 r. – bezrobocie wśród ludności młodej zmniejszyło się – w 2012 r. większość powiatów (20) charakteryzowało się wartością bezrobocia wśród osób młodych powyżej 10%, a wartość maksymalna (występująca w powiecie włocławskim) przekraczała 20%. Spadek wskaźnika w stosunku do 2012 r. wynosił od 25% w powiecie radziejowskim do 55% w powiecie świeckim. Ponad 50% spadek wskaźnika odnotowano również w m. Grudziądz i powiecie golubsko-dobrzyńskim. Bezrobocie wśród kobiet w wieku 25-34 lata również spadło, ale jego zmiana charakteryzowała się mniejszą dynamiką i obejmowała zakres od 7% w powiecie radziejowskim do 46% w powiecie świeckim.

Wykres 7. Udział bezrobotnych w wieku 25-34 lat w ludności w tym wieku w 2017 r.

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych BDL GUS

Wykres 8. Zmiana udziału bezrobotnych w wieku 25-34 lat w ludności w tym wieku w okresie 2012-2017 (2012=100%)

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych BDL GUS

Bezwzględna liczba osób bezrobotnych w wieku 25-34 lata w badanym okresie znacznie spadła, jednak jeśli chodzi o strukturę grupy osób bezrobotnych to tylko w części powiatów nastąpił spadek udziału osób młodych wśród ogółu bezrobotnych – w 12 powiatach: radziejowskim, żnińskim, golubsko-dobrzyńskim, m. Toruń, inowrocławskim, świeckim, m. Bydgoszcz, włocławskim, aleksandrowskim, m. Grudziądz, tucholskim i m. Włocławek (spadek obejmował od 0,2 do 3,7 pkt proc.) – co oznacza, że spadek liczby młodych bezrobotnych był znacznie bardziej dynamiczny niż spadek liczby bezrobotnych ogółem. W 10 powiatach nastąpił wzrost udziału – bydgoskim, nakielskim, rypińskim, chełmińskim, mogileńskim, lipnowskim, toruńskim, brodnickim, sępoleńskim i grudziądzkim (wzrost od 0,6 do 2,1 pkt proc.). Tylko w powiecie wąbrzeskim nie zaszły zmiany w tym zakresie.

Należy zauważyć, że między 2012 a 2017 r. znacznie wzrósł udział kobiet wśród bezrobotnych w wieku 25-34 lata. Wzrost ten nastąpił we wszystkich powiatach i wynosił od 6,0 pkt proc. w powiecie inowrocławskim, 7,0 pkt proc. w m. Włocławek, 7,3 pkt proc. w powiecie aleksandrowskim, 7,7 pkt proc. w powiecie toruńskim do 15,0 pkt proc. w powiatach tucholskim i chełmińskim, 17,8 pkt proc. w powiecie golubsko-dobrzyńskim do aż 18,3 pkt proc. w powiecie żnińskim.

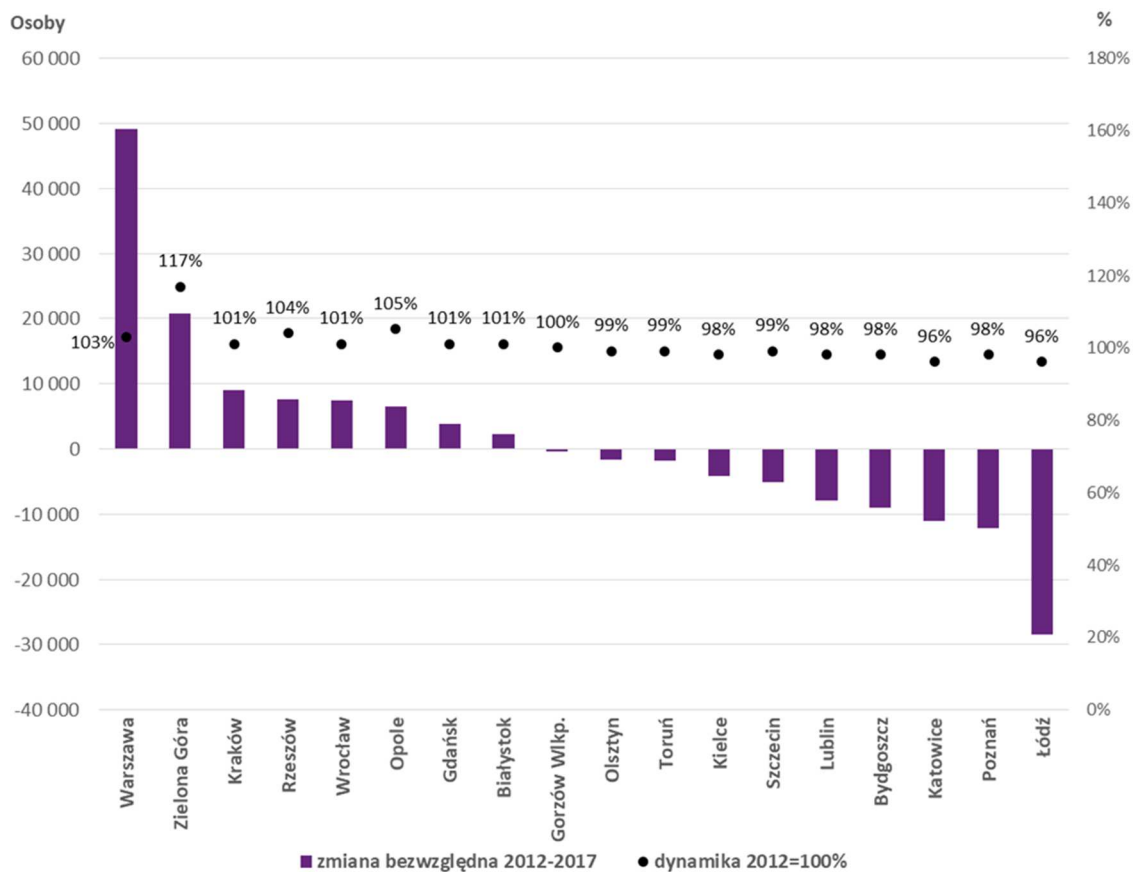
Generalnie w badanym okresie wskaźniki dotyczące bezrobocia znacznie się obniżyły, zmniejszyła się rozpiętość wartości wskaźników, a sytuacja w zakresie bezrobocia na obszarze województwa poprawiła się. Jedynymi wyjątkami gdzie sytuacja uległa pogorszeniu a udziały wzrosły, były struktury osób bezrobotnych w zakresie bezrobocia długookresowego oraz udziału kobiet wśród osób bezrobotnych (zwłaszcza wśród młodych bezrobotnych w wieku 25-34 lata).

5. Porównanie miast wojewódzkich

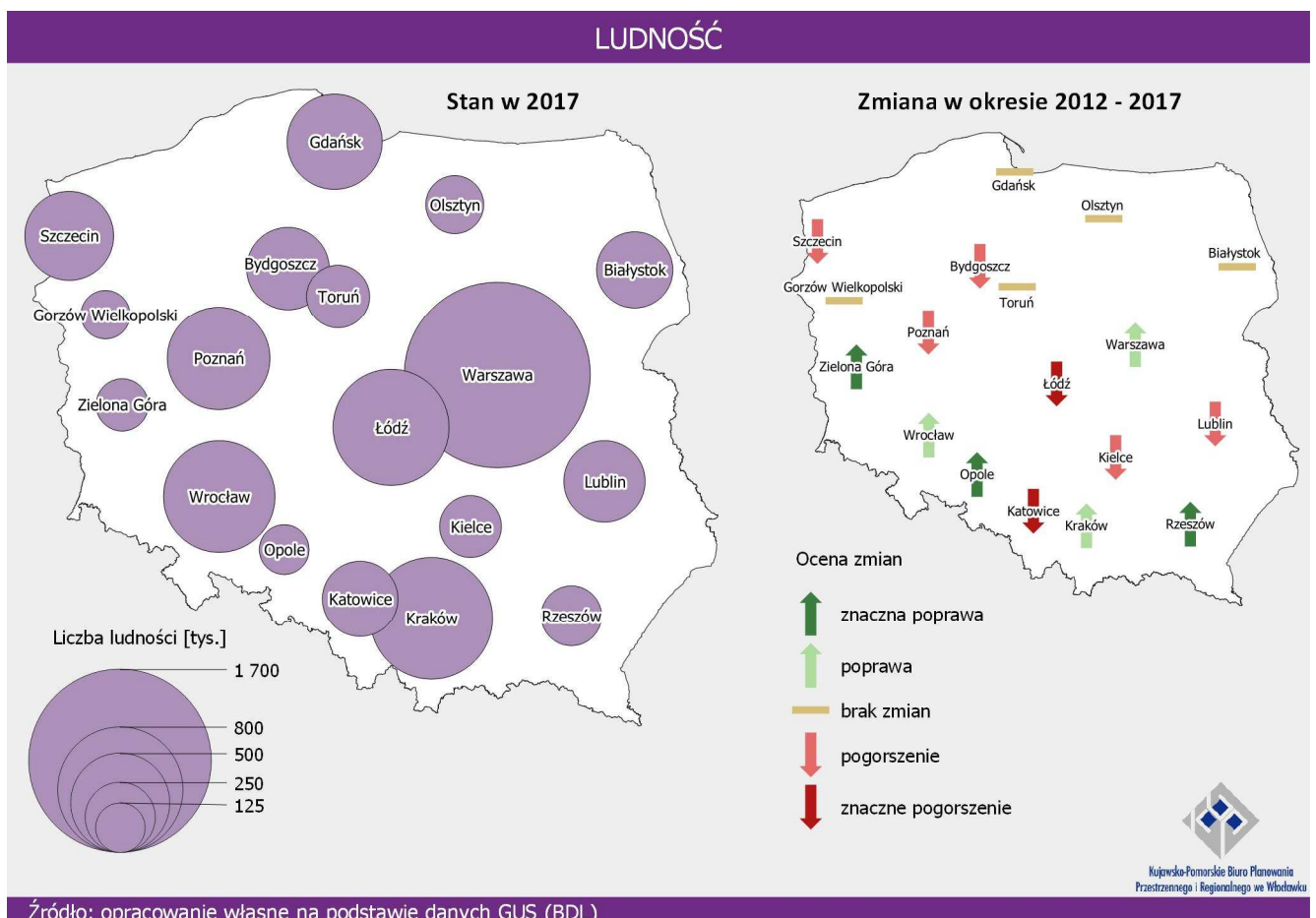
Większość miast wojewódzkich w okresie 2012-2017 traciła mieszkańców – Łódź, Poznań, Katowice, Bydgoszcz, Lublin, Szczecin, Kielce, Toruń, Olsztyn, Gorzów Wielkopolski (podano w kolejności od największego ubytku mieszkańców). W przypadku pierwszych trzech miast ubytek mieszkańców był znaczący, bowiem przekraczał 10 tys. osób.

Mimo to łączny potencjał stolic zwiększył się w wyniku ogólnego wzrostu liczby mieszkańców o ponad 25 tys. (w stosunku do roku 2012) i w roku 2017 zamieszkiwało je ponad 7,7 mln osób (20% ludności kraju). Najwięcej mieszkańców przybyło w tym czasie w Warszawie – 49,1 tys., Krakowie – 9,0 tys., Wrocławiu – 7,4 tys. Przyrost ludności w tych miastach wynika w dużej mierze z korzystnego bilansu migracyjnego, który osiąga w nich najwyższe wartości w kraju. Bydgoszcz i Toruń znalazły się w grupie 10 miast, które w analizowanym okresie zanotowały spadek liczby mieszkańców – odpowiednio o 2,5% i 0,9% (przy czym bezwzględnie Bydgoszcz każdego roku traciła prawie tyle, co Toruń w całym analizowanym okresie). Niemniej jednak w Toruniu w roku 2016 spadek liczby mieszkańców wyhamował, a w 2017 roku odnotowano nieznaczny wzrost w wyniku przewagi dodatniego przyrostu naturalnego nad ujemnym saldem migracji. Z kolei w Bydgoszczy spadek liczby mieszkańców spowodowany był zarówno dużym odpływem migracyjnym, jak i ubytkiem naturalnym. Wskaźnik urodzeń na 1000 mieszkańców w analizowanych miastach naprzemiennie wzrastał i nieznacznie spadał – przy czym od 2015 roku każde z miast notuje co roku wzrost wskaźnika. W roku 2017 w zdecydowanej większości miast jego wartość przekraczała 10‰ (najwięcej w Warszawie, ponad 12‰). Bydgoszcz była jednym z 4 miast o najniższej wartości wskaźnika (9,7‰), z kolei w Toruniu był on nieco wyższy (10,4‰). Ogólnie rzecz biorąc rozpiętość wskaźnika w miastach wojewódzkich nie była istotnie duża. Bardziej przewidywalny był natomiast wskaźnik liczby zgonów na 1000 mieszkańców, który w analizowanych latach ulegał tylko nieznacznym wahaniom (średnio dla miast w całym okresie $\pm 0,5$ zgonów/1000 mieszkańców), a jego wartości były zazwyczaj niższe od wskaźnika urodzeń – wobec czego w większości miast notowano nieduży przyrost naturalny (w tej grupie znalazł się Toruń). Porównując rozkład wskaźnika przyrostu naturalnego w uśrednionych okresach 3-letnich (2012-2014 i 2015-2017), przybiera on trend rosnący w aż 14 miastach (wśród których znajdują się Bydgoszcz i Toruń) – przy czym w większości z nich przyjmuje niedużą skalę.

Wykres 9. Bezwzględna zmiana liczby mieszkańców miast wojewódzkich w latach 2012-2017

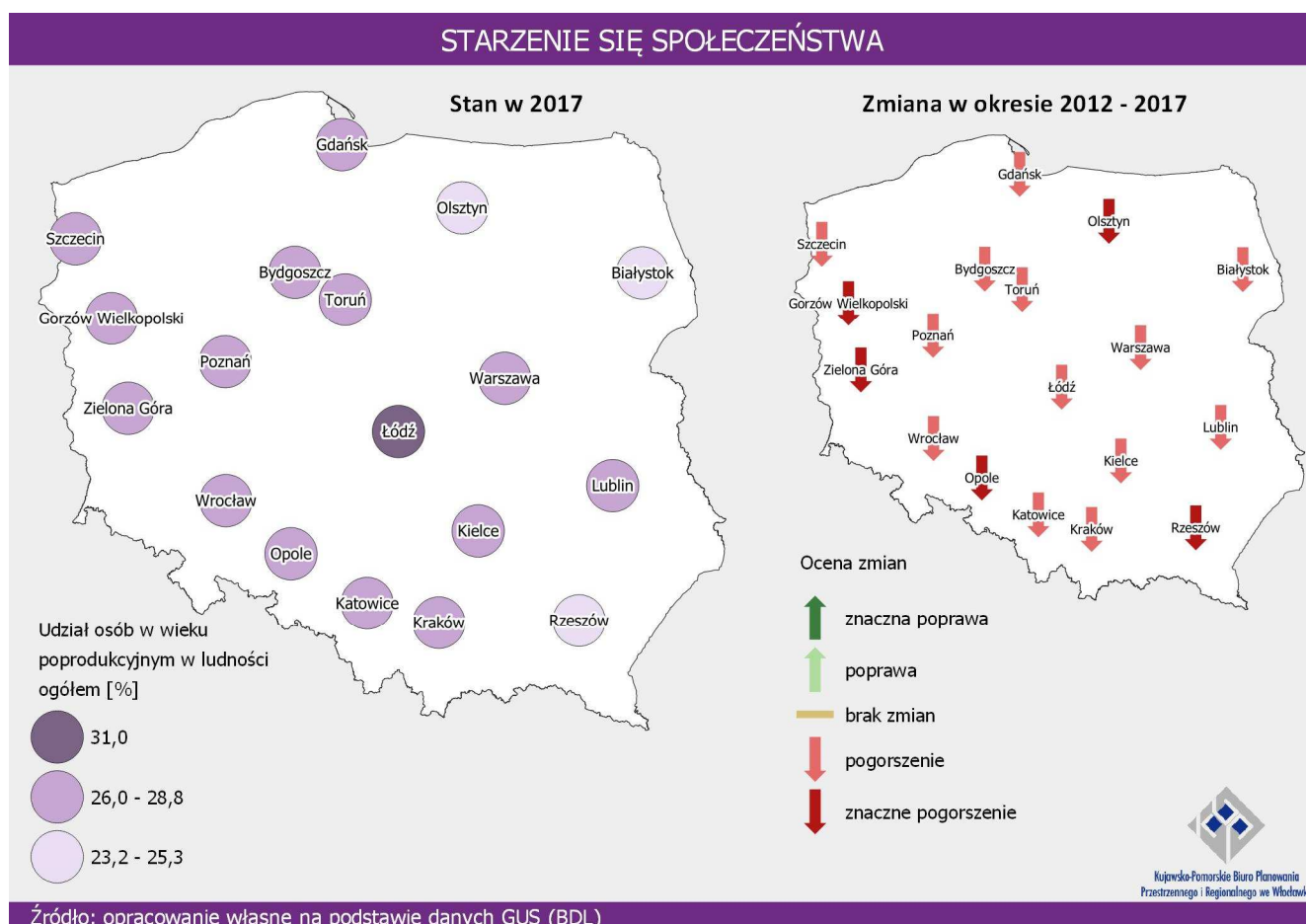

Źródło: Opracowanie własne KPBPIR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych BDL GUS

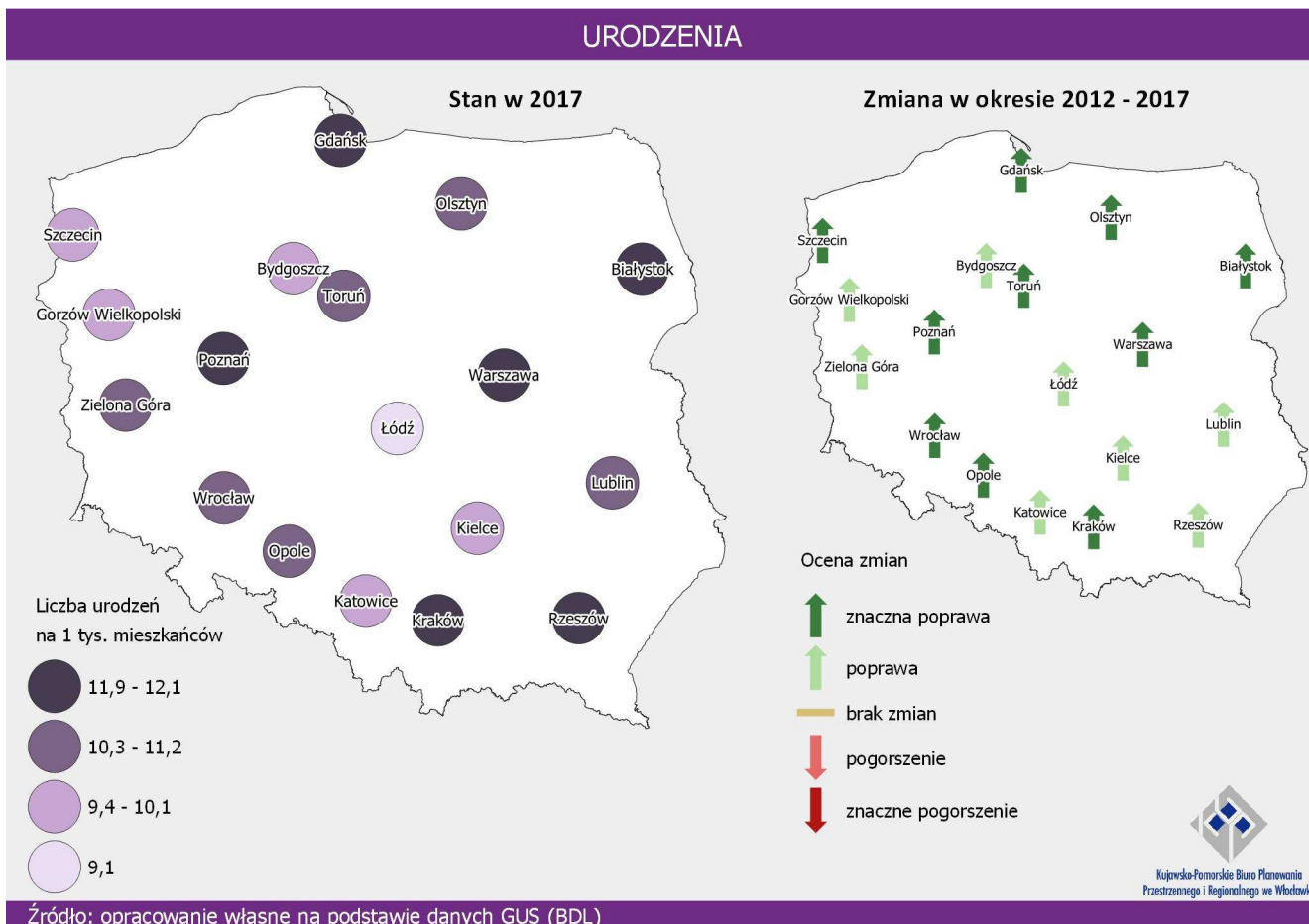

W badanym okresie 2012-2017 doszło do kilku zmian granic administracyjnych, polegających na włączeniu do miast wojewódzkich fragmentów gmin sąsiednich, wobec czego zyskały one nowych mieszkańców. W ten sposób Opole, które charakteryzowało się rocznym spadkiem, w roku 2017 zyskało ok. 10 tys. mieszkańców, natomiast Zielona Góra w podobny sposób zyskała w 2015 roku blisko 20 tys. mieszkańców. Zmiany te w znaczący sposób modyfikują i przyspieszają naturalną dynamikę procesów demograficznych. Rozpatrując procesy demograficzne nie można pominąć zjawiska tzw. suburbanizacji, które w przypadku dużych miast wpływa silnie na kształtowanie sieci osadniczej wokół nich. Zazwyczaj jego wynikiem jest jednocześnie zmniejszanie się liczby ludności miast-rdzeni i zwiększanie się jej w strefach podmiejskich. Dlatego należy pamiętać, że aczkolwiek liczba mieszkańców i jej zmiany mają w niektórych aspektach istotne znaczenie (między innymi – wizerunkowe), to odnosząc się do rzeczywistego potencjału ośrodków regionalnych, bardziej właściwe jest analizowanie go z poziomu całych obszarów funkcjonalnych.

Struktura wieku mieszkańców w stolicach województwa kujawsko-pomorskiego korzystniej rozkłada się w Toruniu – który znajduje się na 6. pozycji pod względem największego udziału osób w młodym wieku (48,3% osób w wieku 0-39 lat), podczas gdy Bydgoszcz znajduje się na 4. pozycji wśród miast o największym relatywnym udziale seniorów (13,1% osób powyżej 70 lat). Największy udział ludności młodej (w wieku do 39 lat) posiada Rzeszów (52,4%), przy jednoczesnym najniższym udziale seniorów (10,4%). Z drugiej strony, relatywnie najstarsze społeczeństwo posiada Łódź (42,8% osób w wieku do 39 lat oraz 14,4% osób powyżej 70 lat). W analizowanym okresie struktura wieku mieszkańców wyraźnie się zmieniła – podczas gdy w 2012 roku, w 10 miastach wojewódzkich udział osób w młodym wieku stanowił ponad 50%, to w 2017 roku już tylko w jednym (Rzeszowie). Wzrosły natomiast udziały osób w wieku średnim oraz starszym.

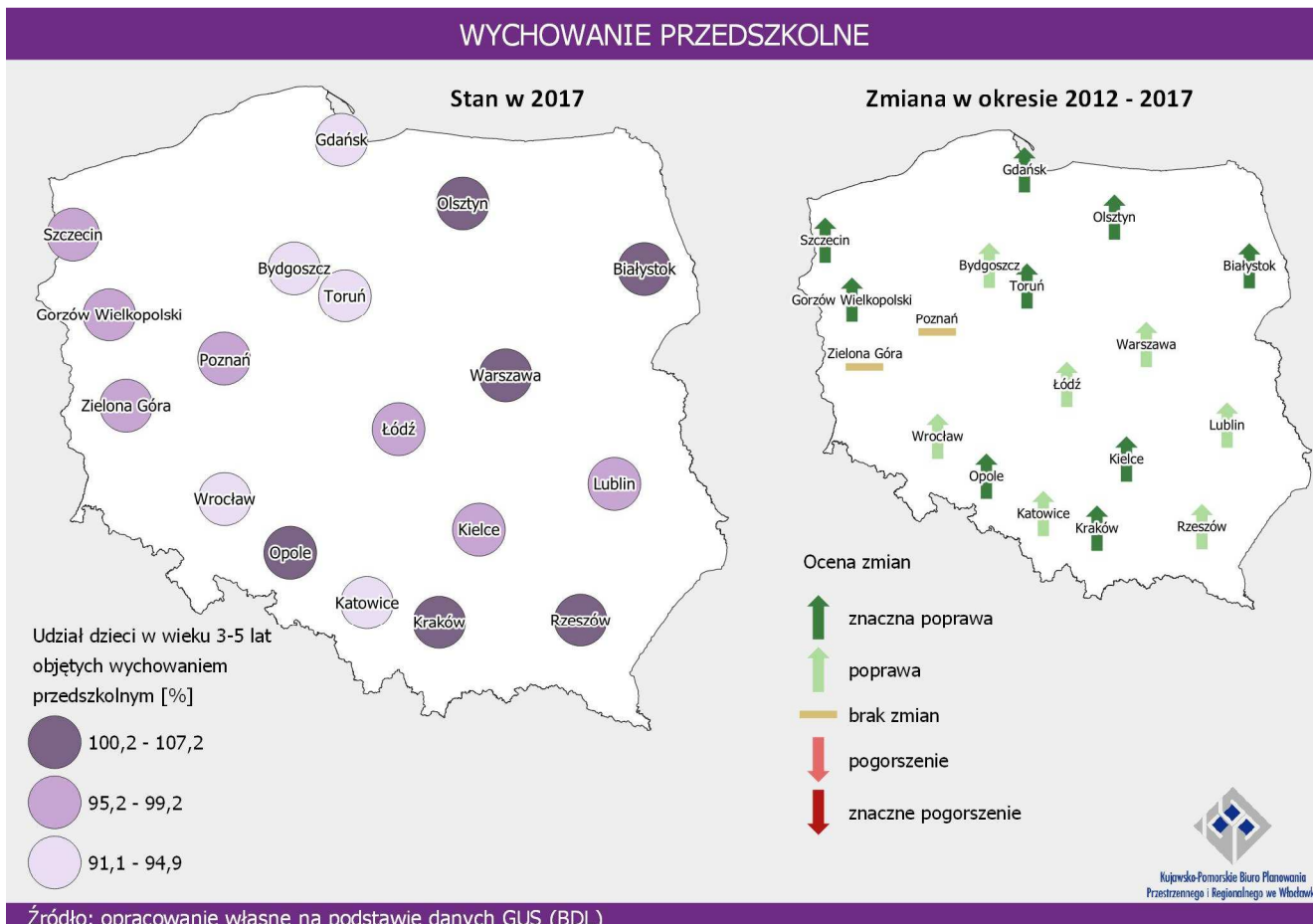

URODZENIA

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (BDL)

WYCHOWANIE PRZEDSZKOLNE

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (BDL)

Zgodnie z prognozami demograficznymi, które od kilku lat ujawniają dynamiczne zmiany w strukturze wieku mieszkańców kraju, w analizowanym okresie udział seniorów w miastach wojewódzkich każdego roku wzrastał. W 2012 roku bezwzględna, łączna liczba osób w wieku powyżej 70 lat w tych miastach wynosiła 902 tys. i w przeciągu 5 lat zwiększyła się o 90 tys. (z czego między 2016, a 2017 o 36 tys.). Bezwzględna liczba seniorów w analizowanych latach wzrosła między 6,6% w Warszawie, a 16%¹⁰ w Kielcach – rozpiętość była więc duża, ale większość miast zanotowała wzrost 10-13%. W tej grupie znalazły się Toruń i Bydgoszcz, które zanotowały odpowiednio 11% i 13% wzrost (o 2,6 tys. i 4,4 tys. osób). Taka sytuacja przełożyła się na wzrost udziału seniorów (powyżej 70 roku życia) w ogólnej liczbie mieszkańców, który w 2017 roku kształtował się na poziomie 13,1% w Bydgoszczy (4 pozycja w kraju) i 11,3% w Toruniu (13 pozycja).

Ważnym aspektem rozwoju społecznego dzieci jest wychowanie przedszkolne. Według stanu za rok 2017, tylko połowa miast wojewódzkich zapewniała wystarczającą liczbę miejsc opieki przedszkolnej w stosunku do potrzeb wynikających z liczebności grupy dzieci w wieku przedszkolnym (3-6 lat). W Bydgoszczy liczba miejsc w przedszkolach praktycznie pokrywała się z liczbą dzieci w wieku 3-6 lat (wskaźnik na poziomie 99,9% - 11 pozycja), natomiast w Toruniu zapotrzebowanie na zwiększenie liczby miejsc było dość znaczące, bowiem obecny stan pozwalał na objęcie jedynie ok. 87% wszystkich dzieci w wieku przedszkolnym (16 pozycja). Sytuacja względem roku 2012 poprawiła się zdecydowanie w każdym z miast wojewódzkich, z uwagi, iż w roku 2012 jedynie w 3 miastach stosunek analizowanego wskaźnika przekraczał 90% (najwyższy 94,6%), natomiast w roku 2017, w aż 10 miastach wyniósł ponad 100% (najwyższy 125,5%). Niektóre z miast w tym czasie osiągnęły dużą poprawę, na poziomie przekraczającym ¼ wartości analizowanego stanu wyjściowego – bardzo blisko osiągnięcia tego poziomu były Bydgoszcz i Toruń. Dla Bydgoszczy osiągnięty rezultat oznaczał doprowadzenie do stanu pokrycia się liczby miejsc w przedszkolach zgodnie z występującym zapotrzebowaniem, natomiast w Toruniu istotnie poprawił dostępność placówek przedszkoli, pomimo nadal występujących dużych potrzeb (zmiana z 66% na 87%).

Odrębnym zagadnieniem jest natomiast poziom objęcia wychowaniem przedszkolnym dzieci, który wynika z bezpośredniego zainteresowania ich rodziców i/lub praktycznych możliwości jego realizacji. Na koniec 2017 roku, w 6 miastach: Białymstoku, Olsztynie, Warszawie, Opolu, Krakowie i Rzeszowie odsetek dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym wyniósł ponad 100% – co oznacza, że z opieki w placówkach przedszkolnych w tych miastach korzystały również dzieci spoza ich terenu. W pozostałych miastach wskaźnik przekraczał 90% – w Bydgoszczy wynosił 91%, a w Toruniu 95%. Względem roku 2012 we wszystkich miastach nastąpił wzrost udziałów, przy czym jego skala była zróżnicowana – od 2,1% w Zielonej Górze do 17,2% w Olsztynie. Wśród trzech miast o największym wzroście znalazł się Toruń (16,9%), co uznaje się za znaczącą poprawę z uwagi na fakt, iż w roku 2012 notował on jeden z najniższych wskaźników wśród miast wojewódzkich (78%, w sytuacji gdy większość miast obejmowała wychowaniem przedszkolnym w tym czasie 85-95% dzieci).

Jakość kształcenia w miastach wojewódzkich została oceniona na podstawie wyników egzaminów gimnazjalnych z matematyki i języka angielskiego oraz wyników pisemnych egzaminów maturalnych z analogicznych przedmiotów. W celu uzyskania porównywalności wyników w poszczególnych latach, zostały one przedstawione dla miast wojewódzkich jako procent średniej wartości krajowej.

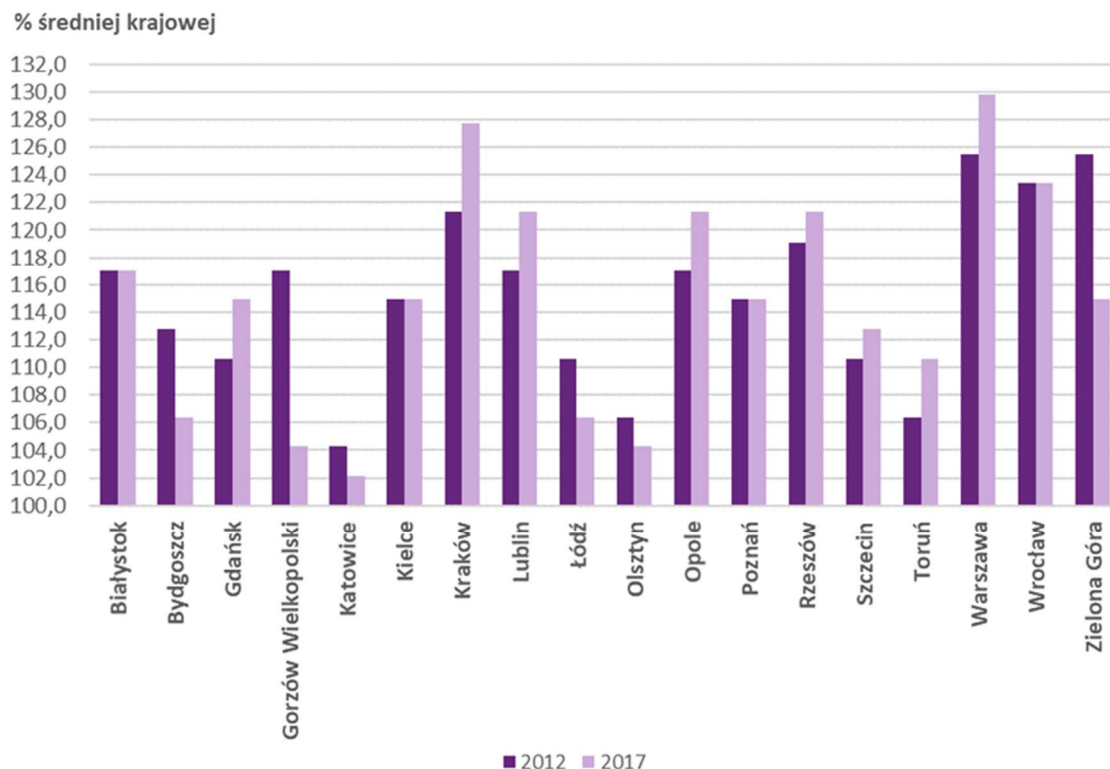
W 2017 r. we wszystkich analizowanych miastach przeciętne wyniki egzaminu gimnazjalnego, zarówno z matematyki, jak i języka angielskiego, były wyższe niż przeciętnie w Polsce. W przypadku egzaminu z matematyki mieściły się w granicach 102,1-129,8% średniej krajowej, natomiast z języka angielskiego w przedziale 106,0-123,9%. W obu przedmiotach najlepsze wyniki osiągnęli uczniowie z Warszawy, a najgorsze z Katowic. Stolicy województwa kujawsko-pomorskiego, a zwłaszcza Bydgoszcz, należą do grupy miast wojewódzkich o względnie niskich wynikach egzaminów gimnazjalnych. W 2017 r. średni wynik egzaminu gimnazjalnego z matematyki był w Bydgoszczy trzecim (106,4%), a w Toruniu czwartym (110,6%) najniższym wynikiem wśród miast

---

¹⁰ Największy przyrost seniorów zanotowały Opole (21,7%) i Zielona Góra (24,8%) – jednak wynika to w głównej mierze ze zmian granic, a nie z przyczyn naturalnych.

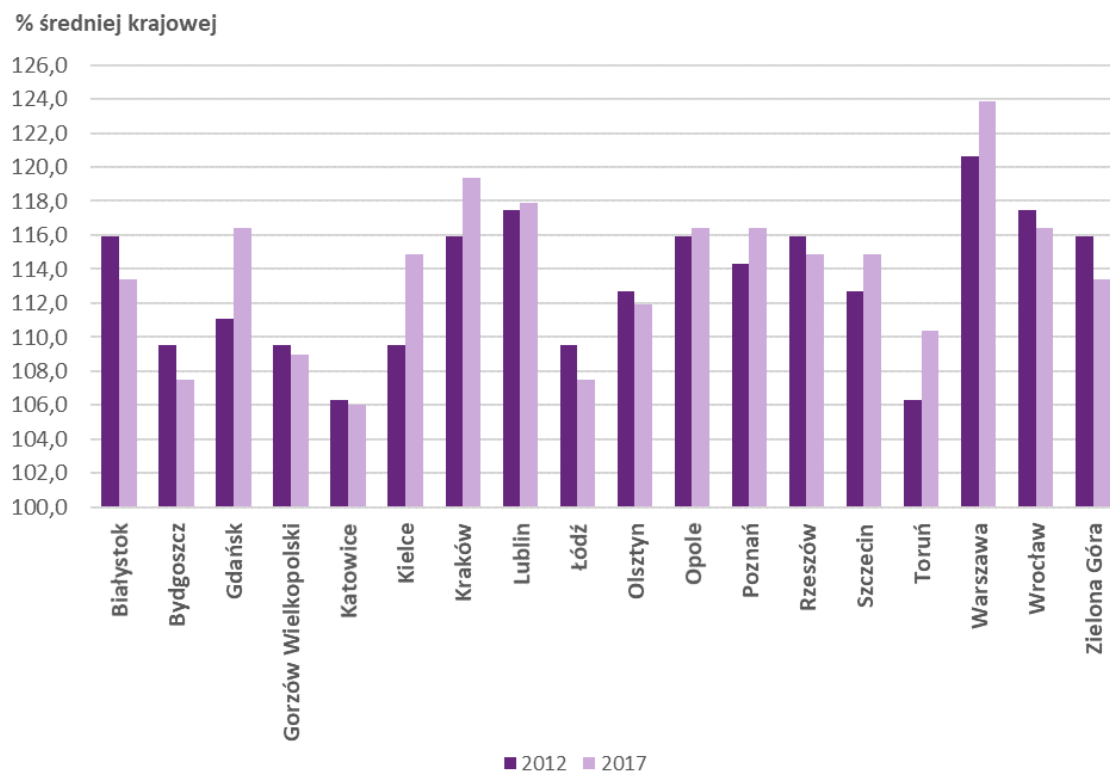
wojewódzkich. Jeszcze gorzej na tle pozostałych miast wojewódzkich wypadają stolice kujawsko-pomorskiego pod względem przeciętnych wyników egzaminu gimnazjalnego z języka angielskiego - Bydgoszcz odnotowała drugi (107,5%), a Toruń czwarty (110,5%) najniższy wynik w kraju.

Wykres 10. Przeciętne wyniki egzaminu gimnazjalnego z matematyki (% średniej krajowej)

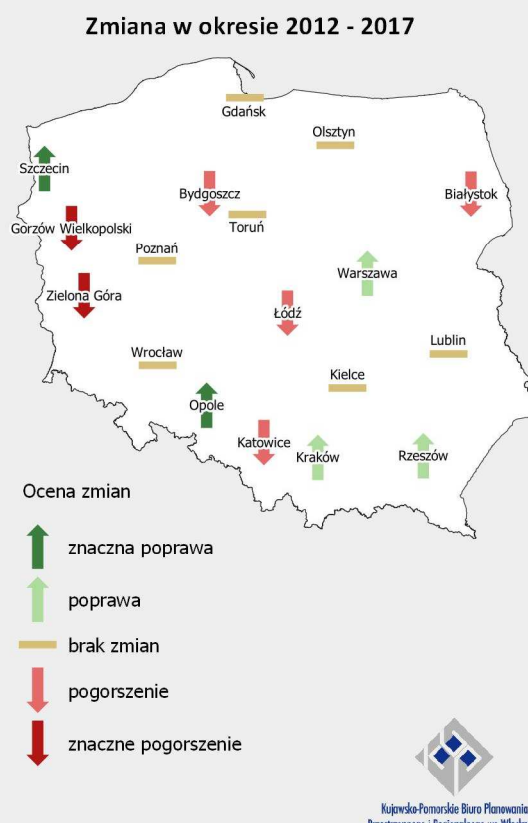
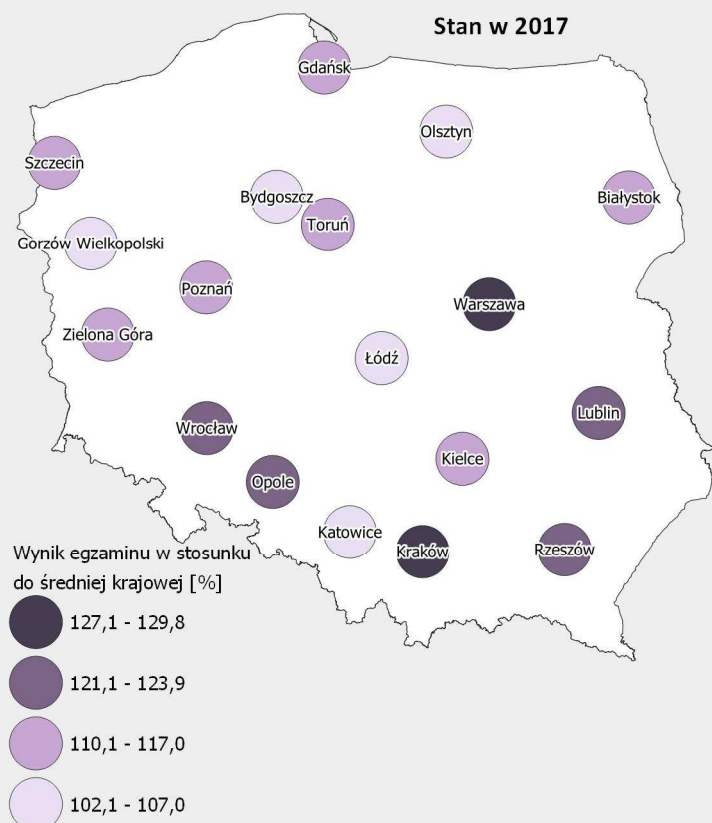
Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych OKE i CKE

Wykres 11. Przeciętne wyniki egzaminu gimnazjalnego z języka angielskiego (% średniej krajowej)

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych OKE i CKE

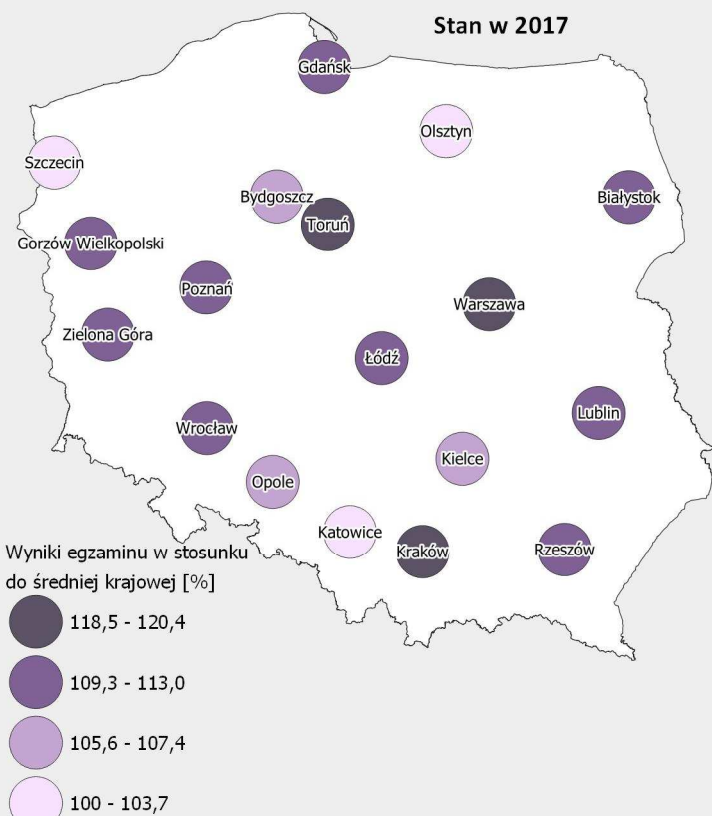
WYNIKI EGZAMINU GIMNAZJALNEGO Z MATEMATYKI

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OKE w Gdańsku

Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przemysłowego i Regionalnego w Włocławku

WYNIKI EGZAMINU MATURALNEGO Z MATEMATYKI

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OKE w Gdańsku

Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przemysłowego i Regionalnego w Włocławku

Niepokojącym jest, że w okresie 2012-2017 w Bydgoszczy odnotowano negatywną dynamikę zmian. W 2012 r. średni wynik egzaminu z matematyki wynosił 112,8% przeciętnego wyniku w kraju, podczas gdy w 2017 r. wynosił on już tylko 106,4% (spadek o 5,7% w porównaniu do przeciętnego wyniku w 2012 r.). Podobna sytuacja, choć w mniejszej skali, miała miejsce w przypadku wyników egzaminu z języka angielskiego - w 2012 r. przeciętny wynik w Bydgoszczy stanowił 109,5% średniego wyniku w kraju, podczas gdy w 2017 r. wynosił on 107,5% przeciętnego wyniku notowanego w Polsce (spadek wyników o 1,9%). Z kolei w Toruniu przeciętne wyniki egzaminów gimnazjalnych poprawiły się - z matematyki były w 2017 r. o 4% wyższe niż w 2012 r., a z języka angielskiego o prawie 4% wyższe niż w roku bazowym. Porównanie zmian przeciętnych wyników egzaminów gimnazjalnych, które zaszły w okresie 2012-2017 w poszczególnych ośrodkach wojewódzkich, przedstawiono w tabeli.

W okresie 2012-2017 nieznacznie zwiększyła się rozpiętość między miastami o najlepszych i najgorszych wynikach egzaminów gimnazjalnych - z matematyki wzrosła z 1,2 w 2012 r. do 1,3 w 2017 r., natomiast z języka angielskiego z 1,1 w 2012 r. do 1,2 w 2017 r. Biorąc pod uwagę fakt, że w całym analizowanym okresie rozpiętość w poszczególnych latach utrzymywała się na wyrównanym poziomie (z matematyki corocznie różnica między najlepszym a najgorszym miastem zawierała się w przedziale 1,2 - 1,3; z języka angielskiego 1,1 - 1,2), należy stwierdzić, że zróżnicowania między miastami nie pogłębiły się w znaczący sposób.

Tabela 19. Przeciętne wyniki egzaminów gimnazjalnych w okresie 2012-2017

Miasto	Przeciętne wyniki egzaminu gimnazjalnego z matematyki (jako % średniej wartości krajowej)					Przeciętne wyniki egzaminu gimnazjalnego z języka angielskiego (jako % średniej wartości krajowej)				
	2012		2017		Zmiana w okresie 2012- 2017 (%)	2012		2017		Zmiana w okresie 2012-2017 (%)
	Wart. [%]	Poz.	Wart. [%]	Poz.		Wart. [%]	Poz.	Wart. [%]	Poz.	
Białystok	117,0	5	117,0	5	0,0	115,9	3	113,4	6	-2,1
Bydgoszcz	112,8	7	106,4	9	-5,7	109,5	7	107,5	10	-1,9
Gdańsk	110,6	8	114,9	6	3,8	111,1	6	116,4	4	4,8
Gorzów Wielkopolski	117,0	5	104,3	10	-10,9	109,5	7	109,0	9	-0,5
Katowice	104,3	11	102,1	11	-2,0	106,4	8	106,0	11	-0,4
Kielce	114,9	6	114,9	6	0,0	109,5	7	114,9	5	4,9
Kraków	121,3	3	127,7	2	5,3	115,9	3	119,4	2	3,0
Lublin	117,0	5	121,3	4	3,6	117,5	2	117,9	3	0,4
Łódź	110,6	8	106,4	9	-3,9	109,5	7	107,5	10	-1,9
Olsztyn	106,4	10	104,3	10	-2,0	112,7	5	111,9	7	-0,7
Opole	117,0	5	121,3	4	3,6	115,9	3	116,4	4	0,5
Poznań	114,9	6	114,9	6	0,0	114,3	4	116,4	4	1,9
Rzeszów	119,2	4	121,3	4	1,8	115,9	3	114,9	5	-0,8
Szczecin	110,6	8	112,8	7	1,9	112,7	5	114,9	5	2,0
Toruń	106,4	9	110,6	8	4,0	106,4	8	110,5	8	3,9
Warszawa	125,5	1	129,8	1	3,4	120,6	1	123,9	1	2,7
Wrocław	123,4	2	123,4	3	0,0	117,5	2	116,4	4	-0,9
Zielona Góra	125,5	1	114,9	6	-8,5	115,9	3	113,4	6	-2,1

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych OKE i CKE

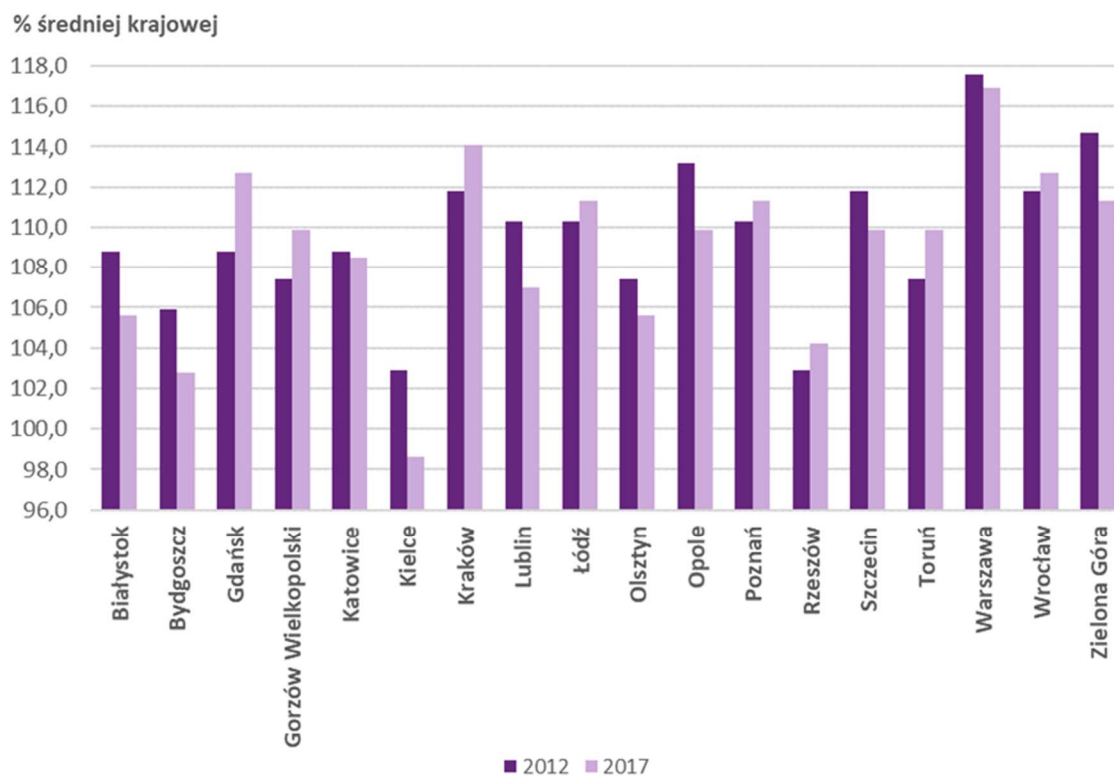
Z analizy jakości kształcenia na poziomie szkół średnich wynika, że w 2017 r. w prawie wszystkich miastach wojewódzkich przeciętne wyniki egzaminu maturalnego, zarówno z matematyki, jak i języka angielskiego, były wyższe niż przeciętnie w Polsce. W przypadku egzaminu z matematyki mieściły się w granicach 100,0-120,4% średniej krajowej, natomiast z języka angielskiego w przedziale 98,6-116,9%. O ile w przypadku wcześniej analizowanych wyników egzaminów gimnazjalnych w okresie 2012-2017 niezmiennie Warszawa notowała najwyższe a Katowice najniższe wyniki wśród miast wojewódzkich, o tyle w przypadku wyników egzaminów maturalnych rankingi miast różniły się w poszczególnych latach i jedynie w przypadku egzaminu maturalnego z języka angielskiego we wszystkich analizowanych latach (2012 - 2017) uczniowie z Warszawy osiągnęli najwyższe wyniki na tle pozostałych miast wojewódzkich. Z kolei najgorsze wyniki z języka angielskiego notował w latach 2012-2013 Rzeszów, w latach 2014, 2016 i 2017 Kielce, a w 2015 r. Wrocław. Z matematyki we wszystkich analizowanych latach, za wyjątkiem 2017 r., najlepsze wyniki osiągnęli uczniowie z Warszawy, a w 2017 r. z

Torunia, natomiast najgorsze w 2012 r. odnotowano w Gorzowie Wielkopolskim, a w pozostałych latach 2013-2017 w Olsztynie.

Stolice województwa kujawsko-pomorskiego bardzo różnią się poziomem nauczania między sobą. W 2017 r. średni wynik egzaminu maturalnego z matematyki był w Bydgoszczy trzecim (105,6%) najniższym wynikiem w kraju, podczas gdy uczniowie z Torunia uzyskali najwyższy wynik wśród miast wojewódzkich (120,4%). Z języka angielskiego z kolei w 2017 r. uczniowie z Bydgoszczy osiągnęli drugi najgorszy wynik w kraju (102,8%), podczas gdy uczniowie z Torunia osiągnęli piąty najlepszy wynik w kraju (109,9%).

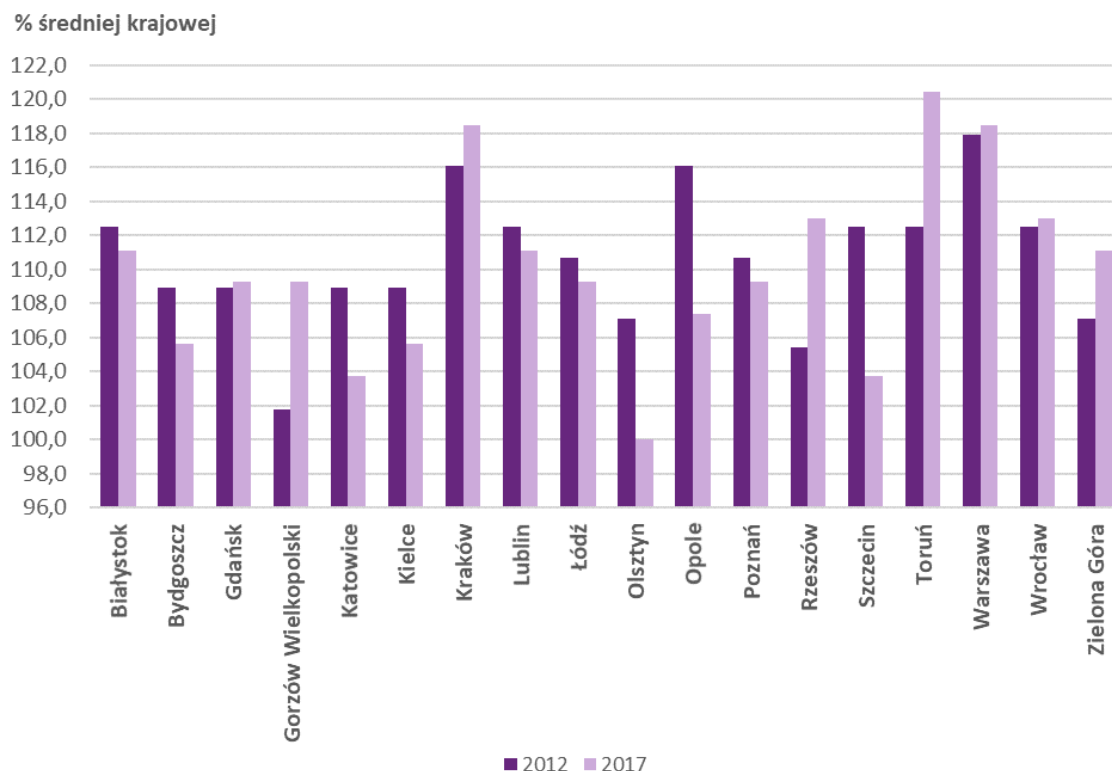
Wykres 12. Przeciętne wyniki egzaminu maturalnego z języka angielskiego (% średniej krajowej)

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych OKE i CKE

Niepokojące jest, że w okresie 2012-2017 w Bydgoszczy odnotowano negatywną dynamikę zmian. W 2012 r. średni wynik egzaminu maturalnego z matematyki wynosił 108,9% przeciętnego wyniku w kraju, podczas gdy w 2017 r. wynosił on już tylko 105,6% (spadek o 3,1% w porównaniu do przeciętnego wyniku w 2012 r.). Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku wyników z języka angielskiego - w 2012 r. przeciętny wynik w Bydgoszczy stanowił 105,9% średniego wyniku w kraju, podczas gdy w 2017 r. wynosił on 102,8% przeciętnego wyniku notowanego w Polsce (spadek wyników o 2,9%). Z kolei w Toruniu przeciętne wyniki egzaminów maturalnych poprawiły się, zwłaszcza z matematyki - w 2017 r. były one o 7% wyższe niż w 2012 r. W przypadku matematyki na przestrzeni analizowanego okresu poprawiły się o 2,3%. Porównanie zmian przeciętnych wyników egzaminów maturalnych, które zaszły w okresie 2012-2017 w poszczególnych ośrodkach wojewódzkich, przedstawia tabela.

Wykres 13. Przeciętne wyniki egzaminu maturalnego z matematyki (% średniej krajowej)

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych OKE i CKE

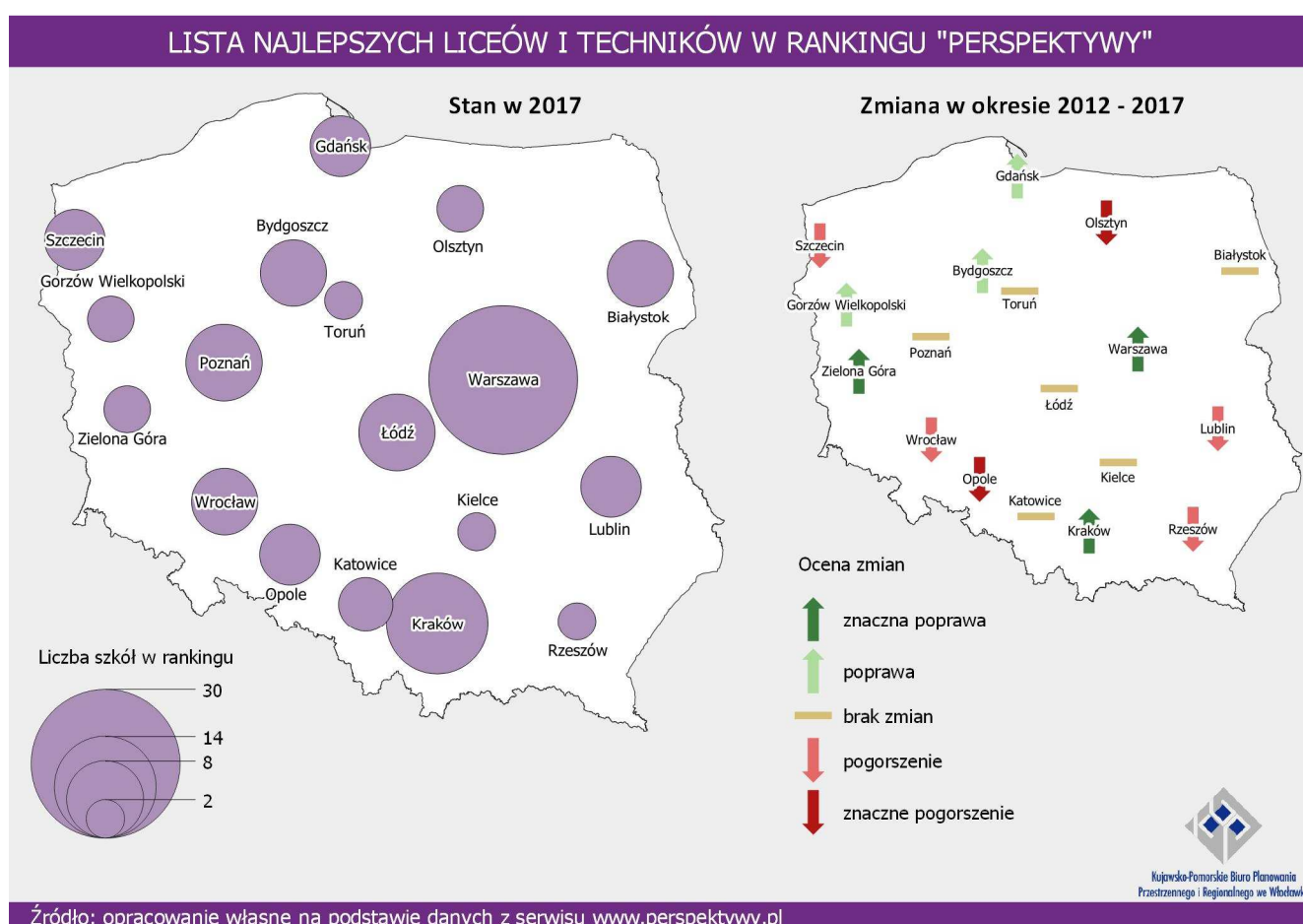
W okresie 2012-2017 nieznacznie zwiększyła się rozpiętość między miastami o najlepszych i najgorszych wynikach egzaminów maturalnych - z matematyki wzrosła z 1,16 w 2012 r. do 1,20 w 2017 r., natomiast z języka angielskiego z 1,14 w 2012 r. do 1,19 w 2017 r. Biorąc pod uwagę fakt, że w całym analizowanym okresie rozpiętość w poszczególnych latach utrzymywała się na wyrównanym poziomie (zarówno z matematyki, jak i języka angielskiego corocznie różnica między najlepszym a najgorszym miastem zawierała się w przedziale 1,1 - 1,2), należy stwierdzić, że różnicowania między miastami nie pogłębiły się w znaczący sposób.

Tabela 20. Przeciętne wyniki egzaminów maturalnych w okresie 2012-2017

Miasto	Przeciętne wyniki egzaminu maturalnego z matematyki (jako % średniej wartości krajowej)					Przeciętne wyniki egzaminu maturalnego z języka angielskiego (jako % średniej wartości krajowej)				
	2012		2017		Zmiana w okresie 2012-2017 (%)	2012		2017		Zmiana w okresie 2012-2017 (%)
	Wart. [%]	Poz.	Wart. [%]	Poz.		Wart. [%]	Poz.	Wart. [%]	Poz.	
Białystok	112,5	3	111,1	4	-1,2	108,8	6	105,6	8	-2,9
Bydgoszcz	108,9	5	105,6	7	-3,1	105,9	8	102,8	10	-2,9
Gdańsk	108,9	5	109,3	5	0,3	108,8	6	112,7	3	3,5
Gorzów Wielkopolski	101,8	8	109,3	5	7,3	107,4	7	109,9	5	2,3
Katowice	108,9	5	103,7	8	-4,8	108,8	6	108,5	6	-0,3
Kielce	108,9	5	105,6	7	-3,1	102,9	9	98,6	11	-4,2
Kraków	116,1	2	118,5	2	2,1	111,8	4	114,1	2	2,1
Lublin	112,5	3	111,1	4	-1,2	110,3	5	107,0	7	-2,9
Łódź	110,7	4	109,3	5	-1,3	110,3	5	111,3	4	0,9
Olsztyn	107,1	6	100,0	9	-6,7	107,4	7	105,6	8	-1,6
Opole	116,1	2	107,4	6	-7,5	113,2	3	109,9	5	-3,0
Poznań	110,7	4	109,3	5	-1,3	110,3	5	111,3	4	0,9
Rzeszów	105,4	7	113,0	3	7,2	102,9	9	104,2	9	1,3
Szczecin	112,5	3	103,7	8	-7,8	111,8	4	109,9	5	-1,7
Toruń	112,5	3	120,4	1	7,0	107,4	7	109,9	5	2,3
Warszawa	117,9	1	188,5	2	0,6	117,7	1	116,9	1	-0,6
Wrocław	112,5	3	113,0	3	0,4	111,8	4	112,7	3	0,8
Zielona Góra	107,1	6	111,1	4	3,7	114,7	2	111,3	4	-3,0

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych OKE i CKE

Wysoki poziom szkolnictwa, zarówno ponadpodstawowego, jak i wyższego jest jednym z ważnych elementów rozwoju miasta, wzrostu jego konkurencyjności. Wykształcona kadra stanowi bowiem doskonałe zaplecze dla istniejących i rozwijających się przedsiębiorstw. Obecność wyspecjalizowanych w danej dziedzinie szkół ponadpodstawowych, czy uczelni akademickich, stwarza przedsiębiorstwom możliwość współpracy w zakresie ulepszania dotychczasowych technologii, czy wprowadzania nowych, innowacyjnych. Dzięki często licznym powiązaniom szkół i uczelni akademickich z sektorem samorządowym i lokalnymi przedsiębiorstwami ich oferta dydaktyczna dostosowywana jest na bieżąco do potrzeb dynamicznie zmieniającego się rynku pracy. Ponadto funkcjonowanie na terenie miasta silnych i zarazem prestiżowych szkół ma jeszcze bardzo ważną zaletę – ogromną rolę w kreowaniu wizerunku, postrzeganiu samego miasta. Analizy tego zagadnienia dokonano na podstawie rankingów publikowanych przez miesięcznik „Perspektywy” (ranking o charakterze ogólnopolskim, prowadzony od 2000 roku we współpracy z dziennikiem „Rzeczpospolita”), zestawiających najlepsze szkoły z całego kraju (według zobiektywizowanych kryteriów przyjętych przez Kapitułę Rankingu). Niezależnie od przyjętej metodologii oceny szkół, niezwykle ważny jest aspekt promocyjny – prestiżowy, bowiem ranking „Perspektywy” w powszechnej świadomości stał się uznawanym wyznacznikiem jakości szkół, a więc ma duży wpływ na sposób ich postrzegania i oceny.

W przypadku liceów ogólnokształcących, aż 77 spośród „100” najlepszych szkół w rankingu pochodziło z terenu wszystkich stolic województw. Największą liczbą cechowała się Warszawa (22, co stanowiło 28,6% spośród wszystkich szkół z terenu stolic województw w pierwszej „100” rankingu). Ponad dwukrotnie mniejszą liczbą charakteryzowało się miasto Kraków (9). Miasta te: Warszawa i Kraków skupiały jednak nieco ponad 30% spośród „100” najlepszych szkół. W pozostałych miastach będących stolicami województw liczba szkół wahała się od 1 do 6. Na liście „100” najlepszych liceów, tylko 1 szkoła funkcjonowała w Bydgoszczy, a 2 w Toruniu. Między 2012 r. a 2017 r. w większości miast, stan ilościowy szkół zakwalifikowanych do pierwszej „100” rankingu „Perspektywy” (szkoły ponadpodstawowe – licea) nie uległ zmianie (7 miast), bądź też zmiany te były stosunkowo niewielkie, gdyż zanotowano ubytek rzędu jednej szkoły (7 miast). Wzrost liczby szkół ujętych w rankingu odnotowało natomiast miasto Kraków (+5), Warszawa (+4), Gdańsk oraz Lublin (+1).

Tabela 21. Liczba szkół ponadpodstawowych w stolicach województw wg rankingu „Perspektywy” w latach 2012–2017

Liczba liceów w "100" najlepszych szkół wg rankingu "Perspektywy"					Liczba techników w "100" najlepszych szkół wg rankingu "Perspektywy"				
I.p.	Miasto	2012	2017	Zmiana w latach 2012 - 2017	I.p.	Miasto	2012	2017	Zmiana w latach 2012 - 2017
1.	Białystok	3	3	0	1.	Białystok	3	3	-
2.	Bydgoszcz	2	1	-1	2.	Bydgoszcz	3	5	2
3.	Gdańsk	3	4	1	3.	Gdańsk	1	1	-
4.	Gorzów Wielkopolski	1	1	0	4.	Gorzów Wielkopolski	1	2	1
5.	Katowice	3	2	-1	5.	Katowice	1	2	1
6.	Kielce	2	2	0	6.	Kielce	0	0	-
7.	Kraków	4	9	5	7.	Kraków	2	5	3
8.	Lublin	3	4	1	8.	Lublin	3	1	-2
9.	Łódź	7	6	-1	9.	Łódź	1	2	1
10.	Olsztyn	2	2	0	10.	Olsztyn	3	1	-2
11.	Opole	3	2	-1	11.	Opole	4	3	-1
12.	Poznań	4	4	0	12.	Poznań	4	4	-
13.	Rzeszów	2	1	-1	13.	Rzeszów	1	1	-
14.	Szczecin	3	2	-1	14.	Szczecin	3	3	-
15.	Toruń	2	2	0	15.	Toruń	0	0	-
16.	Warszawa	22	26	4	16.	Warszawa	3	4	1
17.	Wrocław	6	5	-1	17.	Wrocław	1	1	-
18.	Zielona Góra	1	1	0	18.	Zielona Góra	0	2	2

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie rankingu „Perspektywy” (www.perspektywy.pl)

Tabela 22. Liczba uczelni wyższych w stolicach województw wg rankingu „Perspektywy” w latach 2012–2017

Liczba uczelni akademickich w rankingu "Perspektywy"					Liczba niepublicznych uczelni magisterskich w rankingu "Perspektywy"				
I.p.	Miasto	2012	2017	Zmiana w latach 2012 - 2017	I.p.	Miasto	2012	2017	Zmiana w latach 2012 - 2017
1.	Białystok	3	3	-	1.	Białystok	2	3	1
2.	Bydgoszcz	2	2	-	2.	Bydgoszcz	3	2	-1
3.	Gdańsk	4	5	1	3.	Gdańsk	3	5	2
4.	Gorzów Wielkopolski	0	0	-	4.	Gorzów Wielkopolski	0	0	-
5.	Katowice	5	5	-	5.	Katowice	4	5	1
6.	Kielce	2	2	-	6.	Kielce	3	2	-1
7.	Kraków	10	10	-	7.	Kraków	1	10	9
8.	Lublin	4	5	1	8.	Lublin	3	5	2
9.	Łódź	6	5	-1	9.	Łódź	6	5	-1
10.	Olsztyn	1	1	1	10.	Olsztyn	2	1	-1
11.	Opole	2	2	-	11.	Opole	1	2	1
12.	Poznań	6	7	1	12.	Poznań	8	7	-1
13.	Rzeszów	2	3	1	13.	Rzeszów	1	3	2
14.	Szczecin	4	3	-1	14.	Szczecin	3	3	-
15.	Toruń	1	1	-	15.	Toruń	1	1	-
16.	Warszawa	17	18	1	16.	Warszawa	20	18	-2
17.	Wrocław	7	10	3	17.	Wrocław	6	10	4
18.	Zielona Góra	1	1	-	18.	Zielona Góra	0	1	1

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie rankingu „Perspektywy” (www.perspektywy.pl)

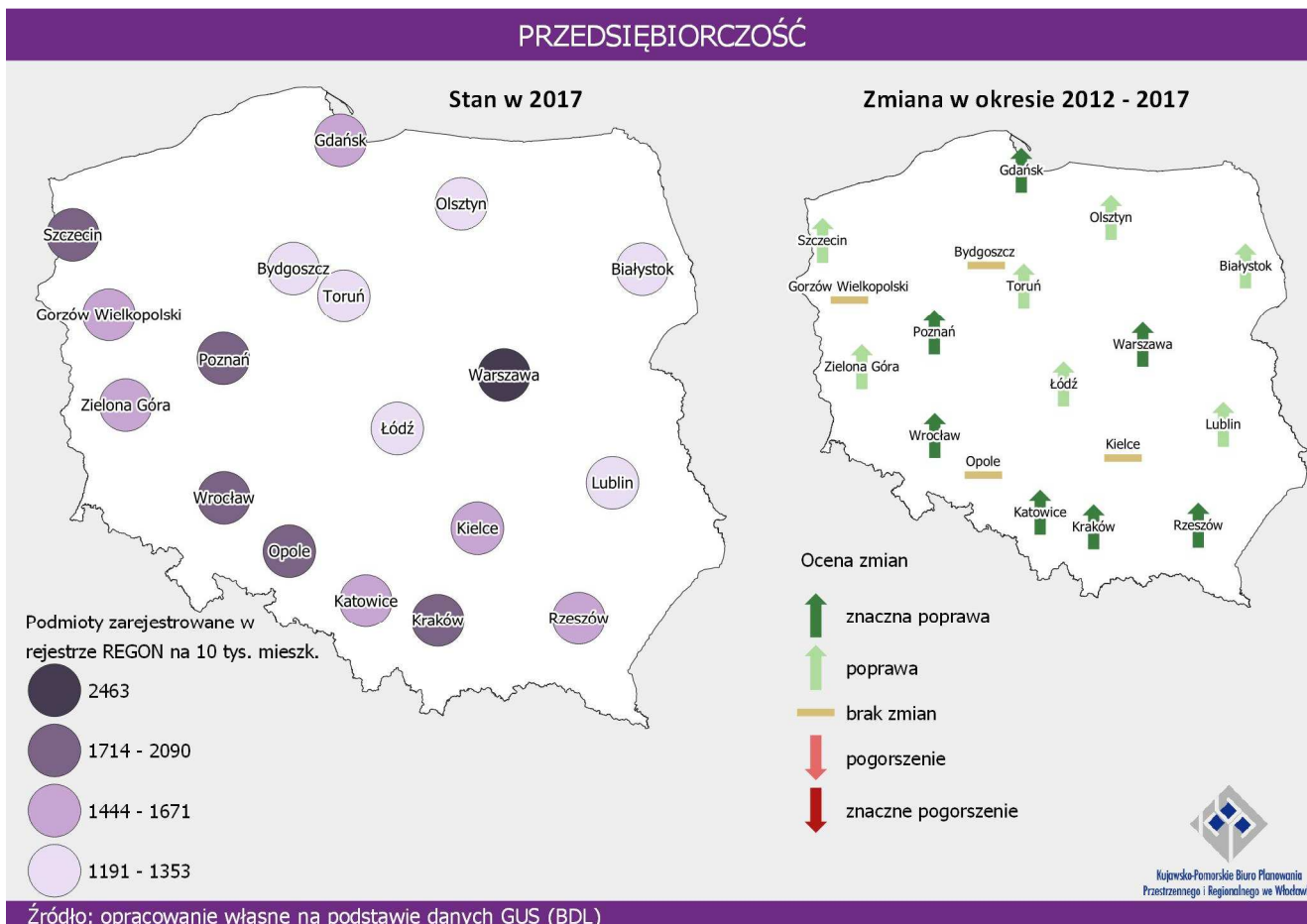
Spośród „100” najlepszych techników w kraju, w 2017 r. aż 5 szkół funkcjonowało na terenie Bydgoszczy, co stanowiło 1/8 wszystkich placówek z terenu analizowanych stolic województw i tym samym 5% spośród „100” najlepszych szkół ujętych w rankingu. Podobną liczbą szkół cechowało się miasto Kraków (5). Dla pozostałych miast liczba szkół ujętych w rankingu wynosiła od 1 do 4. Dwa miasta, tj. Kielce i Toruń nie posiadały szkół znajdujących się wśród „100” najlepszych szkół tej kategorii. W stosunku do roku 2012, w 8 miastach sytuacja nie uległa zmianie. W przypadku 3 miast, tj. Lublina, Olsztyna i Opola sytuacja uległa pogorszeniu (ubytek rzędu

jednej, bądź dwóch szkół). Natomiast w 7 miastach odnotowano wzrost liczby szkół ujętych w rankingu. Sytuacja ta dotyczyła m.in. takich miast jak Kraków (+3), Bydgoszcz, Zielona Góra (+2), Gorzów Wlkp., Katowice, Łódź, Warszawa (+1).

W 2017 r. spośród 83 uczelni akademickich ujętych w rankingu „Perspektywy”, aż 45,8% funkcjonowało na terenie 3 miast, tj. Warszawy (18), Krakowa (10) oraz Wrocławia (10). Pozostałe miasta posiadały w rankingu od 1 do 7 uczelni akademickich (wyjątek stanowi Gorzów Wielkopolski, który nie posiadał w rankingu żadnej uczelni akademickiej). Z terenu miasta Bydgoszczy, w przedmiotowym rankingu zostały ujęte 2 uczelnie, zaś w przypadku Torunia 1. W latach 2012 - 2017 w rankingu wzrosła liczba uczelni następujących miast, tj. Wrocław (+3), Gdańsk, Lublin, Poznań, Rzeszów, Warszawa (wszystkie +1). Tylko w dwóch przypadkach sytuacja uległa pogorszeniu (Łódź, Szczecin po -1). W efekcie, w stosunku do roku 2012 łączna liczba uczelni akademickich w rankingu wzrosła z 77 do 83.

Wśród najlepszych niepublicznych uczelni magisterskich, ujętych w rankingu z 2017 r., miasto Bydgoszcz posiadało 2, a miasto Toruń 1 uczelnię. Największą liczbą w rankingu cechowała się Warszawa (18), Kraków i Wrocław (oba miasta po 10). Podobnie, jak w przypadku uczelni akademickich jedynie miasto Gorzów Wielkopolski nie posiadało uczelni znajdującej się w rankingu. Miastami, które odnotowały spadek liczby uczelni ujętych w rankingu w stosunku do 2012 r. były Warszawa (-2) oraz Bydgoszcz, Kielce, Łódź, Olsztyn, Poznań (wszystkie spadek rzędu -1). W przypadku Gorzowa Wielkopolskiego, Szczecina i Torunia sytuacja nie uległa zmianie. Największy wzrost liczby uczelni w rankingu w stosunku do 2012 r. nastąpił w przypadku Krakowa, tj. z 1 do 9 oraz Wrocławia, tj. z 6 do 10. W pozostałych przypadkach liczba niepublicznych uczelni magisterskich wzrosła od 1 do 2 uczelni.

Od siedzib województw oczekuje się pełnienia roli nie tylko głównych ośrodków rozwoju społecznego, ale także gospodarczego. Porównanie ogólnego wskaźnika przedsiębiorczości (podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. mieszkańców) wskazuje na duże zróżnicowanie w analizowanej grupie. W 2017 roku miasto o najkorzystniejszym stanie (Warszawa – 2463), notowało wskaźnik 2,1-razy wyższy od miasta o najniższym wskaźniku (Białystok – 1191). Bydgoszcz i Toruń należały do miast o słabszym poziomie przedsiębiorczości – zajmując lokaty odpowiednio 17. i 15. Dokładnie taka sama była pozycja obydwu stolic województwa kujawsko-pomorskiego w roku 2012. Od tego czasu wskaźnik dla Bydgoszczy wzrósł o zaledwie 1,5%, a dla Torunia – o 7,1%. Ponieważ inne miasta rozwijały się szybciej, rosła dysproporcja na niekorzyść Bydgoszczy i Torunia. W roku 2012 Bydgoszcz notowała 58,0% wartości wskaźnika najlepszego miasta, a w 2017 już tylko 49,5%; dla Torunia wartości te wynosiły odpowiednio: 58,4% oraz 52,6%. Warto zauważyć, że o ile w przypadku małych miast (ośrodków gminnych i powiatowych) „nasylenie przedsiębiorczością”, czyli osiągnięcie stanu powyżej którego liczba podmiotów już nie wzrasta, następuje na poziomie około 1200 na 10 tys. mieszkańców, to największe ośrodki miejskie notują wartości nawet o kilkadziesiąt procent wyższe, gdyż potrafią czerpać z popytu nie tylko lokalnego, ale także zewnętrznego, związanego z wykształcaniem znacznie szerszych obszarów oddziaływania. Dlatego też bardzo niekorzystny jest tak niski stan rozwoju przedsiębiorczości w Bydgoszczy i Toruniu, gdyż odpowiada on bowiem poziomowi notowanemu w małych miastach (od wielu lat nie wzrasta lub wzrasta w bardzo niewielkim tempie), a nie w ośrodkach metropolitalnych. Jak wykazano w dodatkowej szczegółowej analizie, stan rozwoju poszczególnych rodzajów działalności dowodzi, że ani Bydgoszcz, ani Toruń tego „metropolitalnego profilu” przedsiębiorczości nie osiągnęły.

Analiza szczegółowa

Bydgoszcz i Toruń na tle większości miast wojewódzkich prezentują wyjątkowo niski wskaźnik przedsiębiorczości (zarejestrowanych podmiotów w rejestrze REGON na 10 tys. mieszkańców). Dla identyfikacji, jakie rodzaje działalności gospodarczych powodują tak duże dysproporcje w stanie rozwoju, porównano szczegółową strukturę przedsiębiorczości obydwu miast ze strukturą miast o znacząco wyższych wskaźnikach.

Na wykresie przedstawiono porównanie pięciu miast w zakresie stanu rozwoju przedsiębiorczości ogółem oraz 8 sekcji PKD, w których w największych miastach zarejestrowano najwięcej podmiotów (a więc mają największy wpływ na ogólny wskaźnik przedsiębiorczości). W zakresie każdej z tych cech obliczono wskaźnik liczby podmiotów na 10 tys. mk i odniesiono go do wskaźnika dla miasta Bydgoszczy, które prezentuje najniższy wskaźnik ogólny w badanej grupie. W ten sposób wskaźnik dla Bydgoszczy przyjął wartość 100. Bydgoszcz i Toruń prezentują podobny stan rozwoju przedsiębiorczości – i ogółem i w porównywanych sekcjach (poza sekcją M).

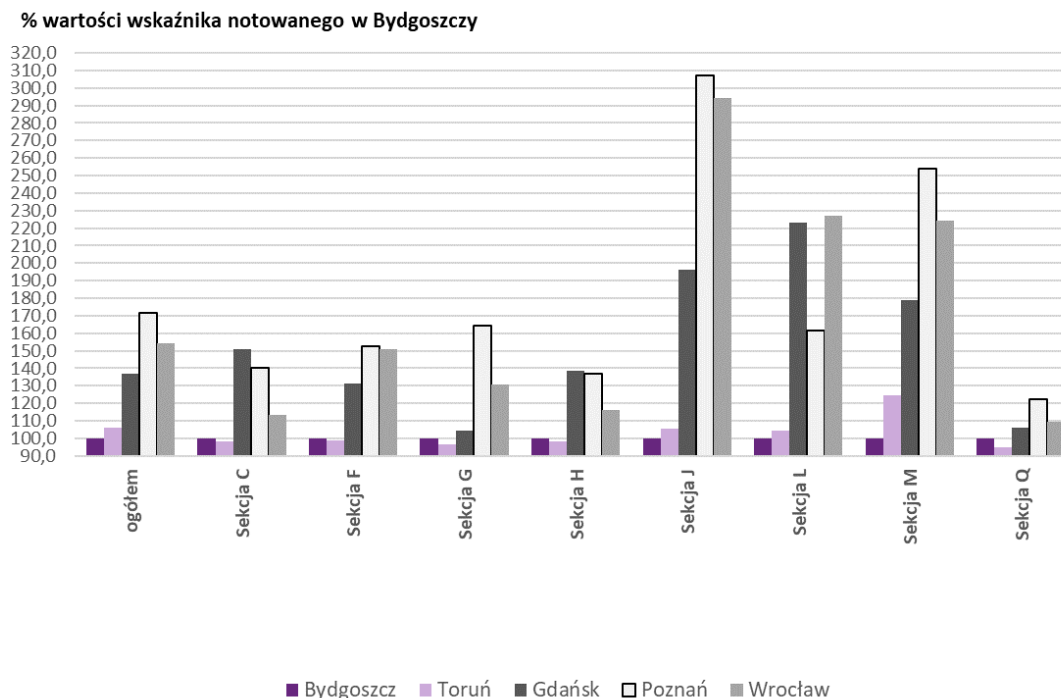
Porównywane miasta (wskaźnik ogólny przedsiębiorczości): Bydgoszcz – 1220, Toruń – 1295, Gdańsk – 1671, Poznań – 2090, Wrocław – 1882.

Porównywane sekcje PKD: C - przetwórstwo przemysłowe, F – budownictwo, G - handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle, H - transport i gospodarka magazynowa, J - informacja i komunikacja, L - działalność związana z obsługą rynku nieruchomości, M - działalność profesjonalna, naukowa i techniczna, Q - opieka zdrowotna i pomoc społeczna

Analiza uzyskanych danych prowadzi do podstawowego wniosku, że Gdańsk, Poznań i Wrocław prezentują zdecydowanie wyższe wskaźniki od Bydgoszczy i Torunia w zakresie wszystkich porównywanych sekcji, poza sekcją Q, która z racji charakteru jest w największym stopniu skorelowana z liczbą mieszkańców, a więc wskaźnik odniesiony do niej, będzie zbliżony niezależnie od wielkości miasta. Szczególnie duże różnice widać w sekcji J (Poznań i Wrocław notują wskaźnik około 3-krotnie wyższy, niż Bydgoszcz i Toruń; w tej sekcji we Wrocławiu działa ponad 8,6 tys. podmiotów – jest to ponad 7% ogółu firm we Wrocławiu i około 1/3 wszystkich podmiotów zarejestrowanych w Toruniu). Sekcja J obejmuje między innymi takie działalności, jak: działalność związana z oprogramowaniem i doradztwem w zakresie informatyki oraz działalność powiązana, działalność wydawnicza, działalność związana z produkcją filmów, nagrań wideo, programów telewizyjnych, nagrań dźwiękowych i

muzycznych, telekomunikacja, działalność usługowa w zakresie informacji. Bardzo duże różnice stanu rozwoju wykazuje sekcja M, do której zaliczają się między innymi takie działalności jak: działalność prawnicza, rachunkowo - księgowo i doradztwo podatkowe, działalność firm centralnych (head offices), doradztwo związane z zarządzaniem, działalność w zakresie architektury i inżynierii, badania i analizy techniczne, badania naukowe i prace rozwojowe, reklama, badanie rynku i opinii publicznej. Warto zauważyć, że we Wrocławiu ta sekcja stanowi około 15% wszystkich podmiotów. Bardzo duża jest także dysproporcja w sekcji L (obsługa rynku nieruchomości) – w Gdańsku i we Wrocławiu wskaźnik dla firm tego typu jest ponad 2-krotnie wyższy, niż w Bydgoszczy i Toruniu

Wykres 14. Porównanie wskaźników szczegółowych przedsiębiorczości w wybranych miastach

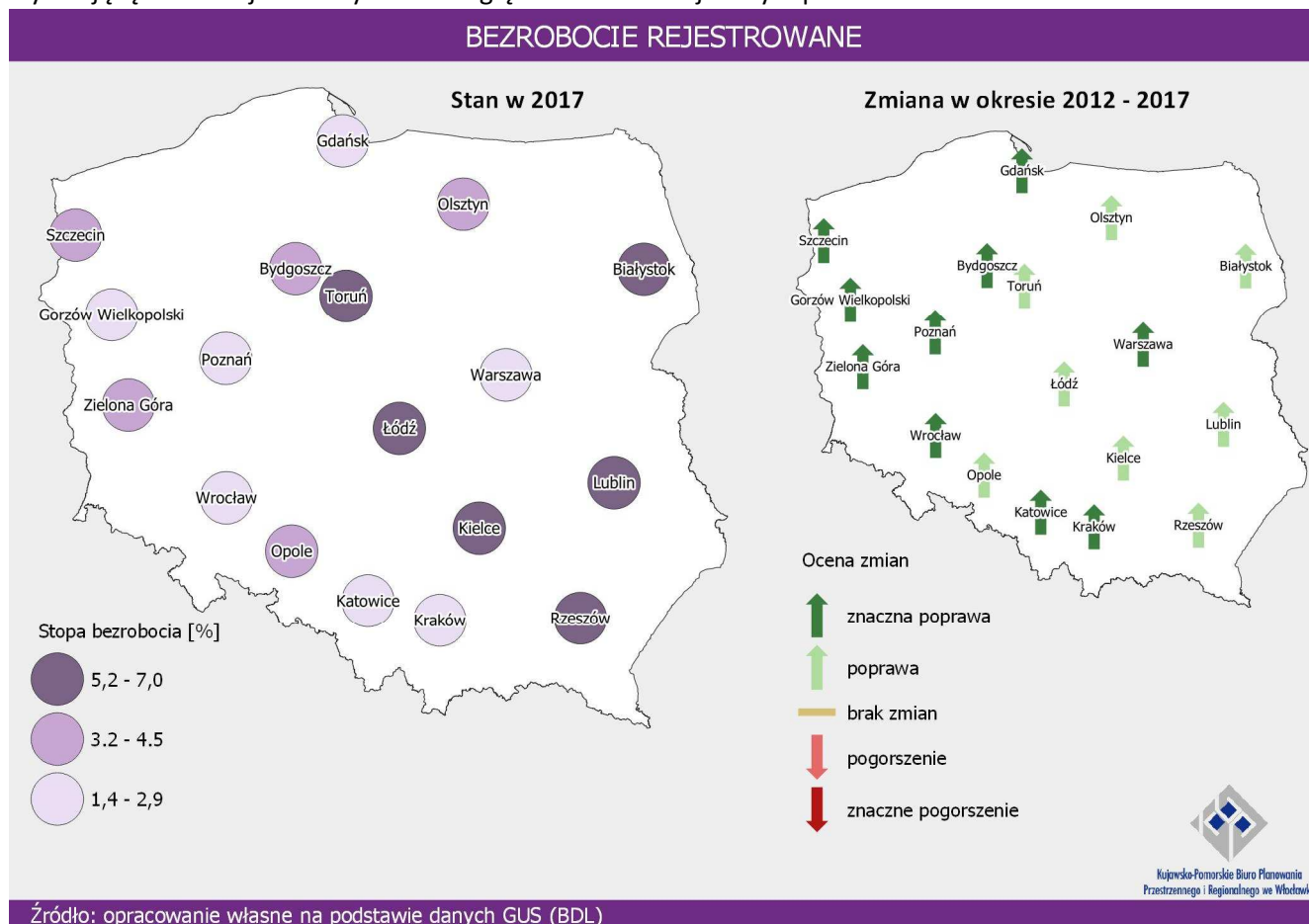

Źródło: Opracowanie własne KPBPIR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych BDL GUS

O co najmniej kilkadziesiąt procent wyższe są także wskaźniki w pozostałych sekcjach, zaliczanych zazwyczaj do grupy działalności bardzo tradycyjnych, ale w przypadku największych miast działających na zupełnie innej płaszczyźnie popytu - nie tylko lokalnie, ale także w skali regionu, kraju i międzynarodowej: handlu i usługach, budownictwie, przetwórstwie przemysłowym, transporcie i magazynowaniu. Są to działalności, które w każdym z miast stanowią bardzo dużą część ogółu, a więc osiągnają bardzo dużą liczebność. W Bydgoszczy w 2017 roku było ich 20,6 tys., w Toruniu – 11,6 tys. Doprowadzenie do stanu rozwoju porównywalnego z badanymi miastami, w Bydgoszczy skutkowałoby utworzeniem ok. 7 tys., a w Toruniu – ok. 3,5 tys. nowych podmiotów (przy obecnej ogólnej liczbie 43,0 tys. i 26,2 tys.). Ta potencjalna skala wzrostu ukazuje, jak silne przełożenie na gospodarkę lokalną może mieć pełnienie funkcji egzogenicznych w ujęciu ponadlokalnym.

Bardzo ważną cechą diagnostyczną sytuacji gospodarczej ośrodków wojewódzkich jest stopa bezrobocia. Ośrodki te pełnią rolę „lokomotyw” rozwoju, co świadczy o możliwości kreowania przez nie rynków pracy poszczególnych województw. To właśnie duże miasta w głównej mierze odpowiedzialne są za kształtowanie potencjału gospodarczego kraju – przez ich pryzmat oceniana jest również ogólna kondycja gospodarki krajowej na arenie międzynarodowej. W roku 2017 poziom bezrobocia we wszystkich miastach wojewódzkich był niski lub bardzo niski. Wśród 10 miast: Poznań, Warszawa, Wrocław, Katowice, Gorzów Wielkopolski, Kraków, Gdańsk, Szczecin, Zielona Góra, Bydgoszcz, stopa bezrobocia wynosiła poniżej 4% – co można uznać za umowną granicę, która wskazuje na brak problemu. Rekordowo niskie bezrobocie wystąpiło w Poznaniu (1,4%), który już od kilku lat notuje wartość poniżej poziomu 4%. Z drugiej strony, najwyższy poziom bezrobocia notuje Białystok (7% w 2017 roku), pozostając jedynym miastem wojewódzkim z wyższym wskaźnikiem od średniej krajowej (6,6%). Toruń oraz Bydgoszcz zanotowały umiarkowanie dobrą sytuację, z wartościami wskaźnika odpowiednio 5,2% oraz 3,9%. Co ważne, redukcja poziomu bezrobocia od roku 2012 do 2017 była bardzo duża – w większości miast wyniosła ponad 50%. Bydgoszcz i Toruń zanotowały dużą poprawę, przy czym wyraźniej zaszła ona w Bydgoszczy (spadek o 55%, przy 46% w Toruniu). Wskutek zmian Bydgoszcz poprawiła swoją pozycję (w 2017 roku 10 miejsce), natomiast Toruń pozostał na 13 miejscu wśród ośrodków wojewódzkich względem poziomu

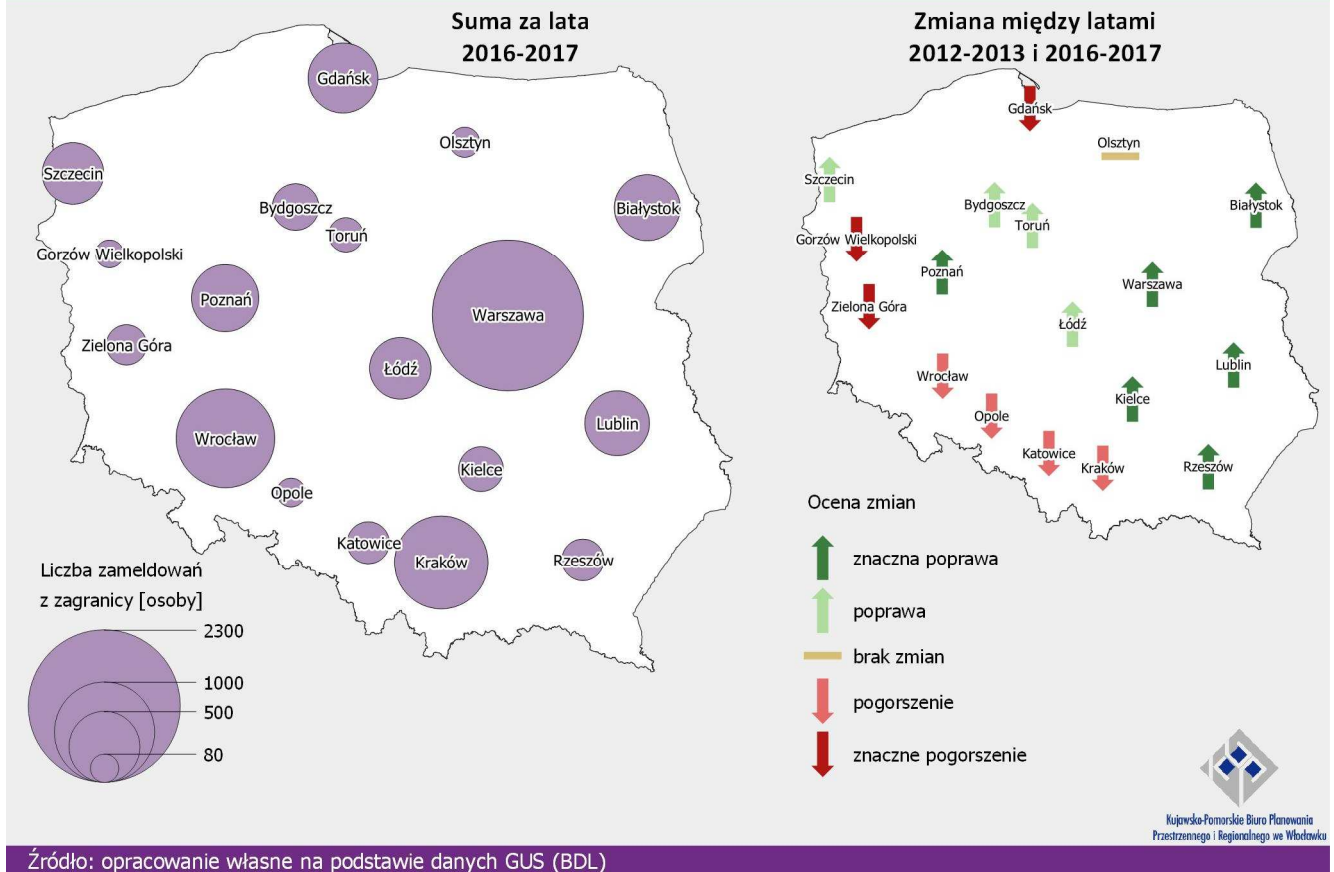
bezrobocia. Niezależnie jednak od zajmowanych przez oba miasta pozycji, zwraca się uwagę na poprawę wynikającą ze zmniejszenia dystansu względem miast o najniższym poziomie bezrobocia.

Jedną z miar, która świadczy o atrakcyjności miast jest wskaźnik napływu migrantów na 1000 mieszkańców. Ponieważ natężenie migracji charakteryzuje się dość dużą zmiennością w czasie, zagadnienie to należy analizować z perspektywy dłuższego okresu, co trafniej uchwyci występujące trendy. W 2017 roku zróżnicowanie napływu migrantów w stosunku do wielkości miast wojewódzkich było bardzo wyraźne. Rozpiętość pomiędzy miastem z najniższą wartością wskaźnika (Łódź – 5,4), a najwyższą (Rzeszów – 16,6) była 3-krotna. Łódź w całym analizowanym okresie 2012-2017 odznaczała się najniższymi wartościami (poniżej 6 migrantów/1000 mieszkańców), natomiast najwyższe wartości notowały Zielona Góra (w latach 2012-2014, od 12,1 do 14,3) oraz Rzeszów (w latach 2015-2017, od 13,6 do 16,6). W Toruniu napływ migracyjny był w każdym roku większy, niż w Bydgoszczy, jednak pozycje obu miast nie były wysokie. Porównując średnioroczny poziom napływu pomiędzy dwoma okresami (2012-2014 i 2015-2017), w Toruniu wystąpił mały wzrost napływu z 9,0 do 9,2 migrantów/1000 mieszkańców (głównie w wyniku poprawy w roku 2017), natomiast w Bydgoszczy nastąpił spadek napływu z 7,3 do 6,6 migrantów/1000 mieszkańców – co oznaczało również spadek na przedostatnią pozycję wśród miast wojewódzkich. Pozycje w czołówce utrzymały Rzeszów (z 4 pozycji na 1), Warszawa (z 2 pozycji na 3) oraz Wrocław (z 3 pozycji na 2) – przy czym wzrost napływu migrantów odnotowało 6 miast wojewódzkich: (w kolejności od największego napływu) Rzeszów, Lublin, Kielce, Toruń, Kraków, Gdańsk.

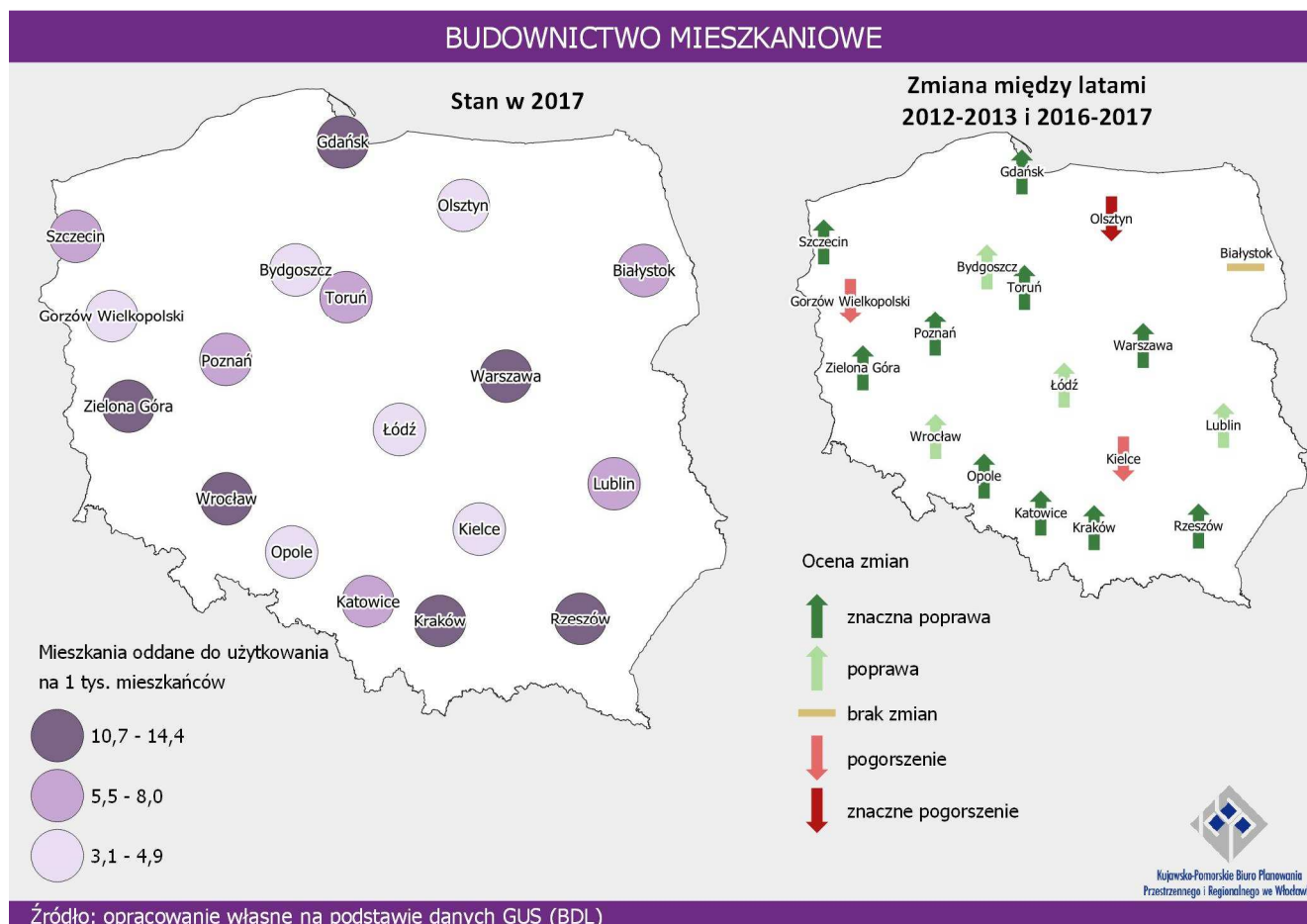

NAPŁYW MIGRACYJNY Z ZAGRANICY

Aspektem migracji o szczególnym znaczeniu dla miast wojewódzkich, jest „siła przyciągania” mieszkańców spoza kraju, a więc atrakcyjność miast dla obcokrajowców. Przyjęto założenie, że wymiar międzynarodowy jest bardzo dobrą miarą atrakcyjności miasta, bowiem fakt osiedlenia w danym mieście osób zamieszkujących dotąd poza granicami kraju, bez wątpliwości świadczy o prezentowaniu przez nie obiektywnie bardzo dużych walorów, na tyle dużych by pokonać konkurencję innych miast, także ośrodków zagranicznych. Przeanalizowano liczbę zameldowań z zagranicy na pobyt stały, uwzględniając uśrednioną liczbę zameldowań za 2 lata (2012-2013 i 2016-2017), w celu zmniejszenia ryzyka możliwej przypadkowej wartości w danym roku. Dla lepszej identyfikacji skali zjawiska, posłużono się danymi bezwzględными, które wprawdzie preferują ośrodki większe, ale jednocześnie pozwalają na dobre wyobrażenie bezwzględnej skali tego typu powiązań. Najwięcej imigrantów w porównywanych latach przybyło do Warszawy, przy czym skala imigracji wyraźnie wzrosła (średniorocznie z ok. 740 do 1140 osób), stanowiąc największą bezwzględną zmianę wśród miast wojewódzkich. W pozostałych ośrodkach napływ zagraniczny był już znacznie mniejszy – drugi pod tym względem był Wrocław, który zanotował spadek z ok. 600 do 490 osób, natomiast trzeci był Kraków (spadek z ok. 550 do 440 osób). Bydgoszcz i Toruń przyciągały relatywnie niedużo obcokrajowców. W Bydgoszczy liczba zameldowań wzrosła z ok. 80 do 110, natomiast w Toruniu ruch zagraniczny nie ulegał większym zmianom (średniorocznie ok. 50-60 zameldowań), będąc jednym z najniższych wśród stolic regionów. Generalnie sytuacja w zakresie omawianego zagadnienia była dość zróżnicowana, bowiem 10 miast zanotowało wzrost zameldowań, 7 miast spadek, natomiast 1 miasto zanotowało względną stagnację.

BUDOWNICTWO MIESZKANIOWE

Wielkość ruchu budowlanego mierzona liczbą mieszkań oddanych do użytku na 1000 mieszkańców danego miasta, świadczy o jego atrakcyjności dla potencjalnych nabywców nowych mieszkań i ma duży wpływ na potencjał demograficzny i rozwój miasta.

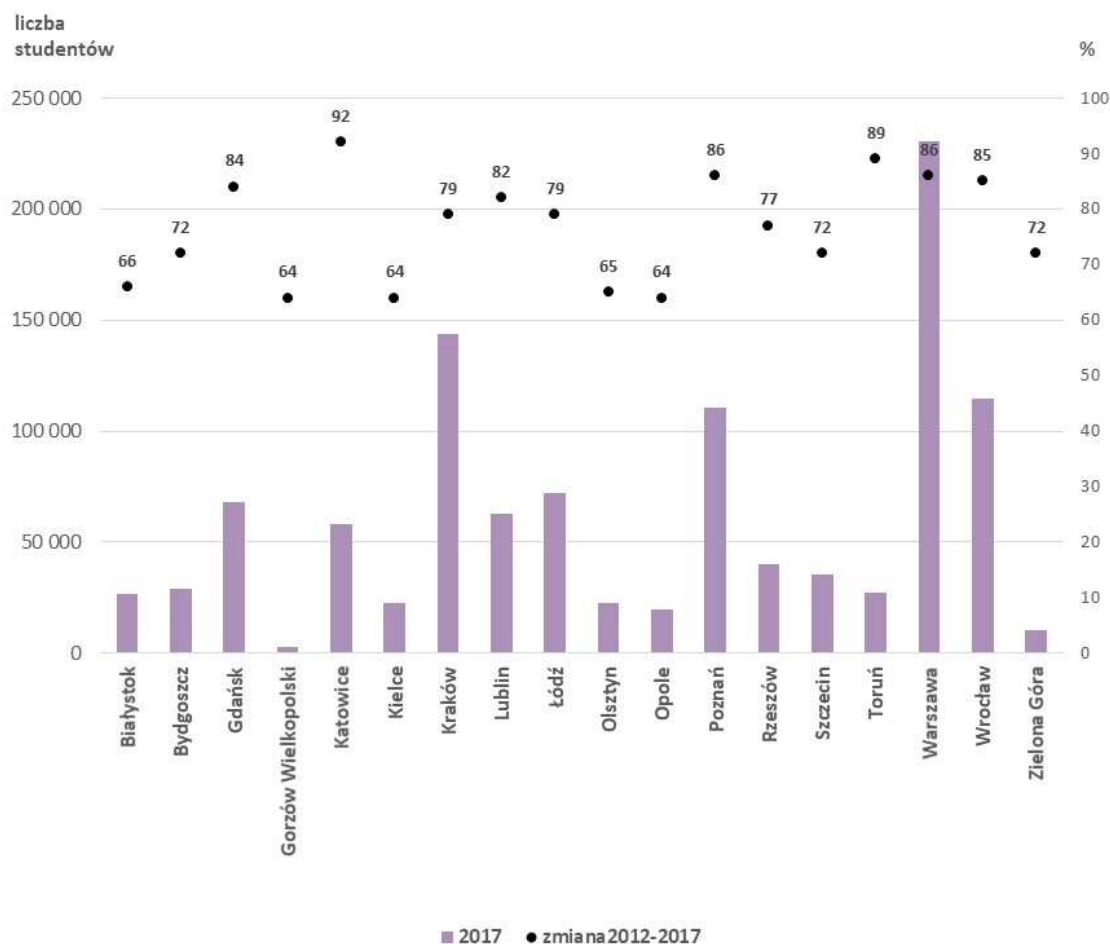
Tabela 23. Mieszkania oddane do użytku na 1000 mieszkańców

Miasto	Liczba oddanych mieszkań/1000 mieszkańców				
	śr. 2012-2013		śr. 2016-2017		śr. 2012-2013=100%
	Wart.	Poz.	Wart.	Poz.	
Białystok	6,5	8	6,5	10	99,5
Bydgoszcz	2,9	15	3,2	18	113,3
Gdańsk	9,7	2	12,4	4	127,8
Gorzów Wielkopolski	4,4	11	4,1	14	93,8
Katowice	1,4	18	5,6	11	384,8
Kielce	3,7	14	3,5	16	94,0
Kraków	9,1	3	13,3	3	146,3
Lublin	6,6	7	7,4	7	111,2
Łódź	2,8	16	3,3	17	117,7
Olsztyn	6,9	6	4,0	15	58,5
Opole	2,7	17	4,3	13	159,0
Poznań	4,8	9	6,5	9	133,5
Rzeszów	8,0	4	14,8	1	183,7
Szczecin	4,1	13	6,9	8	168,1
Toruń	4,2	12	5,3	12	126,7
Warszawa	7,8	5	11,5	5	148,5
Wrocław	11,5	1	13,6	2	118,1
Zielona Góra	4,8	10	9,4	6	196,0

Źródło: Opracowanie własne KPBPiR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych BDL GUS

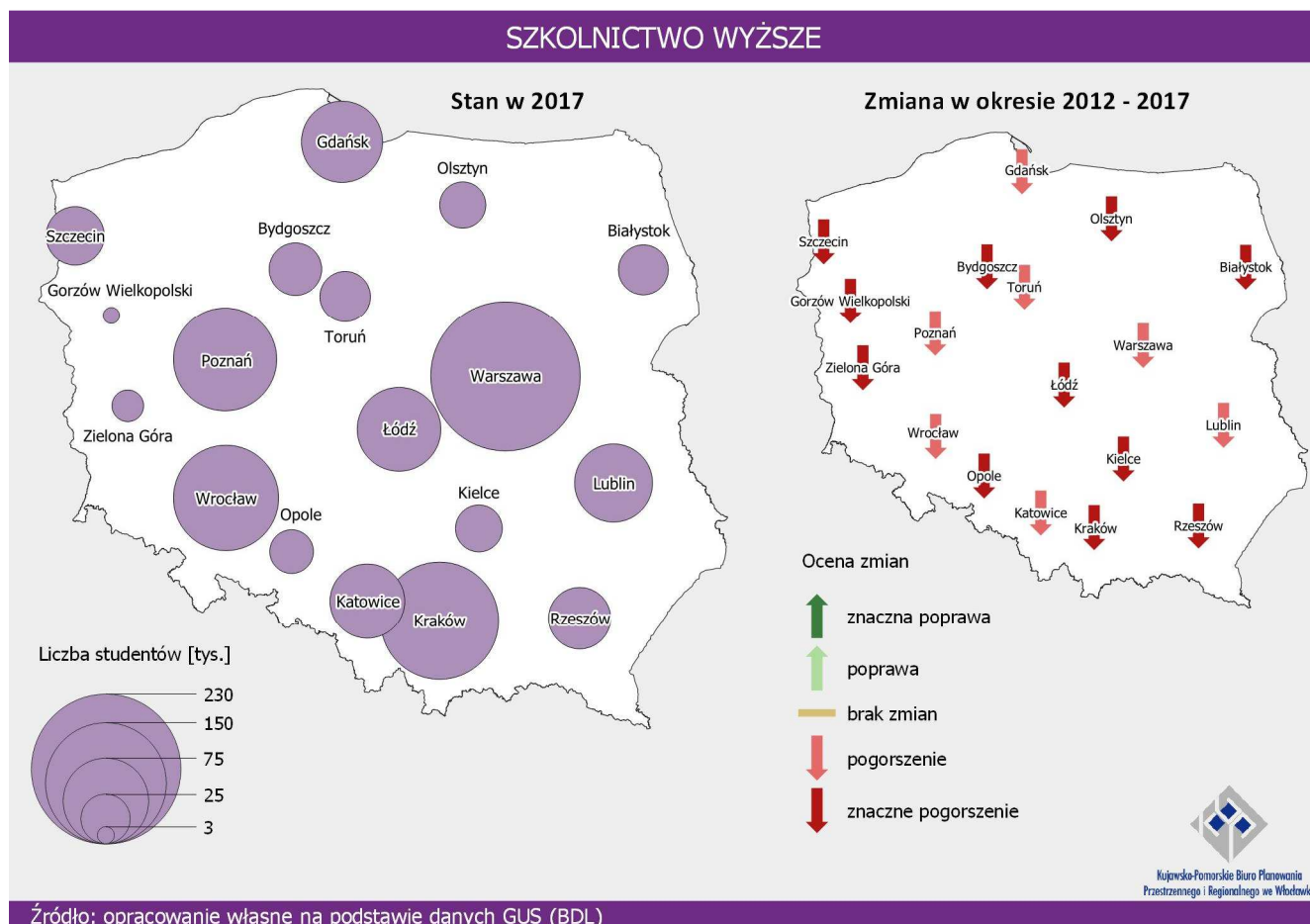
W 2017 roku na 1000 mieszkańców oddano od 14,4 mieszkań w Krakowie do 3,1 mieszkań w Kielcach. Najwyższe wskaźniki, powyżej 10 mieszkań na 1000 mieszkańców notowało 6 miast (Kraków, Gdańsk, Wrocław, Rzeszów, Warszawa, Zielona Góra) i w takiej samej liczbie miast wskaźnik wynosił poniżej 5 mieszkań na 1000 mieszkańców (Kielce, Łódź, Bydgoszcz, Gorzów Wielkopolski, Opole, Olsztyn). W związku z dużą coroczną zmiennością wartości wskaźnika, oprócz wartości dla roku 2017 przeanalizowano również średnie wartości dla lat 2012-2013 i 2016-2017. W latach 2016-2017 liczba oddanych mieszkań na 1000 mieszkańców zawierała się w przedziale od 14,8 w Rzeszowie do 3,2 w Bydgoszczy. Oprócz Rzeszowa, wysokie wartości, przekraczające 11 mieszkań na 1000 mieszkańców, notowały również Wrocław, Kraków, Gdańsk i Warszawa. Toruń, z wartością 5,3/1000 lokował się na 12 pozycji.

Wykres 15. Liczba i zmiana liczby studentów

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Wrocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych BDL GUS

W analizowanym okresie w miastach miał miejsce duży wzrost ruchu budowlanego. Jedynie w 4 miastach (Olsztyn, Gorzów Wielkopolski, Kielce i Białystok) wartości wskaźnika zmniejszyły się, najsilniej w Olsztynie, w którym zanotowano ponad 40% spadek liczby oddanych do użytku mieszkań. Pozostałe miasta cechowała tendencja wzrostowa o różnym nasileniu, w Katowicach liczba oddanych do użytku mieszkań na 1000 mieszkańców zwiększyła się prawie 4-krotnie, natomiast Lublin i Bydgoszcz zanotowały wzrost o nieco ponad 10%. Ruch budowlany w pozostałych miastach, mierzony przytoczonym wskaźnikiem, zwiększył się o kilkadziesiąt procent (najczęściej o 20-50%). W wyniku zachodzących procesów wyraźnie zmieniły się relacje między miastami, jedynie 5 z nich zachowało swą dotychczasową pozycję (w tym Toruń – 12 pozycję), natomiast lokaty pozostałych zmieniały się często o kilka miejsc – największy spadek, z pozycji 6 na 15 zanotował Olsztyn, a największy wzrost, z pozycji 18 na 11 nastąpił w Katowicach. Bydgoszcz odnotowała spadek z 15 na 18 miejsce.

Jedną z miar wielkości ośrodków akademickich są wskaźniki odnoszące się do liczby studentów uczelni znajdujących się na ich obszarze. W 2017 r. w Bydgoszczy uczyło się ok. 29 tys., a w Toruniu ok. 27 tys. studentów. W okresie 2012-2017 wszystkie miasta wojewódzkie zanotowały spadek liczby studentów - od 8% do 35%. W Bydgoszczy spadek wynosił 28%, a w Toruniu 11%. Bydgoszcz w badanym okresie utrzymała 11. lokatę, natomiast Toruń odnotował awans z 16. na 12. pozycję. 11 największych ośrodków (łącznie z Bydgoszczą), mimo generalnego spadku liczby studentów, będącego następstwem zmian demograficznych, przejawiających się zmniejszeniem się liczby ludności w wieku studenckim, nie zmieniło swojej pozycji.

Wskaźnik liczby studentów na 1 tys. mieszkańców w 2017 r. w miastach wojewódzkich obejmował wartości od 24 w Gorzowie Wielkopolskim do 211 w Rzeszowie. Wartością poniżej 100 studentów na 1 tys. mieszkańców charakteryzowało się 5 miast – Gorzów Wielkopolski, Zielona Góra, Bydgoszcz, Szczecin i Białystok. Powyżej 200 studentów na 1 tys. mieszkańców odnotowały tylko 2 miasta – Rzeszów i Poznań. W stosunku do 2012 r. w 2017 r. we wszystkich miastach nastąpił spadek wartości wskaźnika. Największy spadek (między 34% a 40%) nastąpił w Białymstoku, Olsztynie, Kielcach, Gorzowie Wielkopolskim, Zielonej Górze i Opolu, natomiast najmniejszy (poniżej 15%) zanotował Poznań, Toruń i Katowice. Swoją pozycję w stosunku do 2012 r. utrzymały 4 miasta, 5 odnotowało spadek (największy Opole z 2. na 7. miejsce), a 9 awansowało (z czego największy awans odniosły Katowice z 7. na 3. miejsce). Zarówno Bydgoszcz jak i Toruń poprawiły swoją pozycję – Bydgoszcz o 2 miejsca, Toruń o 3. Ponadto zauważyć można, że dla wszystkich miast wojewódzkich oprócz spadku wartości wskaźnika w porównaniu z 2012 r., w 2017 r. zmniejszył się również zakres jego wartości – w 2012 r. wartość minimalna wynosiła 37 studentów na 1 tys. mieszkańców, natomiast w 2017 r. już tylko 24 studentów na 1 tys. mieszkańców, natomiast wartość maksymalna w 2012 r. wynosiła 285 studentów na 1 tys. mieszkańców, a w 2017 r. 211 studentów na 1 tys. mieszkańców.

Tabela 24. Studenci

Miasto	Liczba studentów					Liczba studentów na 1 tys. mieszkańców				
	2012		2017		2012=100%	2012		2017		2012=100%
	Wart.	Poz.	Wart.	Poz.		Wart.	Poz.	Wart.	Poz.	
Białystok	39 699	12	26 378	13	66	135	13	89	13	66
Bydgoszcz	40 167	11	28 813	11	72	111	17	82	15	74
Gdańsk	80 908	6	67 773	6	84	176	10	146	8	83
Gorzów Wielkopolski	4 637	18	2 961	18	64	37	18	24	17	64
Katowice	63 099	8	57 926	8	92	205	7	196	3	95
Kielce	35 713	13	22 719	14	64	178	9	115	11	65
Kraków	181 924	2	143 613	2	79	240	3	187	4	78
Lublin	77 173	7	62 977	7	82	222	5	185	5	83
Łódź	91 546	5	72 019	5	79	127	14	104	12	82
Olsztyn	34 801	14	22 519	15	65	199	8	130	10	65
Opole	31 023	15	19 727	16	64	255	2	154	7	60
Poznań	128 212	4	110 346	4	86	233	4	205	2	88
Rzeszów	51 851	9	40 016	9	77	285	1	211	1	74
Szczecin	48 377	10	35 043	10	72	118	16	87	14	73
Toruń	30 385	16	26 972	12	89	149	12	133	9	90
Warszawa	268 555	1	230 268	1	86	157	11	130	10	83
Wrocław	134 383	3	114 825	3	85	213	6	180	6	84
Zielona Góra	14 467	17	10 436	17	72	122	15	75	16	61

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych BDL GUS

Funkcjonowanie portów lotniczych ma bardzo duże znaczenie dla rozwoju i konkurencyjności miast. Ich wpływ jest na tyle duży, a ich oddziaływanie ma na tyle duży zasięg, że port lotniczy nie musi znajdować się w zasięgu granic miasta ani w jego bezpośrednim sąsiedztwie aby wpływać na kształtowanie poziomu konkurencyjności miasta oraz być czynnikiem rozwoju dla danego ośrodka.

Bydgoszcz w 2017 r. była jednym z 13 miast wojewódzkich posiadających port lotniczy. W Polsce, regionalne porty lotnicze nie funkcjonowały na obszarze tylko trzech województw – opolskiego, podlaskiego i świętokrzyskiego, natomiast w województwie mazowieckim działały 3 porty lotnicze – dwa będące portami lotniczymi dla Warszawy (Okęcie i Modlin) oraz port lotniczy w Radomiu.

W 2017 r. w porcie lotniczym w Bydgoszczy obsłużono ok. 318,4 tys. pasażerów, co stanowiło 0,8% całego ruchu pasażerskiego w polskich portach lotniczych i klasyfikowało go na 11. miejscu w kraju pod względem wielkości obsłużonego ruchu pasażerskiego. Mniej pasażerów obsłużyły w 2017 r. tylko 4 lotniska: w Łodzi, Olsztynie, Zielonej Górze i Radomiu. Największe porty lotnicze w kraju, które obsłużyły ponad 10% krajowego ruchu lotniczego, to lotnisko Okęcie w Warszawie (ok. 15,7 mln pasażerów i 39,4% krajowego ruchu pasażerskiego), lotnisko w Krakowie (ok. 5,8 mln pasażerów i 14,6% krajowego ruchu pasażerskiego) oraz w Gdańsku (ok. 4,6 mln pasażerów i 11,5% krajowego ruchu pasażerskiego).

PASAŻEROWIE PORTÓW LOTNICZYCH

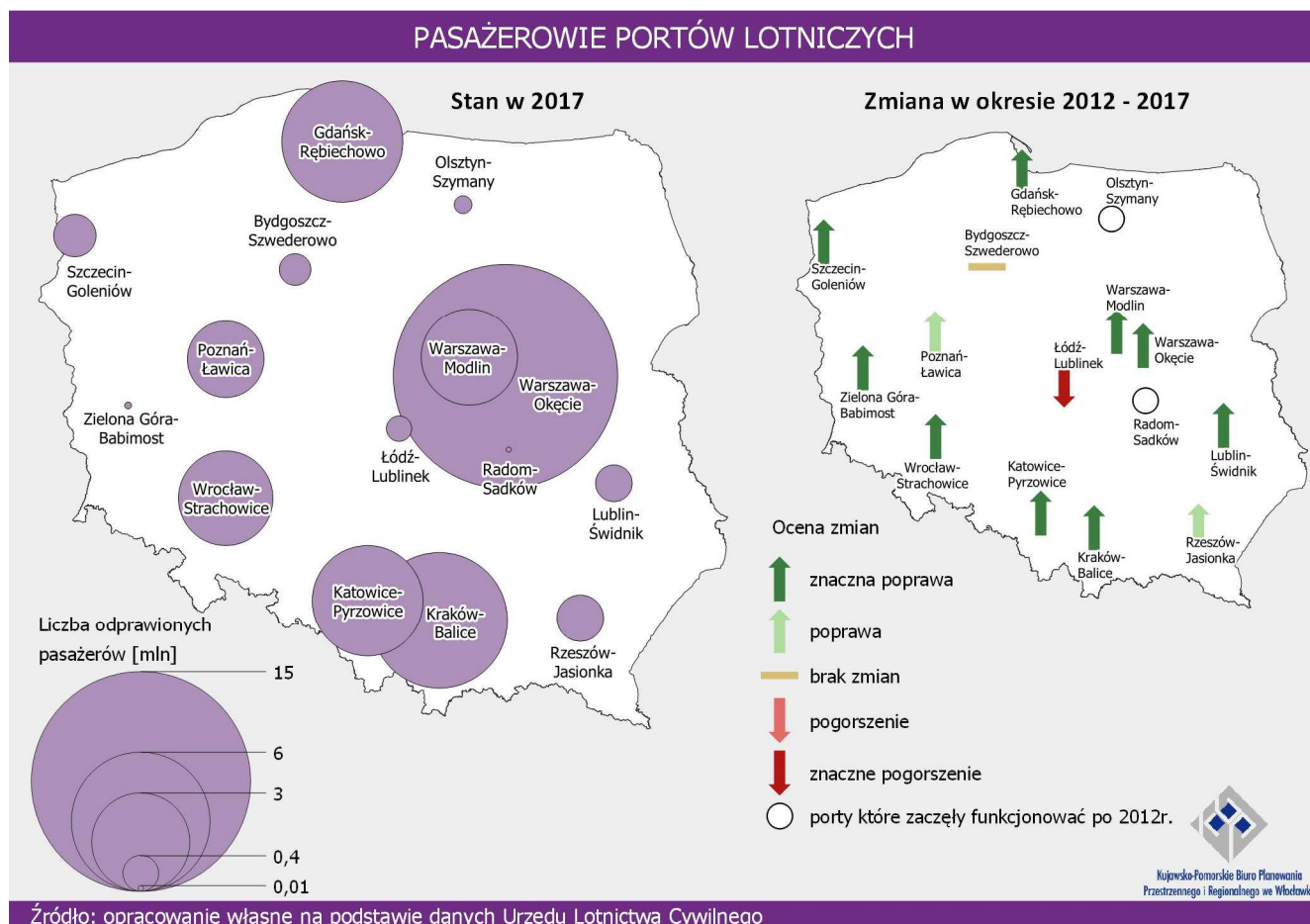

Tabela 25. Liczba obsłużonych pasażerów w portach lotniczych

Miasto	Liczba obsłużonych pasażerów						Udział w ruchu pasażerskim polskich portów lotniczych (%)	
	2012		2017		2012=100%	Zmiana bezwzględna 2012-2017	2012	2017
	Wart.	Poz.	Wart.	Poz.			Wart.	Wart.
Bydgoszcz	328 099	11	318 400	11	97	-9 699	1,3	0,8
Gdańsk (Rębiechowo)	2 861 774	3	4 601 982	3	161	1 740 208	11,7	11,5
Katowice (Pyrzowice)	2 518 409	4	3 877 235	4	154	1 358 826	10,3	9,7
Kraków (Balice)	3 408 954	2	5 829 190	2	171	2 420 236	14,0	14,6
Lublin (Świdnik)	5 697	13	429 164	10	7533	423 467	0,0	1,1
Łódź (Lublink)	463 459	9	207 377	12	45	-256 082	1,9	0,5
Warszawa (Modlin)	857 481	7	2 931 503	5	342	2 074 022	3,5	7,3
Olsztyn (Szymany)	0	14	101 306	13	-	101 306	0,0	0,3
Poznań (Ławica)	1 560 334	6	1 842 660	7	118	282 326	6,4	4,6
Radom (Sadków)	0	14	9 903	15	-	9 903	0,0	0,02
Rzeszów (Jasionka)	562 934	8	691 708	8	123	128 774	2,3	1,7
Szczecin (Goleniów)	347 063	10	578 520	9	167	231 457	1,4	1,4
Warszawa (Okęcie)	9 567 063	1	15 730 330	1	164	6 163 267	39,2	39,4
Wrocław (Strachowice)	1 942 000	5	2 805 888	6	144	863 888	7,9	7,0
Zielona Góra (Babimost)	12 290	12	17 128	14	139	4 838	0,1	0,04

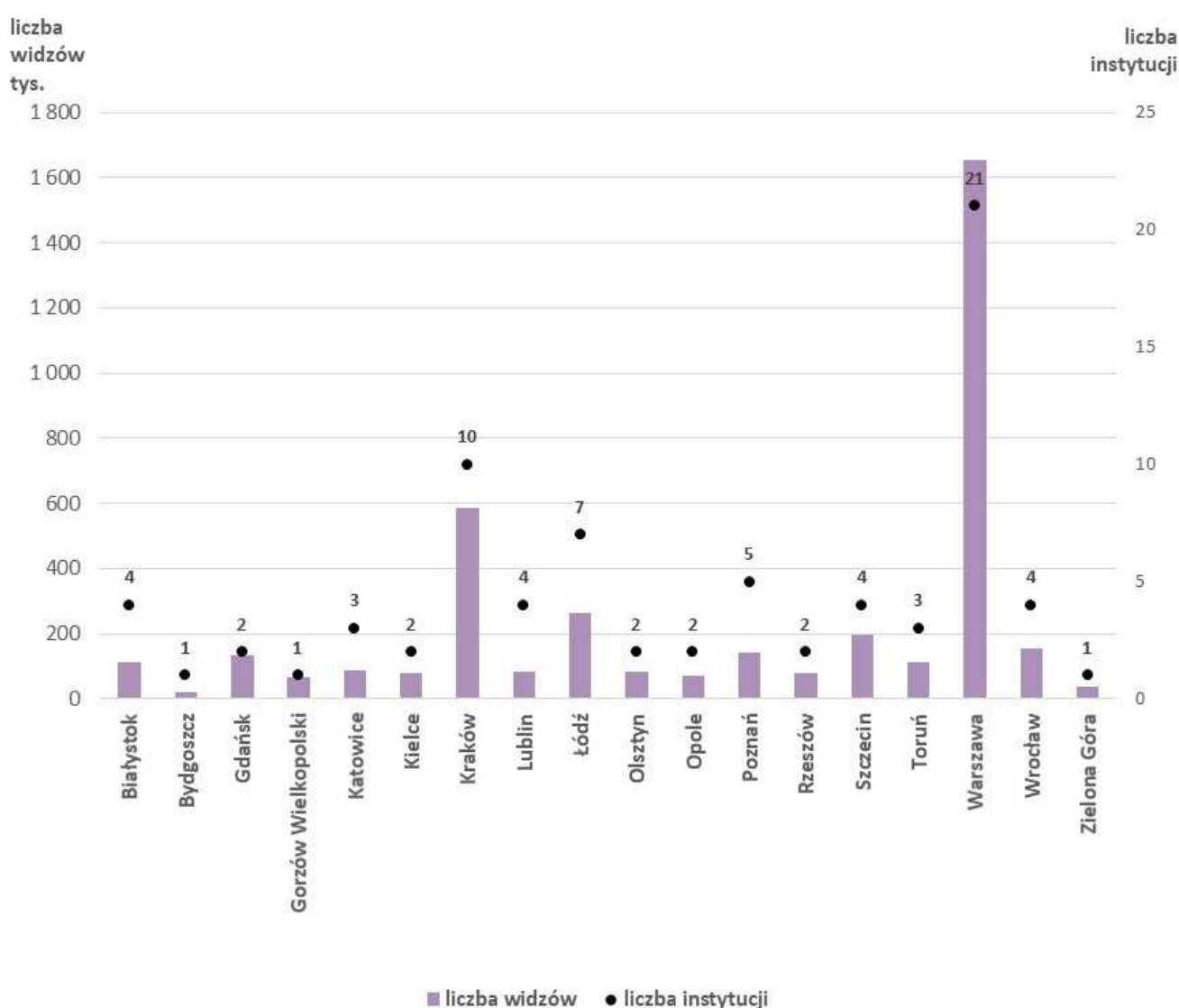
Źródło: Opracowanie własne KPBPIR we Wrocławiu - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych ULC

Między 2012 r. a 2017 r. w większości portów lotniczych nastąpił wzrost liczby obsłużonych pasażerów. Jedynymi portami, które odnotowały spadek liczby obsłużonych pasażerów w stosunku do 2012 r. był port lotniczy w Łodzi (spadek o 55%), który w całym badanym okresie, odnotowywał coroczny spadek liczby obsłużonych pasażerów oraz port lotniczy w Bydgoszczy – jednak ten ostatni odnotował zmianę niewielką, w stosunku do 2012 r. ok. 3% i można powiedzieć, że mimo że liczba pasażerów w badanym okresie ulegała wahaniom, to nie były one znaczne i utrzymywały się na w miarę podobnym poziomie. Największy wzrost liczby obsłużonych pasażerów w stosunku

do 2012 r. nastąpił w portach lotniczych w Lublinie i Modlinie. W największych portach lotniczych w kraju, które razem obsługują 75% pasażerskiego ruchu lotniczego w kraju, wzrost wynosił od 54% dla Katowic, 61% dla Gdańska, 64% dla Warszawy (Okęcie) do 71% dla Krakowa. Jeśli chodzi o bezwzględny wzrost liczby pasażerów to w stosunku do 2012 r. największy odnotowało lotnisko Okęcie w Warszawie (o ok. 6,2 mln pasażerów), lotnisko w Krakowie (o ok. 2,4 mln pasażerów), Modlinie (o ok. 2,1 mln), Gdańsku (o ok. 1,7 mln pasażerów) i Katowicach (o ok. 1,4 mln pasażerów), natomiast najmniejszy wzrost lotnisko w Radomiu (o ok. 9,9 tys. pasażerów) i Zielonej Górze (o ok. 4,8 tys. pasażerów).

Liczba widzów w teatrach i instytucjach muzycznych mówi o potencjale funkcji kulturalnej miast wojewódzkich, a także stanowi jedną ze składowych świadczących o przewadze konkurencyjnej ośrodków w zakresie tej funkcji. Instytucje tej rangi (teatry dramatyczne, filharmonie, teatry operowe itp.) są stosunkowo nieliczne w kraju - głównie znajdują się w największych ośrodkach miejskich, choć należy pamiętać, że nie we wszystkich. Instytucje te mają charakter ponadregionalny i tym samym mają bardzo duży wpływ na kształtowanie poziomu konkurencyjności miast, w których się znajdują.

Wykres 16. Teatry dramatyczne i lalkowe w 2017 r.

Źródło: Opracowanie własne KPBPPiR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych BDL GUS

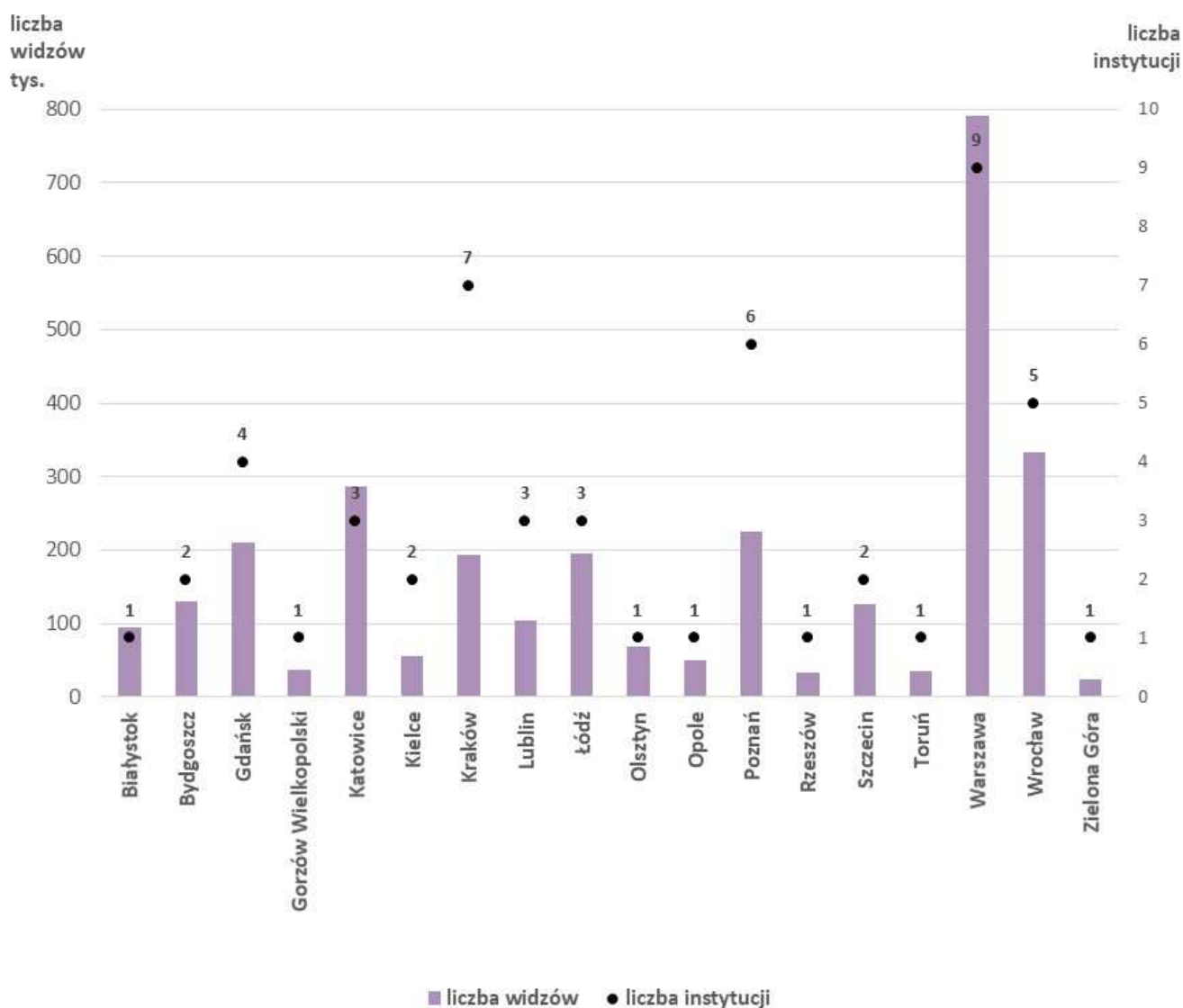
W 2017 r. liczba widzów w teatrach dramatycznych i lalkowych w miastach wojewódzkich przyjmowała wartości od 1 653 tys. w Warszawie do 21 tys. w Bydgoszczy. Generalnie liczba widzów jest pochodną liczby działających na obszarze danego miasta instytucji – w miastach o najniższej liczbie widzów (Gorzowie Wielkopolskim, Zielonej Górze, Bydgoszczy) działała tylko jedna tego typu instytucja, natomiast w miastach o największej liczbie widzów (Warszawa, Kraków) co najmniej 10. Toruń w 2017 r. z liczbą 111 tys. widzów plasował się na 9. pozycji wśród

miast wojewódzkich – na tę liczbę składali się widzowie 3 teatrów, natomiast Bydgoszcz z liczbą 21 tys. widzów znajdowała się na 18. miejscu.

Liczba widzów w teatrach w badanym okresie w poszczególnych miastach wojewódzkich charakteryzowała się dużą zmiennością rok do roku i w związku z tym w większości przypadków brak jest możliwości jednoznacznego określenia tendencji jej zmian.

Liczba widzów instytucji muzycznych (filharmonii, orkiestr symfonicznych i kameralnych, chórów, teatrów operowych oraz teatrów muzycznych rozrywkowych i operetek) w 2017 r. osiągała najwyższą wartość w Warszawie (792 tys. widzów), a najniższą w Zielonej Górze (25 tys. widzów). W Bydgoszczy na liczbę widzów wynoszącą 130 tys. składali się widzowie filharmonii i opery (stanowili oni 4,3% widzów wszystkich instytucji muzycznych działających w miastach wojewódzkich), natomiast w Toruniu działała tylko jedna instytucja muzyczna (orkiestra symfoniczna), której liczba widzów wynosiła 35 tys. (stanowili oni 1,2% widzów wszystkich instytucji muzycznych działających w miastach wojewódzkich). Bydgoszcz w 2017 r. była na 8. miejscu wśród analizowanych miast pod względem liczby widzów instytucji muzycznych, a Toruń na 16.

Wykres 17. Instytucje muzyczne w 2017 r.

Źródło: Opracowanie własne KPBPiR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych BDL GUS

Liczba widzów w instytucjach muzycznych w badanym okresie w poszczególnych miastach wojewódzkich, podobnie jak w przypadku liczby widzów teatralnych, charakteryzowała się dużą zmiennością rok do roku i w związku z tym generalnie brak jest możliwości jednoznacznego określenia tendencji jej zmian.

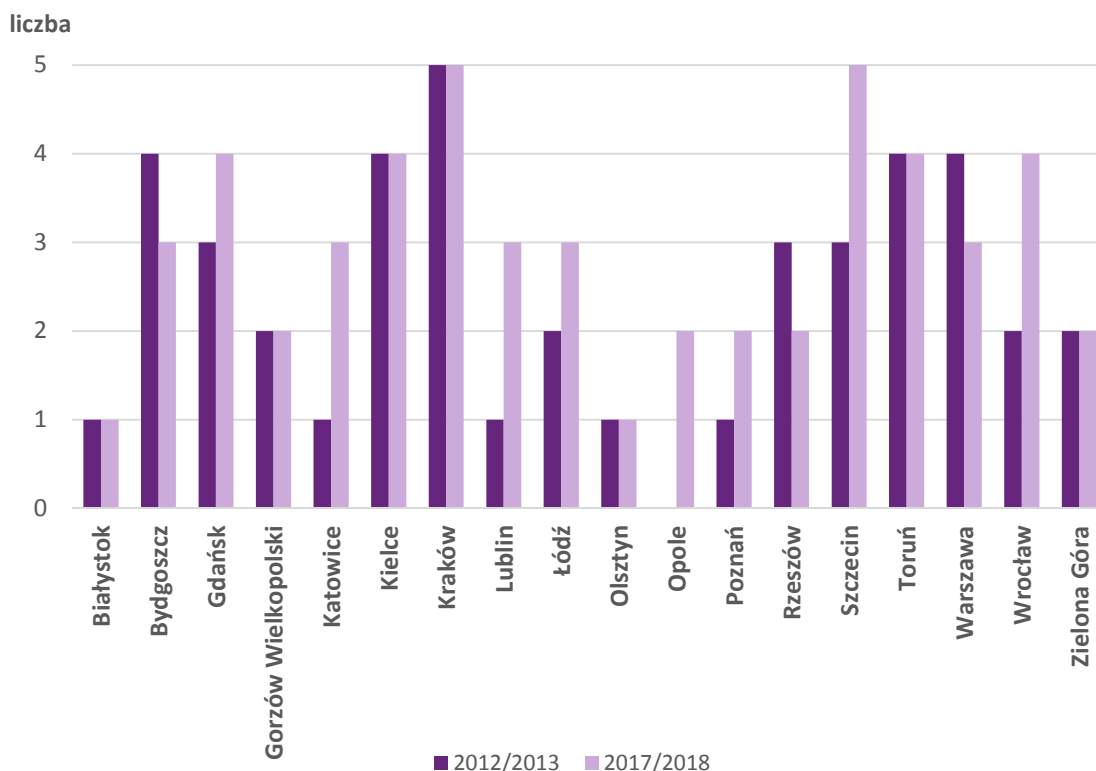

Jednak w kilku przypadkach można było zaobserwować szczególnie duże wzrosty liczby widzów, które związane były z budową nowych obiektów lub modernizacją/rozbudową istniejących placówek. Zwłaszcza widoczne było to w przypadku Wrocławia (budowa Narodowego Forum Muzyki) i Katowic (budowa siedziby Narodowej Orkiestry Symfonicznej Polskiego Radia), ale także m.in. Szczecina i Opola. Działania przeprowadzone w tych miastach spowodowały co najmniej 3 do nawet 6-krotny wzrost liczby widzów. Opisane powyżej zmiany miały duży wpływ na zmianę ich pozycji – Katowice awansowały aż o 10 pozycji (z miejsca 13. na 3.), Wrocław awansował o 4 pozycje (z miejsca 6. na 2.), Opole awansowało o 4 pozycje (z miejsca 18. na 14), Szczecin awansował o 2 pozycje (z miejsca 11. na 9.).

Duży wpływ na wizerunek miast ma również obecność drużyn sportowych w najwyższych ligach w najbardziej popularnych dyscyplinach sportowych. Zaliczono do nich: piłkę nożną mężczyzn, siatkówkę mężczyzn i kobiet, koszykówkę mężczyzn i kobiet, piłkę ręczną mężczyzn i kobiet, żużel mężczyzn i hokej na lodzie mężczyzn. Każde z miast wojewódzkich posiadało tego typu drużyny, a liczba ich zawierała się w przedziale od 5 (Kraków i Szczecin) do 1 (Białystok i Olsztyn). W Toruniu funkcjonowały 4 drużyny, a w Bydgoszczy 3.

Porównując sezon 2012/2013 i 2017/2018 odnotowano widoczne zmiany w liczbie drużyn w poszczególnych miastach. W 5 miastach zwiększyła się ich liczba o 2 drużyny, a w 3 miastach o 1. Jednocześnie liczba drużyn w najwyższych klasach rozgrywkowych w 3 miastach (Bydgoszcz, Rzeszów i Warszawa) zmniejszyła się. Szczególnie poprawiła się sytuacja Opola, które w sezonie 2012/2013 jako jedyne miasto wojewódzkie nie posiadało drużyn w najwyższych ligach, a w sezonie 2017/2018 były w nich 2 drużyny. W pozostałych 7 miastach (w tym w Toruniu) liczba drużyn w najwyższych ligach nie zmieniła się. Słabością Bydgoszczy i Torunia jest brak drużyn piłkarskich w najwyższej lidze – wśród dyscyplin drużynowych piłka nożna jest sportem najczęściej pokazywanym w mediach, a więc ma największe znaczenie dla promocji miast.

Wykres 18. Liczba drużyn w najwyższych ligach

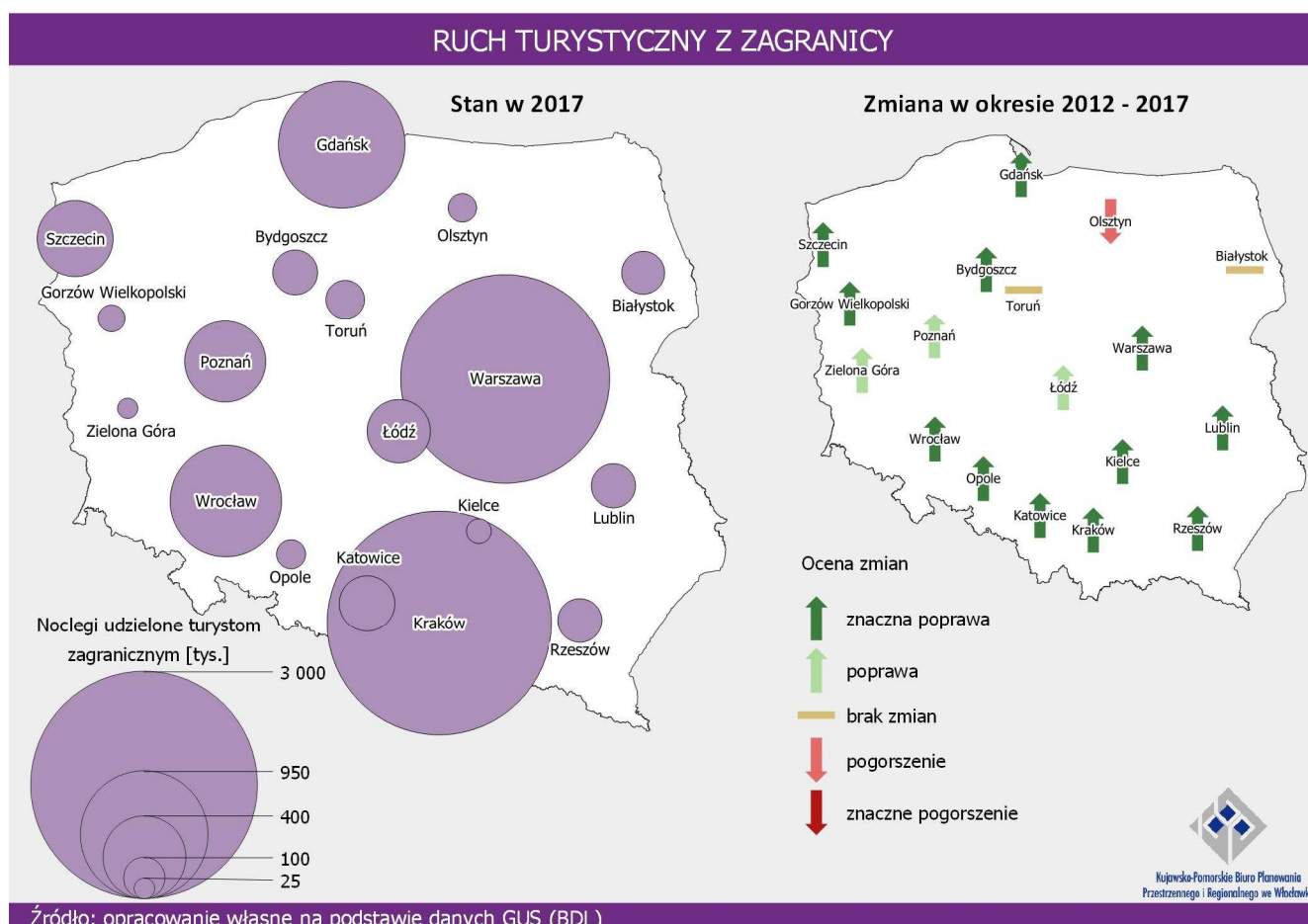
Źródło: Opracowanie własne KPBPIR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie stron internetowych organizatorów rozgrywek i Wikipedii

Skala ruchu turystycznego mierzonego liczbą udzielonych noclegów jest w przypadku największych miast pochodną ich zaplecza instytucjonalnego generującego przepływy (biznes, nauka, kultura, itp.), a w niektórych ośrodkach również ich atrakcyjności związanej z walorami dziedzictwa kultury. Jest to więc bardzo ważny wskaźnik powiązań i zależności kształtowanych przez duże miasta.

Tabela 26. Liczba udzielonych noclegów ogółem w okresie 2012-2017

Miasto	Liczba udzielonych noclegów ogółem					Udział miasta w ruchu turystycznym miast wojewódzkich			
	2012		2017		Zmiana w okresie 2012-2017 (%)	2012		2017	
	Wart.	Poz.	Wart.	Poz.		Wart. [%]	Poz.	Wart. [%]	Poz.
Białystok	300 656	11	332 839	14	10,7	1,9	11	1,4	14
Bydgoszcz	246 383	13	452 430	11	83,6	1,5	13	2,0	11
Gdańsk	1 466 549	3	2 421 458	3	65,1	9,1	3	10,4	3
Gorzów Wielkopolski	108 118	16	134 141	17	24,1	0,7	16	0,6	17
Katowice	419 380	8	676 588	8	61,3	2,6	8	2,9	8
Kielce	198 697	15	278 199	15	40,0	1,2	15	1,2	15
Kraków	3 725 897	2	5 270 648	2	41,5	23,2	2	22,7	2
Lublin	293 200	12	499 221	10	70,3	1,8	12	2,2	10
Łódź	733 366	6	1 002 730	6	36,7	4,6	6	4,3	6
Olsztyn	313 335	10	371 600	13	18,6	2,0	10	1,6	13
Opole	94 533	18	200 911	16	112,5	0,6	18	0,9	16
Poznań	1 042 738	5	1 437 617	5	37,9	6,5	5	6,2	5
Rzeszów	227 070	14	396 216	12	74,5	1,4	14	1,7	12
Szczecin	729 413	7	939 023	7	28,7	4,5	7	4,0	7
Toruń	348 281	9	542 567	9	55,8	2,2	9	2,3	9
Warszawa	4 326 215	1	6 160 207	1	42,4	27,0	1	26,6	1
Wrocław	1 360 886	4	1 962 928	4	44,2	8,5	4	8,5	4
Zielona Góra	104 860	17	110 634	18	5,5	0,7	17	0,5	18

Źródło: Opracowanie własne KPBPIR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych BDL GUS

W 2017 r. w Toruniu udzielono łącznie ponad 540 tys., a w Bydgoszczy ponad 450 tys. noclegów. Podkreślić należy, że w latach 2012-2017 Bydgoszcz i Toruń odnotowały znaczący wzrost liczby udzielonych noclegów - wynoszący odpowiednio 154,5 tys. i 194,3 tys. Zwiększenie wartości miary ruchu turystycznego w Bydgoszczy o 83,6% w stosunku do 2012 r. pozycjonuje miasto wśród ośrodków o największej dynamice zmian w tej dziedzinie (większy wzrost odnotowano tylko w Opolu - o 112,5%). W efekcie tych pozytywnych zmian udział Bydgoszczy

w ruchu turystycznym miast wojewódzkich wzrósł z 1,5% w 2012 r. do 2,0% w 2017 r. Toruń z kolei w okresie 2012-2017 odnotował wzrost ruchu turystycznego o 55,8%, przez co jego udział w ruchu turystycznym miast wojewódzkich wzrósł z 2,2% w 2012 r. do 2,3% w 2017 r. Pomimo pozytywnej dynamiki zmian liczby udzielonych noclegów w Bydgoszczy i Toruniu należy zdawać sobie sprawę z dysproporcji w stosunku do liderów - ośrodków cechujących się największym ruchem turystycznym, generowanym przez zupełnie inną kategorię walorów (czołówkę miast w tym zakresie tworzą Warszawa oraz Kraków, których udziały w ruchu turystycznym miast wojewódzkich przekraczają 20%). O ile trudno oczekiwać, by Bydgoszcz oraz Toruń dogoniły miasta najlepsze w tym względzie, które ze względu na swoją specyfikę znacznie przewyższają pozostałe miasta wojewódzkie, o tyle aspiracją stolic województwa kujawsko-pomorskiego powinno być konkurowanie z pozostałymi miastami.

Skala ruchu turystycznego obcokrajowców w bardzo dużym stopniu świadczy o osadzeniu miasta w sieci powiązań międzynarodowych. Wiąże się ona zarówno z walorami dziedzictwa kulturowego (co promuje miasta zabytkowe), jak i potencjałem instytucji prowadzących działalność o charakterze międzynarodowym. Jest to niezwykle silny wskaźnik potencjału metropolitalnego miasta.

Tabela 27. Liczba udzielonych noclegów ogółem w okresie 2012-2017

Miasto	Liczba udzielonych noclegów turystom zagranicznym					Udział miasta w ruchu turystycznym miast wojewódzkich			
	2012		2017		Zmiana w okresie 2012-2017 (%)	2012		2017	
	Wart.	Poz.	Wart.	Poz.		Wart. [%]	Poz.	Wart. [%]	Poz.
Białystok	107 883	9	109 870	12	1,8	1,7	9	1,2	12
Bydgoszcz	62 155	12	118 549	9	90,7	1,0	12	1,3	9
Gdańsk	504 928	3	940 142	3	86,2	8,0	3	10,4	3
Gorzów Wielkopolski	31 154	16	43 328	16	39,1	0,5	16	0,5	16
Katowice	132 020	8	182 458	8	38,2	2,1	8	2,0	8
Kielce	26 268	17	36 101	17	37,4	0,4	17	0,4	17
Kraków	2 112 170	1	2 938 918	1	39,1	33,4	1	32,4	1
Lublin	79 999	11	115 489	10	44,4	1,3	11	1,3	10
Łódź	192 286	7	237 814	7	23,7	3,0	7	2,6	7
Olsztyn	56 823	13	47 863	15	-15,8	0,9	13	0,5	15
Opole	32 997	15	50 120	14	51,9	0,5	15	0,6	14
Poznań	324 003	5	388 350	5	19,9	5,1	5	4,3	5
Rzeszów	46 198	14	115 451	11	149,9	0,7	14	1,3	11
Szczecin	226 856	6	342 653	6	51,0	3,6	6	3,8	6
Toruń	88 636	10	88 221	13	-0,5	1,4	10	1,0	13
Warszawa	1 792 801	2	2 553 170	2	42,4	28,4	2	28,2	2
Wrocław	478 759	4	728 047	4	52,1	7,6	4	8,0	4
Zielona Góra	20 990	18	24 947	18	18,9	0,3	18	0,3	18

Źródło: Opracowanie własne KPBPIR we Włocławku - Oddział w Bydgoszczy, na podstawie danych BDL GUS

W 2017 r. w Bydgoszczy odnotowano prawie 120 tys., a w Toruniu prawie 90 tys. noclegów udzielonych turystom zagranicznym. W latach 2012-2017 Bydgoszcz odnotowała znaczący wzrost liczby udzielonych noclegów turystom zagranicznym wynoszący ponad 56 tys. Zwiększenie wartości miary ruchu turystycznego w Bydgoszczy o 90,7% w stosunku do 2012 r. pozycjonuje miasto wśród ośrodków o największej dynamice zmian w tej dziedzinie (większy wzrost odnotowano tylko w Rzeszowie - o 149,9%). W efekcie tych pozytywnych zmian udział Bydgoszczy w obsłudze ruchu turystycznego cudzoziemców wzrósł z 1,0% w 2012 r. do 1,3% w 2017 r. Toruń z kolei w okresie 2012-2017 odnotował nieznaczny, ale spadek ruchu turystycznego cudzoziemców o 0,5% (z 88,6 tys. udzielonych noclegów cudzoziemcom w 2012 r. do 88,2 tys. w 2017 r.), przez co jego udział w obsłudze ruchu turystycznego cudzoziemców obniżył się z 1,4% w 2012 r. do 1,0% w 2017 r. Pomimo pozytywnej dynamiki zmian liczby udzielonych noclegów turystom zagranicznym w Bydgoszczy z pewnością niemożliwe będzie zniwelowanie różnic do ośrodków cechujących się większym ruchem turystycznym. Czołówkę miast w tym zakresie tworzą Kraków, Warszawa, Gdańsk oraz Wrocław, których udziały w ruchu turystycznym osób z zagranicy wśród miast wojewódzkich wynosiły w 2017 r. odpowiednio 32,4%, 28,2%, 10,4% oraz 8,0%. Wśród pozostałych 14 miast wojewódzkich 5 miast odnotowało w 2017 r. udział w ruchu turystycznym poniżej 1,0%, 6 miast (w tym Bydgoszcz i Toruń) odnotowało udział wynoszący od 1,2% do 2,0%, a 3 miasta udział w granicach 2,6% do 4,3%. Stolice województwa kujawsko-pomorskiego stanowią więc z 9 innymi miastami wojewódzkimi grupę o niewielkim znaczeniu w krajowym ruchu turystycznym cudzoziemców.

Warto również zwrócić uwagę na bardzo duże różnice bezwzględne w skali ruchu turystycznego cudzoziemców pomiędzy miastami wojewódzkimi, które przedstawiano w tabeli. Co więcej, różnice te pogłębiły się na przestrzeni analizowanego okresu - w 2012 r. Kraków odwiedziło ponad 100-krotnie więcej turystów zagranicznych niż najrzadziej odwiedzane Opole, podczas gdy w 2017 r. różnica ta była już prawie 118-krotna.

6. Podsumowanie. Wnioski i rekomendacje do polityki regionalnej

Przeprowadzone analizy pozwalają na sformułowanie wniosków o charakterze merytorycznym – stanowiących rekomendacje dla polityki regionalnej oraz metodologicznym – dotyczącym przyjętego systemu monitorowania Strategii w kierunku jego ewentualnego usprawnienia.

Dla interpretacji wyników raportu bardzo istotne jest, że jeśli ocenia się potencjał województwa w tych aspektach, które są bezpośrednio powiązane z uwarunkowaniami ilościowymi – wynikającymi z zajmowanej powierzchni lub liczby mieszkańców, to stanem typowym jest zajmowanie przez województwo około 10. pozycji, z udziałami w sumie krajowej na poziomie 5-6%. Wyższa lokata lub udział świadczą o ponadprzeciętnie dobrym stanie rozwoju i najczęściej są wynikiem konkretnych przewag konkurencyjnych występujących na danym terytorium. Jeśli jednak ocenia się stan rozwoju województwa w aspektach, które zależne są jedynie od woli danej społeczności w zakresie realizacji określonych celów oraz zdolności tej społeczności do realizacji tych celów, to wyznacznikiem stanu rozwoju są wskaźniki jakościowe, a nie ilościowe i wówczas tego typu limity nie występują. Wysoką jakość rozwoju społeczno-gospodarczego (wyrażaną wskaźnikami znacznie przewyższającymi średnie wartości krajowe) mogą osiągać także niewielkie regiony, niezależnie od możliwości lub braku możliwości osiągnięcia wysokich pozycji w aspektach ilościowych. W tym kontekście, odnosząc się do jednego z podstawowych wyróżników województwa kujawsko-pomorskiego, czyli wysokiego potencjału rolnego, należy zauważyć, że prezentowanie udziałów w zbiorach na poziomie około 10% sumy krajowej świadczy o bardzo dobrze rozwiniętej specjalizacji w tym zakresie, a przewagi konkurencyjne wynikają tu z jednej strony z dużego areału gleb o dobrej przydatności (jest to przewaga „zastana” – cecha ilościowa), ale także z wysokiej kultury rolnej (która jest już przewagą „nabytą” – czyli jakościową).

Identyfikuje się sfery, w zakresie których dostrzega się szczególnie pozytywne zmiany w ostatnich latach:

- **Sytuacja na rynku pracy i powiązana z nią sfera ubóstwa.** W analizowanym okresie miała miejsce bardzo duża skala redukcji wskaźników bezrobocia i pomocy społecznej, w wyniku czego sytuacja materialna mieszkańców bez wątpienia uległa znaczącej poprawie.
- **Znaczenie województwa w krajowym potencjale rolnym.** Dane za rok 2017 wskazują na umocnienie się pozycji województwa kujawsko-pomorskiego jako jednego z najważniejszych producentów rolnych, a nawet poprawę (zwiększenie) znaczenia w kraju. Specyfika produkcji rolnej powoduje, że nie powinno się wnioskować na podstawie danych za pojedyncze lata – niezbędna jest obserwacja wieloletnia, która może potwierdzić trwałą zmianę, niemniej jednak dostrzegane są przesłanki poprawy sytuacji (w przypadku produkcji warzywniczej można już prawdopodobnie mówić o trwałym efekcie). Zagadnienie powinno być monitorowane w kolejnych latach.
- **Znaczenie województwa w krajowym potencjale uzdrowiskowym.** W ostatnich latach województwo kujawsko-pomorskie powiększyło udziały w obsłudze ruchu uzdrowiskowego w kraju. Dobre wyniki są w części efektem poprawy sytuacji na terenie województwa, ale częściowo wynikają z obniżenia wskaźników w innych regionach. Wskazuje się na potencjalną niższą wynikającą z obsługi kuracjuszy zagranicznych – obecna skala ich obecności jest niewspółmiernie mała do potencjału kujawsko-pomorskich uzdrowisk i znacznie niższa od wskaźników osiągniętych w innych aspektach ruchu uzdrowiskowego.

Wyróżnia się dwa bardzo istotne obszary problemowe:

- **Niski stan rozwoju społecznego.** Wielu aspektów rozwoju społecznego nie bada się statystycznie lub też nie są dostępne w polskiej statystyce publicznej dane na ich temat. Brak jest więc możliwości dokonania

w pełni skwantyfikowanej oceny. Niemniej jednak istnieje szereg przesłanek (wynikających z aspektów mierzonych statystycznie oraz ze stwierdzonych powiązań i konsekwencji współwystępowania cech społecznych), pozwalających na sformułowanie wniosku o niskim poziomie rozwoju społecznego województwa kujawsko-pomorskiego. Jest to problem stale obecny, identyfikowany już na etapie tworzenia „Planu modernizacji” jako jedno z głównych wyzwań rozwojowych województwa.

- **Niski potencjał metropolitalny.** Jako potencjał metropolitalny należy rozumieć ogół realizowanych funkcji, których celem jest zapewnienie funkcjonowania województwa w sieci powiązań międzyregionalnych i międzynarodowych (a więc generowania przepływów informacji, osób, kapitału, dóbr i usług). Są to działalności świadczące o zdolności województwa do aktywnego (poprzez tworzenie nowych rozwiązań) kształtowania rozwoju w skali krajowej i międzynarodowej, ale także do twórczego wykorzystania innowacji wytworzonych przez inne ośrodki (zdolność do ich absorpcji i dostosowania do lokalnych uwarunkowań). Potencjał metropolitalny ma też kluczowe znaczenie dla stymulowania rozwoju społecznego i gospodarczego na poziomie danego regionu, ponieważ praktycznie wszystkie funkcje metropolitalne oprócz oddziaływań egzo- realizują też potrzeby endogeniczne. Za rozwój funkcji metropolitalnych na poziomie regionu odpowiedzialna jest jego stolica. Obydwie stolice województwa kujawsko-pomorskiego wykazują relatywnie niski potencjał. Dla wielu funkcji tego rodzaju duży lokalny rynek zbytu jest czynnikiem silnie stymulującym (pomimo znaczenia ponadregionalnego i/lub międzynarodowego znaczną część podaży usług wyższego rzędu z dziedziny szkolnictwa wyższego, kultury, specjalistycznych usług medycznych, biznesu, itp. realizują lokalni odbiorcy). Także z tego powodu zasadne jest dalsze traktowanie w polityce rozwoju województwa obydwu miast jako ośrodków współodpowiedzialnych za rozwój całego regionu oraz stymulowanie powiązań obydwu miast, tak by w każdym z nich powiększać „rynek lokalny” o mieszkańców drugiego z miast. Będzie to działanie stymulujące rozwój tych działalności zarówno w Bydgoszczy jak i w Toruniu, a beneficjentami rozwoju funkcji metropolitalnych będą mieszkańcy całego województwa.

Przeprowadzona analiza prowadzi do wniosku o dosyć dużej zmienności sytuacji społeczno-gospodarczej na każdej z analizowanych płaszczyzn. Wiele zagadnień wykazuje coroczną zmienność, a więc analiza danych dla tylko jednego roku, bez spojrzenia na szerszy kontekst wynikający z trendów zmian – może wprowadzać w błąd. Świadczy to o konieczności częstego prowadzenia analiz o różnym charakterze – zarówno pobieżnych, służących ocenie tylko najbardziej podstawowych wskaźników, jak i bardzo szczegółowych, podczas których możliwe jest łatwiejsze dostrzeżenie związków przyczynowo-skutkowych.

Oprócz ewidentnych zmian pozytywnych w wielu aspektach, w kilku zagadnieniach dla badanego okresu odnotowano w kujawsko-pomorskim realne lub względne pogorszenie sytuacji na tle innych regionów („względne” ma miejsce wtedy, gdy pozytywne zmiany w regionie mają wolniejsze tempo i mimo obiektywnej poprawy sytuacji, względna pozycja się pogarsza). W części zagadnień województwo notuje wskaźniki o kilka lub kilkanaście procent niższe od średnich wartości krajowych – nie są to więc znaczące dysproporcje, a pamiętać należy że niektóre wskaźniki są ze sobą silnie skorelowane, a więc nawet problem realnie dotyczący tylko jednego zagadnienia, może generować nawet kilka pozornie różnych negatywnych wskaźników. Znaczna część zagadnień wskazujących na gorszy od przeciętnych, stan rozwoju, nie należą do kategorii tych, które realnie prezentują natężenie i skalę nakazującą traktować je jako istotne problemy rozwoju województwa, ale powinny być monitorowane.

W aspekcie metodologii monitorowania rozwoju województwa, należy podkreślić, że dostępność danych w statystyce publicznej jest dalece niewystarczająca dla wykonania pełnej i kompleksowej oceny. W zakresie szeregu dziedzin istotnych (a nawet kluczowych) dla prawidłowego funkcjonowania i rozwoju województwa, brak wystarczającego zakresu informacji lub nawet zakresu podstawowego, pozwalającego na dokonanie jakichkolwiek porównań w układzie terytorialnym lub w szeregach czasowych. Konstruując w roku 2013 system monitorowania Strategii rozwoju województwa zakładano, że wraz z rozwojem uruchamianego wówczas systemu Strateg, Główny Urząd Statystyczny poszerzy zakres analiz i dostępna będzie większa liczba wskaźników służących ocenie poziomu rozwoju. Niestety część tych danych wciąż nie jest dostępna, co sugeruje, by w opracowywanych w przyszłości dokumentach kształtujących politykę regionalną województwa, klasyczny

system monitorowania za pomocą wskaźników, uzupełniać o badania własne dedykowane szczegółowemu rozpoznaniu danego zagadnienia (analogicznie do wykonanego w latach 2016-2018 badania stanu rozwoju usług publicznych dla wszystkich pokoleń) oraz o analizy eksperckie, które w dziedzinach szczególnie trudnych do monitorowania wskaźnikowego bazowałyby na opiniach autorytetów w danej dziedzinie.

W trakcie prac nad przygotowaniem tabel monitoringowych (Załączniki nr 2 – 4), odpowiadających systemowi monitorowania określonego w „Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 – Plan modernizacji 2020+”, nie napotkano na trudności w pozyskaniu danych w zakresie wskaźników poziomu I i II, z wyjątkiem danych dotyczących dostępności i infrastruktury transportowej. Natomiast III poziom monitorowania nadal zawiera wiele wskaźników, które wciąż nie są powszechnie dostępne, bądź nie zostały objęte żadnym systemem pozyskiwania danych. Mając powyższe na uwadze, celowe byłoby nawiązanie bliższej współpracy z Głównym Urzędem Statystycznym, mającej na celu przekazanie informacji o rzeczywistych potrzebach polityki regionalnej w zakresie dostępności danych niezbędnych do monitorowania stanu i planowania rozwoju, a nawet zadeklarowanie pomocy przy opracowywaniu założeń nowego zakresu badań statystycznych o charakterze regionalnym. Zróżnicowana dostępność danych skutkuje nierównym poziomem szczegółowości analiz, gdyż niektóre zagadnienia, które dla uzyskania w pełni satysfakcjonującej wiedzy, powinny być przeanalizowane w szerszym zakresie, nie mogły być w ten sposób przeanalizowane, a dokonanie analizy niektórych (nielicznych, ale ważnych – np. innowacyjności gospodarki) było w ogóle niemożliwe. Raport stanowi więc kompromis pomiędzy zakresem zagadnień, który powinien być podejmowany, a tym, którego wykonanie było możliwe. Niemniej jednak analizom o różnym stopniu szczegółowości poddano zdecydowaną większość zagadnień ważnych dla rozwoju województwa.

W bieżącej edycji raportu, ponownie wykorzystano metodę dokonywania analiz na kilku płaszczyznach odniesienia i doboru cech (wskaźników) poprzez wybór optymalnych dla każdej z nich (analiza nie jest prowadzona za pomocą tego samego zestawu wskaźników na wszystkich płaszczyznach, tylko za pomocą zestawów dedykowanych dla każdej z płaszczyzn). Ocenia się ją jako właściwą dla tego typu raportu i wskazuje się na celowość podtrzymania tego założenia w kolejnych raportach. Pewnym mankamentem zastosowanej metody jest fakt, iż ukazuje ona zmiany stanu rozwoju, które są wynikiem nie tylko prowadzenia polityki regionalnej (a co więcej, w różnych aspektach wpływ działań podejmowanych na poziomie samorządu regionalnego na efekty rozwojowe – jest zróżnicowany), a więc nie może być to jedyna metoda oceny wpływu realizacji ustaleń Strategii, czy też szerzej – oceny wpływu polityki regionalnej na stan rozwoju województwa. Z pewnością jednak monitoring prowadzony w ten sposób, jest pomocniczą miarą efektywności podejmowanych działań w ramach zarządzania województwem. Podkreślić należy, że bardzo duża część procesów społeczno-gospodarczych zachodzi niezależnie od działań samorządów wszelkich szczebli, których rola często może polegać przede wszystkim na monitorowaniu zmian i podejmowaniu działań w nawiązaniu do obserwowanych lub prognozowanych trendów, ale możliwości finansowe i kompetencyjne samorządów oraz inercja interwencji (której skutki są często dostrzegane dopiero po wielu latach i nie są już wówczas często wiązane z pierwotną ich przyczyną) powodują, że w sposób bezpośredni, realny i na większą skalę, można oddziaływać tylko na nieliczne aspekty wyrażane za pomocą wskaźników obserwowanych na poziomie gmin, powiatów, czy województwa. Jeszcze trudniej zidentyfikować korzyści pośrednie lub efekty synergii różnych podejmowanych działań.

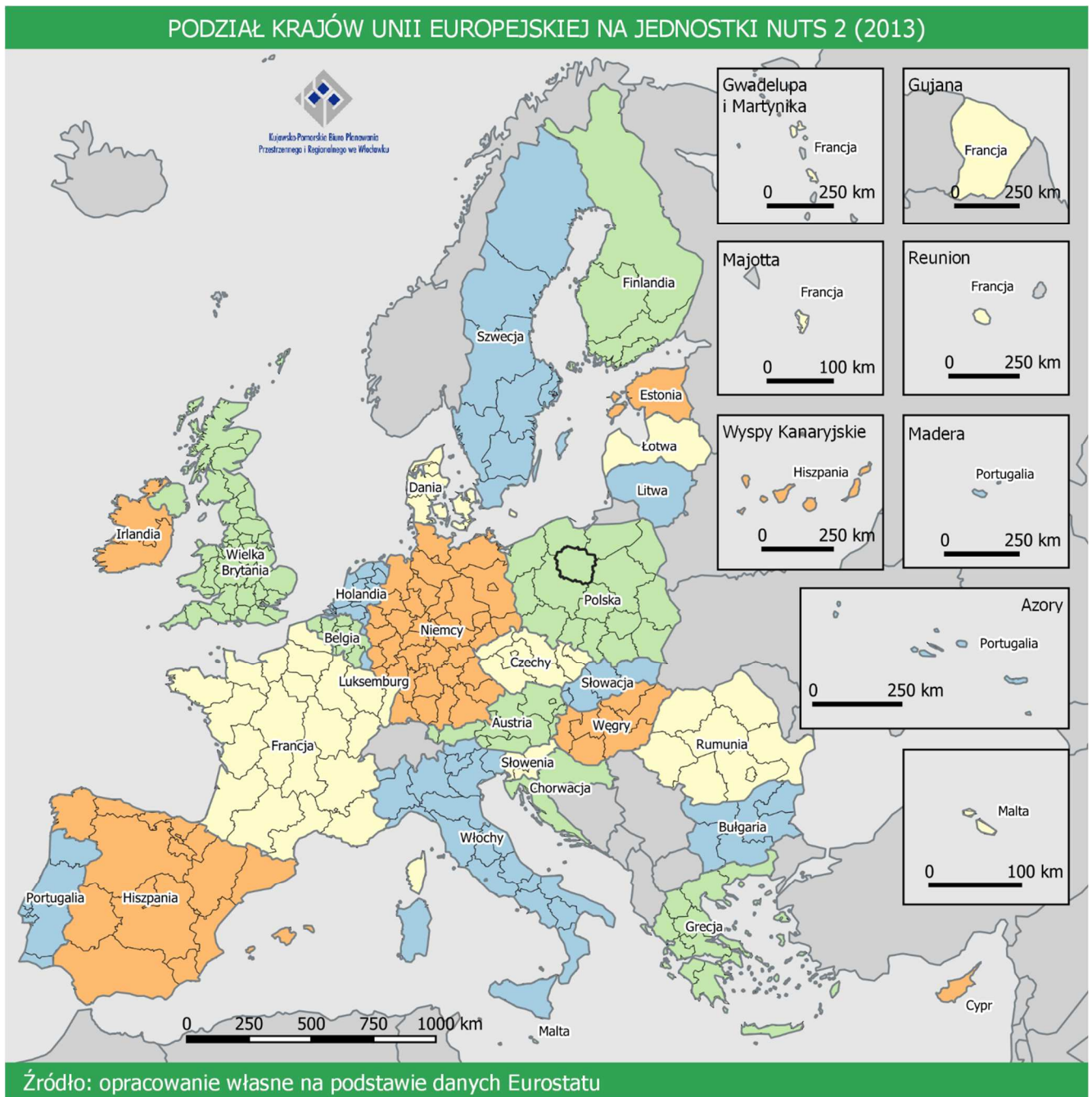
W związku z powyżej przedstawionymi najważniejszymi wnioskami z wykonanej analizy stanu rozwoju województwa i jego zmian w latach 2012-2017, przedstawia się następujące rekomendacje:

- Niezbędne jest przeprowadzenie szczegółowej diagnozy stanu rozwoju społecznego województwa – mającej na celu identyfikację rzeczywistej skali oraz przyczyn i charakteru problemów społecznych województwa. Obecna bardzo dobra sytuacja na rynku pracy może prowadzić do wniosków o braku pilnych potrzeb w tej dziedzinie. Istniejące przesłanki pozwalają przypuszczać, że korzystna sytuacja na rynku pracy w połączeniu z systemem świadczeń socjalnych utrudnia procesy rozwoju społecznego, co w przypadku pogorszenia koniunktury gospodarczej może skutkować ponownie dużą skalą bezrobocia, a nawet w okresie dobrej koniunktury powoduje wpadanie w „pułapkę niskiego dochodu” będącego skutkiem zbyt niskich kwalifikacji. Tego typu diagnoza społeczna jest niezbędna także ze względu na

istotne rozbieżności w ocenie skali bezrobocia w zależności od sposobu ich pomiaru (bezrobocie rejestrowane i wg BAEL), wskutek czego rzeczywista skala problemów rynku pracy nie jest znana (różnica w liczbie bezrobotnych w zależności od wybranego sposobu jej wyrażenia, wynosiła w 2017 roku w województwie prawie 32 tys. osób), a także ze względu na fakt, że statystyka publiczna dostarcza informacji na temat tylko części zagadnień kluczowych dla rozwoju społecznego (dlatego we wnioskach podsumowujących analizę wspomina się o przesłankach, a nie jednoznacznych dowodach niskiego rozwoju społecznego) i niezbędne są badania uzupełniające o różnym charakterze;

- Niezbędne jest przeprowadzenie szczegółowej diagnozy obydwu ośrodków stołecznych województwa w zakresie ich zdolności do pełnienia funkcji regionalnych i ponadregionalnych. Zbyt mały potencjał ośrodków stołecznych wpływa niekorzystnie na rozwój całego województwa w aspekcie kształtowania jakości życia oraz konkurencyjności gospodarki. Szczegółowa diagnoza będzie miała na celu poznanie charakteru problemu i będzie stanowiła podstawę do podejmowania ewentualnych działań w ramach polityki regionalnej;
- Za zasadne uważa się zwiększenie częstotliwości wskaźnikowego raportowania stanu i charakteru zmian województwa. Analiza wykazała kilka sfer, które mają niejednoznaczny przebieg wskaźników i niezbędne jest przeprowadzanie częstszych analiz dla potwierdzenia lub wykluczenia wstępnie identyfikowanych szans lub zagrożeń. Proponuje się, by analizy tego typu były przeprowadzane nawet corocznie – powinny mieć stosunkowo ogólny charakter obejmujący szeroki zakres zagadnień oraz szczegółowe rozszerzenie w zakresie identyfikowanych zagadnień problemowych;
- Niezbędne jest zwiększenie zdolności do wykonywania analiz własnych i monitorowania stanu rozwoju województwa na potrzeby prowadzenia polityki regionalnej województwa, w celu pozyskiwania aktualnej i rzetelnej wiedzy na temat aspektów niepodejmowanych przez statystykę publiczną lub podejmowanych w niewystarczającym zakresie;
- Podtrzymuje się (w całości lub w zasadniczej części) rekomendacje przedstawione w pierwszej edycji raportu, w roku 2015:
  - a) Potwierdza się aktualność czterech priorytetów rozwoju województwa określonych w Strategii (konkurencyjna gospodarka, modernizacja przestrzeni wsi i miast, silna metropolia, nowoczesne społeczeństwo).
  - b) Potwierdza się założenie przyjęte w Strategii o roli i randze rozwoju społecznego.
  - c) Potwierdza się rekomendację dotyczącą niezbędności działania na rzecz budowy potencjału metropolitalnego ośrodków stołecznych województwa oraz łącznego przedstawiania potencjału metropolitalnego Bydgoszczy i Torunia. Rekomendacja ta nie stoi w sprzeczności z prawem każdego z miast do kształtowania rozwoju społeczno-gospodarczego zgodnie z założeniami określonymi lokalnie przez ich samorządy, a jedynie podkreśla, że dla realizacji celów rozwojowych całego województwa kluczowe znaczenie ma potencjał i zadania realizowane przez obydwie miasta stołeczne.
  - d) Potwierdza się rekomendację, że w aspekcie reagowania na dysproporcje wewnątrzwojewódzkie, zasadnym byłoby zarówno wspieranie obszarów o najlepszym stanie ogólnego rozwoju (celem takiego wsparcia byłoby nadawanie impulsów dla dalszego rozwoju – są to obszary w największym stopniu budujące wojewódzki potencjał w zakresie społecznym i gospodarczym), jak i obszarów o stanie najłagodniejszym (wymagających działań naprawczych). Polityka równoważenia jakości życia mieszkańców całego województwa nie stoi w sprzeczności z wykorzystywaniem indywidualnych potencjałów i mocnych stron poszczególnych obszarów, pozwalających na szybszy rozwój gospodarczy.
  - e) Podtrzymuje się rekomendację o potrzebie uwzględniania (na każdym z ocenianych poziomów) poprawy szeroko rozumianej innowacyjności, która będzie mieć bezpośredni lub pośredni wpływ na poprawę sytuacji w różnych aspektach, czego efektem będzie także w dłuższym okresie - poprawa wskaźników społeczno-gospodarczych. Innowacyjność jest zagadnieniem trudno mierzalnym w sposób bezpośredni, ale szereg przesłanek wskazuje, że jej stan wciąż lokuje województwo kujawsko-pomorskie wśród regionów słabszych.

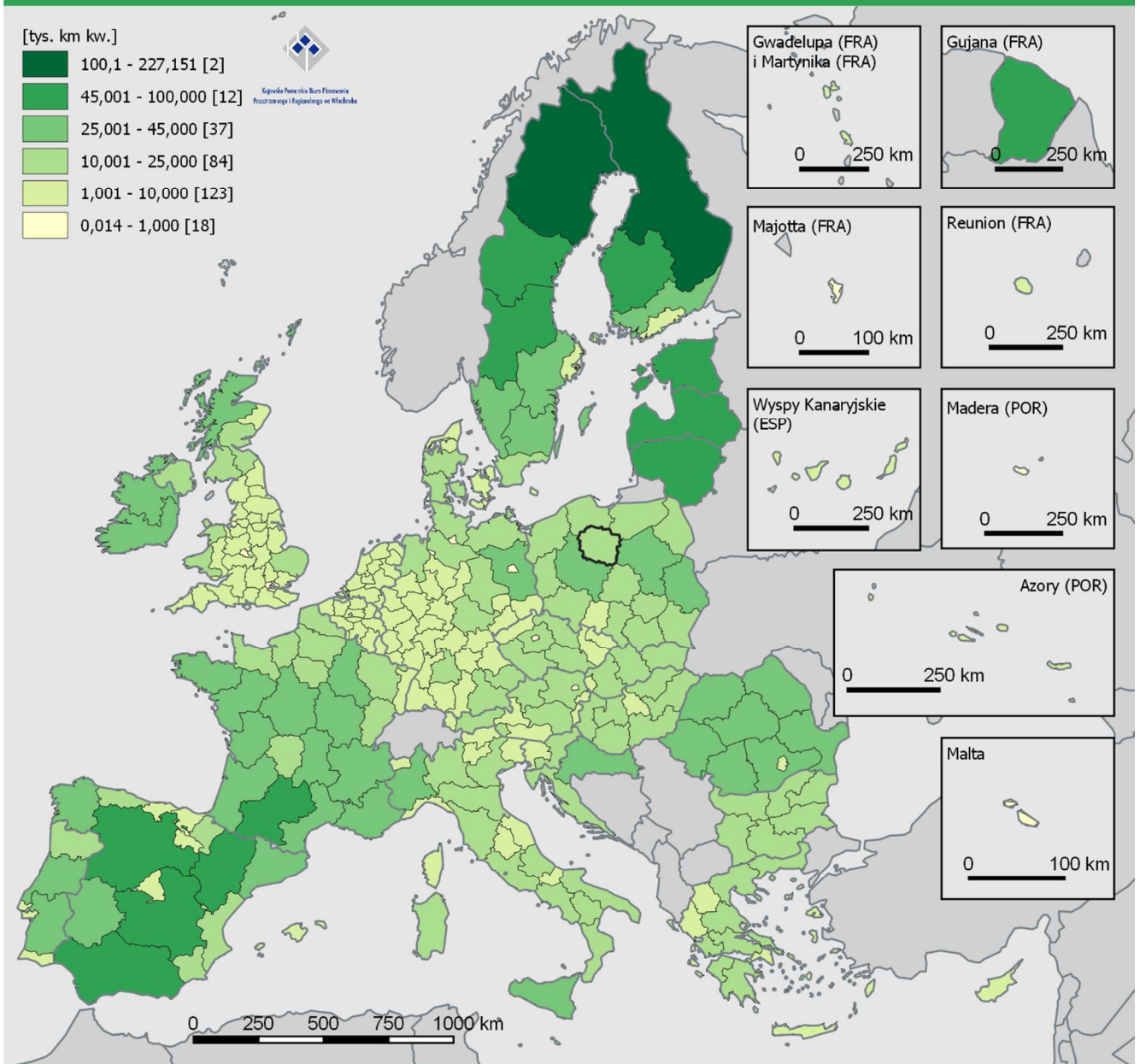
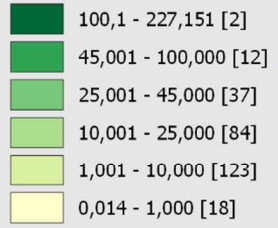
Załącznik nr 1. Mapy do rozdziału 2. Województwo kujawsko-pomorskie na tle Unii Europejskiej

POWIERZCHNIA

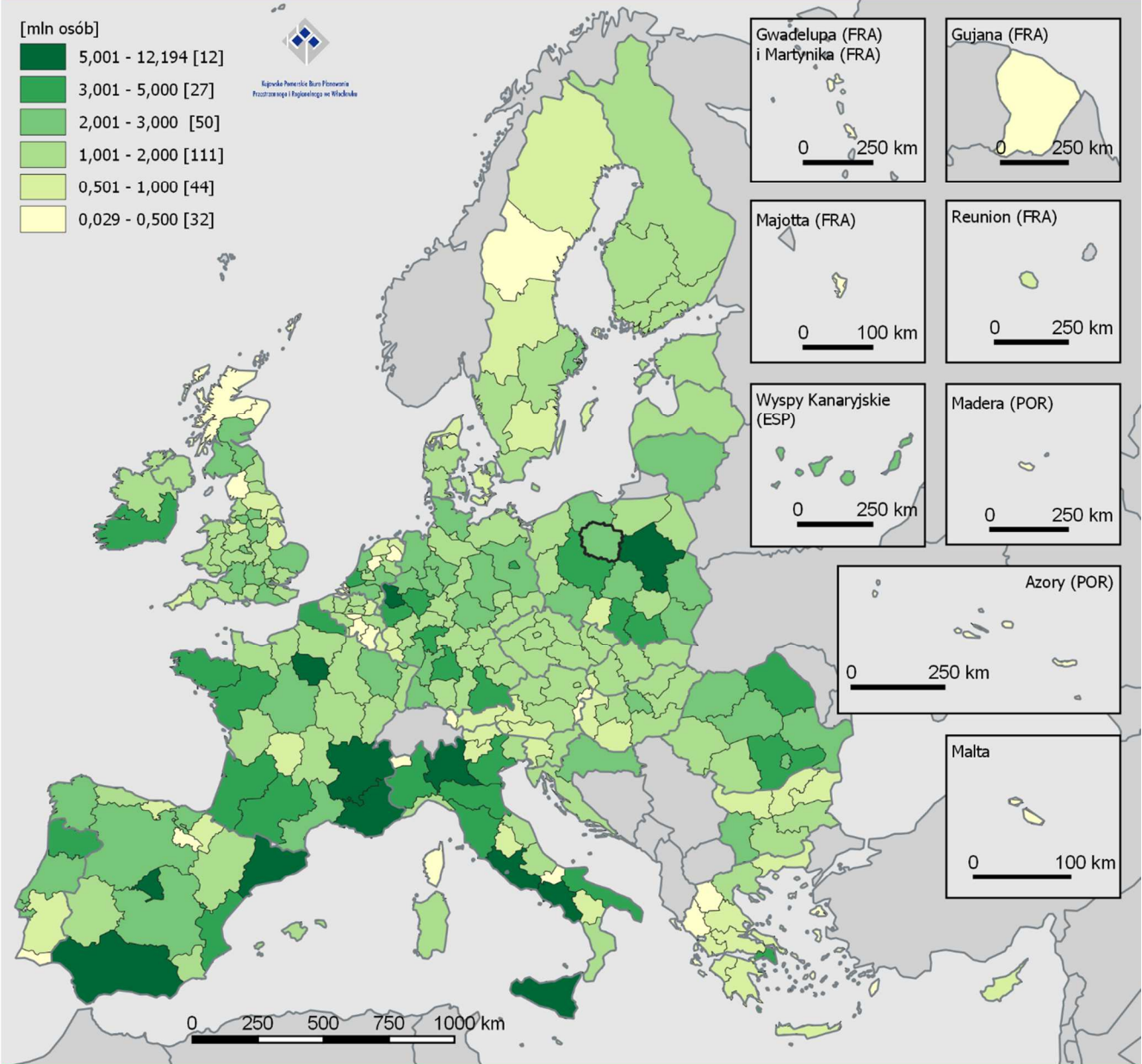
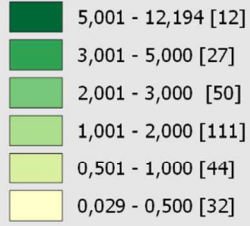
[tys. km kw.]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

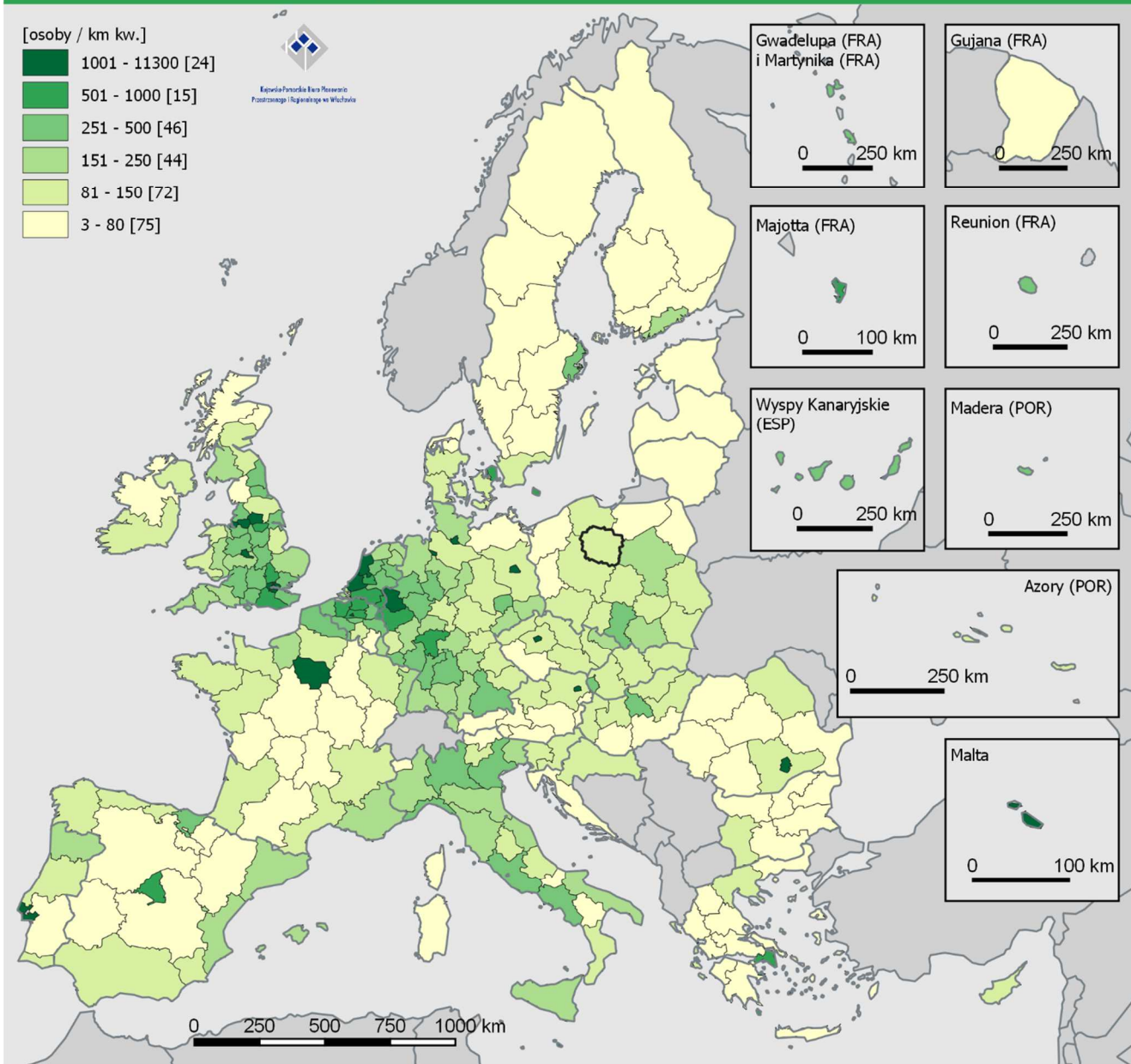
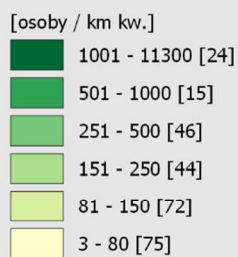
LICZBA LUDNOŚCI W ROKU 2017

[mln osób]

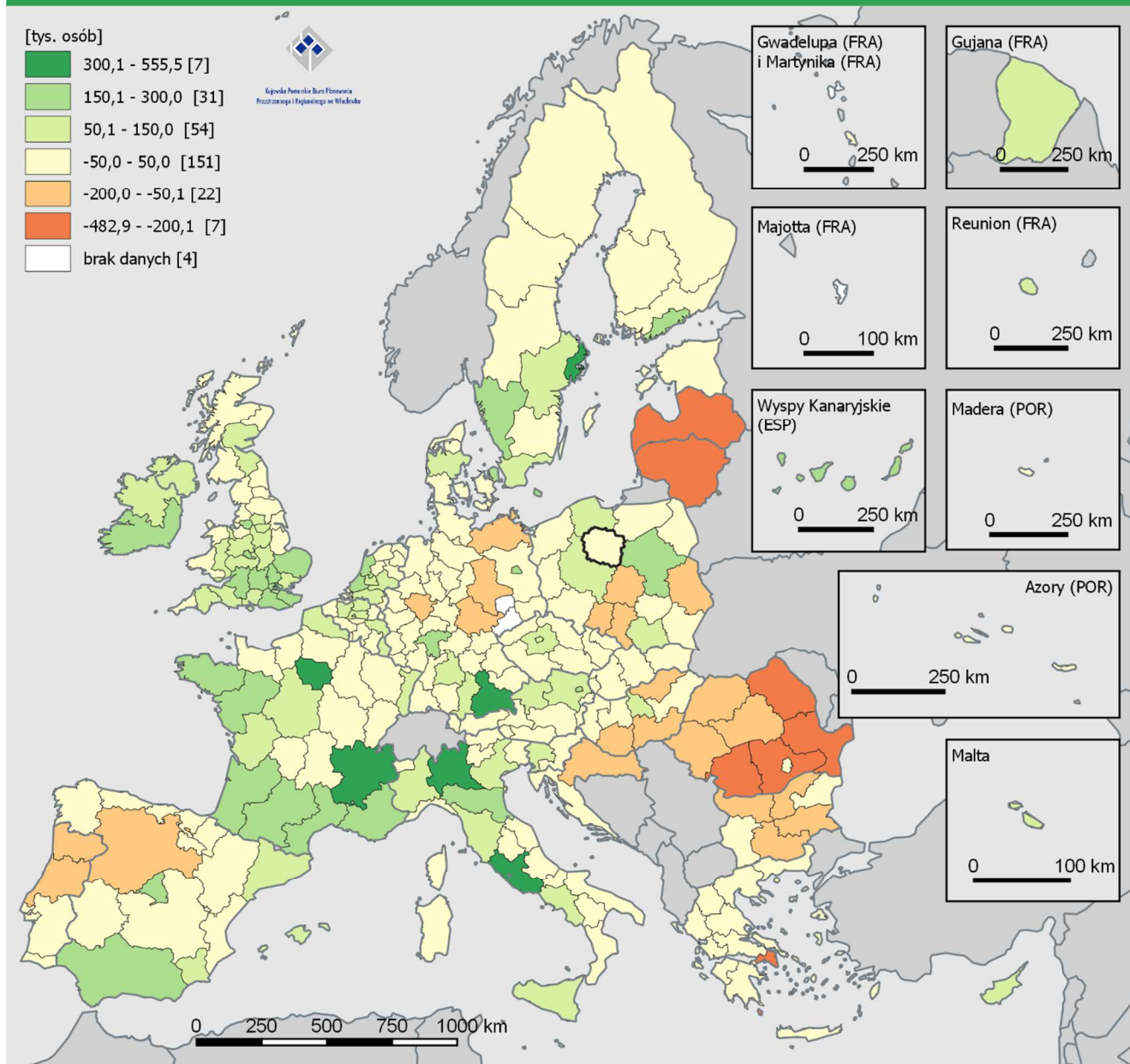
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

GĘSTOŚĆ ZALUDNIENIA W 2016 ROKU

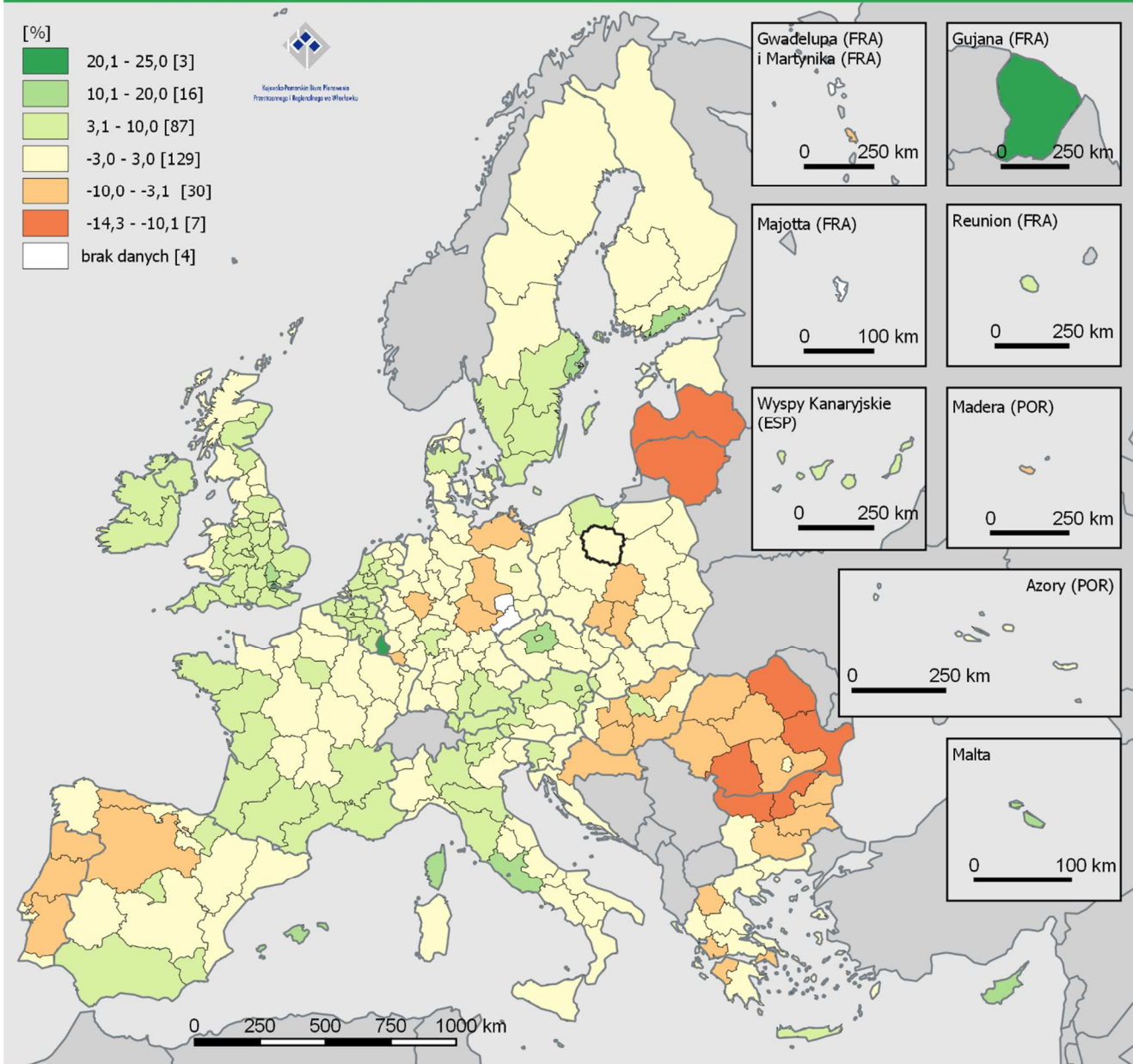
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

ZMIANA LICZBY MIESZKAŃCÓW W LATACH 2008 - 2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

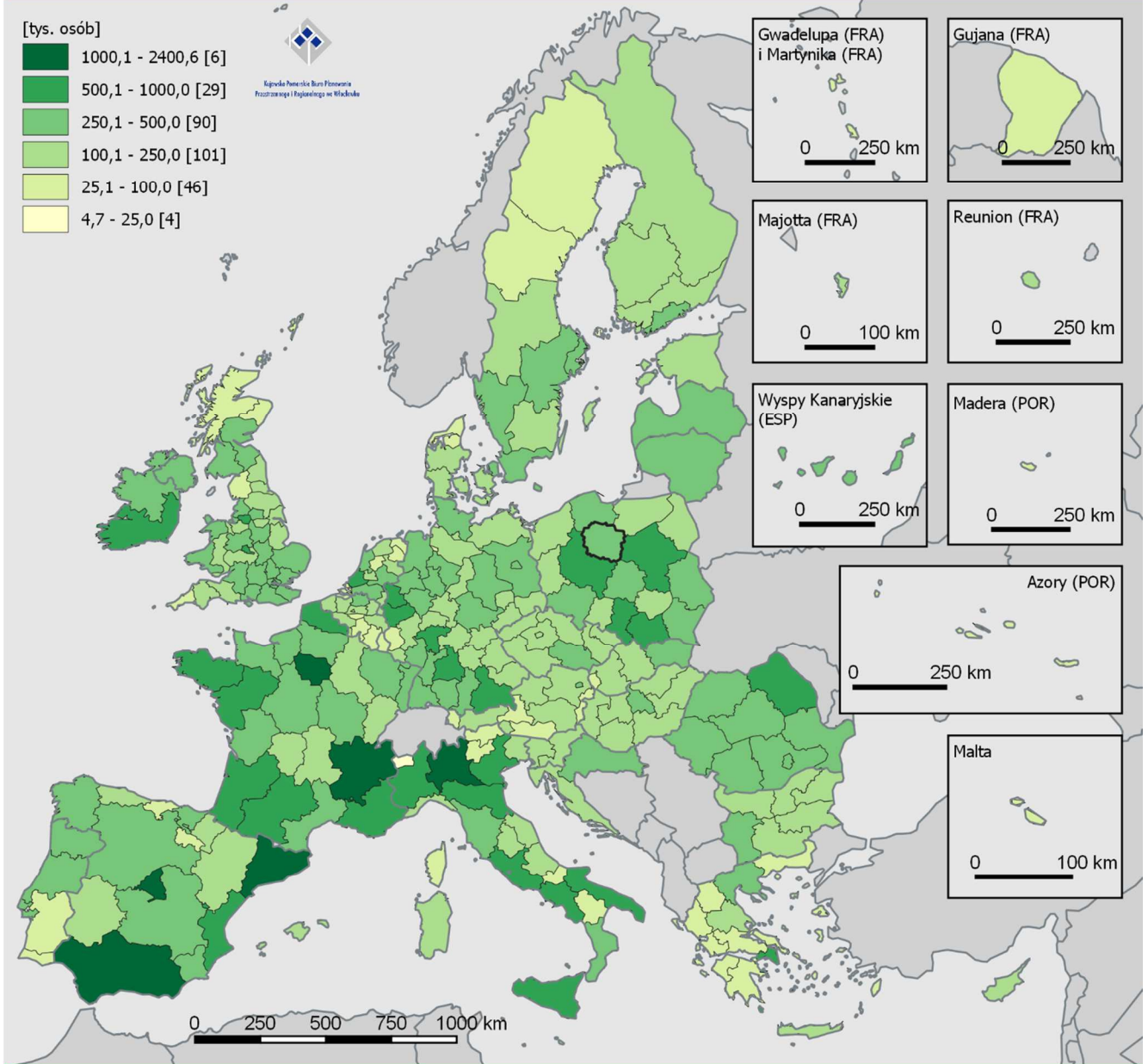
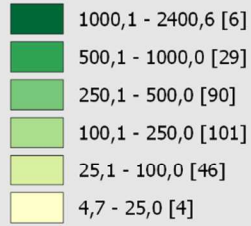
ZMIANA LICZBY MIESZKAŃCÓW W LATACH 2008 - 2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

LICZBA LUDNOŚCI W WIEKU 0 DO 14 LAT W 2017 ROKU

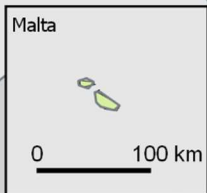
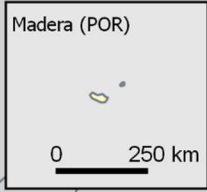
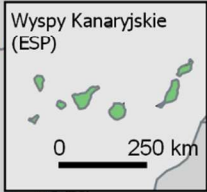
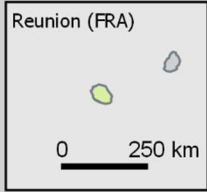
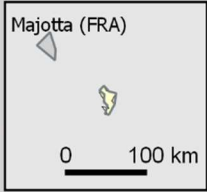
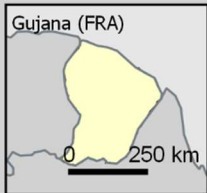
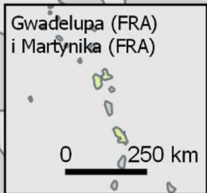
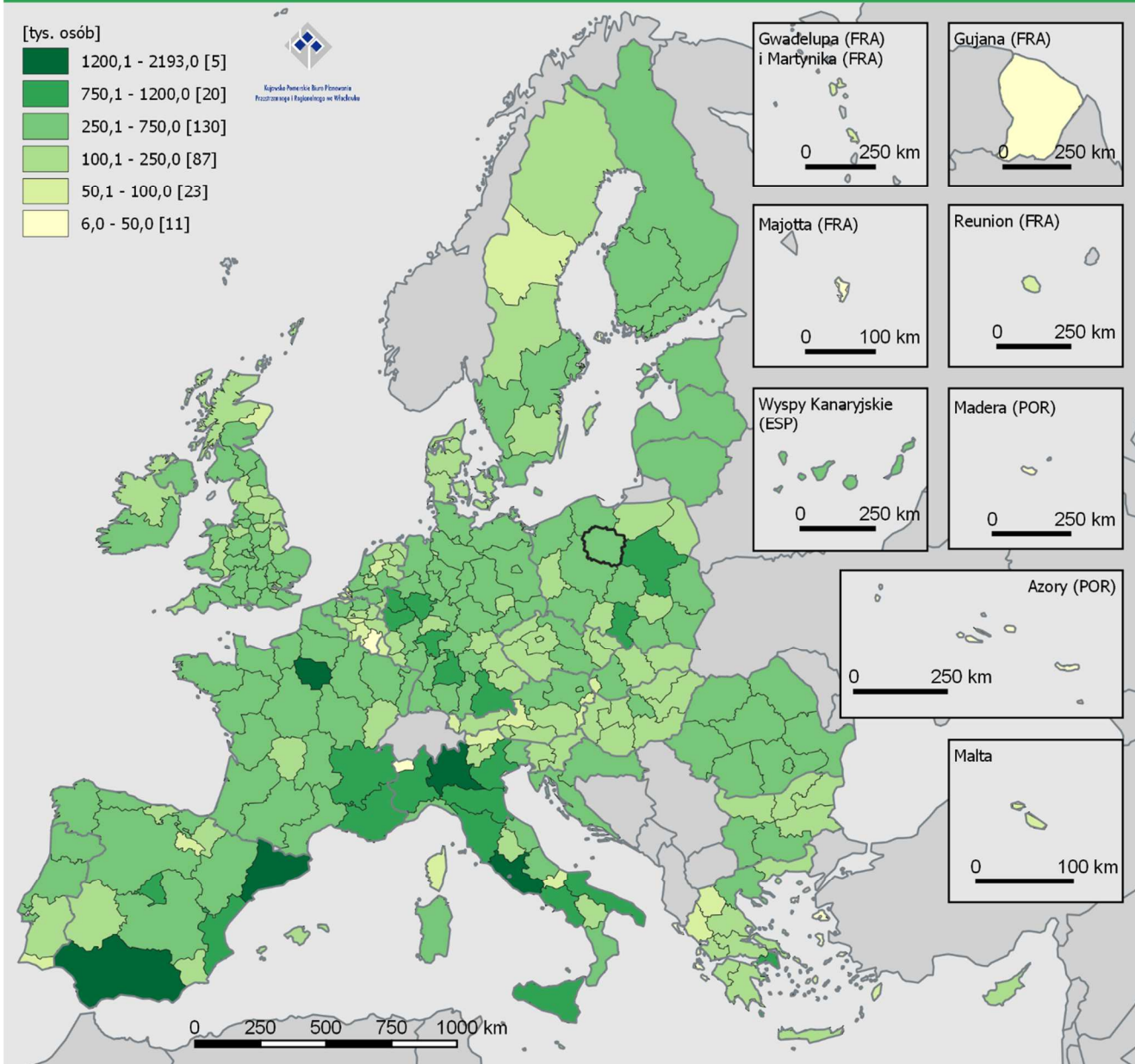
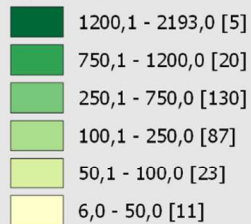
[tys. osób]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

LICZBA LUDNOŚCI W WIEKU 65 I WIĘCEJ LAT W 2017 ROKU

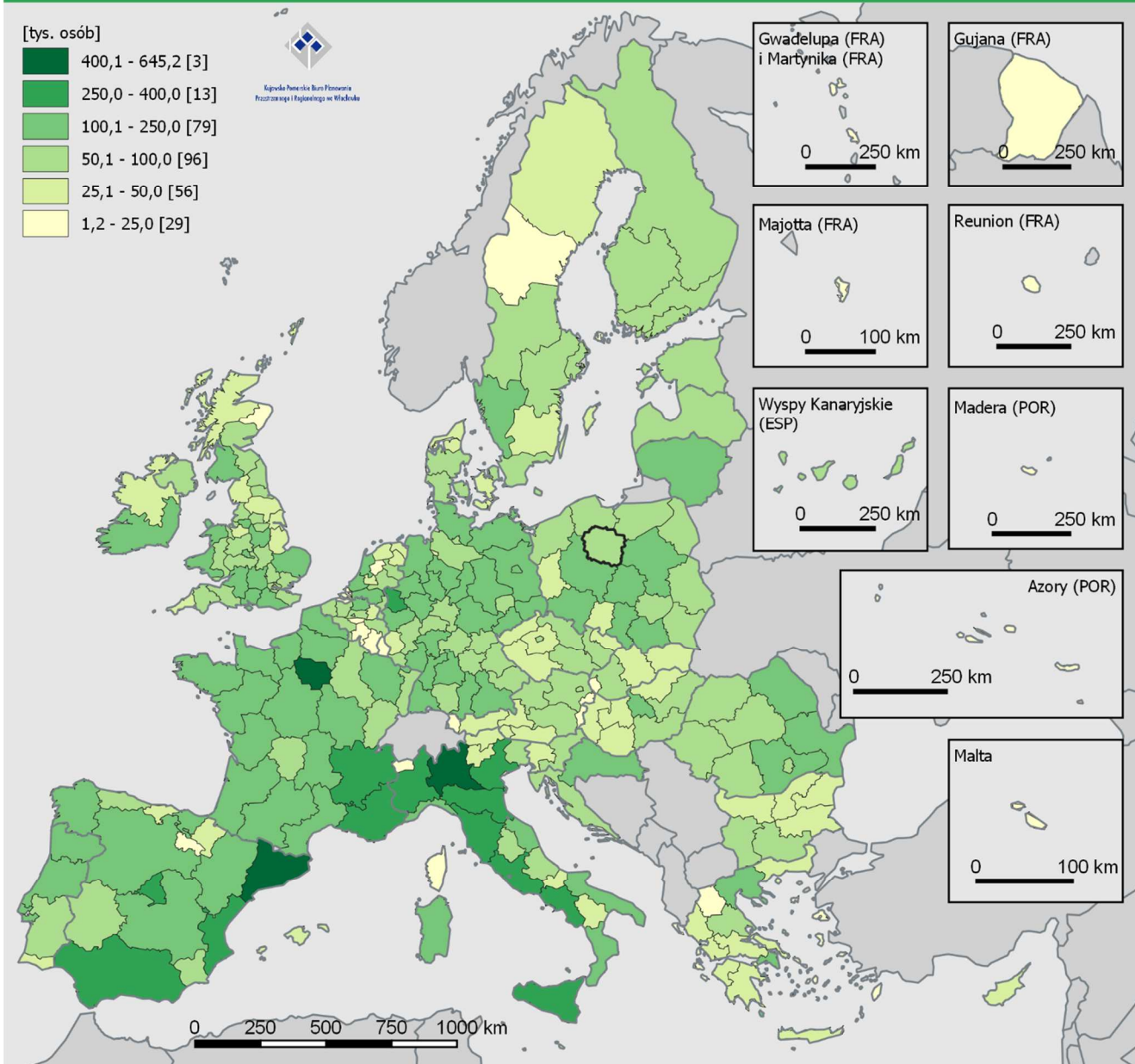
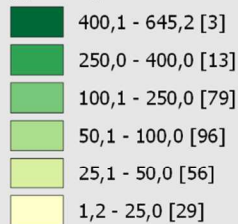
[tys. osób]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

LICZBA LUDNOŚCI W WIEKU 80 I WIĘCEJ LAT W 2017 ROKU

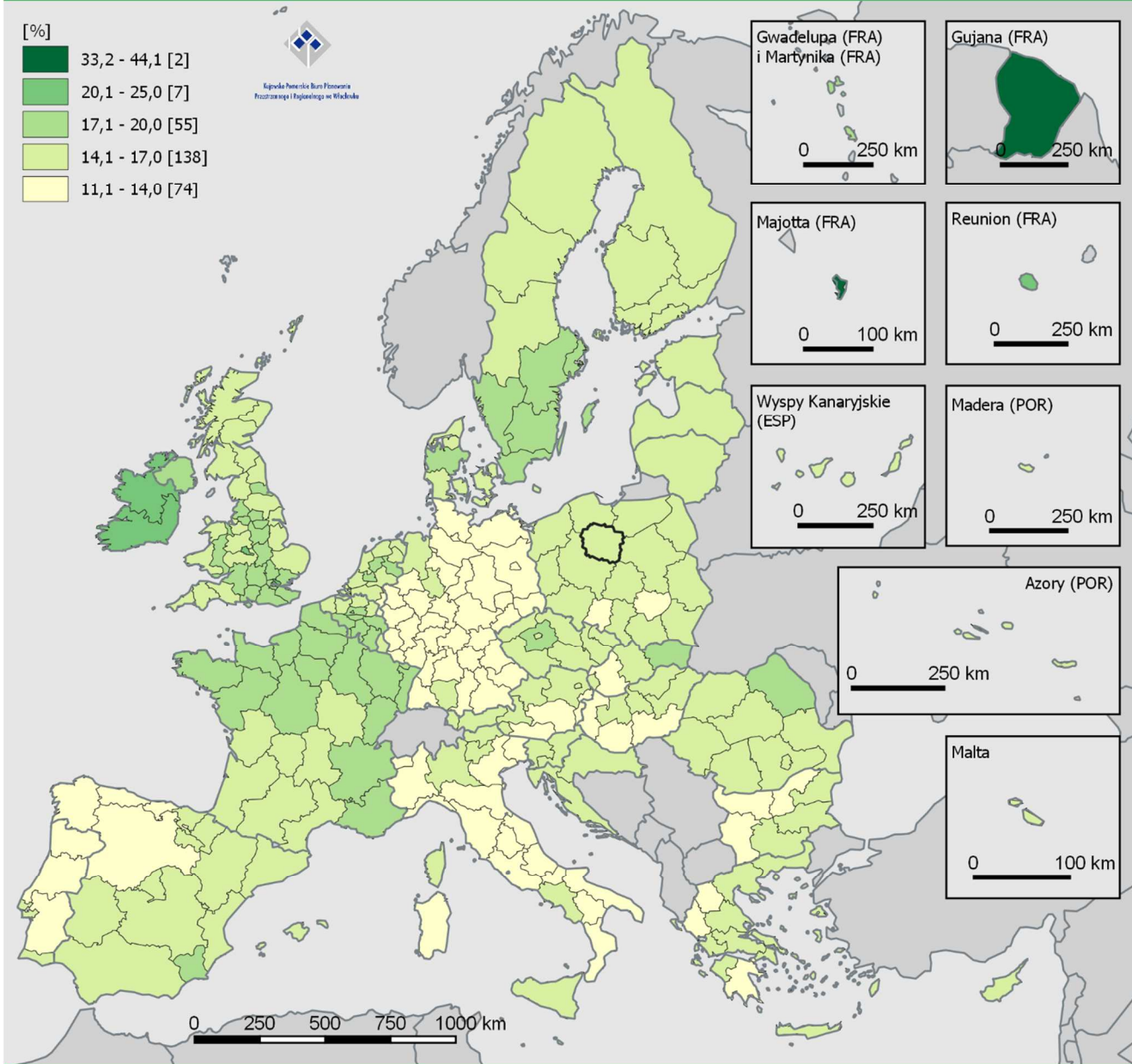
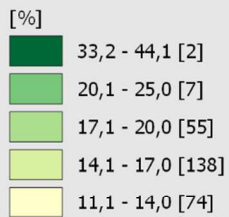
[tys. osób]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

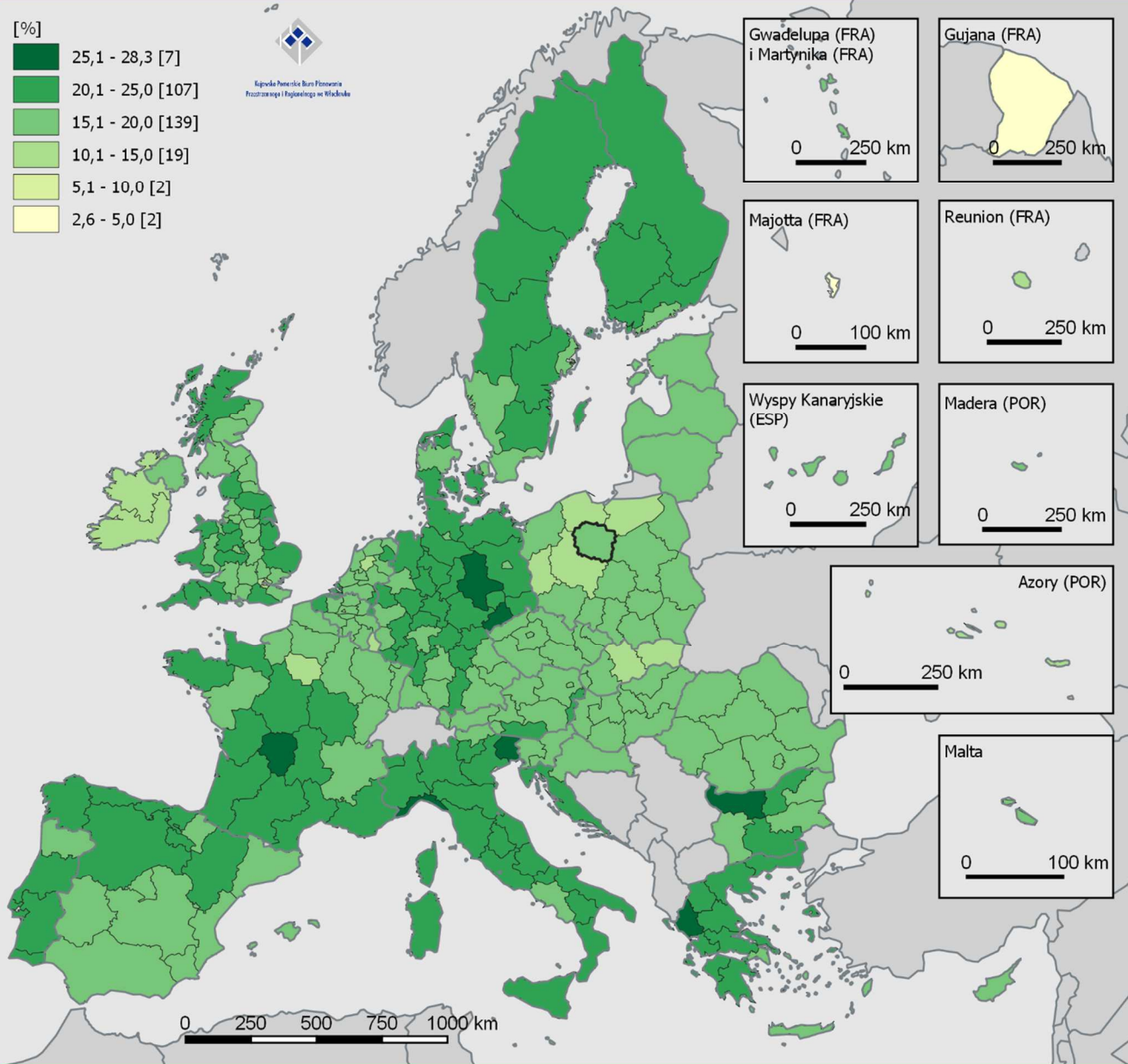
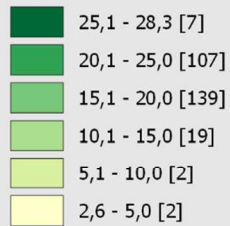
UDZIAŁ LUDNOŚCI W WIEKU 0 DO 14 LAT W LUDNOŚCI OGÓLEM W 2016 ROKU

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

UDZIAŁ LUDNOŚCI W WIEKU 65 i WIĘCEJ LAT W LUDNOŚCI OGÓLEM W 2016 ROKU

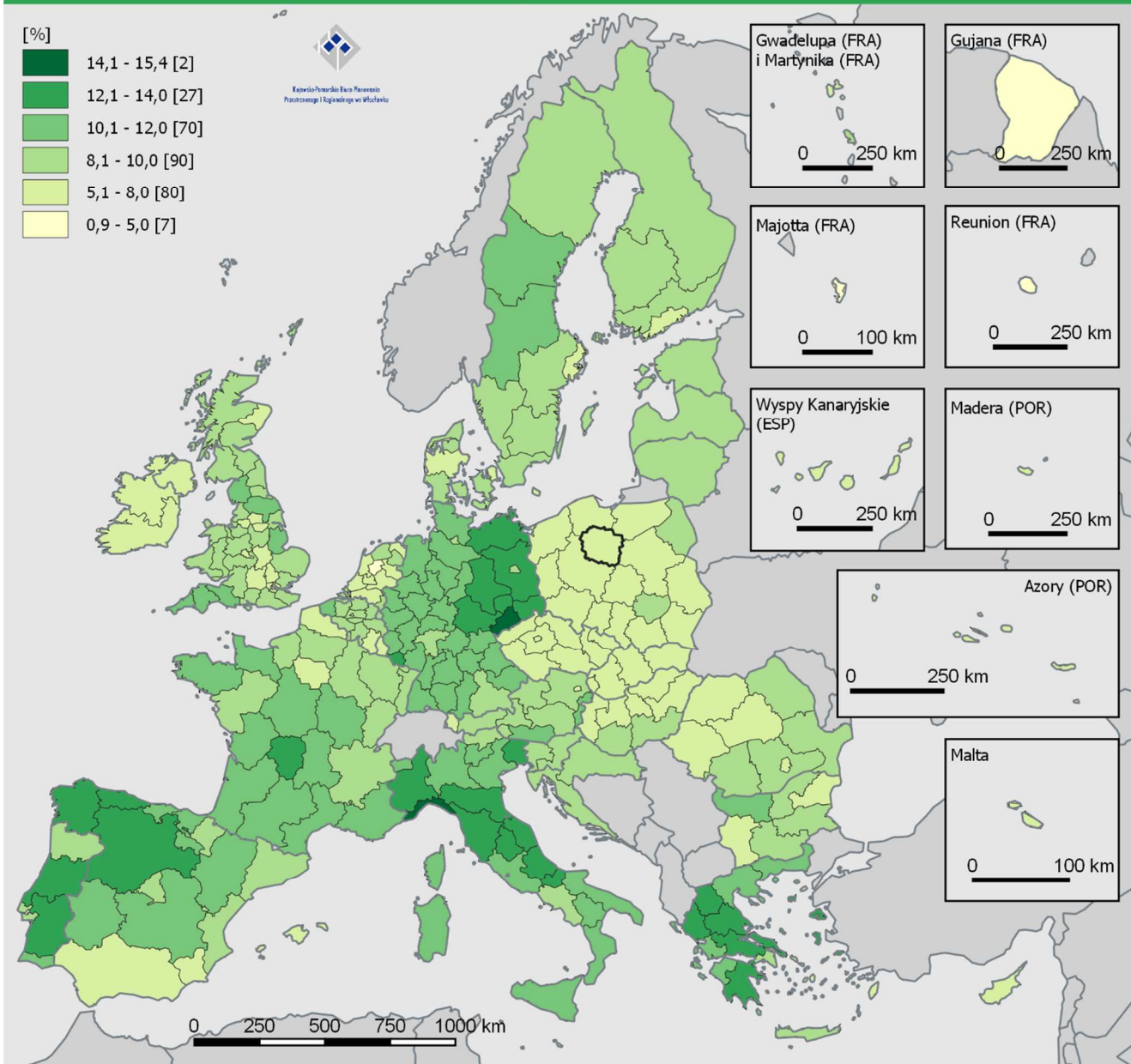
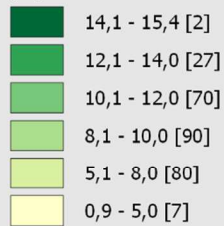
[%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

UDZIAŁ LUDNOŚCI W WIEKU 75 I WIĘCEJ LAT W LUDNOŚCI OGÓLEM W 2016 ROKU

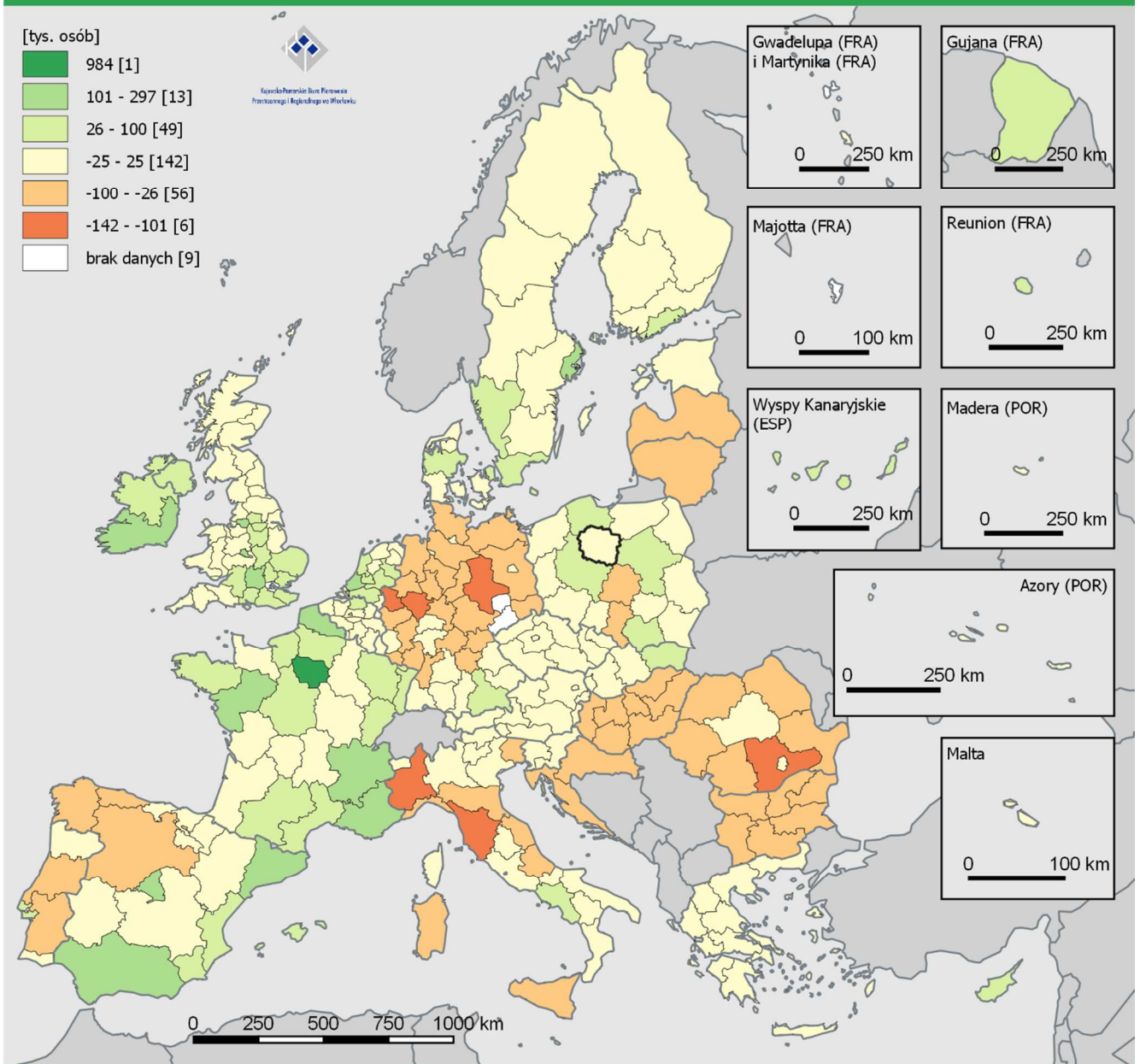
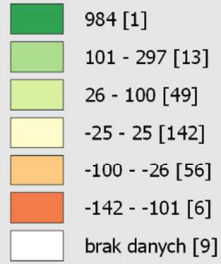
[%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

RUCH NATURALNY W LATACH 2008 - 2016

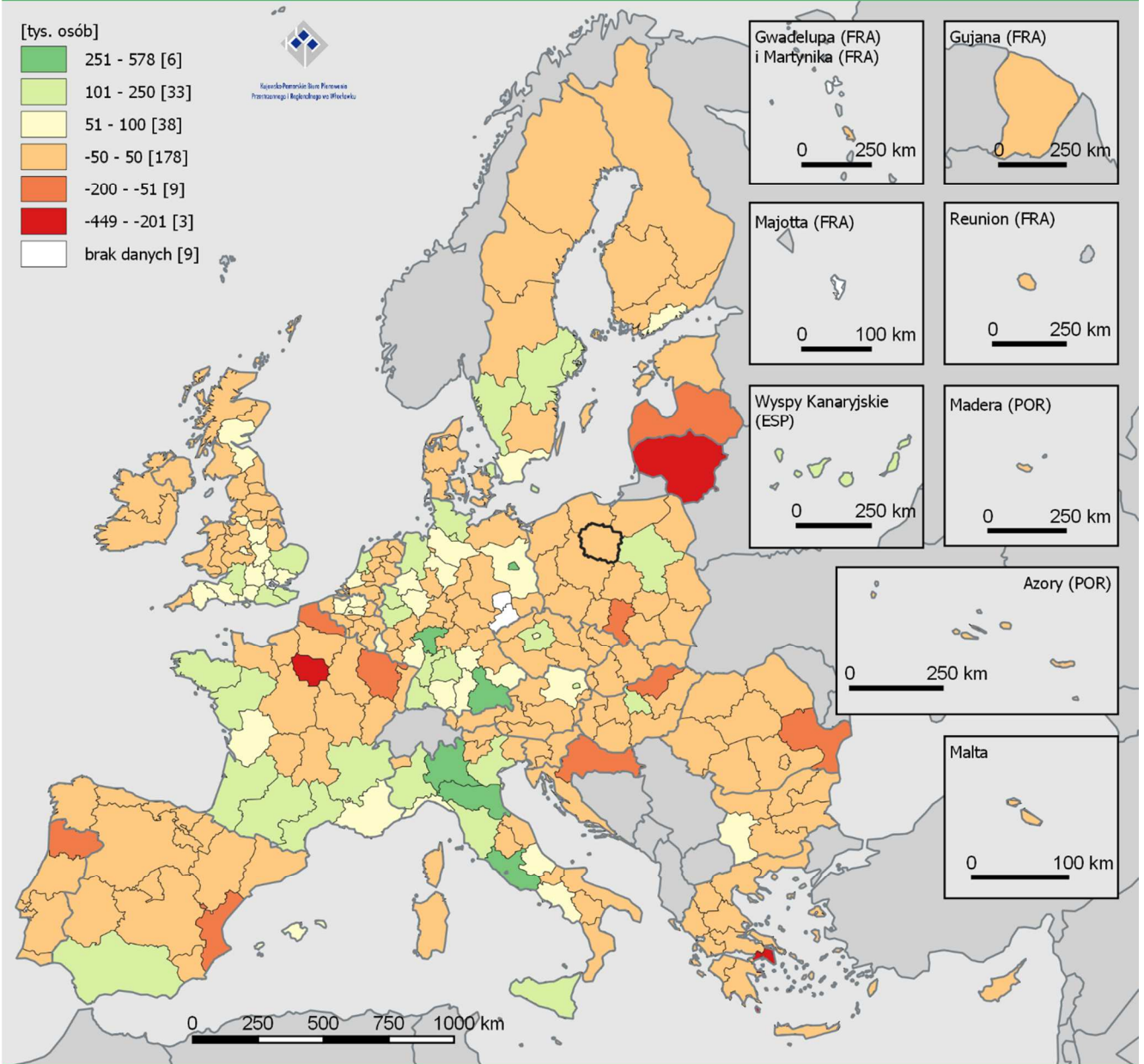
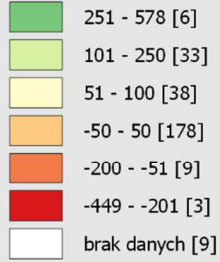
[tys. osób]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

SALDO MIGRACJI W LATACH 2008 - 2016

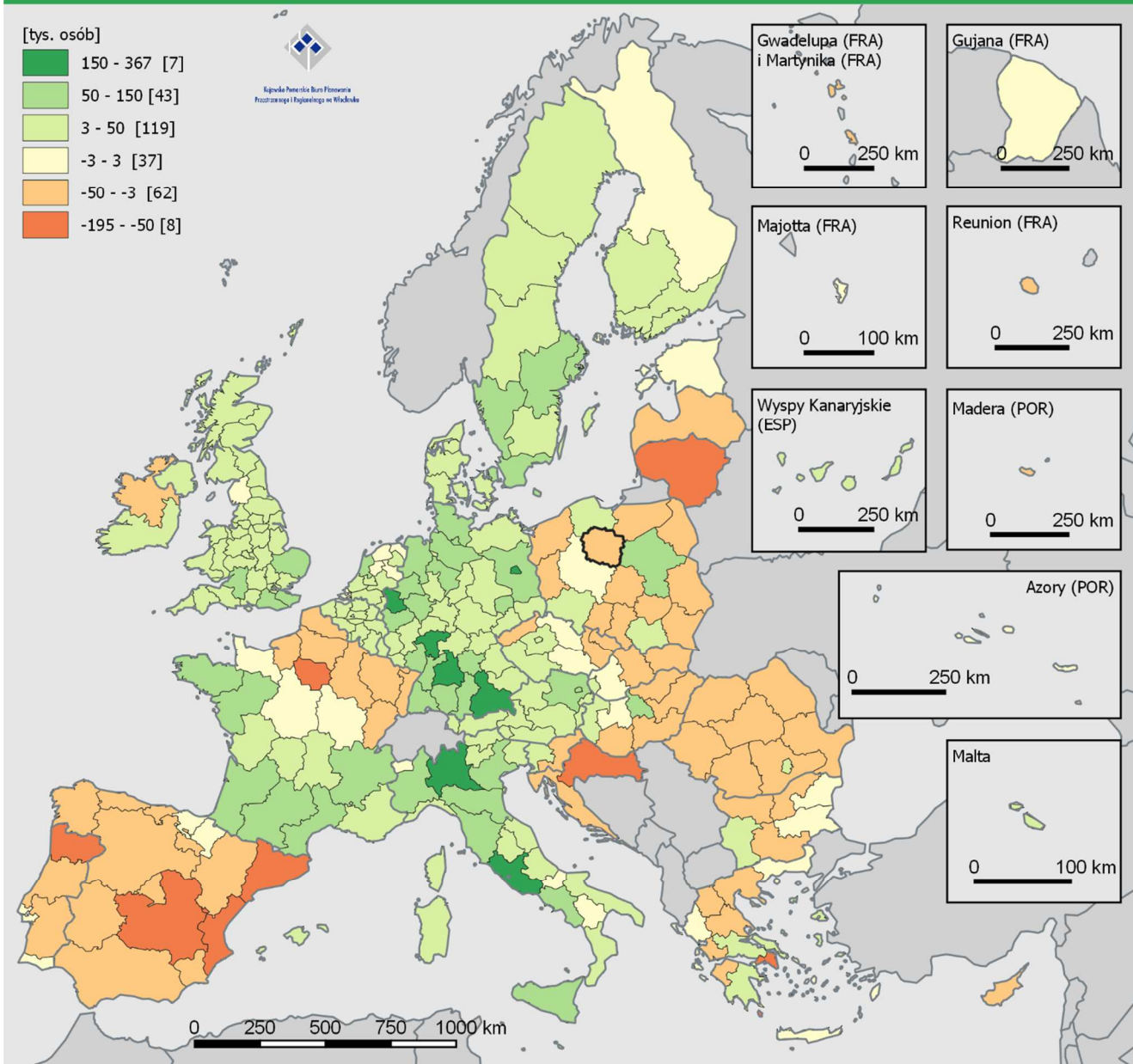
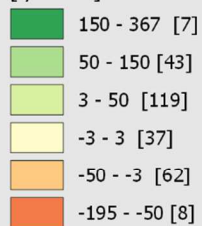
[tys. osób]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

SUMARYCZNE SALDO MIGRACJI W LATACH 2013 - 2016

[tys. osób]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

ZMIANA LICZBY URODZEŃ W OKRESIE 2005-2007 DO 2014-2016

okres 205-2007 = 100

120,1 do 150,0 [8]

102,1 do 120,0 [93]

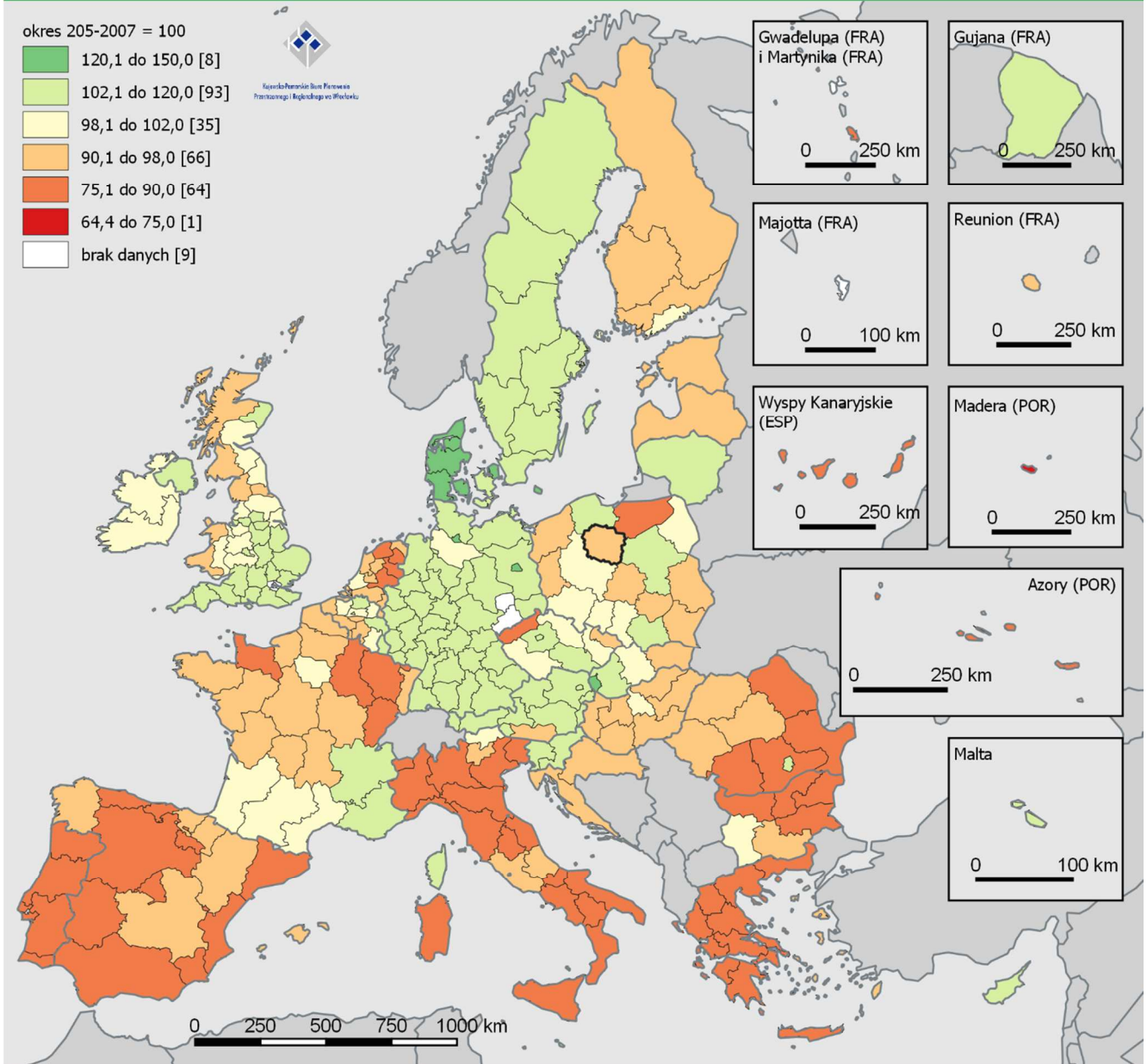
98,1 do 102,0 [35]

90,1 do 98,0 [66]

75,1 do 90,0 [64]

64,4 do 75,0 [1]

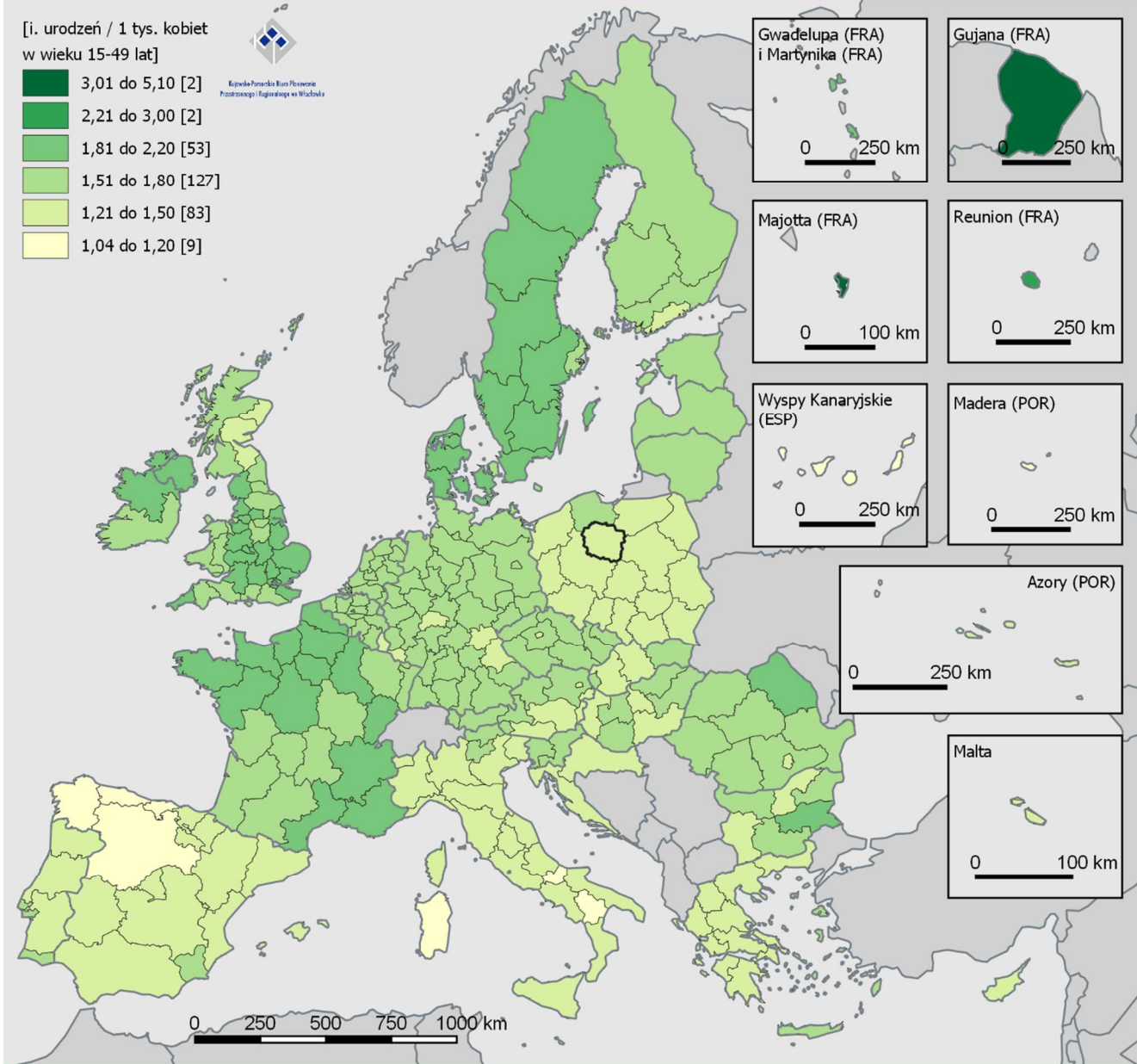
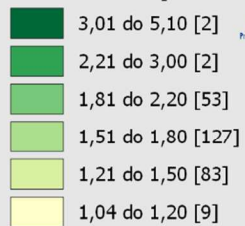
brak danych [9]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

WSPÓŁCZYNNIK DZIETNOŚCI W ROKU 2016

[i. urodzeń / 1 tys. kobiet
w wieku 15-49 lat]

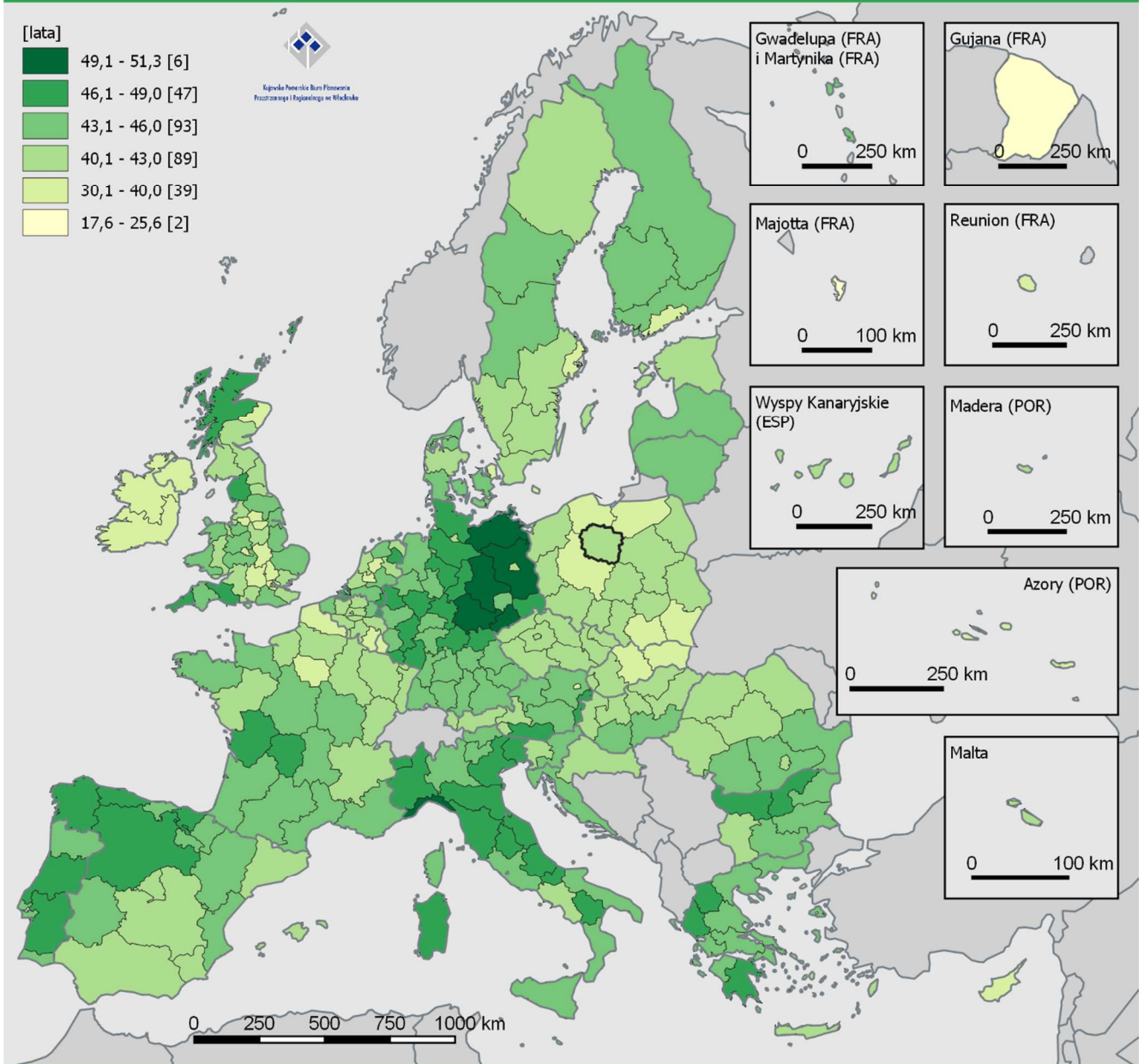
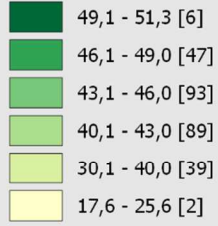

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

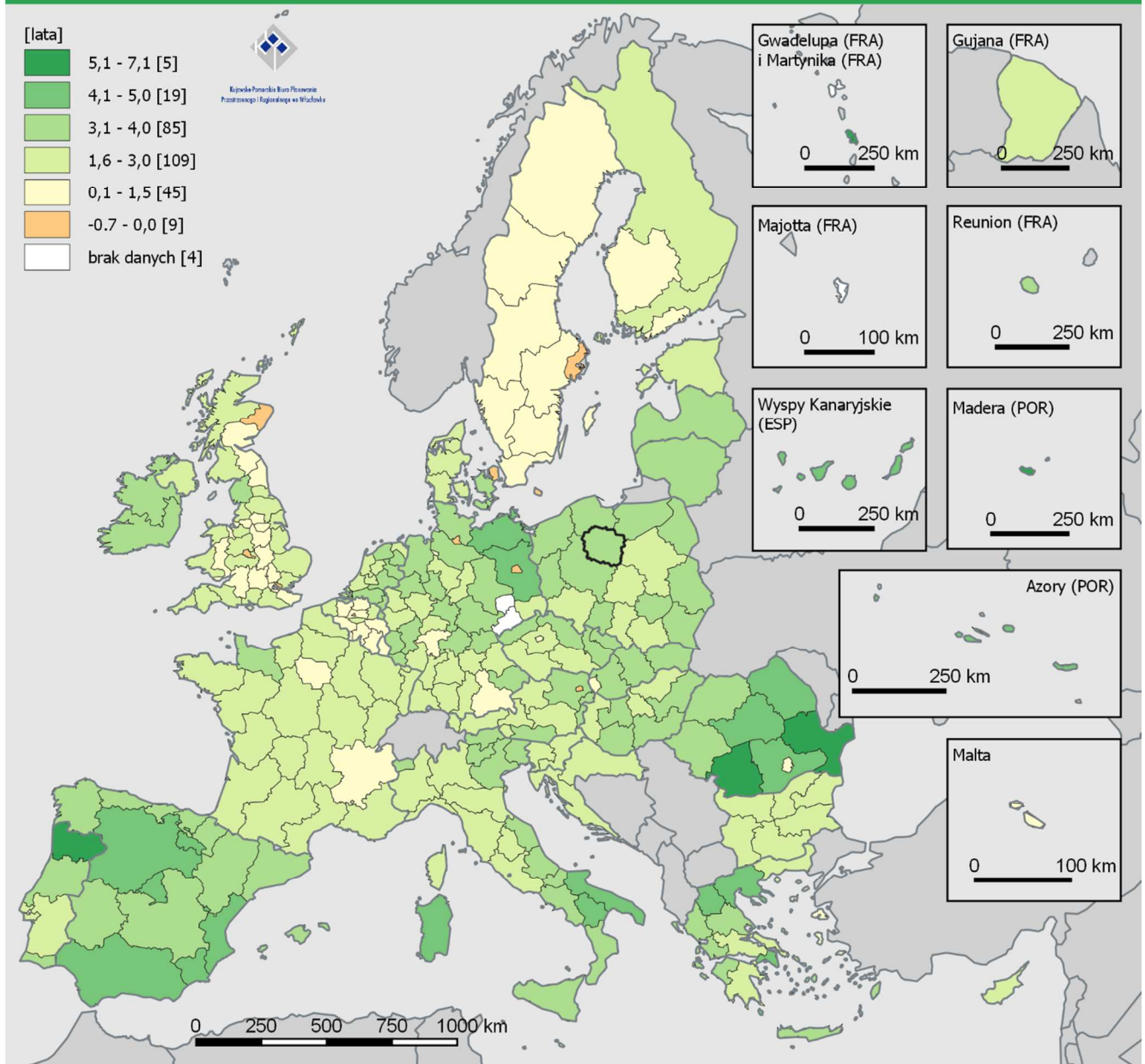
MEDIANA WIEKU W ROKU 2017

[lata]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

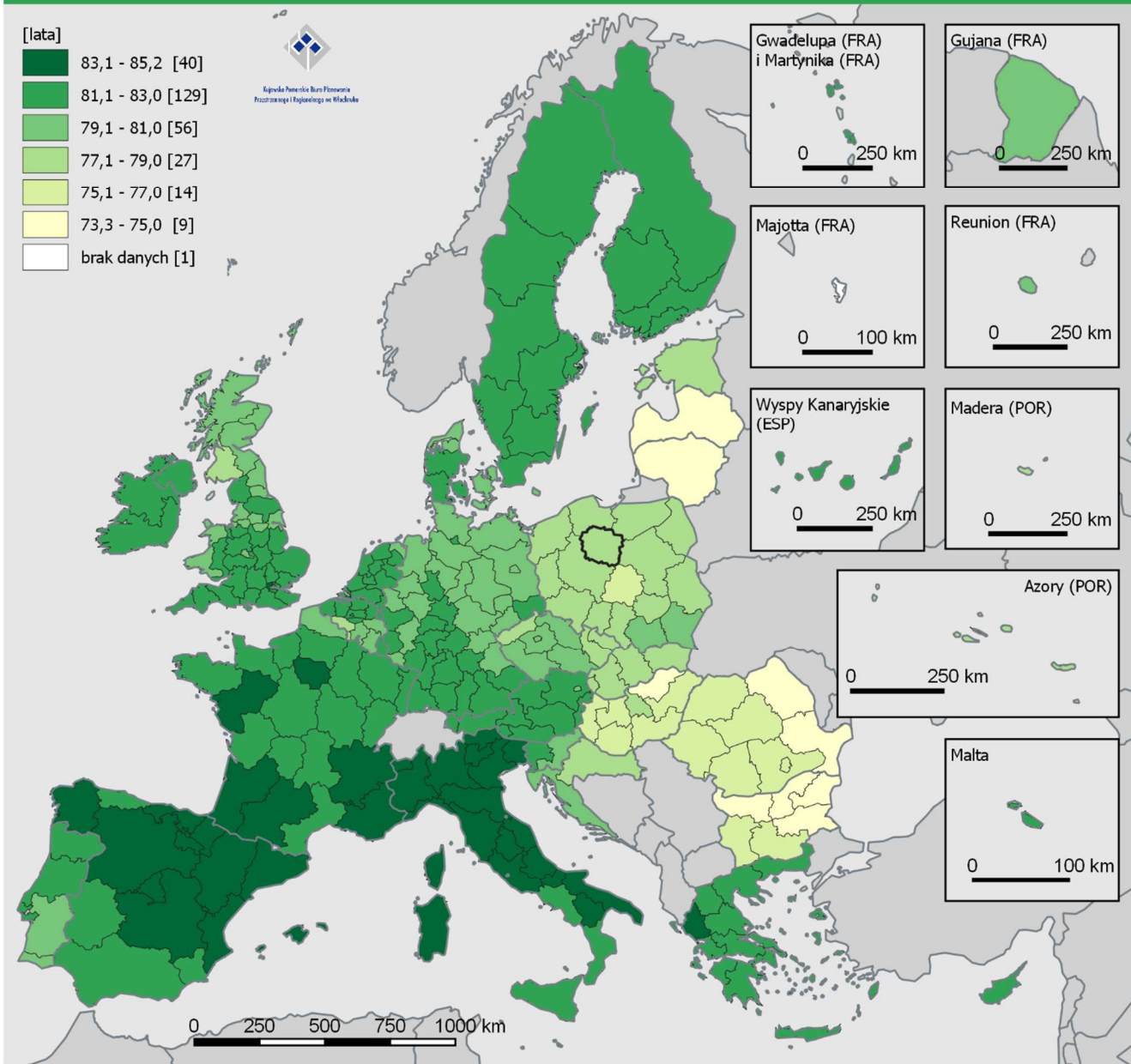
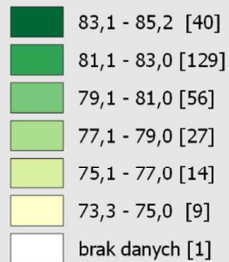
ZMIANA MEDIANY WIEKU POMIĘDZY ROKIEM 2008 A 2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

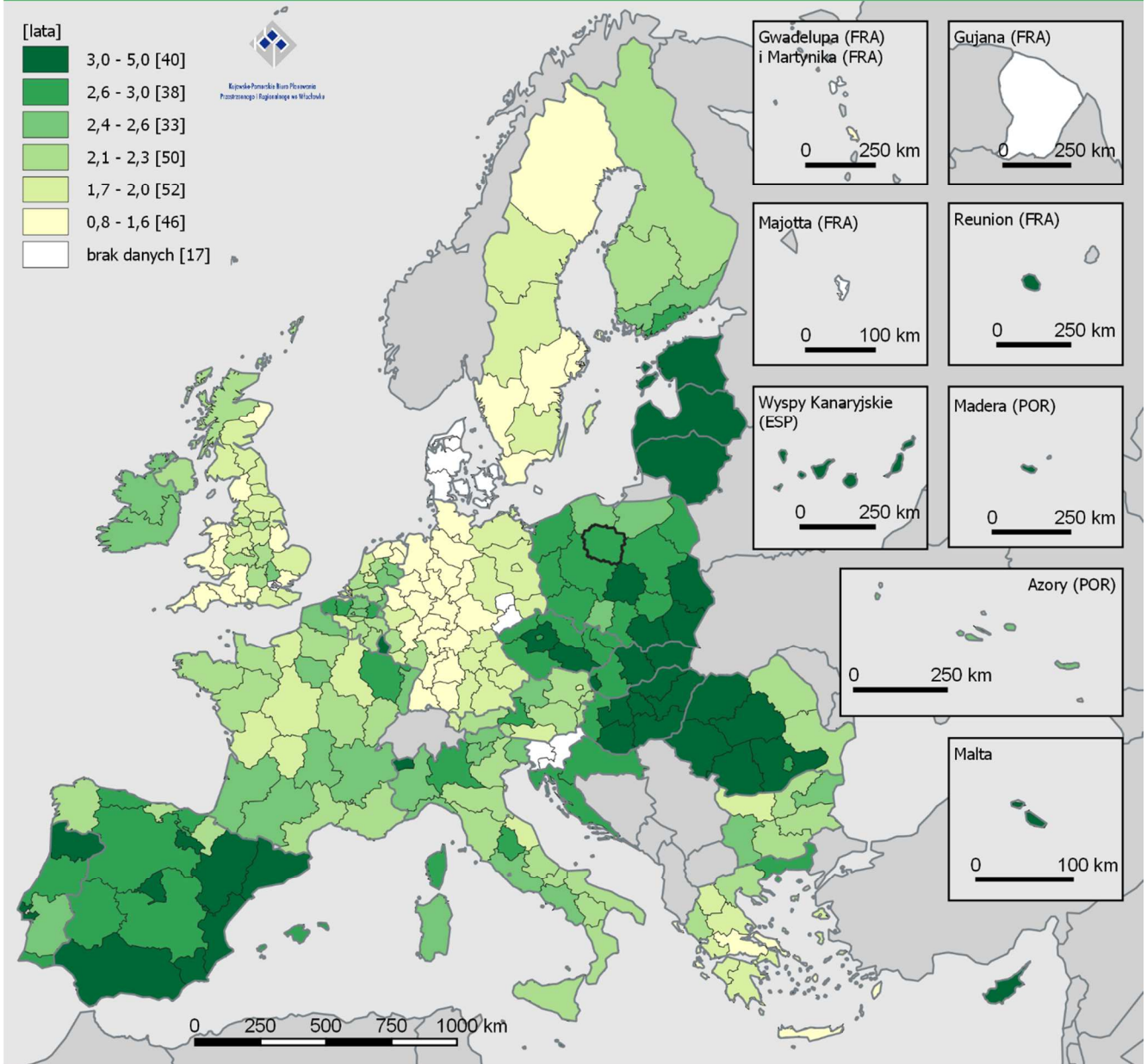
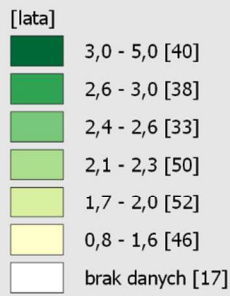
PROGNOZOWANA DŁUGOŚĆ ŻYCIA W MOMENCIE URODZENIA W 2016 ROKU

[lata]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

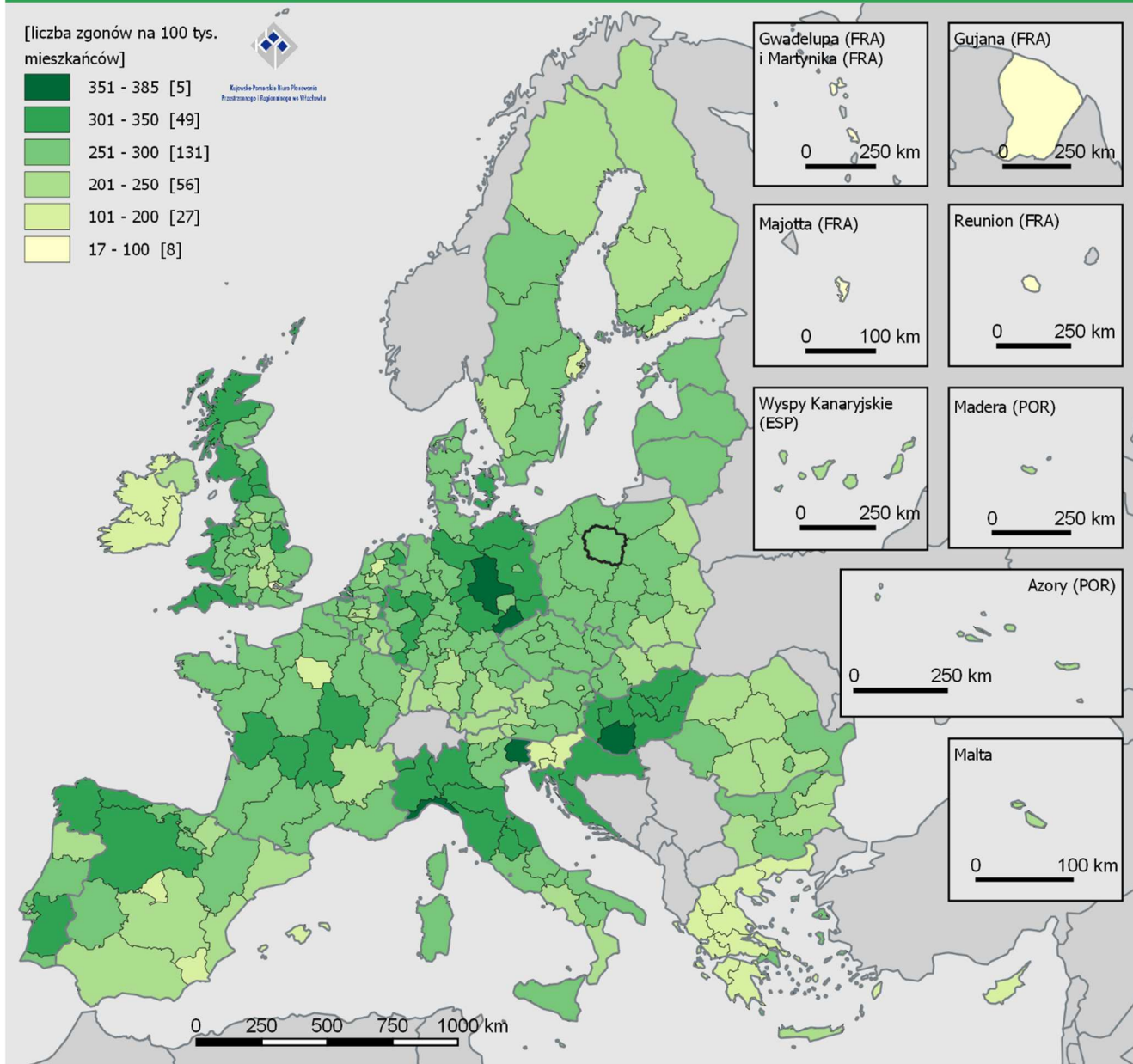
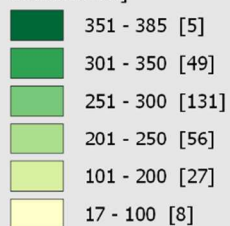
ZMIANA PROGNOZOWANEJ DŁUGOŚCI ŻYCIA W MOMENCIE URODZENIA W LATACH 2005-2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

ZGONY NA NOWOTWORY (ŚREDNIA DALA LAT 2011 - 2015)

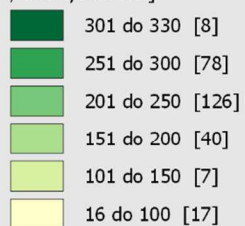
[liczba zgonów na 100 tys. mieszkańców]

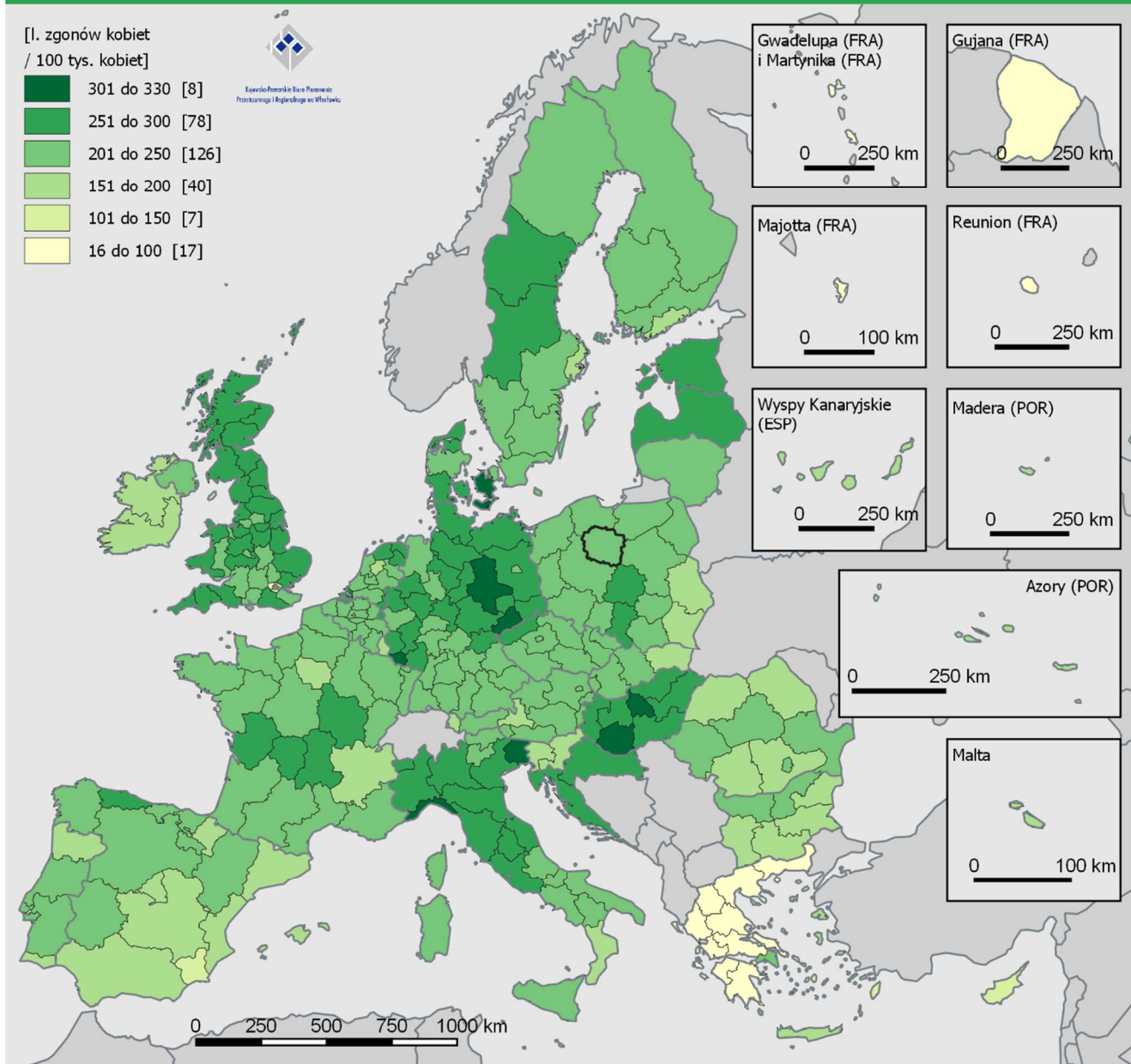
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

ZGONY NA NOWOTWORY - KOBIETY (ŚREDNIA DLA LAT 2011-2015)

[l. zgonów kobiet
/ 100 tys. kobiet]

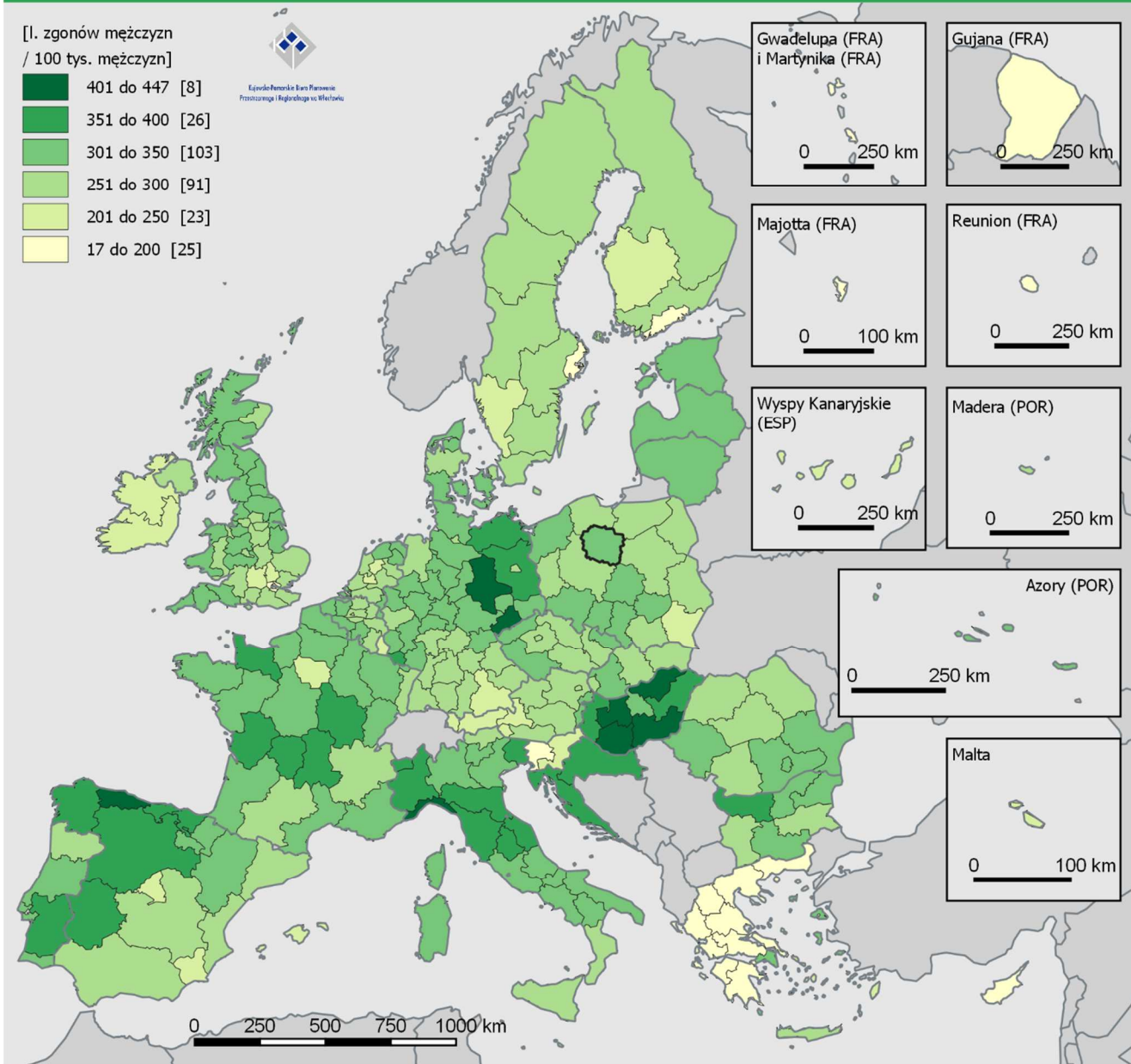
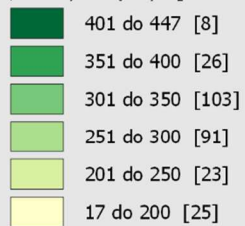
Krajowy Rejestr Nowotworów
Pracownia Regionalnego i Regionalnego w Warszawie

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

ZGONY NA NOWOTWORY - MĘŻCZYŹNI (ŚREDNIA DLA LAT 2011-2015)

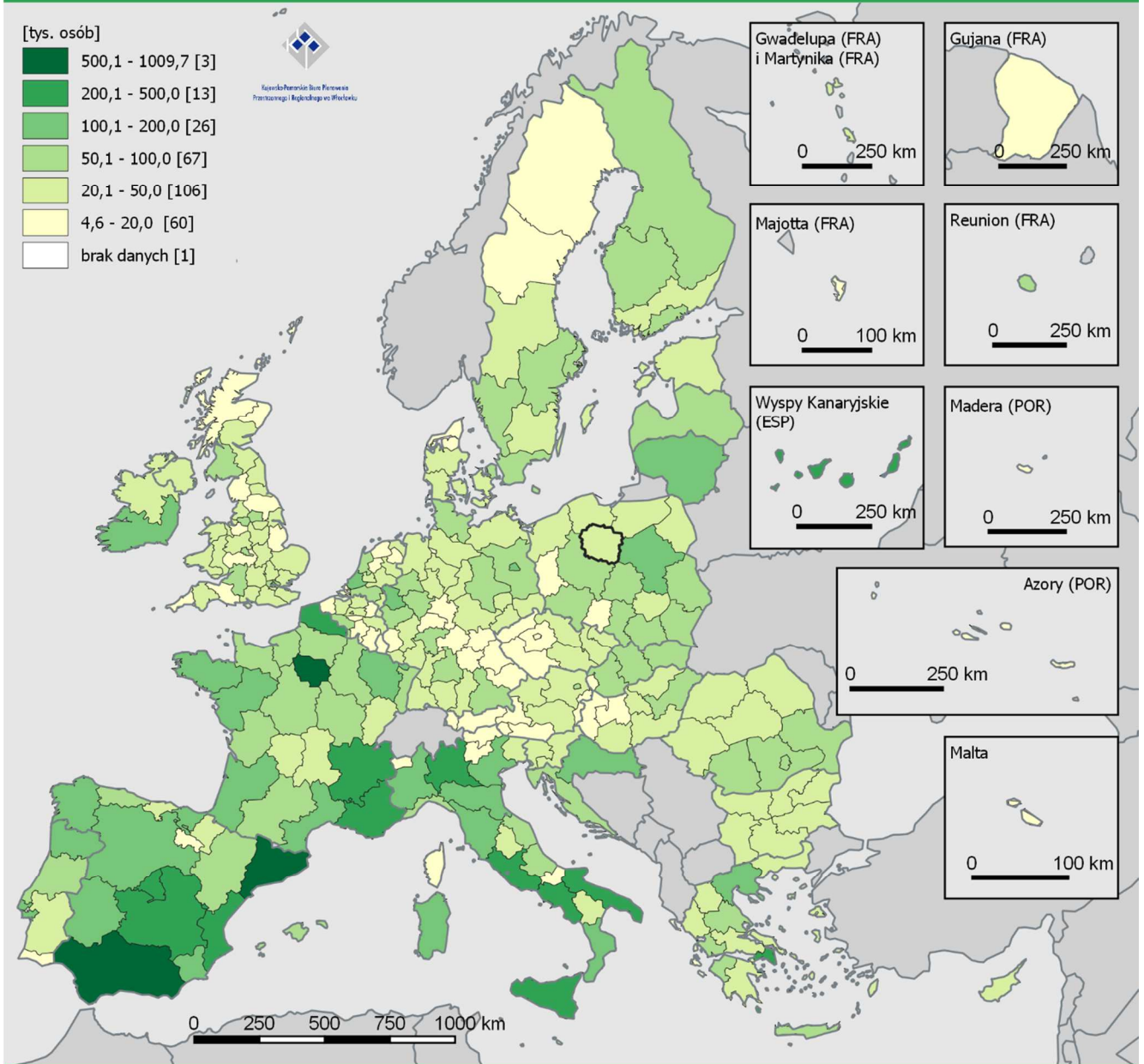
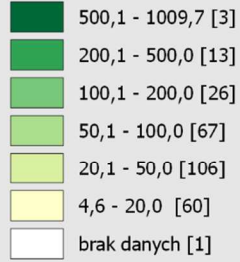
[l. zgonów mężczyzn
/ 100 tys. mężczyzn]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

LICZBA BEZROBOTNYCH W 2017 ROKU

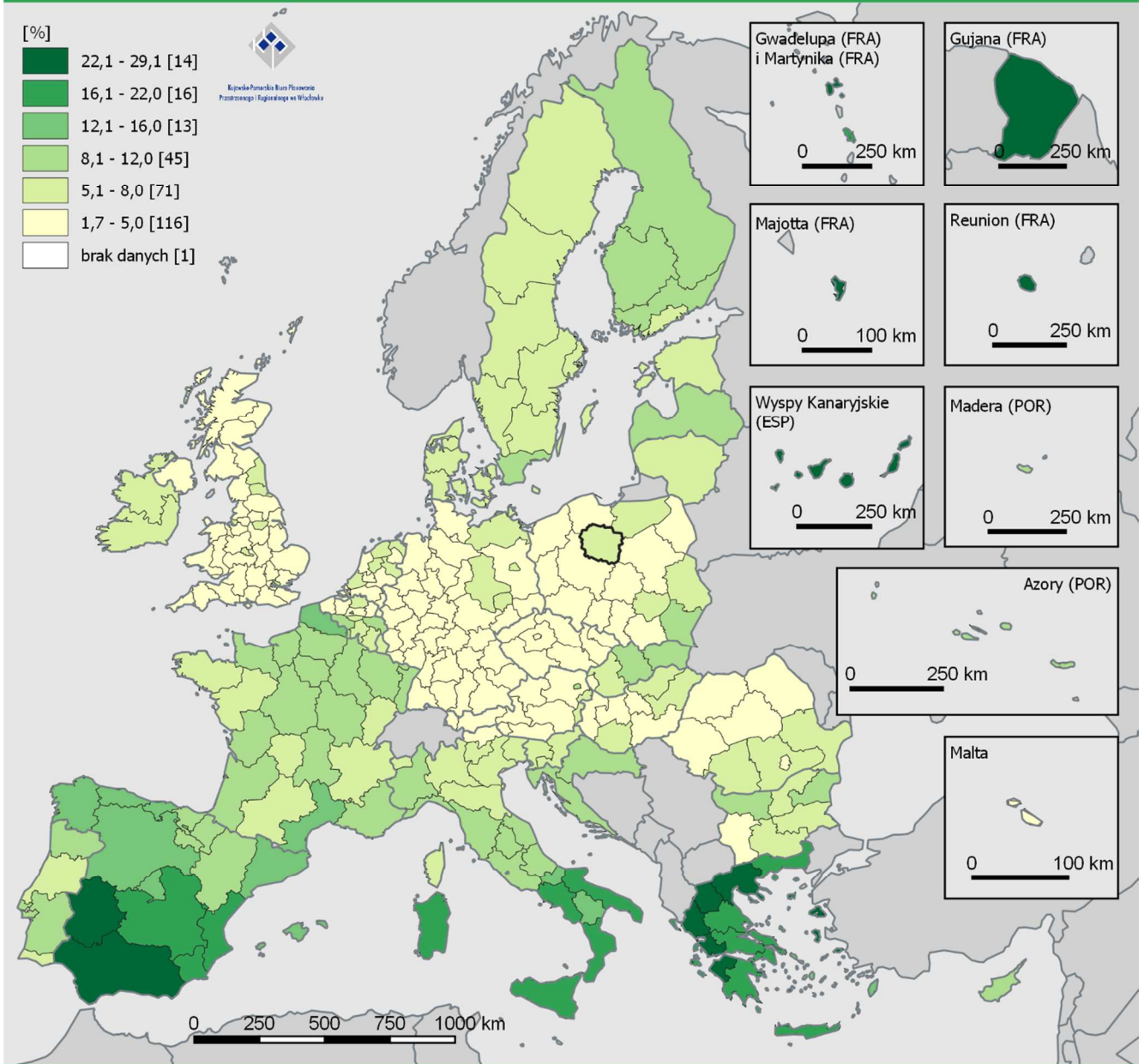
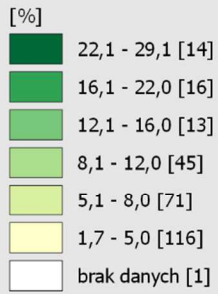
[tys. osób]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

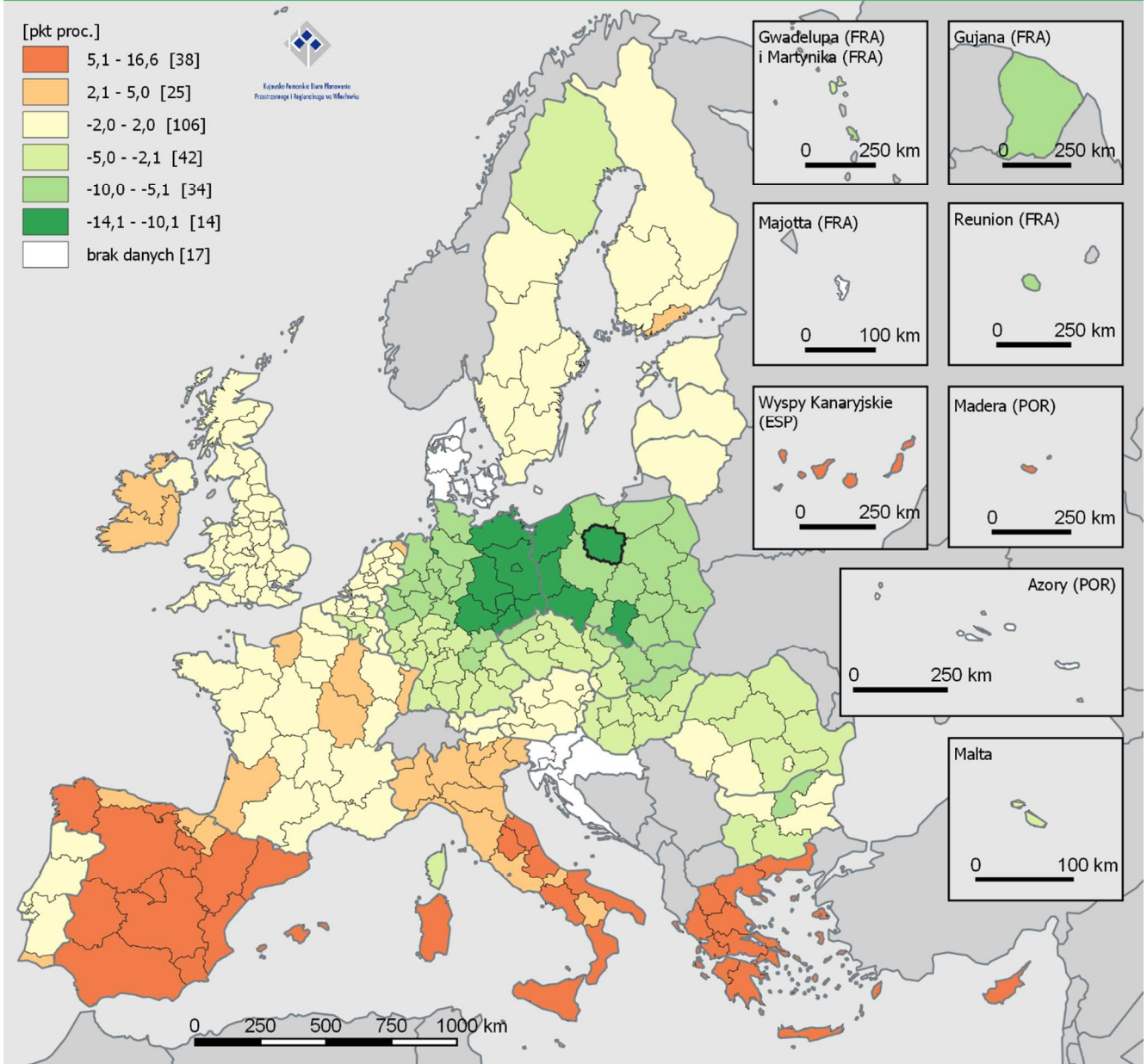
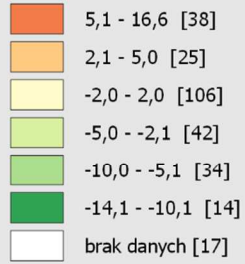
WSKAŹNIK BEZROBOCIA W 2017 ROKU

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

ZMIANA WSKAŹNIKA BEZROBOCIA W LATACH 2006 - 2017

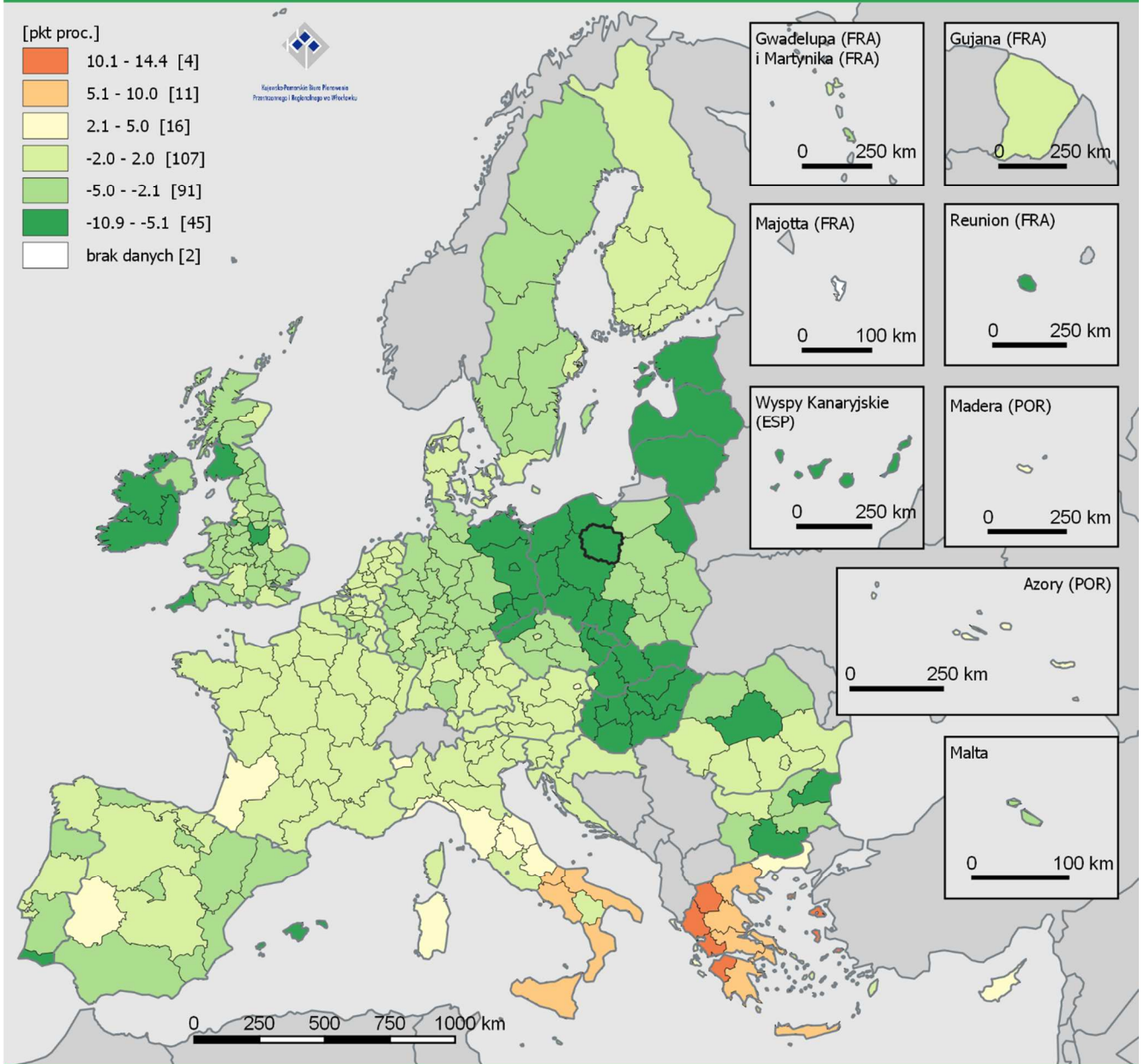
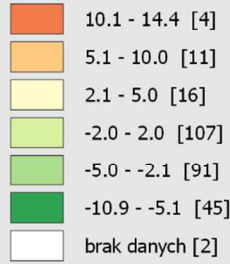
[pkt proc.]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

ZMIANA WSKAŹNIKA BEZROBOCIA W LATACH 2010 - 2017

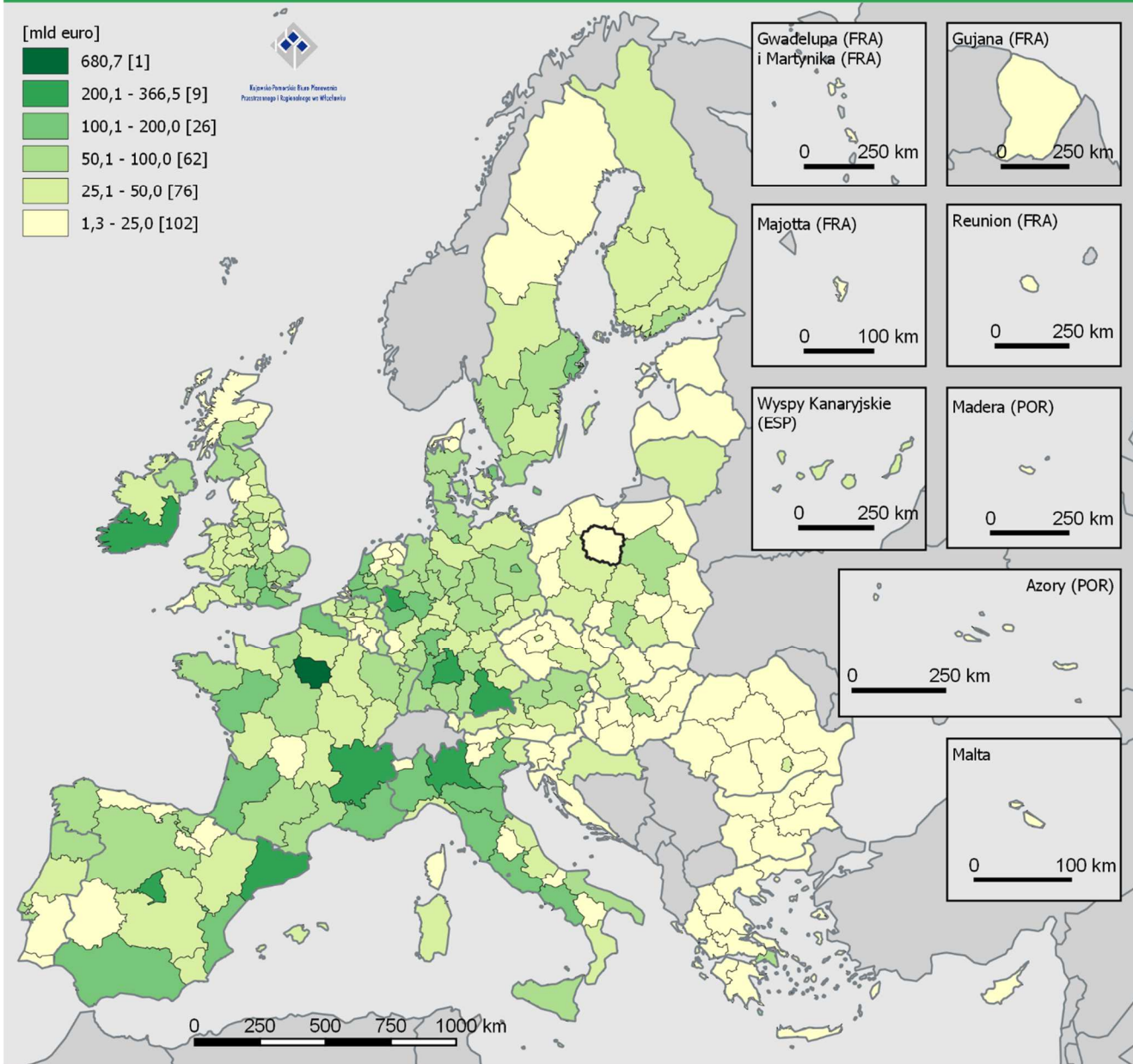
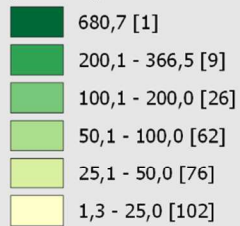
[pkt proc.]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

PRODUKT KRAJOWY BRUTTO W 2016 ROKU

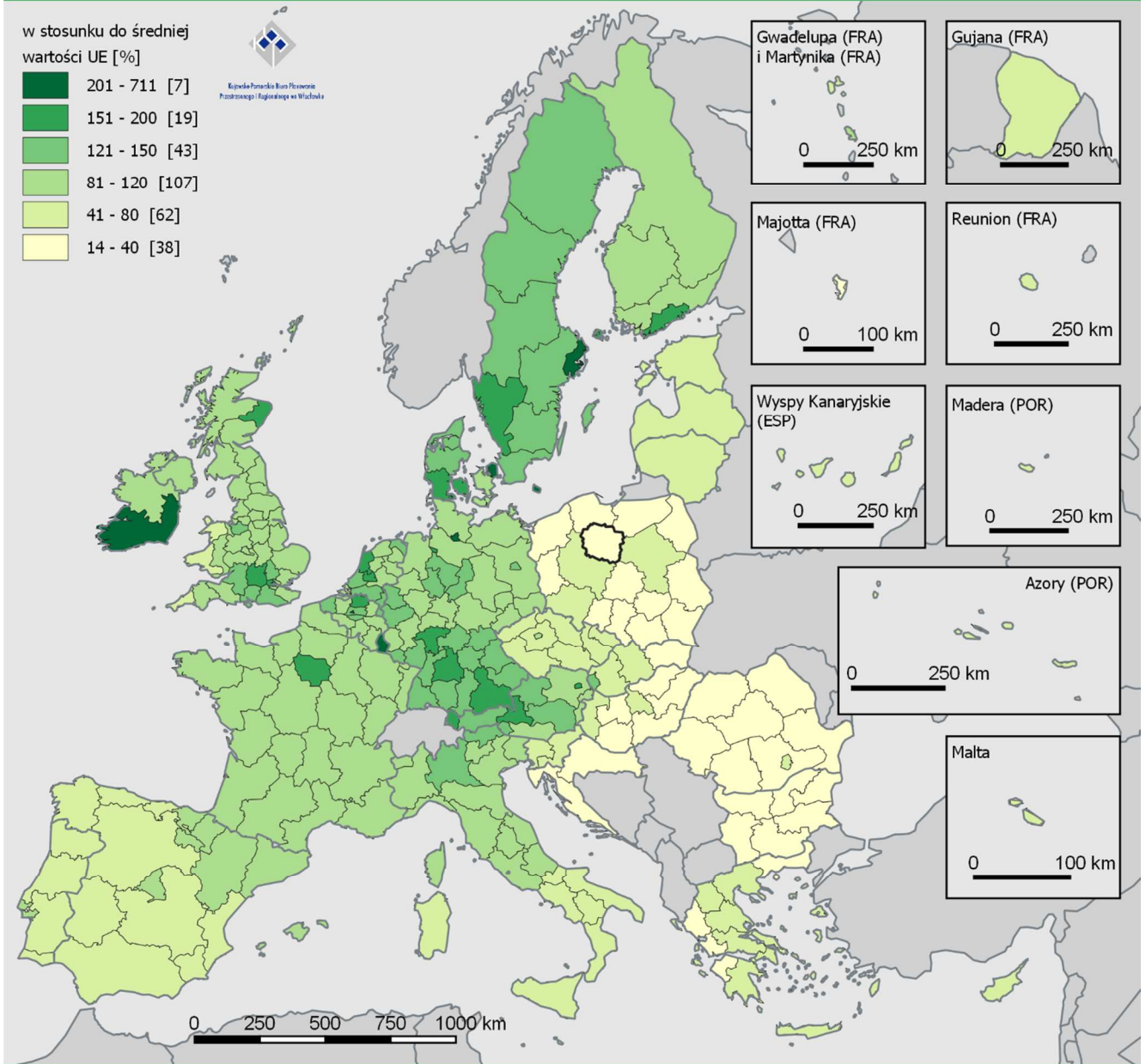
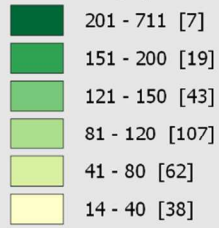
[mld euro]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

PRODUKT KRAJOWY BRUTTO W 2016 ROKU NA 1 MIESZKAŃCA

w stosunku do średniej wartości UE [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu

Załącznik nr 2. Tabele monitoringu ogólnego poziomu rozwoju województwa

W niniejszym załączniku przedstawiono wskaźniki pierwszego poziomu monitorowania „Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 – Plan modernizacji 2020+”. Są to wskaźniki stanu rozwoju regionów charakteryzujące się najbardziej ogólnym poziomem. Ich monitorowanie ma na celu umożliwienie dokonania oceny poziomu oraz tempa rozwoju województwa, w tym na tle pozostałych województw i kraju.

Lp.	Wskaźnik	Jedn. miary	Jedn. teryt.	2011	Lokata	2012	Lokata	2013	Lokata	2014	Lokata	2015	Lokata	2016	Lokata	2017	Lokata
1.	Dynamika zmiany liczby mieszkańców ¹ województwa (w stosunku do roku 2012, pozycja województwa na tle kraju; gdzie wartość bazowa w 2012=100)	osoby	Polska	-	-	-	-	-0,10	-	-0,14	-	-0,25	-	-0,26	-	-0,26	-
			WK-P	-	-	-	-	-0,18	8	-0,31	8	-0,49	7	-0,60	8	-0,64	8
2.	Stopa bezrobocia rejestrowanego	%	Polska	12,5	-	13,4	-	13,4	-	11,4	-	9,7	-	8,2	-	6,6	-
			WK-P	17,0	14	18,1	14	18,2	15	15,5	14	13,2	14	12,0	15	9,9	15
3.	Liczba pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie	osoby	Polska	2 379 575	-	2 380 827	-	2 382 129	-	2 388 072	-	2 389 388	-	2 390 935	-	2 391 643	-
			WK-P	107 586	9	107 542	9	107 287	9	107 580	9	107 683	9	107 590	9	107 681	-
4.	Wartość PKB ² na 1 mieszkańca	zł	Polska	40 662	-	42 285	-	43 034	-	44 705	-	46 814	-	48 432	-	51 760	-
			WK-P	33 231	11	34 365	10	35 280	10	36 387	10	38 202	10	39 503	10	41 909	-
5.	Udział województwa w krajowym PKB ²	%	Polska	100,0	-	100,0	-	100,0	-	100,0	-	100,0	-	100,0	-	100,0	-
			WK-P	4,4	8	4,4	8	4,5	8	4,4	8	4,4	8	4,4	8	4,4	-
6.	Odsetek liczby studentów do ludności w grupie 19-24 lata	%	Polska	53,0	-	52,7	-	50,4	-	49,6	-	49,5	-	49,8	-	53,8	-
			WK-P	45,2	11	43,4	11	40,4	11	39,1	10	38,5	9	38,5	9	43,5	9

Lp.	Wskaźnik	Jedn. miary	Jedn. teryt.	2011	Lokata	2012	Lokata	2013	Lokata	2014	Lokata	2015	Lokata	2016	Lokata	2017	Lokata
7.	Udział osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem	%	Polska	8,1	-	8,1	-	8,3	-	7,7	-	7,1	-	6,4	-	5,7	-
			WK-P	10,9	15	11,0	15	11,5	15	10,5	14	9,7	14	8,8	14	8,8	15
8.	Osoby korzystające ze świadczeń ³ na 10 tys. ludności	osoby	Polska	523,7	-	499,9	-	516,2	-	486,9	-	460,1	-	417,6	-	373,1	-
			WK-P	725,9	15	714,3	15	747,4	15	692,1	15	649,4	15	585,0	15	534,5	15
9.	Przeciętna dalsza długość życia mężczyzn i kobiet w wieku 60 lat (w latach) - kobiety	lata	Polska	23,8	-	23,8	-	23,9	-	24,3	-	24,1	-	24,5	-	24,3	-
			WK-P	23,3	13	23,3	13	23,4	11	23,8	11	23,8	10	24,1	13	23,8	14
10.	Przeciętna dalsza długość życia mężczyzn i kobiet w wieku 60 lat (w latach) - mężczyźni	lata	Polska	18,5	-	18,6	-	18,7	-	19,2	-	19,0	-	19,3	-	19,2	-
			WK-P	18,3	10	18,4	10	18,3	12	18,8	11	18,8	7	19,0	12	19,0	9

¹Legenda:

: wartość niedostępna;

x brak danych;

- oznacza brak informacji z powodu: zmiany poziomu prezentacji, zmian wprowadzonych do wykazu jednostek terytorialnych lub modyfikacji listy cech w danym okresie sprawozdawczym;

¹ ludność wg faktycznego miejsca zamieszkania, stan na 31. XII

² Produkt Krajowy Brutto (ceny bieżące) PKD 2007-ESA 2010

³ osoby, którym decyzją przyznano świadczenia pomocy społecznej

- zjawisko nie występuje;

: wartość niedostępna;

Źródło danych:

Główny Urząd Statystyczny.

Załącznik nr 3. Tabele monitoringu realizacji celów strategicznych

W niniejszym załączniku przedstawiono wskaźniki drugiego poziomu monitorowania „Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 – Plan modernizacji 2020+”. Są to stosunkowo ogólne wskaźniki „branżowe”, adekwatne do tematyki celów strategicznych. Ich monitorowanie ma na celu umożliwienie dokonania oceny zmian w dziedzinach podlegających interwencji w ramach realizacji przedmiotowych celów. Dane umożliwiają ocenę zmian wartości poszczególnych wskaźników dla województwa, w tym na tle kraju.

Lp.	Wskaźnik	Jedn. miary	Jedn. teryt.	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1.	Liczba pracujących ¹ ogółem	osoby	Polska	13 911 203	13 850 506	13 919 826	14 237 452	14 504 269	14 964 411	15 380 695
			WK-P	683 549	675 417	676 971	694 901	707 068	723 036	738 491
2.	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w wieku 25-34 w ludności w tym wieku	%	Polska	9,1	9,9	9,8	8,2	7,1	6,2	5,2
			WK-P	11,9	12,7	12,5	10,6	9,0	8,5	7,4
3.	Udział bezrobotnych zarejestrowanych pozostających bez pracy dłużej niż 1 rok w ogólnej liczbie bezrobotnych	osoby	Polska	34,6	35,4	38,3	41,6	39,7	40,7	40,5
			WK-P	36,9	37,4	39,9	42,2	39,9	41,9	45,2
4.	Wskaźnik liczby kobiet, które nie podjęły pracy po urodzeniu dziecka na 10 tys. mieszkańców	zł	Polska	53,4	58,7	62,1	58,5	54,1	52,1	48,5
			WK-P	81,2	88,7	94,5	91,5	84,6	86,2	83,3
5.	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w wieku 55 lat i więcej w liczbie ludności w wieku produkcyjnym 55 lat ² i więcej	%	Polska	5,6	6,5	7,3	7,0	6,7	6,2	5,0
			WK-P	6,1	7,0	8,1	7,9	7,5	7,2	6,0
6.		liczba bezwzględna	Polska	24 910	25 914	26 128	26 464	25 961	26 015	:

Lp.	Wskaźnik	Jedn. miary	Jedn. teryt.	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
	Liczba podmiotów gospodarczych z udziałem kapitału zagranicznego ogółem		WK-P	587	592	589	572	557	562	:
7.	Liczba podmiotów gospodarczych z udziałem kapitału zagranicznego ogółem na 10 tys. mieszkańców	liczba bezwzględna	Polska	6,5	6,7	6,8	6,9	6,8	6,8	:
			WK-P	2,8	2,8	2,8	2,7	2,7	2,7	:
Cel: Dostępność i spójność										
8.	Liczba pasażerów obsługiwanych przez Port Lotniczy Bydgoszcz	osoby	Polska	-	-	-	-	-	-	-
			WK-P	268 360	328 099	330 658	268 420	318 817	322 135	318 400
9.	Długość dróg ekspresowych	km	Polska	737,6	1 052,4	1 244,3	1 447,5	1 492,2	1 533,9	1 768,0
			WK-P	35,3	35,3	35,0	35,0	35,0	35,0	35,0
10.	Długość autostrad	km	Polska	1 069,6	1 365,1	1 481,8	1 556,4	1 559,2	1 636,9	1 636,9
			WK-P	86,1	100,2	144,3	165,0	165,0	165,0	165,0
11.	Łączna długość dróg ekspresowych i autostrad	km	Polska	1 807,2	2 417,5	2 726,1	3 003,9	3 051,4	3 170,8	3 404,9
			WK-P	121,4	135,5	179,3	200,0	200,0	200,0	200,0
12.	Łączna liczba bezpośrednich połączeń w transporcie publicznym z Bydgoszczy/Torunia do Warszawy, Łodzi, Gdańska, Poznania, Olsztyna	liczba bezwzględna	Polska	-	-	-	-	-	-	-
			WK-P	x	x	x	x	x	x	x

Lp.	Wskaźnik	Jedn. miary	Jedn. teryt.	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
13.	Liczba miast powiatowych leżących w zasięgu 60 minutowej dostępności w transporcie publicznym do Bydgoszczy lub Torunia	liczba bezwzględna	Polska	-	-	-	-	-	-	-
			WK-P	x	x	x	x	x	x	x
14.	Udział dróg wojewódzkich o złym stanie technicznym – wymagających pilnych działań naprawczych	%	Polska	x	x	x	x	x	x	x
			WK-P	x	x	x	x	x	x	x
15.	Liczba pasażerów przewiezionych w transporcie publicznym pomiędzy Bydgoszczą a Toruniem	osoby	Polska	-	-	-	-	-	-	-
			WK-P	x	x	x	x	x	x	x
Cel: Aktywne społeczeństwo i sprawne usługi										
16.	Odsetek dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym	%	Polska	69,2	69,7	74,1	79,4	84,2	81,1	84,7
			WK-P	60,4	61,7	67,4	72,4	77,6	72,8	76,0
17.	Uśrednione wyniki egzaminów gimnazjalnych w części humanistycznej – język polski ³	%	Polska	-	65	62	68	62	69	69
			WK-P	-	64	61	65	60	68	68
18.	Uśrednione wyniki egzaminów gimnazjalnych w części humanistycznej – historia i wiedza o społeczeństwie ³	%	Polska	-	61	58	59	64	56	59
			WK-P	-	59	56	58	62	55	57
19.	Uśrednione wyniki egzaminów gimnazjalnych w części matematyczno-przyrodniczej – matematyka ³	%	Polska	-	47	48	47	48	49	47
			WK-P	-	46	46	45	47	46	44

Lp.	Wskaźnik	Jedn. miary	Jedn. teryt.	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
20.	Uśrednione wyniki egzaminów gimnazjalnych w części matematyczno-przyrodniczej – przedmioty przyrodnicze ³	%	Polska	-	50	59	52	50	51	52
			WK-P	-	49	57	50	48	49	50
21.	Studenci szkół wyższych ⁴ na kierunkach matematycznych, przyrodniczych i technicznych na 10 tys. mieszkańców – rolnicze, leśne i rybactwa; matematyczno-statystyczne; informatyczne; architektura i budownictwo; weterynaryjne; ochrona środowiska; usługi transportowe; biologiczne; fizyczne; inżynierijno-techniczne; produkcja i przetwórstwo	osoby	Polska	129	131	126	x	x	x	x
			WK-P	90	90	82	x	x	x	x
21a. ⁵	Studenci szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych i technicznych na 10 tys. mieszkańców – biologiczne; fizyczne; matematyczno-statystyczne; technologii teleinformacyjnych; inżynierijno-technicznych; produkcji i przetwórstwa; architektury i budownictwa	osoby	Polska	x	x	x	107	105	100	94
			WK-P	x	x	x	62	58	55	55

Lp.	Wskaźnik	Jedn. miary	Jedn. teryt.	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
22.	Studenci szkół wyższych ⁴ na grupach kierunków: nauka, technika, przemysł i budownictwo oraz rolnictwo ⁶ na 10 tys. mieszkańców	osoby	Polska	117	119	114	x	x	x	x
			WK-P	84	83	75	x	x	x	x
23.	Zgony na nowotwory oraz choroby układu krążenia – suma na 10 tys. mieszkańców	zgony	Polska	69,0	71,7	71,8	70,2	74,3	71,3	:
			WK-P	66,2	70,7	69,1	66,1	74,3	67,4	:
Cel: Innowacyjność										
24.	Liczba studentów studiów doktoranckich na 10 tys. mieszkańców	osoby	Polska	10,2	11,0	11,3	11,3	11,2	11,2	10,8
			WK-P	5,5	5,5	5,7	5,9	6,2	6,1	6,0
25.	Liczba profesorów ogółem	osoby	Polska	23 922	23 934	23 414	23 108	23178	23197	22691
			WK-P	1 163	1 167	1 176	1 148	1119	1168	1141
25a. ⁷	Liczba etatów profesorskich ogółem	etaty	Polska	x	x	23 414,0	23 107,6	23 178,2	23 197,4	22 690,6
			WK-P	x	x	1 176,0	1 147,7	1 119,3	1 168,1	1 141,3
26.	Liczba profesorów na 10 tys. mieszkańców	osoby	Polska	6,2	6,2	6,1	6,0	6,0	6,0	5,9
			WK-P	5,5	5,6	5,6	5,5	5,4	5,6	5,5

Lp.	Wskaźnik	Jedn. miary	Jedn. teryt.	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
27.	Liczba udzielonych patentów ogółem	liczba bezwzględna	Polska	1 989	1 848	2 339	2 490	2 404	3 370	2 795
			WK-P	80	55	77	62	80	105	90
28.	Liczba udzielonych patentów (na wynalazki krajowe) na 1 mln mieszkańców	liczba bezwzględna	Polska	51,6	48,0	60,7	64,7	62,5	87,7	72,7
			WK-P	38,1	26,2	36,8	29,7	38,3	50,4	43,2
29.	Liczba jednostek z działalnością B+R na 100 tys. podmiotów gospodarki narodowej	liczba bezwzględna	Polska	57,4	70,0	77,7	84,9	106,5	115,9	119,3
			WK-P	47,8	65,8	69,2	71,4	98,5	118,9	129,4
30.	Przedsiębiorstwa przemysłowe współpracujące w zakresie działalności innowacyjnej w ogóle przedsiębiorstw	%	Polska	5,5	6,0	5,2	5,6	5,5	6,7	5,8
			WK-P	4,9	4,7	4,0	4,8	4,9	5,8	5,2
31.	Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach przemysłowych na 1 przedsiębiorstwo przemysłowe	tys. zł	Polska	662,4	708,0	637,8	752,1	966,7	872,1	842,9
			WK-P	311,6	316,4	461,8	462,5	535,7	410,4	465,1
32.	Odsetek przedsiębiorstw otrzymujących zamówienia poprzez sieci komputerowe (stronę internetową, systemy typu EDI, a od 2014 r. także przez aplikacje mobilne)	%	Polska	10,9	10,7	11,7	11,8	12,4	11,8	14,0
			WK-P	11,0	10,3	9,2	11,1	9,8	10,1	13,8

Lp.	Wskaźnik	Jedn. miary	Jedn. teryt.	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
33.	Odsetek gospodarstw domowych posiadających dostęp do Internetu (komputer osobisty z dostępem do internetu)	%	Polska	62,3	64,7	68,8	71,2	72,8	74,0	74,8
			WK-P	59,5	59,2	64,5	70,2	69,5	74,4	74,3
Cel: Nowoczesny sektor rolno-spożywczy										
34.	Udział województwa w zbiorach krajowych zbóż ogółem	%	Polska	-	-	-	-	-	-	-
			WK-P	8,6	8,8	9,5	9,0	8,7	8,8	9,0
35.	Udział województwa w zbiorach krajowych rzepaku i rzepiku	%	Polska	-	-	-	-	-	-	-
			WK-P	10,9	6,3	12,6	12,3	12,4	9,5	11,4
36.	Udział województwa w zbiorach krajowych buraków cukrowych	%	Polska	-	-	-	-	-	-	-
			WK-P	18,1	19,7	20,0	17,2	18,7	20,0	20,2
37.	Udział województwa w zbiorach krajowych ziemniaków	%	Polska	-	-	-	-	-	-	-
			WK-P	4,9	5,7	6,0	4,9	6,9	6,9	7,6
38.	Udział województwa w zbiorach krajowych warzyw gruntowych	%	Polska	-	-	-	-	-	-	-
			WK-P	10,8	10,5	12,7	11,3	14,2	12,7	13,6
39.	Udział województwa w zbiorach krajowych owoców – owoce z drzew i owoce jagodowe	%	Polska	-	-	-	-	-	-	-
			WK-P	1,1	2,3	2,0	1,9	1,9	2,1	2,4

Lp.	Wskaźnik	Jedn. miary	Jedn. teryt.	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
40.	Udział województwa w zbiorach krajowych owoców – owoce z drzew	%	Polska	-	-	-	-	-	-	-
			WK-P	1,0	2,2	2,0	1,8	1,9	2,0	2,4
41.	Udział województwa w krajowym pogłowie zwierząt gospodarskich (przeliczeniowe sztuki duże)	%	Polska	-	-	-	-	-	-	-
			WK-P	8,4	8,3	8,1	8,5	7,9	8,3	8,3
42.	Udział województwa w produkcji żywca rzeźnego	%	Polska	-	-	-	-	-	-	-
			WK-P	7,5	8,0	8,5	8,6	7,8	8,3	6,8
43.	Udział województwa w produkcji mleka krowiego	%	Polska	-	-	-	-	-	-	-
			WK-P	7,2	6,9	7,1	7,1	7,2	7,4	7,0
44.	Powierzchnia nawadnianych użytków rolnych i gruntów leśnych	ha	Polska	66 463	66 814	69 538	x	70 012	73 202	:
			WK-P	2 260	2 043	2 345	x	2 902	2 183	:
Cel: Bezpieczeństwo										
45.	Wskaźnik wypadków drogowych na 100 tys. mieszkańców	osoby	Polska	104,1	96,2	93,1	90,9	85,8	87,6	85,2
			WK-P	63,7	62,9	56,5	50,0	48,3	48,9	45,6
46.	Wskaźnik ofiar śmiertelnych wypadków drogowych na 100 tys. mieszkańców	osoby	Polska	10,9	9,3	8,7	8,3	7,6	7,9	7,4
			WK-P	11,1	10,6	8,6	8,6	7,3	8,5	7,3

	Jedn. miary	Jedn. teryt.	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
	%	Polska	68,7	67,8	67,0	65,2	64,7	66,5	71,7
		WK-P	70,2	69,4	68,2	67,8	66,2	68,6	74,1
Cel: Sprawne zarządzanie									
	ha	Polska	9 683 294,6	9 682 644,6	9 703 689,3	9 702 967,5	9 700 002,6	9 690 571,3	9 693 743,1
		WK-P	566 887,0	566 887,0	567 021,1	567 021,1	567 021,1	567 021,1	564 499,0
	%	Polska	8,0	10,4	10,4	12,5	13,7	13,7	14,1
		WK-P	60,5	58,7	63,1	65,8	68,6	58,7	51,4
	tys. szt.	Polska	x	83,5	x	87,7	x	x	x
		WK-P	x	4,2	x	4,1	x	x	x
Cel: Tożsamość i dziedzictwo									
	osoby	Polska	-	-	-	-	-	-	-
		WK-P	-1 321	-1 528	-1 619	-1 738	-1 749	-1 719	-1 515
	%	Polska	-	-	-	39,28	-	-	-
		WK-P	-	-	-	-	-	-	-

Legenda:

: wartość niedostępna;

x brak danych;

- oznacza brak informacji z powodu: zmiany poziomu prezentacji, zmian wprowadzonych do wykazu jednostek terytorialnych lub modyfikacji listy cech w danym okresie sprawozdawczym;

¹ wg faktycznego miejsca pracy

² kobiety 55-59 lat, mężczyźni 55-64 lata

³ dane na lata wcześniejsze niedostępne ze względu na podział egzaminów gimnazjalnych w 2010 i 2011 roku na 2 części: humanistyczną i matematyczno-przyrodniczą ogółem;

⁴ szkoły publiczne i niepubliczne, stacjonarne i niestacjonarne wg klasyfikacji ISCED'97;

⁵ wskaźnik dodany ze względu na zmianę klasyfikacji kształcenia – ISCED 2013

⁶ nauka – podgrupy: biologiczna, fizyczna, matematyczna i statystyczna, informatyczna;

technika, przemysł i budownictwo – podgrupy: inżynierijno-techniczna, produkcji i przetwórstwa, architektury i budownictwa;

rolnictwo – podgrupy: rolnicza, leśna i rybactwa; weterynaryjna;

⁷ wskaźnik dodany ze względu na zmianę metodologiczną liczenia wskaźnika względem lat ubiegłych

Źródło danych:

Bank Danych Lokalnych, Główny Urząd Statystyczny (wskaźniki nr 1-3, 5-7, 9-11, 16, 21-30, 32-43, 45-52);

STRATEG, Główny Urząd Statystyczny (wskaźnik nr 4 i 31);

Urząd Lotnictwa Cywilnego, www.ulc.gov.pl (wskaźnik nr 8);

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Gdańsku, opracowanie "Zestawienie wyników egzaminu gimnazjalnego przeprowadzonego w latach 2013-2017", www.oke.gda.pl (wskaźnik nr 17-20);

Roczniki Statystyczne Rolnictwa, Główny Urząd Statystyczny (wskaźnik nr 44).

Załącznik nr 4. Tabele monitoringu szczegółowych procesów rozwoju i struktur województwa

W niniejszym załączniku przedstawiono wybrane wskaźniki trzeciego poziomu monitorowania „Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 – Plan modernizacji 2020+”. Są to szczegółowe wskaźniki stanu rozwoju województwa dla potrzeb polityki regionalnej, planowania rozwoju i bieżącego zarządzania. Opisują one trzy sfery: stan rozwoju gospodarczego, spójność społeczną i przestrzenną oraz stan rozwoju społecznego. Dane umożliwiają ocenę zmian wartości poszczególnych wskaźników (będących tłem, uszczegółowieniem wskaźników przedstawionych w załączniku nr 2 i 3) dla województwa w siedmioletnim przekroju czasowym. W poniższej tabeli przedstawiono ogółem 133 wskaźniki do roku 2017 oraz 20 wskaźników, dla których podano dane na okres wcześniejszy (dla roku 2017 dane nie są jeszcze dostępne lub cechy te nie są badane corocznie). Pominięcie pozostałych wskaźników III poziomu monitorowania, przedstawionych w „Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 – Plan modernizacji 2020+”, podyktowane jest brakiem możliwości uzyskania w stosunku do nich wiarygodnych, pełnych i porównywalnych danych.

Lp.	Wskaźnik	*	Jednostka miary	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
WSKAŹNIKI OPISUJĄCE STAN ROZWOJU GOSPODARCZEGO										
1.	Udział bezrobotnych zarejestrowanych pozostających bez pracy powyżej 24 miesięcy w ogólnej liczbie bezrobotnych		%	16,32	19,46	21,34	24,65	24,85	25,04	28,37
2.	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w wieku 55 lat i więcej w ogólnej liczbie bezrobotnych		%	9,66	10,62	12,39	14,21	15,83	16,25	15,89
3.	Jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. mieszkańców		liczba bezwzględna	87	85	88	82	82	77	80
4.	Liczba kuracjuszy lecznictwa stacjonarnego ¹ w zakładach uzdrowiskowych ²		osoby	86 987	110 617	122 058	130 966	129784	139147	144974
5.	Liczba kuracjuszy spoza województwa w zakładach uzdrowiskowych lecznictwa stacjonarnego	*	osoby	x	x	x	x	x	x	x
6.	Liczba kuracjuszy zagranicznych w zakładach uzdrowiskowych ² lecznictwa stacjonarnego ¹		osoby	x	x	1 302	1 087	1 287	1 319	1 432
7.	Kapitał funduszy pożyczkowych i funduszy poręczeniowych na 1 przedsiębiorstwo niefinansowe	*	zł	x	x	x	x	x	x	x
8.	Liczba podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON ogółem		liczba bezwzględna	184 365	187 996	191 252	192 078	193 470	194 099	195 717

Lp.	Wskaźnik	*	Jednostka miary	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
9.	Liczba podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON w sekcji "Przetwórstwo przemysłowe"		liczba bezwzględna	16 887	17 230	17 491	17 560	17 652	17 654	17 746
10.	Liczba nowo utworzonych miejsc pracy ³ (w tys.)		liczba bezwzględna	16,0	13,2	17,8	25,3	24,2	23,4	25,9
11.	Udział nowo utworzonych miejsc pracy w sekcji przemysł i budownictwo w ogólnej liczbie nowo utworzonych miejsc pracy	**	%	46,5	40,5	41,3	35,9	35,6	39,1	42,6
12.	Przyrost miejsc pracy (na podstawie badania reprezentacyjnego)	**	liczba bezwzględna	2 528	20	6 851	13 899	13790	12253	14231
13.	Pracujący ⁴ w sekcji "Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo"	**	osoby	107 586	107 542	107 287	107 580	107683	107590	107681
14.	Pracujący ⁴ w sekcji "Górnictwo i wydobywanie"	**	osoby	1 004	1 052	854	942	942	1007	870
15.	Pracujący ⁴ w sekcji "Przetwórstwo przemysłowe"	**	osoby	144 573	141 947	140 354	145 825	153 272	155 449	159059
16.	Pracujący ⁴ w sekcji "Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną i gorącą wodę"	**	osoby	6 781	5 833	5 399	4 971	4761	4591	4532
17.	Pracujący ⁴ w sekcji "Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami; rekultywacja"	**	osoby	7 795	7 838	8 278	8 285	8 391	8 719	8681
18.	Pracujący ⁴ w sekcji "Budownictwo"	**	osoby	45 947	42 863	40 386	40 678	41 008	42 918	44415
19.	Pracujący ⁴ w sekcji "Handel; naprawa pojazdów samochodowych"	**	osoby	110 234	106 679	106 345	110 489	112 315	115 856	117387
20.	Pracujący ⁴ w sekcji "Transport i gospodarka magazynowa"	**	osoby	34 132	34 419	34 112	34 920	35 179	37 178	39692
21.	Pracujący ⁴ w sekcji "Zakwaterowanie i gastronomia"	**	osoby	9 806	9 741	9 596	9 891	10 310	10 968	11697
22.	Pracujący ⁴ w sekcji "Informacja i komunikacja"	**	osoby	6 802	7 253	7 902	9 447	9 826	10 539	11415
23.	Pracujący ⁴ w sekcji "Działalność finansowa i ubezpieczeniowa"	**	osoby	13 516	14 134	15 177	15 305	14 790	14 986	13994
24.	Pracujący ⁴ w sekcji "Obsługa rynku nieruchomości"	**	osoby	11 598	11 766	12 053	12 350	12 587	13 175	13281
25.	Pracujący ⁴ w sekcji "Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna"	**	osoby	18 332	18 221	19 082	19 804	20 144	20 993	22474

Lp.	Wskaźnik	*	Jednostka miary	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
26.	Pracujący ⁴ w sekcji "Administrowanie i działalność wspierająca"	**	osoby	18 305	18 539	20 790	22 432	22 409	23 597	26194
27.	Pracujący ⁴ w sekcji "Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe Zabezpieczenia społeczne"	**	osoby	31 996	32 505	32 753	33 188	33 234	33 258	33589
28.	Pracujący ⁴ w sekcji "Edukacja"	**	osoby	56 024	56 172	56 415	57 550	57 698	57 692	57938
29.	Pracujący ⁴ w sekcji "Opieka zdrowotna i pomoc społeczna"	**	osoby	41 640	41 963	42 073	42 911	43 299	44 604	45221
30.	Pracujący ⁴ w sekcji "Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją"	**	osoby	6 839	6 295	5 988	6 190	6 261	6 387	6548
31.	Pracujący ⁴ w sekcji "Pozostała działalność usługowa"	**	osoby	10 639	10 655	12 127	12 143	12 959	13 529	13823
32.	Udział pracujących ⁴ w sekcji przemysł i budownictwo w ogólnej liczbie pracujących	**	%	30,15	29,54	28,84	28,88	29,47	29,41	29,46
33.	Udział pracujących ⁴ w liczbie ludności w wieku produkcyjnym ⁵	**	%	50,58	50,26	50,78	52,57	54,01	55,80	57,61
34.	Współczynnik aktywności zawodowej (wg BAEL)		%	54,2	56,3	55,8	55,3	55,1	55,1	54,8
35.	Wskaźnik zatrudnienia (wg BAEL)		%	48,3	49,6	48,8	49,4	50,7	51,0	51,8
36.	Wskaźnik zatrudnienia osób powyżej 50 roku życia (wg BAEL)		%	29,2	31,2	30,9	30,9	31,3	31,8	31,9
37.	Udział kobiet powracających do pracy po urodzeniu dziecka	*	%	x	x	x	x	x	x	x
38.	Liczba centrów logistycznych	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
39.	Wolumen obrotów centrów logistycznych	*	zł	x	x	x	x	x	x	x
40.	Przychody z eksportu według rodzaju wyrobów, krajów	*	zł	x	x	x	x	x	x	x
41.	Udział produkcji przeznaczonej na eksport w produkcji ogółem	*	%	x	x	x	x	x	x	x
42.	Liczba sformalizowanych klastrów	**	liczba bezwzględna	x	x	x	x	4	4	x
43.	Liczba parków przemysłowych i technologicznych	**	liczba bezwzględna	x	x	x	x	8	8	x

Lp.	Wskaźnik	*	Jednostka miary	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
44.	Powierzchnia parków przemysłowych i technologicznych	**	km2	x	x	x	x	5,39	5,39	x
45.	Liczba imprez targowo-wystawienniczych	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
46.	Liczba pracujących w zakładach lecznictwa uzdrowiskowego według zawodów (lekarze, pielęgniarki, fizjoterapeuci)	*	osoby	x	x	x	x	x	x	x
47.	Wielkość produkcji biomasy	*	PJ	x	x	x	x	x	x	x
48.	Produkcja tarcicy iglastej i liściastej (udział w produkcji krajowej)	**	%	4,5	4,4	4,6	3,9	4,1	3,6	1,7
49.	Liczba przedsiębiorstw prowadzących sprzedaż internetową (e-sprzedaż poprzez stronę internetową lub wiadomości typu EDI, a od 2014 r. także przez aplikacje mobilne)		liczba bezwzględna	533	514	449	537	486	514	537
50.	Liczba uzyskanych patentów w trzech urzędach patentowych: europejskim, amerykańskim i japońskim (EPO, USPTO i JPO)	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
51.	Udział przedsiębiorstw przemysłowych i z sektora usług współpracujących z placówkami PAN i szkołami wyższymi w zakresie działalności innowacyjnej w ogólnej liczbie przedsiębiorstw (%)	**	%	2,3	2,2	2,8	3,2	2,7	2,2	2,3
52.	Odsetek nakładów na działalność badawczą i rozwojową z budżetu państwa (z sektora rządowego)	**	%	53,1	38,2	45,4	38,1	34,7	35,6	32,9
53.	Odsetek nakładów wewnętrznych na działalność badawczą i rozwojową przedsiębiorstw		%	29,6	31,0	40,0	50,0	53,9	58,5	-
54.	Odsetek nakładów na działalność badawczą i rozwojową jednostek naukowych PAN i instytutów badawczych	*	%	x	x	x	x	x	x	x
55.	Odsetek nakładów na działalność badawczą i rozwojową organizacji międzynarodowych i instytucji zagranicznych		%	11,3	11,0	9,8	6,1	7,9	X ⁰	:

Lp.	Wskaźnik	*	Jednostka miary	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
56.	Odsetek nakładów na działalność badawczą i rozwojową pozostałych źródeł finansowania	*	%	x	x	x	x	x	x	x
57.	Nakłady (wewnętrzne) na działalność badawczo-rozwojową	**	tys. zł	187,3	304,4	228,9	255,6	364,4	289,9	437,1
58.	Udział przedsiębiorstw przemysłowych innowacyjnych (innowacje produktowe lub procesowe) w liczbie przedsiębiorstw przemysłowych objętych badaniem	**	%	18,8	17,5	13,6	14,9	16,1	17,4	17,4
59.	Udział przedsiębiorstw przemysłowych innowacyjnych (innowacje produktowe i procesowe) o liczbie pracujących 10-49 osób i więcej w liczbie przedsiębiorstw przemysłowych objętych badaniem	**	%	12,2	10,7	4,4	7,8	9,2	10,6	9,5
60.	Udział przedsiębiorstw przemysłowych o liczbie pracujących 50 osób i więcej, które wprowadziły innowacje ogółem w ogólnej liczbie przedsiębiorstw przemysłowych objętych badaniem	**	%	35,5	32,8	35,1	34,7	32,7	34,8	36,7
61.	Udział przedsiębiorstw z sektora usług, które wprowadziły innowacje ogółem w ogólnej liczbie przedsiębiorstw z sektora usług objętych badaniem PNT-02u	**	%	11,9	10,8	8,4	10,0	8,9	10,9	6,8
62.	Udział przedsiębiorstw z sektora usług o liczbie pracujących 10-49 osób, które wprowadziły innowacje ogółem w ogólnej liczbie przedsiębiorstw z sektora usług objętych badaniem PNT-02u ²¹	**	%	10,0	10,2	7,4	9,7	7,7	9,1	5,4
63.	Udział przedsiębiorstw z sektora usług o liczbie pracujących 50 osób i więcej, które wprowadziły innowacje ogółem w ogólnej liczbie przedsiębiorstw z sektora usług objętych badaniem PNT-02u	**	%	21,9	14,4	15,0	11,0	15,4	21,5	13,9
64.	Liczba przedsiębiorstw przemysłowych i z sektora usług, które dokonały zgłoszeń znaków towarowych do UPRP	**	liczba bezwzględna	681	637	421	511	616	478	583

Lp.	Wskaźnik	*	Jednostka miary	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
65.	Liczba przedsiębiorstw przemysłowych i z sektora usług, które dokonały zgłoszeń wzorów użytkowych do UPRP	**	liczba bezwzględna	56	68	47	109	42	53	37
66.	Liczba przedsiębiorstw przemysłowych i z sektora usług, które dokonały zgłoszeń wzorów przemysłowych do UPRP	**	liczba bezwzględna	124	131	138	154	81	149	142
67.	Liczba przedsiębiorstw przemysłowych i z sektora usług, które dokonały zgłoszeń wynalazków do UPRP	**	liczba bezwzględna	86	105	126	117	105	195	88
68.	Liczba dokonanych zgłoszeń (znaków towarowych, wzorów użytkowych, wzorów przemysłowych, wynalazków) do UPRP przez przedsiębiorstwa przemysłowe i z sektora usług	**	liczba bezwzględna	947	941	732	891	856	875	850
69.	Zatrudnieni w działalności badawczej i rozwojowej na 10 tys. osób pracujących		osoby	57	59	60	59	58	-	-
69a.	Udział osób pracujących w B+R w pracujących ogółem (w ekwiwalentach czasu pracy)		%	-	-	-	-	-	0,6	0,8
70.	Liczba podmiotów nowo zarejestrowanych w dziale 01 (uprawy rolne, chów i hodowla zwierząt, łowiectwo, włączając działalność usługową) wg PKD 2007	**	liczba bezwzględna	233	175	172	196	132	159	171
71.	Liczba podmiotów nowo zarejestrowanych w dziale 03 (rybactwo) wg PKD 2007	**	liczba bezwzględna	2	1	8	2	4	2	5
72.	Liczba podmiotów nowo zarejestrowanych w dziale 10 (produkcja artykułów spożywczych) wg PKD 2007	**	liczba bezwzględna	119	111	111	79	80	80	104
73.	Powierzchnia gruntów klas I-III wyłączona z produkcji rolnej	**	ha	47	45	46	24	39	64	51
74.	Liczba rolników stowarzyszonych w spółdzielniach	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
75.	Powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach rolnych (wg nowej definicji) ⁹		ha	1 051 739	1 010 336	1 052 265	1 066 599	1064011	1030589	1065560
76.	Liczba gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych ⁹ do 1 ha		liczba bezwzględna	x	974	1 176	x	x	995	x

Lp.	Wskaźnik	*	Jednostka miary	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
77.	Liczba gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych ⁹ 1-15 ha		liczba bezwzględna	x	45 884	44 829	x	x	4632	x
78.	Liczba gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych ⁹ 15-30 ha		liczba bezwzględna	x	11 884	12 061	x	x	11 371	x
79.	Liczba gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych ⁹ 30-50 ha		liczba bezwzględna	x	3 663	4 262	x	x	3 990	x
80.	Liczba gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych ⁹ powyżej 50 ha		liczba bezwzględna	x	2 365	2 787	x	x	2 842	x
81.	Powierzchnia użytków rolnych wg grup obszarowych – do 1 ha ²¹	**	ha	x	805	900	472	333	798	492
82.	Powierzchnia użytków rolnych wg grup obszarowych – 1-15 ha ²¹	**	ha	319 542	294 486	281 963	292 067	291 840	279258	265050
83.	Powierzchnia użytków rolnych wg grup obszarowych – 15-30 ha ²¹	**	ha	248 913	242 747	248 713	257408	263408	237600	267629
84.	Powierzchnia użytków rolnych wg grup obszarowych – 30-50 ha ²¹	**	ha	196 136	137 793	161 297	154132	147375	151005	157709
85.	Powierzchnia użytków rolnych wg grup obszarowych – powyżej 50 ha ²¹	**	ha	287 137	334 506	359 392	362520	361057	361928	374680
86.	Wielkość odłowów ryb	*	t	x	x	x	x	x	x	x
87.	Powierzchnia stawów hodowlanych	*	ha	x	x	x	x	x	x	x
88.	Powierzchnia wód wykorzystywanych do chowu i hodowli ryb	*	ha	x	x	x	x	x	x	x
89.	Wartość dodana brutto wytworzona przez dział produkcja artykułów spożywczych	*	w mln zł	x	x	x	x	x	x	x
90.	Zbiory zbóż (ogółem)		dt	23 065 099	25 107 812	27 133 031	28 630 324	24 393 622	26 322 183	28 731 049
91.	Zbiory rzepaku i rzepiku		dt	2 024 434	1 172 047	3 377 205	4 034 590	3 357 775	2 100 621	3 068 825
92.	Zbiory buraków cukrowych		dt	21 116 011	24 303 860	22 464 248	23 178 469	17 507 014	27 028 793	31 791 742
93.	Zbiory ziemniaków		dt	4 574 702	5 128 554	4 354 899	3 731 966	4 326 531	6 142 630	6 975 224

Lp.	Wskaźnik	*	Jednostka miary	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
94.	Zbiory warzyw gruntowych		dt	5 209 321	4 759 435	5 065 274	5 262 160	5 386 857	5 754 295	6 222 577
95.	Zbiory owoców z drzew i krzewów owocowych oraz plantacji jagodowych ⁷		dt	392 644	865 898	839 293	805 155	785984	953865	766590
96.	Pogłowie bydła		liczba bezwzględna	446 621	452 925	460 476	476 036	466 355	492 617	518 668
97.	Pogłowie trzody chlewnej		liczba bezwzględna	1 526 247	1 294 700	1 201 948	1 288 310	1 159 672	1 197 423	1 313 860
98.	Pogłowie drobiu		liczba bezwzględna	8 144 801	5 114 829	5 894 154	7 677 425	7 199 248	9 447 067	12 268 177
99.	Produkcja żywca rzeźnego wołowego		t	42 753	36 209	48 684	63 992	69 872	84 176	91 845
100.	Produkcja żywca rzeźnego wieprzowego		t	236 104	244 786	251 256	290 801	262 228	297 671	209 581
101.	Produkcja żywca rzeźnego drobiowego		t	117 770	139 828	139 600	147 161	147 497	168 952	163 061
102.	Produkcja mleka krowiego		tys. litrów	868 598	844 165	871 634	900 690	928 277	948 875	934 962
103.	Produkcja jaj kurzych		tys. szt.	343 276	299 273	351 467	419 984	345 971	325 933	417 879
104.	Wielkość produkcji rolniczej przeznaczonej na cele energetyczne	*	x	x	x	x	x	x	x	x
105.	Liczba rolników korzystających z instytucji doradztwa rolniczego ⁸	**	liczba bezwzględna	25 679	26 304	25 292	28 668	29017	x	x
106.	Liczba produktów rolno-spożywczych z logiem województwa		liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
107.	Liczba gospodarstw ekologicznych z certyfikatem		liczba bezwzględna	259	297	341	361	330	292	260
108.	Końcowa produkcja rolnicza na 1 ha użytków rolnych ⁹		zł	4 156	5 172	6 607	6883	6010	6512	:
109.	Towarowa produkcja rolnicza na 1 ha użytków rolnych ⁹		zł	3 923	5 097	6 024	6408	5805	6092	:
110.	Miejsca pracy w nowo powstałych firmach przetwórstwa rolno-spożywczego	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
111.	Nakłady na środki trwałe służące gospodarce wodnej – obwałowania przeciwpowodziowe, stacje pomp na zawałach i obszarach depresyjnych ⁹⁺		%	8,49	19,55	20,34	24,86	27,13	17,73	31,99

Lp.	Wskaźnik	*	Jednostka miary	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
112.	Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona w randze parku krajobrazowego ¹⁰		ha	232 762,8	232 762,8	232 762,9	232 762,9	232 762,9	232 762,9	232 762,9
113.	Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona w randze obszaru chronionego krajobrazu ¹⁰		ha	334 124,2	334 124,2	334 258,2	334 258,2	334 258,2	334 258,2	331 736,1
114.	Liczba gmin miejsko-wiejskich w województwie		liczba bezwzględna	35	35	35	35	35	35	35
115.	Zanieczyszczenia zatrzymane w urządzeniach do redukcji zanieczyszczeń w % zanieczyszczeń wytworzonych (dotyczy zanieczyszczeń gazowych)		%	42,4	43,8	36,3	33,8	31,4	31,6	36,7
116.	Udział organizacji pozarządowych (podmiotów NGO) w liczbie krajowej ¹⁵		%	x	5,0	x	4,6	x	4,8	x
117.	Powierzchnia województwa objęta obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego		ha	83 176	88 057	93 219	97 050	105 195	112 333	117 669
118.	Liczba projektów realizowanych w partnerstwie w ramach ZIT (dotyczy perspektywy finansowej 2014-2020)		liczba bezwzględna	-	-	-	-	-	-	-
119.	Liczba projektów realizowanych w partnerstwie w ramach LGD (dotyczy perspektywy finansowej 2014-2020)		liczba bezwzględna	-	-	-	-	-	-	-
120.	Liczba organizacji pozarządowych LGD		liczba bezwzględna	21	21	21	21	27	27	-
121.	Odsetek klientów korzystających z e-administracji	*	%	x	x	x	x	x	x	x
121a	Odsetek osób korzystających z Internetu w kontaktach z administracją publiczną ²¹	**	%	19,9	28,1	22,2	23,7	18,8	25,6	32,0
122.	Liczba zrealizowanych akcji/projektów promujących województwo	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
123.	Powierzchnia obszarów o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona w powierzchni ogólnej województwa		%	31,8	31,8	31,8	31,8	31,8	31,8	31,7

Lp.	Wskaźnik	*	Jednostka miary	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
124.	Udział produkcji energii elektrycznej (w GWh) produkowanej na terenie województwa w produkcji energii elektrycznej ogółem		%	2,09	1,96	2,07	2,11	2,26	3,16	4,23
125.	Udział produkcji energii elektrycznej produkowanej na terenie województwa w produkcji energii elektrycznej wg źródeł	*	%	x	x	x	x	x	x	x
126.	Suma członkostw osób fizycznych organizacji działających na rzecz rozwoju lokalnego w wymiarze społecznym i ekonomicznym (główna dziedzina działalności)		osoby	x	x	x	x	x	x	x
127.	Liczba organizacji działających na rzecz rozwoju lokalnego w wymiarze społecznym i ekonomicznym prowadzących działania na rzecz beneficjentów z zakresu: wypoczynku i organizacji czasu wolnego, pracy terapeutycznej, doradztwa i pośrednictwa specjalistycznego, nauczania, szkoleń i kursów	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
WSKAŹNIKI OPISUJĄCE SPÓJNOŚĆ SPOŁECZNĄ I PRZESTRZENNĄ										
128.	Liczba miast powiatowych w województwie kujawsko-pomorskim leżących w zasięgu 60 min. dojazdu zbiorowym publicznym transportem drogowym lub zbiorowym publicznym transportem kolejowym do Bydgoszczy	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
129.	Liczba miast powiatowych w województwie kujawsko-pomorskim leżących w zasięgu 60 min. dojazdu zbiorowym publicznym transportem drogowym lub zbiorowym publicznym transportem kolejowym do Torunia	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
130.	Liczba stolic województw, z którymi istnieją bezpośrednie połączenia lotnicze z Bydgoszczą	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x

Lp.	Wskaźnik	*	Jednostka miary	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
131.	Liczba stolic województw, z którymi istnieją bezpośrednie połączenia zbiorowym publicznym transportem drogowym lub zbiorowym publicznym transportem kolejowym z Bydgoszczy	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
132.	Liczba stolic województw, z którymi istnieją bezpośrednie połączenia zbiorowym publicznym transportem drogowym lub zbiorowym publicznym transportem kolejowym z Torunia	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
133.	Liczba miast (powyżej 300 tys.) w promieniu 1000 km, z którymi istnieją bezpośrednie połączenia lotnicze z Bydgoszczy	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
134.	Liczba miast (powyżej 300 tys.) w promieniu 1000 km, z którymi istnieją bezpośrednie połączenia zbiorowym publicznym transportem drogowym lub zbiorowym publicznym transportem kolejowym z Bydgoszczy	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
135.	Liczba miast (powyżej 300 tys.) w promieniu 1000 km, z którymi istnieją bezpośrednie połączenia zbiorowym publicznym transportem drogowym lub zbiorowym publicznym transportem kolejowym z Torunia	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
136.	Liczba miejscowości statystycznych w województwie kujawsko-pomorskim leżących w zasięgu 90 min. dojazdu zbiorowym publicznym transportem drogowym lub zbiorowym publicznym transportem kolejowym do Bydgoszczy	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
137.	Liczba miejscowości statystycznych w województwie kujawsko-pomorskim leżących w zasięgu 90 min. dojazdu zbiorowym publicznym transportem drogowym lub zbiorowym publicznym transportem kolejowym do Torunia	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x

Lp.	Wskaźnik	*	Jednostka miary	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
138.	Liczba pasażerów obsługiwanych przez Port Lotniczy Bydgoszcz w ruchu międzynarodowym		osoby	247 740	298 817	307 994	256 988	312 251	322 135	318400
139.	Liczba pasażerów obsługiwanych przez Port Lotniczy Bydgoszcz w ruchu krajowym		osoby	20 620	29 282	22 664	11 432	6 566	0	0
140.	Liczba pasażerów przewiezionych transportem samochodowym zarobkowym ¹¹	**	tys. osób	78 556	67 121	57 812	50 709	46717	46309	58714
141.	Średnia odległość przewozu 1 pasażera transportem samochodowym zarobkowym w km	**	km	23	27	24	27	26	25	25
142.	Liczba pasażerów przewiezionych komunikacją miejską		mln osób	174,1	167,7	173,6	168,9	181,9	182,9	172,0
143.	Liczba pasażerów przewiezionych transportem kolejowym wewnątrz województwa	*	tys. osób	x	x	x	x	x	x	x
144.	Liczba pasażerów, którzy wyjeżdżali transportem kolejowym do innych województw	*	tys. osób	x	x	x	x	x	x	x
145.	Liczba pasażerów, którzy wyjeżdżali transportem kolejowym za granicę	*	tys. osób	x	x	x	x	x	x	x
146.	Liczba pasażerów, którzy przybyli transportem kolejowym ogółem	*	tys. osób	x	x	x	x	x	x	x
147.	Liczba osób dojeżdżających do pracy drogowym publicznym transportem zbiorowym	*	tys. osób	x	x	x	x	x	x	x
148.	Liczba osób dojeżdżających do pracy kolejowym publicznym transportem zbiorowym	*	tys. osób	x	x	x	x	x	x	x
149.	Udział dojeżdżających do pracy w ogólnej liczbie pracujących	*	%	x	x	x	x	x	x	x
150.	Długość dróg publicznych krajowych o nawierzchni twardej ulepszonej		km	1 119,0	1 133,3	1 179,1	1 203,0	1204,1	1206,7	1207,0
151.	Długość dróg publicznych wojewódzkich o nawierzchni twardej ulepszonej		km	1 752,3	1 708,4	1 707,7	1 706,2	1712,3	1761,0	1778,1
152.	Długość dróg publicznych powiatowych o nawierzchni twardej ulepszonej		km	6 556,4	6 517,1	6 528,3	6 607,6	6564,3	6558,4	6544,1
153.	Długość dróg publicznych gminnych o nawierzchni twardej ulepszonej		km	4 782,5	5 211,5	5 330,0	5 511,2	5808,3	6188,8	6754,0

Lp.	Wskaźnik	*	Jednostka miary	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
154.	Długość zmodernizowanych i nowo wybudowanych linii kolejowych		km	x	x	x	x	x	25	x
155.	Długość ścieżek rowerowych		km	453,6	499,2	573,8	771,3	904,2	933,1	956,3
156.	Praca przewozowa przy przewozie ładunków transportem kolejowym	*	tonokilometr	x	x	x	x	x	x	x
157.	Praca przewozowa przy przewozie ładunków transportem samochodowym ²¹	**	tonokilometr	1363766167	1608580016	2483787430	1114069872	1026941322	1155409729	1038897035
158.	Praca przewozowa przy przewozie ładunków żegluga śródlądową ²¹	**	tonokilometr	x	1439	1606	1623	1069	939	970
159.	Liczba platform multimodalnych		liczba bezwzględna	0	0	0	0	0	0	0
160.	Przeładunki w platformach multimodalnych		x	-	-	-	-	-	-	-
161.	Liczba połączeń autobusowych/kolejowych z miejscowości gminnych do miasta powiatowego	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
162.	Miejscowości statystyczne położone w odległości 30 min. dojazdu do miast powiatowych bezpośrednim transportem autobusowym/kolejowym	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
WSKAŹNIKI OPISUJĄCE STAN ROZWOJU SPOŁECZNEGO										
163.	Relacja przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto ¹² do najwyższego przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia wojewódzkiego w kraju		%	68,0	68,6	69,6	69,8	69,5	70,1	70,4
164.	Liczba drużyn w najwyższej krajowej klasie rozgrywek ligowych seniorów	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
165.	Zawodnicy zarejestrowani w polskich związkach sportowych (PZS) ¹³	**	tys. osób	42,4	47,0	51,7	61,2	:	:	:
166.	Liczba osób pracujących uczestniczących w kursach ustawicznego szkolenia zawodowego organizowanych przez przedsiębiorstwa ¹³⁺		tys. osób	x	x	x	x	x	x	x

Lp.	Wskaźnik	*	Jednostka miary	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
167.	Liczba korzystających z poradnictwa zawodowego skierowanego do osób bezrobotnych powyżej 50 roku życia	**	tys. osób	15,3	14,8	14,8	10,8 ¹²	5,0	4,7	5,5
168.	Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-24 lata (wg BAEL)		%	22,9	24,3	24,1	26,5	28,5	29,1	30,7
169.	Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 55-64 lata (wg BAEL)		%	32,6	36,8	38,7	40,6	42,0	44,2	44,3
170.	Udział osób bezrobotnych długotrwale zarejestrowanych (powyżej 12 miesięcy) w ludności w wieku produkcyjnym ⁵		%	3,81	4,15	4,50	4,06	3,27	3,19	2,88
171.	Udział wybranych instytucji użyteczności publicznej przystosowanych do potrzeb niepełnosprawnych ¹⁴ i ²¹	**	%	53,5	54,9	59,1	58,8	61,8	61,7	62,5
172.	Wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych w wieku 16-64 lata (wg BAEL)		%	22,7	24,4	24,8	25,2	21,7	22,0	24,6
173.	Ćwiczący w klubach sportowych ¹⁵		osoby	x	51 190	x	51 995	x	58866	x
174.	Ćwiczący wybrane dyscypliny sportu ¹⁵ (akrobatyka łącznie ze skokami na trampolinie, kolarstwo szosowe, podnoszenie ciężarów, sporty lotnicze łącznie z modelarstwem lotniczym i kosmicznym, kajakerstwo klasyczne, wioślarstwo)		osoby	x	3 097	x	3 222	x	3820	x
175.	Ćwiczący popularne gry zespołowe na 1000 mieszkańców ¹⁵ (hokej na lodzie łącznie z hokejem na łyżworolkach, hokej na trawie, koszykówka, piłka nożna łącznie z halową i plażową, piłka ręczna, piłka siatkowa łącznie z plażową)		osoby (lokata w kraju)	x	15,4 (5)	x	15,3 (6)	x	17,1 (6)	x
176.	Korzystający z kompleksów "Moje Boisko – Orlik 2012"	**	tys. osób	932,9	1 088,8	1 725,2	1791,5	x	x	x
177.	Liczba zajęć przeprowadzonych w ramach projektu "Animator – moje boisko – Orlik 2012"	**	liczba bezwzględna	69 203	81 385	157 534	x	x	x	x

Lp.	Wskaźnik	*	Jednostka miary	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
178.	Uczestnicy imprez organizowanych przez domy i ośrodki kultury, kluby, świetlice		tys. osób	1 349,5	1 390,0	1 686,2	1 837,5	1583,5	1512,3	1512,2
179.	Odsetek uczestników imprez organizowanych przez domy i ośrodki kultury, kluby, świetlice zlokalizowanych na wsiach w liczbie uczestników imprez organizowanych przez domy i ośrodki kultury, kluby, świetlice ogółem		%	21,40	23,88	22,83	24,57	22,39	20,56	21,18
180.	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem trwałym	*	%	x	x	x	x	x	x	x
181.	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych		%	17,9	x	x	-	-	-	:
182.	Liczba lekarzy specjalistów geriatrici przypadających na 10 tys. osób w wieku 75 lat i więcej ^d	**	osoby	0,24	0,39	0,61	0,60	0,88	1,17	0,87
183.	Liczba miejsc w placówkach samodzielnych zapewniających całodobową opiekę osobom niepełnosprawnym, przewlekle chorym i w podeszłym wieku ^e	**	liczba bezwzględna	3 744	3 711	3 710	3380	3407	3148	3062
184.	Liczba mieszkańców placówek samodzielnych zapewniających całodobową opiekę osobom niepełnosprawnym, przewlekle chorym i w podeszłym wieku ²¹		liczba bezwzględna	3907	3928	3885	3956	3977	3766	4069
185.	Korzystający ¹⁶ ze świadczeń pomocy społecznej		tys. osób	152,3	149,8	156,5	144,7	135,6	121,9	111,3
186.	Nominalne dochody do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych (Polska=100) ¹⁷		%	4,9	4,8	4,8	4,8	4,8	4,9	:
187.	Nominalne dochody do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych na 1 mieszkańca ¹⁷ i ²¹		zł	22279	22911	23261	23978	24469	26175	:
188.	Udział szkół podstawowych i gimnazjów wyposażonych w komputery z dostępem do internetu przeznaczone do użytku uczniów ¹⁷⁺	**	%	88,2	88,6	90,1	83,9	x	x	x

Lp.	Wskaźnik	*	Jednostka miary	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
189.	Udział szkół ponadgimnazjalnych wyposażonych w komputery z dostępem do internetu przeznaczone do użytku uczniów ¹⁷⁺	**	%	42,0	42,8	48,1	14,1	x	x	x
190.	Liczba absolwentów ponadgimnazjalnych szkół zawodowych na kierunkach inżynieria, produkcja i budownictwo oraz rolnictwo ^{21 fl}	**	osoby	6713	6270	5975	5335	2751	2464	2331
191.	Liczba absolwentów ponadgimnazjalnych szkół zawodowych na kierunkach nauk ścisłych ^{fl}	**	osoby	6706	6456	6491	4960	3262	2953	2813
192.	Odsetek dzieci w wieku 3 lat objętych wychowaniem przedszkolnym ²¹		%	36,5	38,6	43,9	48,3	53,4	50,1	54,2
193.	Odsetek dzieci w wieku 4 lat objętych wychowaniem przedszkolnym ²¹		%	46,3	46,8	51,0	58,6	62,4	62,8	63,7
194.	Odsetek dzieci w wieku do 3 lat objętych opieką instytucjonalną (w %)	**	%	2	2,9	3,3	4	4,8	5,2	6,3
195.	Dzieci w żłobkach i klubach dziecięcych na 1000 dzieci w wieku do lat 3		osoby	x	30	35	43	49	56	65
196.	Liczba laboratoriów i centrów wiedzy	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
197.	Liczba korzystających z laboratoriów i centrów wiedzy	*	liczba bezwzględna	x	x	x	x	x	x	x
198.	Udział ludności w wieku 15-64 lata z wykształceniem wyższym w ogólnej liczbie ludności w tym wieku (wg BAEL)		%	16,4	17,7	18,4	18,1	18,8	20,7	21,8
199.	Liczba laureatów konkursów przedmiotowych o zasięgu wojewódzkim lub ponadwojewódzkim zwolnionych z obowiązku przystąpienia do sprawdzianu dla klas szóstych szkół podstawowych na 1000 zdających uczniów		osoby	7,3	11,8	11,3	24,3	-	-	-
199a	Liczba laureatów konkursów przedmiotowych o zasięgu wojewódzkim lub ponadwojewódzkim zwolnionych z obowiązku przystąpienia do I części sprawdzianu dla klas szóstych szkół podstawowych na 1000 zdających uczniów		osoby	:	:	:	:	14,1	10,3	-

Lp.	Wskaźnik	*	Jednostka miary	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
200.	Liczba laureatów i finalistów olimpiady przedmiotowej oraz laureatów konkursów przedmiotowych o zasięgu wojewódzkim lub ponadwojewódzkim zwolnionych z obowiązku przystąpienia do egzaminu gimnazjalnego z części humanistycznej na 1000 zdających uczniów ²¹		osoby	5,4	4,0	5,4	7,1	8,5	7,4	6,0
201.	Liczba laureatów i finalistów olimpiady przedmiotowej oraz laureatów konkursów przedmiotowych o zasięgu wojewódzkim lub ponadwojewódzkim zwolnionych z obowiązku przystąpienia do egzaminu gimnazjalnego z części matematyczno-przyrodniczej na 1000 zdających uczniów		osoby	8,7	14,5	14,2	15,9	18,5	16,2	13,2
202.	Liczba laureatów i finalistów olimpiady przedmiotowej oraz laureatów konkursów przedmiotowych o zasięgu wojewódzkim lub ponadwojewódzkim zwolnionych z obowiązku przystąpienia do egzaminu gimnazjalnego z języka obcego na 1000 zdających uczniów na poziomie podstawowym		osoby	1,0	2,1	5,9	8,1	12,4	11,2	6,2
203.	Liczba laureatów i finalistów olimpiady przedmiotowej zwolnionych z obowiązku przystąpienia do egzaminu maturalnego z jednego z przedmiotów na 1000 zdających uczniów egzamin maturalny po raz pierwszy		osoby	4,8	5,0	5,8	5,2	4,1	12,5	6,8
204.	Odsetek doktorantów kierunków ścisłych i technicznych w ogólnej liczbie doktorantów	**	%	25,5	23,2	19,7	19,8	19,4	17,4	19,0
205.	Odsetek absolwentów ¹⁸ kierunków ścisłych i technicznych w ogólnej liczbie absolwentów		%	15,4	15,1	14,7	16,1	19,5	18,7	17,6
206.	Liczba uczniów otrzymujących zasiłek szkolny w szkołach podstawowych,	**	osoby	1039	1052	983	x	965	751	691

Lp.	Wskaźnik	*	Jednostka miary	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
	gimnazjach, ponadgimnazjalnych, policealnych i kolegiach ^h									
207.	Liczba wypłacanych studentom stypendiów o charakterze socjalnym i specjalnych dla osób niepełnosprawnych ⁱ	**	liczba bezwzględna	13 255	12110	12410	11260	10913	10645	9274
208.	Liczba studentów cudzoziemców ^k	**	osoby	414	594	774	908	1053	1270	1179
209.	Odsetek cudzoziemców studiujących na uczelniach w województwie w łącznej liczbie studentów cudzoziemców w Polsce	**	%	1,7	2,0	2,2	2,0	1,9	2,0	1,6
210.	Przeciętne miesięczne wynagrodzenie osób z wykształceniem wyższym ^{20 i 21}	**	zł	x	4 722,03	x	4902,39	x	5085,63	x
211.	Liczba osób bezrobotnych zarejestrowanych z wyższym wykształceniem do liczby osób bezrobotnych zarejestrowanych ogółem		%	7,62	7,81	7,84	8,17	8,36	8,72	8,95
212.	Absolwenci szkół policealnych kształcących kadrę opieki społecznej i zdrowotnej dla potrzeb osób starszych ^{21 lm}	**	osoby	384	384	554	672	x	717	848
213.	Osoby oczekujące na umieszczenie w zakładach stacjonarnych pomocy społecznej w których przebywają osoby w podeszłym wieku ^{en}	**	osoby	101	67	56	116	130	85	86
214.	Liczba miejsc w zakładach stacjonarnych pomocy społecznej w których przebywają osoby w podeszłym wieku – placówki samodzielne ^e	**	liczba bezwzględna	738	741	740	662	693	599	662
215.	Dochód rozporządzalny ¹⁹ na osobę		zł	1 108,94	1 133,97	1 169,40	1 201,54	1245,69	1308,63	1456,55
216.	Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny ¹⁹ na 1 osobę (Polska=100)		%	90,4	88,7	90,0	89,6	88,9	88,8	91,1

Legenda:

: wartość niedostępna;

x brak danych;

- oznacza brak informacji z powodu: zmiany poziomu prezentacji, zmian wprowadzonych do wykazu jednostek terytorialnych lub modyfikacji listy cech w danym okresie sprawozdawczym;

- * monitorowanie w zakresie wskaźników oznaczonych symbolem (*) uzależnione jest od prac Głównego Urzędu Statystycznego – rozpocznie się wraz z momentem publikacji danych przez GUS lub udostępnieniem informacji dla GUS przez gestorów tej informacji (wraz z zaistnieniem możliwości pozyskania danych z innych źródeł administracyjnych);
- ** dane pozyskane na wniosek z Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy;
- ⁰ informacja objęta tajemnicą statystyczną;
- ¹ do 2011 roku dane dotyczą cywilnej służby zdrowia, od 2012 roku dane prezentowane są łącznie ze szpitalami uzdrowiskowymi MON oraz sanatoriami MSW;
- ² szpitale uzdrowiskowe i sanatoria uzdrowiskowe; leczeni/kuracjusze stacjonarnie;
- ³ miejsca pracy powstałe w wyniku np. zmian organizacyjnych, rozszerzenia lub zmiany profilu działalności. W jednostkach nowo powstałych wszystkie miejsca pracy będą jednocześnie miejscami nowo utworzonymi. Miejsca pracy jednostek przejętych przez inne jednostki nie są nowo utworzonymi miejscami pracy dla jednostek przejmujących. Nie są one również zlikwidowanymi miejscami pracy dla jednostek przejętych; dane pozyskane na podstawie badania reprezentacyjnego;
- ⁴ pracujący w gospodarce narodowej wg faktycznego miejsca pracy;
- ⁵ przez ludność w wieku produkcyjnym rozumie się ludność w wieku zdolności do pracy (dla mężczyzn przyjęto wiek 18-64 lata, dla kobiet – 18-59 lat);
- ⁶ dane dotyczące powierzchni użytków rolnych w gospodarstwach rolnych zebrano w latach 2011 i 2012 na podstawie sprawozdań statystycznych w gospodarstwach państwowych, spółdzielczych i spółkach z udziałem mienia sektora publicznego i prywatnego oraz uogólnionych wyników reprezentacyjnych badań użytkownika gruntów, powierzchni zasiewów i pogłównia zwierząt gospodarskich w gospodarstwach indywidualnych; w 2013 i 2014 roku dane zebrano na podstawie wyników badań, którymi objęto wszystkie gospodarstwa rolne osób prawnych i jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej oraz wylosowaną próbę gospodarstw indywidualnych. Zebrane informacje opracowane zostały według siedziby użytkownika gospodarstwa, tj. dla gospodarstw indywidualnych – według miejsca siedziby (zamieszkania) użytkownika, a dla gospodarstw osób prawnych i jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej – według miejsca siedziby przedsiębiorstwa (gospodarstwa);
- ⁷ owoce z drzew i owoce jagodowe;
- ⁸ rolnicy korzystający z doradztwa Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego;
- ⁹ wg nowej definicji;
- ⁹⁺ udział w nakładach na środki trwałe służące gospodarce wodnej ogółem;
- ¹⁰ zmiany w roku 2013 powierzchni chronionych w randze parku krajobrazowego oraz obszaru chronionego krajobrazu są następstwem uszczegółowienia opisu granic obszarów chronionego krajobrazu wynikającego z realizacji zadania zgodnie z rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 11 września 2012 roku w sprawie centralnego rejestru form ochrony przyrody (Dz. U. poz. 1080);
- ¹¹ liczba przewiezionych pasażerów taborem autobusowym w komunikacji krajowej (suma pasażerów przewiezionych komunikacją regularną tj. objętą rozkładem jazdy ogłoszonym do publicznej wiadomości i regularną specjalną oraz pasażerów przewiezionych pozostałymi przewozami, jak np. w przewozach wycieczkowych, kolonijnych, wahadłowych i innych okazjonalnych);
- ¹² przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto jest to stosunek sumy wynagrodzeń osobowych brutto, honorariów wypłaconych niektórym grupom pracowników za prace wynikające z umowy o pracę, wypłat z tytułu udziału w zysku lub w nadwyżce bilansowej w spółdzielniach oraz dodatkowych wynagrodzeń rocznych dla pracowników jednostek sfery budżetowej do przeciętnej liczby zatrudnionych w danym okresie; po wyeliminowaniu osób wykonujących pracę nakładczą oraz uczniów, a także osób zatrudnionych za granicą. Dane dotyczące wynagrodzeń nie obejmują wynagrodzeń pracowników jednostek budżetowych prowadzących działalność w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego;
- ¹³ bez zawodników polskich występujących za granicą i zawodników zagranicznych występujących w Polsce;
- ¹³⁺ dane publikowane co 5 lat (ostatnie dane z 2010 r.);
- ¹⁴ dane obejmują teatry, kina, muzea, galerie, apteki i przychodnie – dane dotyczą obiektów przystosowanych do potrzeb osób niepełnosprawnych, wejścia do budynku;
- ¹⁵ dane publikowane co 2 lata;
- ¹⁶ osoby, którym decyzją przyznano świadczenia; rzeczywista liczba osób;
- ¹⁷ PKD 2007-ESA 2010;
- ¹⁷⁺ dane dotyczące bazy materialnej (pomieszczeń i wyposażenia szkół w roku szkolnym 2013/2014 i 2014/2015) zostały oszacowane przez Instytut Badań Edukacyjnych na zlecenie Ministerstwa Edukacji Narodowej. Sposób naliczenia danych (osobno w szkołach samodzielnych i zespołach szkół) wykluczają porównywalność danych;
- ¹⁸ bez cudzoziemców, na kierunkach technicznych i przyrodniczych;
- ¹⁹ suma bieżących dochodów gospodarstw domowych z poszczególnych źródeł, pomniejszona o zaliczki na podatek dochodowy od osób fizycznych płacone przez płatnika w imieniu podatnika, o podatki od dochodów z własności, podatki płacone przez osoby pracujące na własny rachunek, w tym przedstawicieli wolnych zawodów i osób użytkujących

gospodarstwo indywidualne w rolnictwie oraz o składki na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne. W skład dochodu rozporządzalnego wchodzi dochody pieniężne i niepieniężne, w tym spożycie naturalne (towary lub usługi konsumpcyjne pobrane na potrzeby gospodarstwa domowego z gospodarstwa indywidualnego, bądź z prowadzonej działalności gospodarczej na własny rachunek - rolniczej i pozarolniczej) oraz towary i usługi otrzymane bezpłatnie. Dochód rozporządzalny jest przeznaczony na wydatki oraz przyrost oszczędności, dane opracowane na podstawie próby;

²⁰ wyższe ze stopniem naukowym co najmniej doktora oraz tytułem magistra, lekarza lub równorzędnym;

²¹ miała miejsce zmiana wartości w stosunku do poprzedniej edycji opracowania, ze względu na korekty danych bądź zmianę metodologii badań.

^d Ze specjalizacją II stopnia i z tytułem specjalisty

^e Stan w dniu 31 XII

^f Dane za lata 2011-2016 obliczono ponownie. Dane za 2017 wyliczono. Do wyliczeń wykorzystano dane pochodzące z Systemu Informacji Oświatowej administrowanego przez Ministerstwo Edukacji Narodowej. Od roku szkolnego 2013/2014 zgodnie z Międzynarodową Klasyfikacją Kierunków Kształcenia ISCED- 2013 (wcześniej Międzynarodową Standardową Klasyfikacją Edukacji - ISCED'97). Zgodnie z ISCED- 2013 wliczono następujące podgrupy kształcenia: inżynieryjno-techniczną, produkcji i przetwórstwa, architektury i budownictwa i rolniczą. Do szkół ponadgimnazjalnych zaliczono szkoły uwzględniając zmiany w systemie edukacji. Za rok szkolny 2015/2016 podano łącznie absolwentów szkół (łącznie ze specjalnymi, dla młodzieży i dla dorosłych) zasadniczych zawodowych (w roku szkolnym 2016/2017 w związku z reformą edukacji oddziałów zasadniczych szkół zawodowych działających w branżowych szkołach I stopnia), techników, szkół policealnych. Do roku szkolnego 2012/2012 uwzględniano grupy kierunków kształcenia: inżynieryjno-techniczne, produkcji i przetwórstwa, architektury i budownictwa oraz rolniczą, leśną i rybactwa

^g Dane za lata 2011-2016 obliczono ponownie. Dane za 2017 wyliczono. Do wyliczeń wykorzystano dane pochodzące z Systemu Informacji Oświatowej administrowanego przez Ministerstwo Edukacji Narodowej. Od roku szkolnego 2013/2014 zgodnie z Międzynarodową Klasyfikacją Kierunków Kształcenia ISCED- 2013 (wcześniej Międzynarodową Standardową Klasyfikacją Edukacji - ISCED'97). Do szkół ponadgimnazjalnych zaliczono szkoły uwzględniając zmiany w systemie edukacji. Podano łącznie absolwentów szkół (łącznie ze specjalnymi, dla młodzieży i dla dorosłych). Zgodnie z ISCED'97 wliczono następujące grupy kształcenia: informatyczne, fizyczne, inżynieryjno-techniczne, produkcję i przetwórstwo oraz architekturę i budownictwo. Zgodnie z ISCED- 2013 wliczono następujące podgrupy kształcenia: technologii teleinformatycznych, inżynieryjno-techniczne, produkcji i przetwórstwa, architektury i budownictwa.

^h Uwzględniono szkoły dla dzieci i młodzieży; łącznie ze specjalnymi.

ⁱ Dane podano według stanu w dniu 30 listopada; łącznie z cudzoziemcami

^k Dane podano według stanu w dniu 30 listopada

^l Dane dotyczące absolwentów z poprzedniego roku szkolnego

^m Od roku szkolnego 2014/2015 podano liczbę absolwentów z klasy programowo najwyższej

ⁿ Uzupełniono wskaźniki za lata 2011-2016 o dane dostępne, a dotyczące liczby osób oczekujących na umieszczenie **w placówkach samodzielnych**.

Źródło danych:

Dane pochodzą z Banku Danych Lokalnych, opracowań Głównego Urzędu Statystycznego i Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy oraz danych pozyskanych na wniosek z Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy za wyjątkiem:

1) wskaźnika nr 105 – źródło: Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie;

2) wskaźnik nr 118-120, 159, 160 – źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego w Toruniu;

3) wskaźnika nr 138, 139 – źródło: Urząd Lotnictwa Cywilnego, www.ulc.gov.pl;

4) wskaźników nr 199-203 – źródło: Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Gdańsku.